

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИДАЄ

Етнографічна комісія Наукового Товариства імени Шевченка.

Т. V.

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

Д-РА ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1898.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

L. B. O. R. P. 1914
San Francisco - 1914
The Society
Rec. Jan. 1914.

ЗМІСТ П'ЯТОГО ТОМУ.

	Сторона
Народня гутірка з поводу коронації, зібрав і пояснив	
М. Дикарів	1—24
I. Три царські загадки (N. 1—8)	6
II. Загадка про три десятини землі (N. 9)	8
III. Загадка про батьківський мундір і заслуги (N. 10—11)	8
IV. Загадка про удів (N. 12)	9
V. Одбірання від козаків і панів землі на користь се- лянам (N. 13—21)	9
VI. Подіпшення царем і царицею долі бідних (N. 22—25)	11
VII. Вороги царя і простого народу (N. 26—35)	13
VIII. Моральність царя і цариці (N. 36—39)	17
IX. Заснованя церков (N. 40—41)	18
X. Гуляння царським коштом (N. 42—49)	18
XI. Царська корона (N. 48)	20
XII. З народної політики (N. 49)	21
Із народньої пам'яті про панщину, записав Митро Єндик	
(I—X)	24—32
Опришок Мирон Штола,	32—40
I. Пісня про Мирона Штолу	33
II. Оповіданє про Мирона Штолу	35
III. Оповіданє про Юрішка і Грдлічку	36
IV. Пісня про Юріштана	36
V. Згадка про давнійших опришків	39
VI. Згадка про опришків і пушкарів	39

	Сторона
Гуцульські примівки	41—72
I. Вступ до кожної примівки	42
II. Примівки від бабиці	42
III. Примівки від лойки (гадюки)	44
IV. Примівки при забиваню кілків	46
V. Примівка від холери	51
VI. Примівка від пострілу	52
VII. Примівка від рожі	53
VIII. Примівка від стріли	54
IX. Примівка від корча	56
X. Примівка від увіду	59
XI. Примівка від кіточки	60
XII. Примівка від відьми, що відібрала корові молоко	61
XIII. Примівка від сплава	64
XIV. Примівка від болячки, від зубів, від „сушька“	65
XV. Примівка від усякої недуги	66
XVI. Примівка від хмар	67
XVII. Закінчене кожної примівки	69
XVIII. Молитва баби-повитухи	70
XIX. Присяга на супружу вірність	70
XX. Перепросини за кров	71
XXI. Молитва до ранків божих	72
Пісня про Бразилію, записав М. Павлик	73—75
Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах стрийського пов. списав Філярет Колесса	76—98
I. Народня метеорологія	76
II. Мертва природа	78
III. Вірування про рослини	79
IV. Вірування про звіврів	79
V. Народня антропологія	83
VI. Явища і предмети господарського жита	86
VII. Явища громадського жита	90
VIII. Народні празники	91
IX. Народня мітологія	93
X. Чари	95
Примівка від усякої слабости, в Залучу над Збручем за- писав Л. Порубальський	99—105
Жебрацькі молитви, в с. Любши жидачівського пов. запи- сав Іван Франко	106—110
I. Молитва жебрака	106
II. Молитва сліпої жебрачки	107

	Сторона
Пять легенд.	111—116
I. Як Адам чортови записав ся.	111
II. Як Соломон в некла вимудрував ся	113
III. Як Бог сотворив шляхту	113
IV. Відки взяв ся медвідь.	114
V. Чоловіка не наситиш	114
Три пісні із збірки О. Бодяньського, подав М. Драгоманов	117—120
Селянські діти, етнографічний нарис, написав М. Дерлиця	121—140
Фольклорні матеріали із збірки проф. д-ра Раймунда Кайндля	141—159
I. Із народньої пам'яті про панщину (N. 1—4)	141
II. Пісня про села над Черемошем	145
III. Зразки гуцульського гумору	146
IV. Буковинські примітки (1. Від уроків, 2. Від золотника, 3. Від колотьби)	146
V. Діточі пісні, прозиваня, передразнюваня, насміхи і т. и. (N. 1—44)	148
VI. Приказки при чарцї у буковинських Підгір'я (N. 1—6)	155
VII. Перепросини при ужитю в розмові якого нечемного слова (N. 1—4)	155
VIII. Приповідки буковинських Руснаків і Гуцулів (N. 1—123)	156
IX. Загадки буковинських Руснаків (N. 1—17)	159
Людіві віруваня на Підгір'ю, зібрав др. Іван Франко	160—218
I. Народня космольоґія і метеорольоґія	161
II. Мертва природа	164
III. Віруваня про рослини	166
IV. Віруваня про звірів	171
V. Народня антропольоґія	179
VI. Явища і предмети господарського житя	191
VII. Явища громадського житя	196
VIII. Народня етнольоґія	199
IX. Народній календар	203
X. Народня мітольоґія	210
XI. Чари	217
Людіві загадки з Кам'янецького повіту, в с. Половім записав Яків Миколаєвич (N. 1—110)	219—223
Віршована фацеція про дурного Кузьмину, записав Михайло Зубрицький	224—226

VI

	Сторона
Поправки і доповнення	227—261
Із народньої пам'яті про панщину	227—230
Примівки і заклинаня (1. Заклинане вовка, 2. Примівка від жовни, 3. Szymeon Szast).	230—237
Пісні про Бразилію (N. 1—4)	237—242
Жебрацькі молитви	242—243
Загадки буковинських Руснаків	243
Людві віруваня на Підгір'ю (систематичний показчик тем з деякими доповненнями)	244—261
Пояснене скорочень. (Титули книжок, з котрими порівняно віруваня, заклинаня і т. и. в сьому томі)	261—266

Народна гутірка в поводу коронації 1896 року.

У нас часто висловлюють ся, ученими, що відомостей в тій чи инчій верстві народного світогляду зібрано остільки, що там уже не можна знайти нічого нового, що тепер уже можна почати їх опрацювання і робити відповідні виводи. Такий погляд свідчить лиш, що ми ще не перестали глядіти на науку, як на предмет власного вдоволення і ще не дійшли до свідомости, що наука повинна служити культурним цілям. Такий погляд подібний тому, як би хто сказав, що духове життя народа дійшло до останнього ступня свого розвитку і на сїм ступні скам'яніло. Але в дійсности справа стоїть далеко не так лихо: навпаки, ми бачимо, що наш народ раз-у-раз виявляє розвиток в духовій верстві, хоч і користуєть ся з мотивів і формул для виразу мысли, уживаних попередниками, бо йому раз-у-раз припадає лічитись з новими обставинами життя. Для прикладу нагадаю про те, що в рр. 1892 і 1893 по всій Росії розповсюджена була гутірка про голод, холеру і італьянську сарапу, року 1894 про напад на Україну великої сили миши і про мишачого бога, року 1895 — про зникання мишей і про покараних св. Миколою, за кощунство над образом, танцюрах і музиках, року 1896 лунала поголоска в поводу коронування царя, а тепер говорять скрізь в поводу одноденної статистичної переписи („ревізії“). Опріч того в 1892 голодного року і до останнього часу не переставала лунати поголоска про всесвітню війну, народження Анцихриста і страшний суд. Словом сказавши, кожен рік дає свій особливий зміст духовому життю народа, без котрого він не може жити. (Див. „Етнографич. Обзор'ніе“, кн. XVII, ст. 183—9; XXI, 157—62; XXIV, 125—6; XXVIII, 144—6).

При таких обставинах здавало ся б природним, щоб відповідні наукові інституції установили систематичні досліди в верстві біжучого на-

родного життя; але таких дослідів в дійсности нема, і через те велика сила наукових матеріалів цілком гине для науки.

Подавані мною тут відомости про народну гутірку з поводу коронації 1896 р. треба вважати уривковими, бо вони заслані мені обмеженим числом кореспондентів і з вельми неширокої місцевости. Для легшого користування з сих відомостей пороблю тут де-які загальні виводи і освітлення.

1. В подаваних відомостях найсамперед постерегаєть ся широке користування народу з загадки. Причиною сьому є те, що тут ходить о царя і царицю, що їм з народного погляду властиві мудрість і розум, котрі звичайно виявляють ся за помочю загадування і відгадування загадок. (Порівн.: 1) Минаєвъ, И., Индѣйскія сказки, в „Жур. Мин. Нар. Просв.“, 1876, V, 73 і д.; 2) Дикаревъ, М., По поводу народн. толковъ 1896 г. о царск. загадкахъ, гл. II, в „Этногр. Обзор.“, кн. XXXI). В сім разі найхарактернійшою є казка N. 186, уміщена в вип. II. „Этнограф. Матеріаловъ“, виданих Б. Дм. Грінченком. Там „Царь ісправив золотий плуг і нарядив салдатів: „Везаіть (каже) по всьому світові: хто цьому плугові ціну складе, той — мій син“. І справді по всім світі ніхто не міг скласти ціни плугові, окрім царського сина, котрий, як знати з казки, з самого свого походження повинен бути розумним.

Розум, яко головнійша основа полового парування, виразно виявляєть ся в українських весільних звичаях і обрядах, в котрих ознаки розуму, жарти й загадки, йдуть неперервною ниткою, — в українських казках і колядках, де милий і мила показують свій власний розум і чинять испит одно одному проти розуму тако-ж за помочю загадок. (Порівн.: 1) Потєбня, Объяснен. рус. и сродн. с ними пѣсн. II, 575—607; 2) Дикаревъ, I. с., гл. III). Не диво після сього, що й коронаційна поголоска силует вибранцю царя доводити свій розум загадуванням загадки про три десятині землі „для однеї душі“. Те, що царь не відгадав загадки своїй невісти, не є новою річею: те-ж саме повторяєть ся і в инчих українських казках, де невіста показуєть ся розумнійшою від жениха, звичайно царевича. (Див. Чуб., II, одд. I, NN. 9, 29; Грінч.: „Этногр. Матер.“ II, 189). З поводу сього треба припустити, що казки, подібні наведеним, повстали в перш при матриархаті, коли жінщина навіть і в казках старалась показати своє первенство. Така думка, висловлювана і раніш ученими, має за собою той довід, що первенство жінки більш над усе постерегаєть ся в весільних піснях, котрі співають скрізь дівчата (дружки) і жінки (свашки, приданки). В сих піснях „царь неба“ красне сонце з'являєть ся жінкою, у котрої чоловік „ясний місяць“. (Порівн. Потєбня, op. cit. I, 65—9),

а-про-те в українських казках, котрі не належать до виключного женського духового майна, сонце скрізь зображаєть ся мущиною. (Див.: Чуб. I, 5—6; II, отд. I, NN. 1, 2, 76; Роздольський, О., Галицькі народні казки, в Етногр. Збірн., I, NN. 1, 21).

2. Одною з ознак розуму в первісних людських громадах вважалась хитрість, котра ідентифіковалась з розумом. Таку ідентифікацію ми постерегаємо в особах „хитроумного“ Одісея, „хитрого-мудрого царя, Володзімера-царя“ в вірші про Голубину книгу (Романовъ, Бѣлорус. сборн. V, 287), в хитрих-мудрих билинних особах: Василиси Микулишни, жони Ставра Годеновича (Тихонравовъ и Миллеръ, Рус. былины стар. и нов. записи, ст. 194), Соломона Окулевича (I. с. 247) і Соломона Давидовича (I. с. 252).

На Україні хитрість становить одну з головніших основ полового парування: ідеальна українська невіста повинна бути „хитроюкою“, женихи тако-ж „на всяку хитрість здатними“. (Див. Дикаревъ, I. с. гл. III). Розвиваючись в цілім ряді поколінь, хитрість, яко одна з ідеальних рис Українця, зайняла між иншими рисами таке видатне місце, що Українець від своїх сусідів Великоросів дістав наву „хитрого хахла“. Після всього сказаного геть натуральним буде те, що український народ вважає і царя хитрим. Сю хитрість царь показує проти ворогів, егоїстичних панів. Формула оповідань, належачих сюди, відома нам уже в індійських казок Мінаева і з апокрифічних оповідань про царя Соломона і царицю Савську. Зневоливши свого противника узнати неможливість існування того, що власне до його не належить, царь приневолює противника узнати неможливість і того, що він вимагає. В данім разі царь приневолює панів підписатись під їх узнаннем, що йому не можна з'одягати батьківського мундіра з батьківськими заслугами, а після того об'являє, що і пани не мають права володіти землею, заслуженою батьками, але самі повинні заслужити її. Тако-ж саме царь питає панів, чи згоджують ся вони в тим, щоб він дав удовам землі, і коли вони висловили невгоду, царь повсім одбірає у них землю, бо і в самого царя мати удова.

3. На Україні строго вимагаєть ся, щоб молода була чесна чи „гарна“, і коли вона „проіванить ся“, „загубе свій віночок“, велика образа від весільних гостей, особливе-ж від женихового роду, окошуть ся не тільки на її самій, але й на її батьках. Навіть і після весілля вимагаєть ся, щоб вона поводи́ла ся с чоловіком чесно, і бахурюванне вважаєть ся тяжким гріхом, котрий навіть і Богородиця не може відмолити. Українська щедрівка, перелічуючи грішні душі, котрих не можна пустити с пекла до раю, згадує і ту, котра „царський вінець розлучила“, се-б-то котра нечесно втрутилась в життє людей повинчаних. (Див. Кра-

маренко, Різдвяні святки ст. 14, в „Етногр. Збірн.“ т. I.)*) „Страсти Господні“ (= вандрівка Богородиці по пеклові), що маю в рукопису, в гурті інших непомилюваних великих грішників згадують і тих, котрі „разлучили мужей съ женами, царей съ царицами, князей съ княгинями, боярь съ боярянами (!)... Прослезилась Пресвятая Богородица, видѣвше погибель рода христіанскаго“, але не могла нічого вдіяти для їх зволення.

Сей духовий ідеал, вироблений про кожного чоловіка взагалі, прикладаєть ся і особисто до жениха. Один з моїх дописувателів з Богучарського повіту в оповіданні п. з.: „бувальщина“ так описує ідеального жениха: „У його привічка була, -- уже такий був милостивий: старця ніколи не остає бив куска хліба; бо щоб він сказав: „Ни гнѣвайся!“ ніколи не случалося: він бе(с) со́рому пропа́в“.

І з сього погляду молоді царь і цариця з'являють ся геть ідеальними. Вони видають закон, щоб чоловіки чесно жили з своїми жінками, і тих супругів, що живуть нарізно, наказують „стягувати“ до купи, погрожуючи засланням в злучаї неслухняности.

4. Поміч бідним на Україні вважаєть ся одною з найголовніших умов досягти царства небесного. Тим-то український народ, oprіч звичайної милостині старцям, віколи не відмовляє в гостинности подорожньому, „стабовить обіди“ на Богородицю (другий день Різдва, Великодня і Тройці), на проводи, в одну з осінніх субіт, тако-ж на третини, дев'ятини, через шість неділь і через рік після смерти родичів. В слободі Борисівці Валуцького повіту селяне, як і скрізь, думають, що все подане на милостиню або на церкву на тім світі буде стояти перед „душечкою“.**)

І з сього погляду царь і цариця дають зразок ідеального життя. Царь на Новім Атоні (на Кавказі) власноручно закладає нову церкву. Цариця, через недостачу грошей у царя і купців, привозе гроші від свого батька і віддає їх бідним людям; вона-ж, бажаючи поліпшити долю бідних, збирає всіх руських майстрів і виряжає їх до царства свого батька, даючи їм добру платню. Далі, царь с царицею, стараючись помагати бідним, становлять обід всім, хто б тільки приїхав до Москви, сплачують власними грішми довги вдів та сиріт і на сам кінець наділяють бідних селян землею по три десятини на душу.

*) Варіант Крамаренка, яко неокладний, може викликати непорозуміння, тим-то сей варіант треба порівняти з іншими, переліченими Потебнею в його згаданій праці (II, 779 sq.).

***) Мені самому довело ся почути в слоб. Борисівці таку подяку за дарунок: „Дай, Господи, щоб так було на тім світі перед вашою душечкою“.

5. На кінці 60-их років так званим иногородцям, жителям осередкової Росії, дозволено було набувати в станицях і підселках кубанської області плеці з хатами і иншою будівлею. С того часу що-року сунули сюди в Росні селяне, наслухавшись оповідань про кубанську область, яко про золоте дно. (Порівн. мої „Чорноморські казки й анекдоти“, ст. 26, 41, в „Етнограф. Збірн.“ т. II). Сюди йшли хлібороби і різні ремесники, як-ось: мурівщики, теслярі, ковалі, шорники, чинбарі, кушнірі і ин. Йшли вони сюди на заробітки і здебільшого тут і зоставались, оселяючись на порожніх землях громадських, військових і приватних властителів. Як такий вплив иногородців ніколи не спиняв ся, то до останнього року число иногородців (41, 4%) затого зрівнялось с числом козаків (42, 9%). Причиною сьому єсть те, що Кубань до останнього часу не втратила слави золотого дна. Після сказаного геть натуральними будуть звістки П. С. Плугатиря про „кочуючі каравани“, що прийшли за землею, наче-б-то обцяною царем у маніфесті, і д. Голендзовського про велику силу иногородців, котрі насунули до Катеринодару, сподіваючись почути маніфест про наділ землею.

6. В оповіданнях про наділ иногородців землею яскраво визначається ся погляд народу на право власности. Ще Чубинський з сього поводу писав ось-що: „Працю народ уважає взагалі єдине справедливе способом для придбання права власности. Він не узнає, наур., права на ліс цілком нетикальним, бо на ліс не доложено людської праці; наслідком того і порубку чужого, особливе-ж скарбового лісу народ не вважає злодійством, в повнім розумі сього слова, а-про-те бортяне дерево узнаєть ся нетикальним, бо на його положено працю“. (Очеркь народ. юрид. обыч. и понят. въ Малороссіи, ст. 681, въ „Зап. И. Р. Г. О. по отд. Этн.“ т. II).*)

Коронаційна поголоска наведений погляд народу виражає так: „Хто де на панській землі сидить, той там і зостанеть ся, а с тієї землі дадуть йому пай“. З народного погляду такі речі в устах иногородців будуть геть природними, бо вони живуть на панській землі хуторами років по десять і більше, положивши на культуру землі багато праці, котрою придбали право власности. Той же розум надасть ся й загадці про батьківський мундір і заслуги.

7. В передмові до своєї „Программы для Этногр. изслѣдованія народн. жизни“ etc. я вже мав нагоду показати, що народ своїх власних ворогів уважає разом і ворогами царя. Там я показував, що такими

*) Козаки станиці Новодмитрівської, виходячи з того, що „ліс боже насаждение“, рубують, як свій власний, громадський ліс станиць Смоленської та Калужської. (Кубан. Обл. Вѣд., 1897, N. 33).

ворогами узнає народ панів і паничів (студентів) взагалі, лікарів і ветеринарів по часті. На заході Росії, в межах єврейської осілості, до ворогів прилучають ся і жиди, а скрізь узагалі попи. Ворожливість їх складаєть ся с того, що вони хочуть погубити царя, не слухають його, особливе в тих справах, котрі ведуть до народного добробиту; вони хочуть поділити між собою царство, але царь карає їх і таким саме способом, яким народ виявляє свій самосуд над злочинцями. Однаково як і в самосуді і тут народ уважає найкращим „набить морди“ зрадникам царя, князям, грапам та генералам; зрадника-архисрея просто с церкви потягти на жорстоке мордування, ад'ютанта царського тут же на дорозі розжалувати, пошарпавши, пошматувавши ознаки його офіцерства. Як і в дійснім житті, і тут народ, мимо всеї важности справи, всяку судову процедуру вважає цілком зайвою, підпадаючи потягам почуття даної хвилини. Але й на сім не кінець: за гріх одного жида одповідають усі жиди, за зраду одного попа карають ся всі попи, бо царь наказує вибивати всіх жидів і всіх попів. Така-ж доля пророкуєть ся і ворогам панам.

Резюмуючи все сказане, треба признати, що народна гутірка з поводу коронації тяготіє до двох осередків: перше, до царя с царицею і, друге, до наділу селян манською землею.

Що до царя с царицею, то подружже і коронація дають народові нагоду, прив'язати до молодих супругів найкращі ідеальні риси, як-ось: мудрість, хитрість, супружеську чесність і добротність. Вони старають ся подішпити долю бідного народу і особливе наділити його землею, але в сій справі їм безпереч чинять перешкоди споконвічні вороги народу — пани. Щоб вийти з сього лихого стану, народ радить цареві від імени цариці, щоб він повіддавав старих неслухняних сенаторів і намісто їх понастановляв молоденьких, і щоб він, коли хоче звати, що робить ся в його царстві, сам усе пізнавав, ходячи до народу пішки, без ніякого конвою.

М. Духарів.

Катеринодар, 20. II. 1897.

I. Три царські загадки.

1. Царь і цариця загадали: панам три обіди, козакам три бешмети і мужикам (селянам) три весілля. Хто відгадає, той дістане 30 карбованців (III. 96. Станиця Кужорська [лінійна] Майкопського oddілу. Записав колишній учитель Дмитр. Савел. Іваненків).

*) NN позначені зірочкою (*) надруковані вже в „Етногр. Обзор.“.

2. Прислала царіця три загадки: панам три обіди, козакам три хліби, а мужикам — три світки, і хто сі загадки одгада, тогó зараз повизує у сенат до царя. (Станиця Конеловська Ёйського одділу. Запис. Тимоф. Федор. Павлевський, колишній учитель).

3. Пройшла чутка, наче-б-то получе 3000 карбованців той, хто відгадає царицину загадку такого змісту: „Панам — бұлка (палайниця), козакам — дві хлібині, а мужикам — сіра світа“. (Хутір Привольний Ёйського одділу. 8. V. 96. Запис. хорунжий Олександр Дмитр. Прасолів).

*4. Царь загадав три загадки: панам сім день прázника, купця́м забув шó, а мужикам дві палайниці і лóжка за халявою. Чув у горті станиці кавказької (лінейної). Кажуть, шо це про наділ мужиків землєю. (16. IV. 96. Подав обласний агроном Ів. Григор. Семенець).

*5. Тиха поверхність заснулої і встоялої станичної громадки иноді сусіль зворушуєть ся бо-зна-відкіль і як налетілими, здаєть ся, цілком вісенітними чутками і легендами. Бачність до народного життя часом дає вам ключ до розгадки, де корінить ся причина виникання чуток, подібних отсій: „Скоро, мов, царь відбере пайову і пожаловану землю у козаків і панів і віддаєть пань“. Увазі і розвазі читачів передкладаю дві подібні легенди із злости дня. В станиці Курганній (лінейній, Лабинського одділу) починає сусіль прудко розповсюджуватись непом'явлена своєобразної цікавості легенда. Наша молода государина прислала мужикам, козакам і благородним три загадки: перша мов — мужики повинні пошити три світки, дві з них однакові, а третя коротча; друга загадка — козаки повинні спекти три палайниці; а третя панам — вони повинні влаштувати три обіди. Тому з трьох станів, котрий відгадає, шо розуміє государина під світками, палайницями і обідами, буде нагорода. (III. 1896. Запис. о. „пресвітер“ К. Р.).

*6. Царіця сказала так: На карнування́ буде так: 1, панам обід, 2) козакам хліб, і 3) мужикам світа з башликóм. Увага: 1) під словом обід треба розуміти велику обіду (образу) панам; 2) козакам хліб — розуміють ся сухарі на дорогу під час перегону їх на границю, а 3) останнє розумієть ся так: світа з башликóм — се повна оборона при всяких злих невзгодинах і утисках з боку панів. А загальний вивід з усього сього у селян той, шо після коронації земля перейде до них від усіх дідичів. (Майкоп [великоруське місто], 31. III. 96, запис. селянин Валуйського повіту Петро Серг. Гордієнко-Щербаченко-Плугатирь).

7. В слободі Бутурлімовці (Бобровського повіту) превезина скринька от царя записана, а в середині у її шó-то важке накладино, а звєрху, на скриньці, три загадки написано: перва — мужикам хліб, друга — панам три вагонц, третя — козакам три губєрні. І написано:

„Хто отгада, тому три тисячі грóшнй“. То там бирóть(ь)ця багáто угáдувать: той так, а той так. Бiлш кáжуть так: мужикáм хлiб — так отбирóуть у панiв зéмлю, отдадóуть мужикáм; а панáм три вагóни — 1) одобрáв (цáрь) людéй от панiв, 2) отбирóуть i зéмлю, 3) бóдуть у салдáти кáжного брата, i с салдáтiв бóдуть начáльник i пiп; козакáм три губérнi — козакiв iжжинóуть у три губérнi, вiрiжуть новiх три губérнi, а по цi землi бóдуть россилáть людéй, кóму де повáровит(ь) ця. (Богучарський повiт, запис. Т. С., селянин 12 лiт.).

8. Цáрь уп'ять повернóв слóжбу по старóму: тепér служiтимуть салдáти по 25 лiт. Так отó-ж не дармá та царицина зáгадка булá, шо мужикáм сiра свiта. (Юрти станиць Старо- i Новодеревянкiвської Ёйського оддiлу. Запис. Ол. Дм. Прасолiв).

II. Загадка про три десятини землi.

9. Як задóував Наслiдник жинiт(ь) ця, шо тепér царém, i поiхав в чужозéмщину подивiт(ь) ця на молодóу, та й кáже iй: „Ну от шо: я приiхав до тебе свáтат(ь) ця. Пiдеш за мéне зáмiж?“ От вóна подóумала - подóумала та й кáже: „Нi!“ — „Чош?“ — „Тогó, шо в тебе землi нема.“ — „Як нема? Шо це ви? Бог з вáми!“ — „Та тák-таки й нема!“ — „Та я вам iй дам скiлько завгóдно. Скiл(ь)ко вам трéба?“ — „Три десятини!“ — „На вiщо вонá вам?“ — „Одну десятину пiд хлiб, дрóгу пiд плéц(ь), а трéту пiд покóс та толóку.“ — „Ну, так я вам iй дарóю хоч трiста!“ — „Нi, трiста мiнi не трéба, а три трéба.“ — „Та це-то ти так кáжеш, а бáтько, мóже, й ни дасть.“ — „Нi, в нас рáда однá.“ — „А як шо однá, так пiдпиши-ж!“ — „То шо-ж, мóжно!“ I пiдписáв: „Дiськать, даю три десятини землi бля однеi душi. Такий-то (т. е. iм'я i фамiлiя)“. Потiм-тогó, трóхи пожiвши, вонá i кáже: „Як би знáла, шо ти менé одурiш, i зáмiж за тебе ни йшлá (б)“. — „Чим-же я тебе одурiв?“ кáже. — „Тим, шо i дóси землi не даш!“ — „Чош-же я не даю? Берiть!“ А вонá й кáже: „Та мiнi-то вонá ни вóжна, а ти дай тим, хто виiе iй робiть та хлiб з неi їсти та нас кормiть“. — „А, ось шо вонó три десятини бля однiй душi!“ Отодi вiн тiлки спохватiв ся, та пiвно. Передаю iз слов Андрiя Полозкá. (Майкоп, 16. III. 96. Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

III. Загадка про батькiвський мундiр i заслуги.

10. У нас балáкають про царя, шо отберé зéмлю от панiв. Так вонá уже давнó одóбрана, та закривáють панi бонáги. Iщé покóбний

царь надів батьків мундир і заслуги та й увійшов у санот, спрашує панів: „Шо, гáрно міві у-в оцьому мундірі?“ — Кáжуть: „Гáрно, та трéба заслужить!“ — „Так, правда! Роспишіть(ь) ся, шо трéба заслужить!“ Вони росписались. Він кáже: „Ну, вáші батьки заслужели (!) зéмлю, а вам нýжно ще заслужить“. Отобрав уже. (Богучарський повіт).

11. Перед коронованням виходить царь в синот і говорять: „А що, панове-синатори, чи можна мені от-сю одѣжу носить і заслуги?“ — „Ні (кажуть), не можна: вона не ваша. Вам треба собі заслужити, а се батьківське“. — „Ну, гаразд (сказав государь), підпишіть, що з батьківських заслуг користуватись не можна“. Ті підписались. — „Ну, коли не можна, то не мені одному, а і вам. Я одбіраю од вас зéмлю, тим що її заслужили вáші батьки і навіть дѣди“. І відібрав. (Майкоп, 20. V. 96. Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

IV. Загадка про удів.

12. Ось-як підійшов царь під панів. „Ось-що (кáже), господáдворяни: чи ви соглáсні б́удети, що я дам зéмлі удóвам на пропитáнія?“ Вони як зарипилу́ють гуртóm: „Ні! ні! ні!“ — „А як шо ні, то й вам і́ не б́уде, тим шо і в мéни мáти вдовá: а коли́ царя́м нівя́ давáть, то й вам нівя́“. Вони тоді тиць-миць, аж уже п́вно, уже всі підписались. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

V. Одбіранне від козаків і панів землі на користь селянам.

13. Проти царських загадок козак-д́идич станиці Павливської Ів. Зах. Садило розповів, що вони лунають поміж народом з самого вступлення на престол царя, до котрого вони і прив'язують ся; а тепер там-же лунають чутки про відбірання від панів землі.

14. Д. С. Іваненків ще устно висловив мені (31. III. 96), що в станиці Кужорській р. 1894, імовірно тако-ж в звязку зі вступленням государя на трон, уперто держались чутки про установленне в Кубанській області земщини. Під нею народ розумів, що царь відбере собі у козаків і приватних властителів зéмлю і видавати ме її охочим в посесию по 75 кошіюк за десятину. При с́м була положена норма:

кожен повинен брати стільки землі в посесию, скільки спроможний сам обробити. — Кажуть в станиці Кужорській і про те, що Кубанська область стала Русью*), тим то козаки, як більш непотрібні в межах області, повинні бути виселеними на границю, а землю їх таким чином володіти муть иногородці. Вся отся гутірка подана зо слів козаків-лінейців.

15. Проти коронації тут ходили досить свособразні чутки. Як село, у котрім я живу тепер, лежить в 15 верстах від міста Борисоглібська, де мужики бувають вельми часто (на тиждень два базарі), в 40 верстах від м. Новохоперська, де вони те-ж бувають, і в 3 верстах від зелізниці, де вони часто роблять, то сюди протислась цивілізація під вирієм страшених матюків, жилеток, „спінжаків“, гармонік, самоварів і т. и. Окрім того тут розвинена торгівля товаром, для чого чимало жулівців буває у Москві. Наслідком всього сього, як мені здасть ся, тут і не було гутірки про відбирання від панів землі. Та й панів тут затого нема, окріч повітового маршалка З-ва, котрий показує собою таку велику „шишку“ (персону) в паших краях, що про відбирання у його землі неможливо й помислити. Замість сього тут лунали чутки, спільні, адасть ся, всім селянам, про куфи з горілкою і про печених бжків, котрих вони, розуміють ся, не дістали. Проти землі тут говорили, що донських козаків кудись виселять, а приналежна їм земля буде віддана Жулівцям. Висвітлюеть ся се тим, що землі в селі вельми мало, та й та здебільшого пісок, через що селяне арендують участки землі у сусідніх козаків Донської області. От-се вам і вся гутірка, більше-ж, в причини цивілізації, нічого не буде. (Жулівка, великоруське село Новохоперського повіту, 2. VIII. 96. Подав студент духовної семінарії Федір Олександр. Залогин).**)

16. На кінці царювання Олександра III-го, по хуторах, в куртї станиці Новодерев'янківської, поміж иногородцями пройшла чутка, що „царь прішле книгу з чотирма рукавами: один рукав синій, другий красний, третій жовтий, а четвертий зелений. Як одвернуть один рукав — прочитають одне, другий — друге, і так усі чотирі. Після того хто де на панській землі сидить, той там і востанеть ся, а с тиї землі далуть йому пай“. (Запис. О. Д. Прасолів).***)

*) Росія, яко осередок царства, кладеть ся тут супроти Кавказу, яко України.

***) Думаю, що автор наробив багато помилок в своїх выводах. Не маючи можности перевірити їх, я лиш показую на се. М. Д.

****) Наголос показаний у мене лиш в тих оповіданнях або їх частинах, жогрі подають ся в первісній формі, а не в перекладі з великоруського.

17. Про відбирання землі під час вступлення на трон государя була чутка: „Хто де сидить, тому там і земля“. Тим-то наші арендатори zelo обрадувались тоді, бажаючи дістати землю з участка мого тестя. (Запис. О. Д. Прасолів).

18. Останнього часу постерегаєть ся великий натовп прийшлого російського народу по станицях і в нас. Ціль їх одержати землю, наче-б-то обіцяну государем в маніфесті. Живуть вони кочуючи караванами, і чимало з них людей заможних, а инчі й багатирі, котрі продали свої маєтности на отчизні. (Майкоп, зап. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

19. В день коронації до Катеринодару насунула з станиць велика сила иногородців. Ще задалегідь було повідомлено урядом, що після одержання з Москви телеграмми про коронацію буде стрільня в гармати. Иногородці, сидячи на тротуарах та майдаві купами, раз-у-раз повторяли: „От зараз стрілятимуть в гармати і ліпитимуть на фінарних стовбах маніфест про дарування нам землі“. (Катеринодар, 14. V. 96. Подав почтовий урядник Д. Ос. Голендзовський).

20. Міні один розказував, що бачив царського шпійона у Тугапсі*). „Я (каже) оцє хожу обірваний і босий нарощи, шоб пані ни замітили“. Оцє робе в намі на поденщині по 20 копійок в день, а ввечері одпісує царєві, шо заробів 20 коп., а проїв 15 коп., остало ся 5 коп.: удагтїсь і вбўт(ь) ся ні за шо; пані різні скісвїють харч у людєй. Скобілів, каже, живий, тільки пиридїг ся, шоб ни вгадали нані та ни стрибїли, і тепєр клопоче на щот землі мужикам**). Я і другі думали, шо який босїк, коли ні: як тільки вчорів, іде на почтову станцію. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

21. У нас є наймичка, Ваша землячка (з Воронїжчини), так вона каже, шо в псавтірі написано таке предвіщанне: перед кінцем світу у панів відберуть кріпаків і дадуть їм волю; а після того відберуть у панів землю і віддадуть її мужикам. Як тільки се справдїть ся, тоді вже буде й страшний суд. (Катеринодар, 21. II. 95. Запис. від пані О. С. Залеської).

VI. Поліпшення царем і царицею долі бідних.

22. Сими днями йшли та й тепер ідуть до нашого Майкопу різні обстрюпанці, заручившись певними відомостями від станичних псевдо-

*) Туапсе Чорноморської губернії.

***) Подібну гутірку про Скобєлева подав мені і учитель станиці Курчанської, Темрюкського одділу, Іван Малиновський.

кореспондентів, наче-б-то в маніфесті сказано, що господариня хоче ві-
брати всіх руських майстрів для виражання в царство свого батька,
се-б-то вчити тамошніх невдалюг. Платня 75 карбованців на місяць
і виражання в харчами скарбові. А сімейним дають уперід 100 карбов.
запомоги. Словом сказавши, дуже користо. Підписка і видача грошей
в казначействі, куди вони і адресують ся. (Майкоп, запис. П. С. Г.-
Щ.-Плугатирь).

22. — Ну, шó? ви чу́ли ма́ніфест? спитали мене́ мужики́, відно,
з Росії́ не́давно приї́зжі. — Ні́ (кажу́), де-ж його́ почу́еш? — А на базáри
продають (теле́грами) по грівинику і на 15-е (число): то вже мороко-
вітиши. — Не чув! — Нимá, бра́те, нічо́го пúтнього, тільки́ сказа́но, що
проца́ють ся довгі́ сиротам і вдóвам. — Всім? спита́в я. — А ось — ни
хочу́ть! — Він ткнув ду́лею трохи не в са́мий ніс мій. — А які́м-
же? — Бі́дним тільки́, а то ще мо́же ска́жиш помі́щницям та попа́дям. —
А хто-ж бу́ди за їх плати́ть? — Ца́рь! хіба́ хто? Ото йди́ в казначе́й-
ство: „Отака́ і така́, мов, миві́ винува́та!“ Ну й полу́чай за но́ї. Роз-
мо́ва на поксо́ї. (Запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

23. Мені́ припало́ за якийсь час до сього́ сплатити́ борг одному́
близько знайо́мому мені́ селяни́нові. В гурті́ оді́браних від мене́ грошей
трапи́лась 10-рублева́ бумажка́ нового́ зразка́ з зображе́нням Росії́. На
сю саме́ бумажку́ він і пригляда́в ся пильно́. Я, розумі́ть ся, постері́г
се і спита́в його́, чи не підозрі́ває він в ній фальшува́ння; але він не-
згодливо́ похита́в головою́ і продовжу́вав приглядати́сь. Мене́ се теж
заціка́вило, і я теж заходив ся її́ розглядати́, хоча́чи відкрити́ причину́
його́ дивува́ння, але безуспі́шно. Тоді́ я його́ просто́ спита́в: „Та по-
кажи́ ж, пробі́г, і мені́ диковину́, на котру́ ти люби́єш ся так довго́.“
— „А хіба́ ви самі́ ни ба́чити?“ — „Ні!“ кажу́. — „Та як же ні?
Хіба́ ви слі́пі чи-що? Я дивлю́сь на Ма́тушку ца́рїцю, ко́тра нас ду́же
любе́, і гро́шників да́є.“ — „Та де-ж ти її́ ба́чиш?“ — „Та ось-же сиді́ть
на снопа́х с сирпо́м.“ — „Та хіба́ се ца́рниця, нерозумни́й ти чоло́віче?“ —
„А шо-ж?“ Я йому́ об'ясни́в, але він не тільки́ не згодив ся зо мною́,
але ще й уза́в мене́ дурнем висо́кої про́би і на сам-кі́нець дода́в, що
він більше́ забу́в, ніж я тямлю́. — „Ви зна́єте, ви ба́чете, які́ тепе́р
годá: скоти́нка ні по чом, а хлі́ба і ду́рно ни биру́ть. Зна́чить, копі́йки
нимá ні в купці́в, ні в ца́ря: от вона́, Ма́тинка, диві́лась-диві́лась на
нашу́ бі́днóту, та й привизла́ нам гро́ший своі́х з до́му: от вони́ її́ гро́ші
і на її́ ме́н(ь)я, коли́ ти хоті́в зять.“ (Майкоп, 30. III. 96. Запис. П.
С. Г.-Щ.-Плугатирь).

24. Іще́ прошу́ вас, М. О., припи́шіть про ма́ніфест, шо оце́ чита́ли
послі́ карно́вання: чи прості́в Госуда́рь недо́мку. У нас тут за це́ бунт:
не кладу́ть по́дати, а вони́ пра́влять, та така́ бузо́вка — до бо́ю доходи́.

То я вас прошу убідительно: б́удти вірним дру́гом, розкажіть, нас два б́уде знать, шо та́йне; а я вам напишу́, як у нас говорять про панів і про вєзлю і про царя́. Як шо знаєте, то пропишіть, я один б́уду знать, ні́кому не скажу́. Я вам напишу́, шо́ у нас д́умають мужики́, почемú не плáтять податі. (Богучарський повіт).

VII. Вороги царя і простого народу.

25. Чо́го царь до́сі не карну́ст(ь) ся? Того́, шо як покару́ст(ь) ся, то б́уде за́раз война́. А дру́ге те, шо хотять убі́ять його́: 40 церко́в бу́ло убра́ли на карнува́ння, а вонó під одну́ міни́ підвели́: прорито́ на три верет(в)и́ і 12 бóчок поро́ху по́ложено. Госуда́рь зляка́в ся і у́їхав на Різдвя́ні святки до те́стя і жив там три місяці. (Слоб. Попасна Богучарського повіту. 2. VII 95 За́пис. о. Іоани Попов).

26. А ще ось-що я почу́в, як ца́риця муштріть ца́ря та які дає́ совіти: „У сенаті у тебе́ (ка́же ца́риця) засіда́ють старики́, ко́трі літ по 20 уже́ служа́ть, і бага́то заслуг ма́ють. І вони́ більше тебе́ зна́ють і тебе́ не бо́ять ця: ти їм ка́жеш одно́, а вони́ тобі навпаки. А ти б́ їх поудаля́в та молодє́ньких поназначав (по настановляв), от би вони́ тебе́ і бо́ялись. Та роби́ так, як мій ба́тько робе́: він як шо хо́че зна́ть, шо роби́ть ця в його́ ца́рстві, то вóзьме па́лчку, та й пі́де, і сам все розузна́; а ти як іде́ш або їде́ш, то за то́бою, як за ринтантом, конво́й іде́, — так пічо́го не визна́єш“. (Станиця Конелівська Ђйського одділу. За́пис. колишній учитель Т. Ф. Павлевський).

27. З поводу́ того, що у ца́ря лівого́ уха́ нема: „Ца́риця, ба́чте, у нас д́уже спихті́рована (?) на́ всяку́ вся́чену і д́уже рову́мна та все ца́ря муштріть. Та раз так дошкрибля́, так розсє́рдита, що він прийшо́в у сенат та лі́ве ўхо́ і одрі́зав“. Се об'ясне́ння то́му, що на ца́рєтах ца́ря малю́ють все в півпро́філь, так що лівого́ ўха́ не ві́дно. (Ib. Id.).

28. Присла́ли нам пре́мію до часописи „Нива“, па́трет ца́ря, а бла́ба Миха́йличка, розглядаючи́ його́, і ка́же: „Бач, воно́ ж ни даром люди́ кажу́ть, що в ца́ря одного́ вуха́ нема: він і справді́ в однім вухом на-мальованний. Це ж як він їздив по чужих землях, так там йому́ одно́ вухо́ одрі́зано“. (Катеринодар, 12. I. 97. Подала пані Прасолова).

29. Як ца́рь коронува́всь, так князь Миха́йл ви́йняв ша́шку та од-но́му са́лдатові го́лову й зняв: а ца́рь ви́хвativ сво́ю ша́блю та то́му Миха́йлові то-ж го́лову зрубав. (Хут. Привольний Ђйського одділу. За́пис. О. Д. Прасолів).

30. — А вы́ не чита́ли вь манифе́стной бума́гѣ, што там пи́сана? — Ні́т! А што? — Не́шта не слы́хали? (Гляди́ть с підозрою). — Да́й

Бог умереть — ничевó! — Да, вить, хатѣли жа різнаи тама-тка князі да янарáлы да графы царства прамежъ сабо́й падѣлѣть; дѣскаць, ни то, штобъ царю́ ужъ ничевó ни дати, а знычыть и яму́ слѣдственнаю часть дава́ли. Ды он не то сдѣлалъ. — Што-жъ онъ сдѣлалъ? — Да што? — набилъ имъ мórды да въ казаматѣ́ присидѣли всю карана́цкю. Вотъ табѣ́ и всё тут! (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

31. Москалі́ ходили до царя́. Та, чу́ш, чи прика́щик, чи пан хоті́в одбѣ́ть од і́х клин. Вони́ клопотáлись — клопотáлись — нічо́'о. Ну, та, значить, скóльки вони́ ни клопотáлись, і в острóг і́х сажáли, ни попусká прика́щик. Вони́ собралы́сь óбществом, собрали́ дѣньги, ви́брали сто́ющих люде́й, послали́ і́х до царя́. Пішли́ вони́ до царя́, дойшли́ туди́, в Пітір-бурх, начали́ шукáть царя́ тогó. Ну, то ходили́-ходили́, ни найдуть. Ужé й дѣньги прож́или і сум́ують: „Шо тут нам дѣлать? І дѣньги прож́или, і царя́ ни найшли́: шó нам óбчество скáжить?“ От идѣть какóй-то оц́ипаний: „Здрáстуйте, мужичкѣ́!“ — „Здрáстуйте!“ — „Ку́дá ви идьóте?“ — „Та ни йшли́ булó до царя́, та ни найдим йогó“. — „О-о, купіть полуштóвх вóдки, я вас довиду́“. — Вони́ йому́ купіли. (Вонó ни веш [!] полуштóвх купіть, абі́ дѣло здѣлать — вонó ни дóрого стáнить). Купіли йому́. Винъ і́х і повів. — „Я вас (говóрить) повиду́ до такóго пáна, шо дастъ вам наставлѣ́нія, как до царя́ подойтѣ́ть“. Ну, то й довóл он і́х, 'начить, до тогó до пáна, ну і сказáв ім: „Взойдѣ́те на крыльцó, за калакóльчик возьмѣ́те сь, він зазвиніть. К вам ви́йде лакéй“. Ну, 'ни так і здѣлали: зойшли́ на крыльцó, потягну́ли за вирьóвочку чи за шó, колокóльчик зазвинів, ви́йшов лакéй і спрáшує: „Шо ви за лю́ди?“ — „Та ни идьóм до вáшого пáна. Ми идьóм до царя́, так шоб он наставлѣ́нія нам дав“. Ну, тот лакéй сходил, доложив госпóдну, вихóдить: „Ступáйте сю́ди, мужичкѣ́, у дом!“ Оні́ прийшли́, начали́ роскáзувати йому́: „Ми идьóм до царя́!“ — „Ну, прошеніє у вас єсть?“ — Сказáли: „Єсть!“ — „Ну (говóрить), дава́йте, я прочитаю!“ Вони́ подáли, он прочитáл. — „Ето прошеніє вáше ни вѣрно: вам по ётому прошенію в острóге сидѣть. Ну, я вам (говóрить) сам напишу́“. Вони́ почали́ йогó просіть, шоб він написáв. Він ім написáв і прочитáв і роскáзав, значить: „Зáвтра ви пойдѣ́те на такóю-то дорóгу. Царь б́удить єхати, ви поклоніть ця́ йому́ і брóсите, в екипáж“. А лакéю велів дати́ ім повичеря́ть. Ну, вони́ так і здѣлали, пириночувáли і пішли́. Роспросіли сь, по какóй дорóге царь б́уде і́хати і в скóльки часóв; поклоніли сь і брóсили. Царь розвирну́в, прочитáв: „Смотріть-же (ка'), мужичкѣ́, ви на другóй дeнь тут полúчите, на ётом мѣсѣти полúчите!“ Ну, вони́ пойшли́, значить, дожидáють другóго дня. На дрóгий дeнь оп'я́ть на то мѣсто прийшли́. Ну, 'ни прийшли́, поклоніли сь, він оддáв ім. А той пан сказáв: „Хотъ ви й от царя́ полúчити, прине́сьте, я про-

читаю: він ни сам пішишь, там есьть такіі“ . Ну, вони так і здьїлали: получили, оп'ять до його привїсли. Он прочитав і говорить: „Ну, мужичкі, оп'ять ни вѣрно: оп'ять в острѳг посаждать вас“. Вони тоді: „Што-ж нам дѣлать? нам пронадать!“ Ну, он: „Я (говорить) вам дръгоѳе прошѣніе напишю, так сам царь посмѳтрить, какѳе вам видано“. Ну, 'ни так і здьїлали. На дръгий чи на трѣтій день пішли, царь бїжить; вони поклонїли сь йому і кїнули. Він тоді до їх: „Што-ж ви, мужичкі? я-ж вам дав“. Вони поклонили сь йому: „Ни вѣрно, ваше импїраторство!“ Він взяв, глянув і прочитав. А з ним сидѳв оутян (! ад'ютант), чи хто. Він крикнув на салдѳт: „Рожжаловать атутянта!“ Салдѳти зарав ухватїли, вїмчали з екіпажа, зорвали ополѳги, поскидали з його і на клочки порвали і вїпроводили к сѳкиному сїну. А їм сказав: „На дръгий день полѳчите.“ Вони вистѳ пішли на дорѳгу, він їде, закричав на їх: „Палучайте, мужичкі, типѳр вѣрная бумага!“ Вони взяли, поклонїлись, поблагодарили. Та ни доняли сь та оп'ять до пана, він же приказує: „Как палучите, прїхадїте, я ап'ять прачитаю!“ Прїйшли до пана, а він їм прочитав. — „Ну, тепѳр (говорить) ідїте, ни бѳде вам нічѳго.“ Вони йому жалѳють ця: „Так прожили сь, шо не ш чим ітїть домѳй“. Ну, да він дав, сказав: „Ну, наїти вам на дорѳгу“. Велїв лакѳю покорїить. — „Тепѳр ви ни бѳїтєсь ніковѳ!“ Ну, і пошльї оні, прїйшли домѳй, показали бѳмагу, і тоді вже ніхтѳ ни смѳл у їх братѳ сївокосу тогѳ. То ше Москалі чудні, росказує: „О, ягѳ малай та лакѳей бягїте: топ-топ-топ!“ (Воронїж X. 92. Записано мною від матерї. Казка належить до Валуїщини).*)

32. Грѳші. В когѳ грѳші, тої хорѳший. Всякого чоловіка берѳ зависть на копїйку, і грѳші багѳто кѳй-чѳго неподѳбного дїлають: за грѳші рїжуть, убивають, вїшають, тѳплять і крѳме тогѳ іщѳ за грѳші бува дѳші оддають. Соблазнїю(ть) ця на грѳші всякі лѳди: жѳулки (шахраї) пѳрві, пѳтім мужичкі, панї, понї, і так бува, шо архерѳ живѳ(ць) ця за грїшьми. Росказував одїн салдатїшко, шо як він був у слѳжбї, так ѳт-який був случай. У однѳ времїня покїйник царь у Москї прїсѳтєствував у цѳрквї і пожилав поговїть. І вонѳ, бач, царѳм булѳ раїш назнѳчино, шо він на такѳ то времїня яви(ць) ця і жилѳє приобщї(ць) ця. Почѳвше цей приказ, кѳ-які студѳнти і багѳті помїщики завилї по мїж собѳю соѳюз пїдкупїть архерѳєн. І чим, бач, дѳмали стрїбїть царя? — шѳб, бач, утрѳїть його причѳстїям, намїшають у винѳ сѳме

*) NN 31—33 записанї ранїш того часу, коли почалась коронацїйна гутїрка але я помїщаю їх тут тим, шо в них виразно відбивають сѳ ті народні погляди, на котрих заснована сѳ гутїрка.

бешенішого йбду і піднести Государю до уст, од чого царь і Бóгу дýшу оддав бе. Ну, так отó ті підлоко(т)ники підлащились до архерея і підбіли його на цю нимисліму дїю і пообіщали йому нисмітну силу казні. Він отó, бач, і потютюрив ся, собі на лумцї, шо оце я набирú собі тьму казні і одсрочусь од дóлжності і тоді оживьюсь і бóду хазайтвувать і роскошувать. Коли вонó, бач, вийшло ни так: Бог йому не потерпів і увів його за це у напасть. Ну, так отó вони одслужили обідню, і підойшов порядок приобща(ць)ця. А дякон-то цю штúку узнав, шо архерей химороде. І отó, бач, як стали виносити раз і вдруге із вівтаря чашу, дякон і повторив: „Вішня памянь нашому імператору!“ Отó, бач, царь цю штúку змітив і ждав вже послúшного (!) часу. Отó виходе архерей у третій раз, і вже, значить, минúта цареві приобща(ць)ця. Царь живо ни кинув ся получать смерть, а вїззав охóтника. Салдатїшка, котрий коло царя стояв за тїлохранителя, підойшов за царя до чаші, і тїко шо хлибнúв лóжничку того причастя, так пїна з рóта і повалила, а далі зашатав ся, уцав — і дух вон. Тоді того салдата багáто поховали і іще наградили його увесь рід казню і о(д)срочили усюму його колїну одбувать воїнської повїнності. А того архерея, недóвго думавши, там-же, у цérкві, вхватали і скували йому рúки і ногі і потарахтарили живо його на казнь. Росказує, шо його казнили аж три дні. Повісили його на стóп за руки, за ногі, і кáжному чоловікові, кому вгóдно, звилїли чікати його ножами. Так він-таки пёрвий день був живий, а остальні вже два дні так чікали вже його ниживóго, а шо вже було присúжино, то тó вже сиòлнито. І на це дїво розсилали по всїх краях приказы: кому вгóдно дивї(ць)ця на такú казнь. Було страсть багáто мїра: воєнні, миряне, купці, різні помїщики і багаті павї. Нарочїто усїх іззівали, шоб кáяв ся кóжин на сьому злучаї. І шó значить зависть на грóші! Подумать, чого нúжно було тому архерейові: ходів чїсто, їв лáкотно, шó йому полагалося; грóші йому ни-в-поїд, даже вони і ницúжні — роздають їх нищим. Бач, і то чоловіка зависть узяла. Та ще б подумав, який-же іще за це саме буде грїх. За цю саме нутаницю багáто панів почіпляли на крєніпль, які підійски вилї на царя. І на тих людєй, хто копá під царя, нимá милости і в мене, дармо, шо гїрка жисть і мивї. (Слоб. Борисівка Валуїського повіту. 1894. Записав Павло Констант. Тарасевський, 18 лїт, син псаломщика; скінчив сільську школу).

33. Приходе якось до нас сусїд-хуторянин і каже: „Нане, там люди плешуть таке, що я їй не знаю; казати вам, чи не треба“. — „Та кажи вже, шó там таке“. — „Та нї, мабуть, це треба“. — „Та кажи вже, кажи!“ — „Та хто-зна як його казати? Люди плешуть, і я буду за ними. Кажуть, бач, шо заходив ся царь причащати ся, а пїч узяв та в причастя отрути і кинув. Виносе він чашу причащати царя, а сам

з остраху тремтить і зблід, як крейда. Царь помітив се та й каже попові: „Причащай ся сам!“ Той опинаєть ся і царь йому вдруге та вже суворо: „Я тобі кажу, причащай ся мерщій, а то я тебе смерти предам!“ Нікуди дівати ся попові: запримчив ся він та й об землю брьохнув, засовав ногами, і пронав, як собака в ярмарку. Так то, бач, колись царь велів бити Жидів, а це ще звелів бити попів; а прийде, кажуть, час, що звелить царь бити й панів.“ (Вороніж. 1892. Чув від роменського дідича О. І. Штишевського).

34. Суну історію Ходинського поля в станиці Благовіщенській Темрюкського одділу народ висвітлює тим, що пани хотіли убити царя, і се намагання скінчило ся народною бідю. (Катеринодар. 11. VI. 96. Запис. во слів учителя Г. В. Залеського).

УІІІ. Моральність царя і цариці.

35. Перед карнуванням бсь-що сказала цареві цариця: „Я хочу вас бросьть!“ — „О, що це ви? Бог з вами! Чого?“ — „Та так, бросю, та й годі!“ — „Та за що-ж такі?“ — „Ні за що: у тебе така мода, що всі жінки бросают чоловіків — так і я бросю. Пани живуть с чужими панями, а пани с чужими панями; та ни тільки пани, а і всіх людєй до того привчили“. — „Ну, так от-що: давайте сперва покара-нуємось, а потім-того сього не буде. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Ш.-Плугатирь).

36. Дрожать молоді баби і дівки тоже маніфеста, в которому сказано: „Хто кине свого чоловіка, тому какк“, се-б-то смерть. (Ib. Id.).

37. Після коронації і сусід мій, і зять (обидва писарі в Катеринодарі) і сестра казали, що вийшов від цариці закон, щоб усі чоловіки жили з своїми жінками укупі; а як житимуть нарізно, то стягатимуть до міста чоловіків до жінок, а жінок до чоловіків. Тоді саме і до мене прийхав чоловік, з котрим я не жила п'ятнадцять літ. І се не чутка, а чиста правда. Се я й сама добре знаю, бо тоді жила на хуторі. У Вороніжському підселкові тоді дзвонили в давони, скликали усіх до громади; тоді-ж і в Березанці, Кореновці і в Вороніжських станицях отамани збирали чоловіків і жінок, що не жили вкупі, та обявляли їм царський маніфест. А в тім маніфесті написано, щоб стягати жінок до чоловіків; а як які не захотять жить укупі, так тих виражатимуть в далеке заслання, у якусь одну губерню. Так багато жінок, що по п'ять, по десять годів не жили с чоловіками, так походились до купи, попе-

релякувались; до церкви ходили та молебні наймали на нове життя. Тоді саме возили в нашого хутора дитину христить до попа, так і попадя казала те-ж: „І де вони (каже) в Бога набрались, чоловіки та жінки: то їх і не видно було, а тепер, бач, скільки. Тепер (каже) який чоловік ж жінкою десять або п'ятнадцять років не жив, так тих будуть попи перевінчувать, христом ограждать, біса одганять та святих прикликать“. (Катеринодар. 6. І. 97. Чув від міщанки М. Л. Остащенкої, 32 років).

38. Останнім часом в Ёйськїм одділі поміж простим народом пройшла чутка про те, що охотникам до куріння треба брати трьохрубльове сьвідоцтво, і наче-б-то табак їм із крамниць не будуть продавати. Се того наче-б-то, що „новий царь баче, що від тютюну в людей його православна віра скудіє, от і звелів брать білети“. Але мені здасть ся, що народ прочув від людей, котрі читали часописи, що буде вироблений порядок скарбової продажі табаку, — от народ і перетлумачив по-своєму. (Хут. Привольний Ёйського одділу. Запис. О. Д. Прасолів).

ІХ. Заснованне церкв.

39. Устьлабинські учні подають, що їх станична громада постановила в честь коронації носити попам нові ризи і постановити нову церкву. (Устьлабинська лінійна станиця Катеринодарського одділу, на пів старовірьска. Відомости вистачив інспектор народних шкіл д. Шкіль).

40. Лунають чутки, що царь наче-б-то недавно завітав до Нового Атону, на котрім наче-б-то власноручно заложив нову церкву і був при посвяті якоїсь старої церкви. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

Х. Гуляння царським юштом.

41. Останніми числами бігучого місяця добра половина жителів Майкопа покине домівку і поїде до Москви погуляти на царський шот. Дорога туди й сюди і весь час перебування в Москві їм нічого не стоє, і харчі цареві. Дорогою тільки свій хліб, та се пустяки: скільки там його в'їси за три дні путі. Я в однім хотів був змагатись проти сього, так він мені предложив поспитати у дякона, котрий сам читав у церкві і говорив: „Їжджай, і прочая, і прочая, і прочая“. (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

42. Про коронацію поки нічого не чують скрінь того, що „стоїть кому вгодно заявить на станції залізної дороги, що він їде до Москви на коронацію, і його повезуть без ніякої платні“ (Хут. Привольний, запис. О. Д. Прасолів).

43. Кажуть люде, що у Москві до царя повезли скількись вагонів одних ложок, виделок та тарілок для обіда бідним людам. Тешэрчка, кому вгодно, приходить до залізної дороги, та скажи, що хочеш їхати на обід до даря: усіх даром возитимуть. (Іб. Ід.).

44. По всіх станицях пройшла чутка, що царь на кожную станицю вислав по 300 чи по 500 руб., „шоб купили козакам горілки, а бабам вина“. Так станичні урядники „вже розібрали їх по кешенях“. (Іб. Ід.).

45. Устьлабинські учні пишуть, що після коронації де-який час возитимуть усіх залізницею даром. (Подав д. Шкіль).

46. Амспіратарь карноватцы дѹная на Николу Наташу, значытца, штобы паменьшы гулять и напрасна ны трагитца на два правьника (имени и коронування). (Майкоп, запис. П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

47. Мені казала одна баба, що на коронацію усіх, хто захоче, возитимуть по чавунці без грошей. Вона завіряла, що про се чула в церкві, під читав. (Катеринодар. З. V. 96. Записано від пані О. С. Залеської).

48. Тоді, як карнував ся царь Николай II, то було ним повинно одпустити салдатів на цілі сѹтки гулять: куді б хто ни пішов, то нічого їм за це ни було. Получивши такий приказ, всі розбрились, хто куді понав, і кубрили вони цілий день, так що тоді всі трахтирі і кабаки були набиті салдатами. А вже вѣчиром налупившись до чортків, кожнн гріб ся до міста; та тіко в казарму мало поприходило, а то більше осталося їх там, де шили, а ко-які заночували по підтиню. А одін ішов, ішов та впав на дорозі і заснув. На його якось натрапив сам царь, і приказав поліції представити його до себе у дом. Ті січас же його підхватили і на ваньку, одправили до царя у хороми і там його положили на постіль; він і заснув. Прокидаїць ця у-ранці, глядь — аж він лижїть, і сам ни зна де. Кругом обдивив ся — все у золоті та в сирібрї, і сам він лижїть на такі постелі, шо в-рѹду ни то шоб довилось бачить, а даже й ни чув. Він дивив ся, дивив ся, а далі й кричить: „Де я?“ Вихѹде служїть и каже: „Ти в раѹ“. — „Позвольте спитать вас, хто ви?“ — „Я ангїл!“ одвїтив царський служїть. — „Нїльзї, бува, господїн ангѹль тут рѹмочку вѹдочки достать, а то в мѹне на похмїлля голова трїщїть“. — „А чогѹ-ж, мѹжно, та тіко одчу, а більше нїльзї“. — „Ну, пожалуста хоч одну“. — Служить доложив цареві, царь позволив. Отѹ принѹсе він салдатові рѹмку вѹдки

і підносе. Салдát вiпив і, трóхи подóумавши, каже: „Нiльзiя лi ще одну?“ — „Нi, нiльзiя!“ — „Пожáлує, господiн iнголь, а то одниi мiнi й ни поiхáлось!“ — „Ну, постóй-же, я пiду у Бóга спитáю“. — Служiтьиць одпрáвив ся до царя і докладá, шо салдát ще одну рiюжку прóсе. Царь повилiв дати і дрúгу. Служiтьиць пiдносе йомú і дрúгу. Салдát вiпив і, утérшись, сидiть, помóргує úсом. Служiтьиць вiйшов у дрúгу кóмнату. Салдát, трóхи подóумавши, захотiв iще вiпить, і йогó вже забрáло, бо вiн натошакá хватiв, то вже в йогó й óчи посоловiли. I вiн, вiсто тогó шоб попросiть, та як крикне: „Анголь! А нú-ка, давай трéтью!“ — Служiтьиць осмiхнúв ся і пiшов сказати царевi такú шгúку. Царь тоже осмiхнúв ся, і звилiв пiднести йому й трéтью. Служiтьиць пiднесе йомú й трéтью. Вiн вiпив і каже: „Анголь, ти ни носi мiнi по-óднi: постáв на стiл графiн, я сам знáю, стiко вiпить“. — „Нi, салдát, у раю ни подóбаiць ця пить бiльше трóх, а ти вже й так три вiпив“. — „У, шó там толкувати, це для вáшого брáта нiльзiя, а салдátовi можно. Давай: по-кранi (!) мiрi, споминати бúду, шо в раю був“. — „Нi, салдáте, цьогó ни мóжно тут творiть“. — „Все мóжно! Кáжуть, шо на небо вiльзiя злiзти, аже-ж, бач, злiз, і сам ни знáю як сюдi забрав ся“. — „Ну, салдát, як хочиш, а бiльше я тиби ни дам“. — „Та я й сам знáю, шо бiльше трóх ни мóжно пить; а я тiко п'ю тодi багáто, коли на похмiлля“. Служiтьиць осмiхнúв ся та і каже: „Ну, постóй-же, брáте, я пiду у Бóга спитáю“. Отó пiшов служiтьиць до царя і докладá, шо салдát прóсе цiлий графiн. Царь здвигнúв пличiма, і повилiв постáвить йомú цiлий графiн: рiшив ся такi вiвiдати салдáцьку нагúру. От унóсе служiтьиць йомú графiн вóдки і наложiв закуски. Салдát і принав ся тягти з усiм усéрдиям. I отó вiн хлестáв, пóки уг'ёть на тi-ж постéли закостянив, захропiв во всю правду. Царь тодi повилiв йогó взяти на звóщика і одпрáвить йогó в казáрму. Тут сiчас-же пiдхвátили йогó і одвигали в казáрму. Прокидáiць ця вiн на другий день і баче, шо вже вiн ни в раю, а у свої казáрмi. Вiн тодi і хвалiць ця своїм брáтчикам, шо в раю був. Тi, узнáвши пóслi всi йогó походжéния, смiялись з йогó. Прóтив цьогó і зложили тепér послóвницю, шо „салдát Богу ни родня — йогó бiй ся як огня“. (Валуйки Воронiжськóй губернии, 9. II. 96, запис. П. К. Тарасевський*).

XI. Царська корона.

47. Чогó шукають у могилах? (З поводу археологiчних розкопок).
Опис гласить, шо старiнний царь Петрó I-й воював по сiх мiстах, і де

*) Анахронiзм тут, iмовiрно, залежить вiд того, шо вступленне на престол прийняте за коронацию.

Його вбито або він сам умер, не сказано настановлено, а тільки подійкують, що б'ючим між двома дорігками ця могила, і от його шукають. А шукають його на те, що він у короні, і та корона згідлива од всьчнини, а білих од воєнного бійства. Тепер у нас корона рббллина у чужоземщині, а то була руська, настояща, потомствена. Хто найде (ii), тому царь дає награди велику суму грббшнй. (Майкоп, 25. VIII. 96. Зо слів Дамька записав П. С. Г.-Щ.-Плугатирь).

XII. З народної політики.

Видатнішою з ознак нашого часу без сумніву є переведення часописі до села. І справді село тепер більше ніж попередю почувас потребу в часописі, більш цікавить ся громадським життєм. Кожна звістка часописі, особливе ж політична, зважаєть ся сільськими політиками і розповсюджуєть ся з різними варіаціями і власними додатками, в котрих яскраво відбиваєть ся духове обличчє оповідача. Через се кожне народне оповідання з сфери політики повинно мати чималий науковий інтерес. Подаю тут одно таке оповідання, сподіваючись, що мій примір буде не остатнім.

Бувá, щáстя пропадає, а на нищáстя щáстя на-падає. Годів тому з п'ятнадцять, чи може й більш служив один салдатівшко у гóроді Ялисоветграді; отó він там і побáчив, як царь об-гляда полкі. Росказував він так:

Був я чоловiк бiдний — прибiдний, прóсто й сказáть; дáлi пiкуди. Остáв ся я сиротóю iщє малéньким: бáтько i мáти мої померли вже тому, мáбуть, годiв на двáдцять бóде. Отó, бач, воспитáли мене лóди, вiрiс уже я здорóвий, i вже як з достáтком, так порá-б i жиниць ця, а я все був у робóтниках, i одéжу носiв, якóї, я дóмаю, нiхтó хóжої не носе. Повсiдá, булó, у мене чóботи — однi халáви, i свитiна та булá нинiначе як iз самiх латок; а про шапку i казáть нiчого — повсiдá однá окó-лиця булá на головi, а виршкá нiкóли ни булó: все булó волóсься iз шапки вилáзе. Отó я жив по робóтниках до сáмого прiзову i все я чви дуж ждав, шоб мене взяли у салдáти, дóмаючи сибi: хоч би Бог дав узали мене у салдáти, може б я чи ни поцáрствував там; може хоч ни iсти муть мене там вóшi. I харчi такi там ни тi бóдудь, шо тут, а к тому iщє i одéжу там чiсту бóду носiть. От я пiшóв на прiзов; мене там живо й забрiли. Я зрадóував ся i вже зовсiм дóмаю сибi, шо бóду ходiть постóянно пáном.

От забрали нас у полк, відали нам усі нову одѣжу, і стали нас учить гимнастики і проче. Отó я походив півгоду у новому, уже проходив і цілий год, а мундіровка все одна і одна. Уже стало і протираць ця кой-ди, а нові все ни видають. Я тоді і думую сам собі: ні, мабуть, як бідному, так скрізь обідно: страждав я дома і тут приходиць ця страждать; дома ходив у обóрваному та скитав ся по робóтниках, і тут теж саме приходиць ця. Богаті дома ходять усі в новому, щиголяють, і тут усі як кукли ходять, а я нищасний скрізь однаково страждаю. Сказано, бідний куді ни повёрне, так все голым на плечé.

От пройшло іще півгоду, у нашого салдатішка іще дужче мундіровка розлізлась. Уже він латав-латав, і іще б треба латать, та тіко ні-за-шо хватать.

Його товариші, які в багатих, усі гундірами повиходили, а його даже й в полка вівили, а поставили його стóрожом коло ору́дії, бо шоб і ни наганив канпа́нії.

От одін раз салдат, сидячи коло ору́дії, став плакать, думуючи: Бо́же мой, Бо́же мой! За шо я страждаю на світі? Лю́ди пішли усі однакові у службу і іще пурніші мене мо́же есть, а всі затого вийшли у лю́ди, і есть у їх за шо справить одѣжу, і чині вони́ получили, а я ходю як старіць, і ніякої памняти ни заслужу собі. Я вже хоч би рядовім був, і то ни досталося служити, а вислали мене у сторожі. Шо воно значить? Чи воно царь ни мпlostивий, шо оцé так допуска салдатів у паганому ходять? Ні, це я думую, в цьому ніхто ни винуватий, як мой доля, а к тому ще й начальство трóхи ни в правах. Ни дурно сказано, шо де тонко, там іще й рвёць ця. Як я бідний, так міні впаде, шоб я ще бідніший був. А багаті, а хоч і нибагаті, та так замо́жні — так ті й дома роскошуют, і тут начальників обдарять, і їм дають чині, і їм, понятливо, есть уже за шо справить оди́жину; а в мене ни́ма нічого, і справить ні-за-шо. Він отó і каже: я походив у одному пошти́ два годи, усé на міні златане: чоботи ті всі на латках, а шинеля так уже і на пугало на бакшү ни годіць ця — як рёшито вся стала.

От він і прочув, шо в полк скóро при́де царь на смотр. Отó він каже: шо я й сам ни свій, хоч би скорій Бог дав при́хав, а б йому́ показав, як у його салдати ходять. Отó і дождались вони́ тогó дня, коли саме назначино бу́ло быть цареві. Тут усі зворушились, стали прибираць ця, готівниця ця, і всі тримять, як на ножі, дожидають всяк по своїому: хто дума віхвалиць ця, а хто боіць ця, як-би ни ошібтися. Отó вже і підойшов той час, шо треба зустрічатъ царя. Начальники всіх настрóяли, як слідує, і одправили їх на учебне мёсто. А той бідняга оста́в ся сторожувать коло по́гриба. — Уже, він каже, я й просів ся,

і шó ни шó, ні, ни пустіли. Ну я, ка́же сибі на думці, ни вва́жу, я вас увиду́ у леце́ги, абó сам пропаду́.

От постановились усі в шланку, і ну заграва́ть на духову́ му́зичку. Ко́ли трóхи згóдом бі́жить і царь. І тут усі́ звору́шились нача́льники, і встри́чної застáвили грати́. Тут наш салда́тишко, ни до́вго думавши, як бросе́ свою́ сторо́жу, та й лепесну́в пря́мо у кома́нду, оббі́г і став са́ме с кра́ю, віткиля́ їде царь. От дої́зджа́ царь і диви́ць ця на обрванця́. Останови́в ся коло́ його́ і живо́ застáвив броси́ть грати́, по́тім і пита́ того́ салда́тишка: Почему́ ти, брат, так обрваный? А от почему́, Ва́ше Импера́торское Вели́чество, человек я бедный, спра́вить мне не́-за-что, а казённого не вида́ють. — Как не вида́ють? Еже́годно выдава́ть должні́. Када́ ж ти получа́л но́вое? — Получи́л е́щё с некру́тства і то́лько. — Ве́рно? — Ве́рно, Ва́ше Импера́торское Вели́чество. Царь застáвив штук п'я́тьох салда́тів цьо́го салда́тишку отакува́ть, а сам пішо́в по всьому́ ряду́ і ка́жного пита́: Что ве́рно, что винунди́ровки еже́годно но́вой не получа́ете? — Йому́ ка́жний і одвіча́: Так то́чно, Ва́ше Импера́торское Вели́чество.

Отó царь, припи́тавши усі́х, підойшо́в уп'ять до обрваного салда́та і пита́: Давно́ ти служи́ши? — Читве́ртий год. — І ни о́дного ра́зу ти не получа́л мунди́ровки. — Ника́к не́т, Ва́ше Импера́торское Вели́чество!

По́тім царь одойшо́в од того́ салда́та, скі́нув ша́нку і став здо́рвокаць ця: Здра́вствуйте, ребя́та! — Здра́вія желе́зи, Ва́ше Импера́торское Вели́чество! Тут живо́ загра́ли на му́зичку, закрича́ли: Ура́! І по́слі останови́в увесь полк; закува́ли усі́х старши́х нача́лників, душ, ма́буть, на шість, і тоді́ царь приказа́в салда́там, шоб хто-нибу́дь дав йому́ но́вого бі́льля і прóчого всьо́го, шó тре́буи́ць ця салда́тові. Пі́сля цьо́го оди́н обізва́в ся, шо в мене́ е́сть уся́ сповна́ мунди́ровка.

Отó прии́с той салда́т мунди́ровку і положи́в, а царь його́ й пита́: Это твоя́ со́бственная оде́жа ілі казённая? — Мо́я со́бственная, Ва́ше Импера́торское Вели́чество! — Ве́рно? — Так то́чно, Ва́ше Импера́торское Вели́чество.

Ну, отó наді́в обрваный салда́т но́ву о́дїж, а старе́ все позакида́в. Тоді́ царь підхо́де до того́ салда́та, дав йому́ на па́лєти і на вся́ку обшывку парчі́, і застáвив прóчих йому́ попришива́ть. І по́тім приказа́в за́числити́ його́ старши́м гунди́рякою.

І та́к в того́ ра́зу у цьо́му полку́ ко́жний год ста́ли ко́жному видава́ть но́ву о́дїж. А тих нача́лників одира́вли на Сі́бір, а цьо́го, яко́го пожа́лував царь чи́ном, одира́вли у дру́гий полк, шоб під його́ ни підко́пували. Тоді́ той салда́т і ка́же: Сла́ва Ти́бі, Го́споди, шо зогля́нув ся

на мене милостивий Господь. Всенюкірно дякую Бóга небéсного, що менé ни оставив грішного.

Так отáк, добрі люди, мошённичество началників багáто обá винних бідняків. Ну, та лóвлять вовкі, а влóвлюють і вóвка, то так і це. Мошённичали вони, пóки терпíмо булó Бóгові; а вже як обідили біднякá, то і їх Бог обідив, а бідного наградив, послáв йому рáдость. (Валуцький повіт, 1894, запис. во слів волосного десятника-москаля).

Із народньої пам'яті про панщину.

Записав Митро Єндик.

I.

Ой кувала завулечка, кувала, кувала,
 Як свобода паньщичочку в другі краї гнала.
 Утікала паньщичочка гаєм зелененькім,
 За нев, за нев два Полячки конем вороненькім.
 Здогонили паньщичочку на кидрові мості:
 „Ой верни сі, паньщичочко, тай до нас ще в гості!
 Ми не вмієм тай косити, наші жінки жати,
 Хтож нам буде, бідним панам, на хлїб роботати?“
 „Коли-сь хотів, вражий Ляшку, мужиком робити,
 Було дати з ранку їсти, а з полудня пити.
 А ти не дав з ранку їсти, а з полудня пити,
 А ти ложив на сніг житий ще й мужика бити“.
 Пішли пани в трактверню, взяли в карти грати,
 Що посьигне до кишені, нема що змінати.
 „О тепер ми бідні пани, як ми будем жити?
 Анї в касі, нї в кишéні, що будем робити?“
 Та дай Боже здоров'ячко нашому цареві,
 Що дав, зробив полекшіне цілому краєві.
 Та дай Боже здоров'ячко ще й нашій царівні,
 Що вже Ляшки і Поляшки з мужиками рівні.
 А тепер би заробити тай на Боже дати:
 Нося*) гроші атамани по під наші хати.

(Записано 1894 р. від Демяна Демянова в Зазулинцях Заліщицького повіту).

*) Ходя і прося на роботу йти. Увага співака.

II.

Сидит цісар тай у Відни тай нічо не знає,
 А Полячки з студентами нещісте кохає.
 Прийшли вони до монархи, взяли говорити:
 „Підпиши сі, наш монархо, бо будем сі бити“.
 А то цісар молоденький того побояв сі
 Тай студентам тай Полячкам взяв тай підписав сі.
 Підписав сі, підписав сі, дав до брата знати,
 Що Полячки з студентами хотят Польшу взяти.
 А брат йому відписує, що „Я в тім не знаю,
 Маю сінка Юзефійка, щісливого мая.
 Не далеко він сидит, тай в місті Парижу,
 Ой має він на сердечку тай велику грижу.
 Тай не того має грижу, що не ма що їсти,
 Але Веньґра лиш би бити, та не може сісти“.
 Є що їсти, є що й пити, не приймає трунок.
 Пише цісар до Москальї: „Йди на поратунок!“
 Москаль їму відписує, що „я піти піду,
 Не ма ми що Веньґра бити з равя до обіду“.
 Москаль їму вілписує, та ней загодить сі,
 Бо як піду в Веньґерщину, то він засмутить сі.
 А як прийшов в Веньґерщину а взяв сі витати,
 А взяли сі коменданти веньґерські ховати.
 Як вистрілив раз із гверів тай розбив фестунок,
 На Ілія, на Кошута йа вдарив фрасунок.
 Як вистрілив раз із гверів, зметали на воду,
 З студентами з Полячками зробив цісар угоду.
 Зїхали сі цісарщики, взяли говорити,
 Та як би тим бідним людем паньщину уїмати.
 Ай паньщину би уїмати, великі податки,
 Поклонїт сі, бідні люде, до сьвітої Матки.
 Поклонїт сі, бідні люде, до тої фігури,
 Що вам цісар подарував яйці, мітки й кури.
 А то пани атамами руки собі ломя,
 Що за дурно бідні люде паньщини не робля.
 А то пани атамами їдїи собі руки;
 Не літают з нагайками по селі гайдуки.

(Записано в Голїградах Залїщицького пов. від Максима Горішного).

III.

Ой ти, пане атамане, прошу-ж ті на пиво;
 Не бий мою дівчиночку, як вийде на живо!
 „За що-ж її буду бити, вона звиває сі,
 Як до мене снопи зносят, не раз засьміє сі“.
 Бодай тобі, атамане, прихвачи вочи видрав,
 Що ти мене від дівчини на панщину вигнав.
 Ой на-ж тобі, атамане, коня вороного,
 Пустя мене до домочку, до кохання його!

(Запис. в Заулицях від Василя Вівчара).

IV.

Всюда біда, всюда біда, на сім світі гаразд:
 Скоро вийду на панщину, сорок буків зарад:
 Гой ти, пане атамане, гей ти, пане війте,
 Не бий мою дівчиночку, як не рано вийде!
 Гей як її тай не бити, не хоче робити,
 Лишень стане, зазирає, кого би любити.

(Запис. тамже від Василя Гаврилюка).

V.

Ой вже вечір, вечеріє,
 Вже сонечко низько,
 Пускай, пане атамане,
 До дому не близько!
 Гой як не будеш тай пускати,
 Ми не будем завтра виходити,
 Та будеш завтра, пане атамане,
 По під наші хати ходити.
 Гой ци вийдеш, ци не вийдеш,
 Я за тобов не піду.
 Ти гадаєш, мой газдине,
 Що звареш си обіду.

Ти гадаєш, мой газдине,
Що будеш той обід їсти, —
Чоловік буде брати косу, ти граблі,
Не будеш мати коли сісти.

(Запис. також від Федора Захарії).

VI.

Ой зацвила калиночка блисько перелау;
Добре було наймитови в ісподаря з разу.
Оден тиждень добре, добре, а другий ще ліпше:
Іде наймит на паньщину тай бо ще й не ївши.
Ой йде наймит на паньщину ціном молотити,
Богацький син йде до коршми мід-горівку пити.
Ой йде наймит йа з паньщени, вітер ним хітає,
Богацький син йде з коршми, кучму поправляє.
Іде наймит йа з паньщени тай поза городи,
А газдиня повідає: „Йдут наші нероби“.
Як прийшов він йа з паньщени тай хоче він сісти,
Газда їму повідає: „Йди дай волам їсти.
Як даш волам — каже — їсти, тай прийдеши до хати,
Халай в руки сокирочку, підеш дров врубати.
Нарубаєш — каже — дровець тай цілу колоду,
Тоді возьмеш коновочки тай бігай по воду!“
Іде наймит йа з водою, двері відхилиє,
А газдиня зі всіх мисок та в одну зливає.
„Ой на тобі, наймиточку, вечерю з обідом,
Та що тобі не достане, то докладай хлібом.
Не бери сі, наймиточку, до хліба цілого,
Шукай собі на комині кавалок сухого.
Не бери сі, наймиточку, до ложки нової,
Шукай собі на припічку кавалок старої“.
„Бодай же вам, газдинечко, так легко конати,
Так як мині по вечери хлібом докладати!
Бодай же вам, тай газдине, так легко вмирати,
Так як мині по вечери сухий хліб глодати.*)
Не хочу я, газдинечко, бай вечерю їсти,

*) Доси сьмівав Іван Каралаш наймит з Синькова.

Позвольте ми, газдинечко, на коника сісти“.
 „Та як їдеш, наймиточку, не забудь же ти нас,
 Як будеш сі тай женити, на весіле проси нас“.
 „Тай не буду, газдинечко, не буду просити,
 Бо я не міг через тебе року дослужити“.
 Заїждзьєс наймиточок за високі лози,
 Тай облили газдинечку ще й дрібенькі сльози.

(Запис. в Заулицях, кінець від Федора Захарії).

VII.

Накотив сі мужик косов, намахав сі ціпом,
 Ще пригнав він воли з поля та передосвітєм.
 Заказали їму вчера в вечір з під віконця,
 Щоби їхав на паньщину перед сходом сонця.
 Їде мужик на паньщину, волики впрягає,
 Пан атаман їа з за воріт їа вже заглядає.
 Їде мужик на паньщину, їде дорогою,
 Пан атаман біжит за ним, тай біжит в погоню.
 Та як їго надогонив тай хоче їго бити,
 Ой узяв ся мужиченько, їа взяв ся просити.
 Обіцяє їому курку, щоби їго не били,
 Щоби їго тай не били, здоровля не взяли.
 „Не вважаєш тай на мене, вважай на худобу!“
 Звернув єго на дорогу, силпе їму як бобу.
 Ой звів сі буйний вітер тай навихрив хмару;
 А наш мужик був ще годев, пімстив свою кару.
 Чує мужик: добра нема ні в ночі ні в днину,
 Забрав жінку з діточками, утік в Буковину.

(Запис. тамже від Івана Мигайчука).

VIII.

Ой ти, зоре галицькая, ай яка ти ясна,
 Як ти зійшла, зазірїла, аж паньщина згасла.
 Ой ти, зоре українська, чом так пізно зійшла?
 Як ти зійшла, так година полекшіня прийшла.

Ой як зійшла, заясьніла, вся темрява щьзла,
 А в тій хвилі паньщичка у безодню свисла.
 Ой дай Боже здоровічко нашому цареві,
 А що зробив полекшіня нашому красві.
 А дай Боже здоровічко ще й нашій царівні,
 Що зробила полекшіне на нашій Україні.
 Ой дай Боже здоровічко цісарській родині,
 Скасувала паньщичоньку в щасливій годині.
 Тепер то би заробити та на Боже дати,
 Що не ївдять окомани по під наші хати.
 Загуділа сира земля, як паньщичу гнали,
 Загнали її в темні ліси, на віки пропала.
 Закопали паньщичочку в глибокій долині,
 Тепер треба заплатити найменшій дитині.
 Ой тікала паньщичочка гайом зеленийм,
 А за нею два паночки конем вороненькім.
 А як її здогонили, як взяли просити :
 „Ой верни сі, паньщичочко, не мож без тя жити.
 Ми не знаєм як косити, наші жінки жати,
 Ми не знаєм, що то треба на хліб роботати“.
 „Не верну ся, Ляше враже, будеш роботати,
 Бо було ся над мужиком так не збиткувати.
 Не давав єсь з ранку їсти, а з полудня пити,
 Ще й мужика положити на житний сніп бити“.
 Доки стане нашої суми, то жемо папами,
 Як не стане, найко, суми, то підем з торбами.
 Ней мужик не пізнавати, не схоче давати,
 Прийде нам сі без букатки хліба погибати.
 Закувала завулечка на сухенькім дубі :
 Покі сьвіта, покі сонця, паньщичини не буде.
 В атамана хата мала, в окомона більша ;
 Атамана колька колить, окомона гірша.

(Запис. тамже від Василя Вівчаря, сей перейняв від покійного Петра Романюка).

IX.

Буковино, каже, буйна,
 Чого в тобі добра нема?

Нема добра тай не буде,
 Розібрали добро люде.
 Тільком тобов, каже, сходив,
 А щем добра не находив.
 Тільком найшов три листочки,
 Три листочки повісточкі:
 Оден листок як заграю,
 Що в чужині пробуваю;
 Другий листок як заграю,
 Отця мати не видаю;
 Третий листок як заграю,
 Сестри брата не видаю.
 Буковино ти, чужино,
 Чого в тобі так студено —
 Анї сьнігів, ні морозів,
 Повні очи самих сьльозів.
 А як в тобі тяжко жити
 Як той камінь підоймити.
 Камінь здойму тай спочину
 А в чужині марно згину.

Сьпівають в Синькові в Зазулицях і в Буковині.

(Запис. від Івана Каралаша з Синькова. Се пісня одного зазулицького втікача, що за панщини втік був на Буковину. Василь Вівчар в Зазулицях твердить, що її зложив Петрів Михайло, а Василь Гаврилюк знов оповідає, що сю сьпіванку склав Гриць Демчук).

Х.

Паньщина в Зазулицях, як запамітали мої дядя, зачала ся з маленької охоти: як гній возити, толока, косити, жати і тим подібними роботами. Як гіренько і тяженько було відробляти, годі і споминати. Робили люденьки три дни в тиждни, а в неділю був обрахунок, так до пізна, що не був кожний гаяда, як в село, в церкві.

Котрий не доробив, то казав єго окомон до присонкі *) замкнути і сидів там до понедівка до досьвіта. Раю скоро дрить, випустив і покарвав до схочу та гнав на паньщину.

По тім обробленю присонників літав атаман селом мов вихор, та зганяв людей до роботи. Було, вийдуть одні пізніше. Тих в полудне били. Чи бураки чи збіже яке полоти, все ставали люде на тільки місця,

*) Мабуть з французького prison — вязниця. I. Ф.

що два мали би що зайняти. Таким способом полов оден полотьник за двох; ану став, вже був гаранугою. За вело в полотьбі або в живна за оден, два, три колоски би на пронадне.

Як живна приходили, то що динни копу нажати мусів, снопи під міру, в пів ктяні поскладати і колосе забирати, тогді до дому йди. В часі кієбви косити морг за день. Бараболі копали по 5 корців щодня, а носити до яни мусіли хотьби найдальше і то по пів кірця тре було нести на плечех до міри. Як не стало до півкірця, то забирав назад на поле. В осени курузи на дни ломали і кождий мав по парі виховати а на весні принести до сіяня. То були т. зв. насінники.

Молочене в зимі, кождий мав колу молотити в тиждн. День малий а снопи великі, то і два дни оден мусів молотити.

Парові лиш в поля звозили збіже, та оброблювали т. є. плужили, волочили, та сіяли.

Ще і інші роботи: пр. дерево возили, сіно, та як дорошівським Жидам (Буковина) дерево возили, а пан за то гроші брав.

Халупники 112 днів робили в рік.

Коли весна прийшла, загадав пан собі орати. Петрового Івана син Михайло поїхав до млина на друге село і не вийшов до ораня завчасу, але геть десь пізніше.

Парень з него був годеи а притім сукристий. Ні окомонови ні панови не дав ся бити. Хоть пан був на кони а цей истиком коня по хранах; ніж зігнали від роботи посіпаків, а Михайло чин скорше до дому. Живці лиш сказав: „Будь здорова, я йду в світ за другим паном шукати, в зеленій Буковині. Як знайду другого пана, то по тебе верну ся“. Пішов і найшов собі посіджине в Слободянах. — Тогді вернув ся по жінку і взяв крадьком ще пару волів та постіль. Добре та гаразд там догараздував ся, мав 2 млини.

Притомним при тій пригоді Петрового Михайла був ще Ясько Грифель, Яків Шипітка і Гриць Демчук Годорів, а всі парові.

Грифель заохочував вигадкою: „Гей, хлопці, звихайте сі, панам Ляхам не дайте сі“. За то Грифія так збили, що ледво живого до дому привезли. Похирляв і в недозві вмер.

Яків Шипітка був крешний хлопець і то по над всі. Горіх між нальцями лісковий роздушив, а в закладці держав по пів кірця збіжа в руках а другий его віз через Двістер в каюці. — Під Заулиццями то Двістер дуже шваркый. — І то в одній руці пів кірця і в другій пів кірця. —

Він не хотів йти ловити Михайла, а окомон его вдарив по плечех. — Яків же в сей час зловив окомона та гриннув ним о землю аж латки на нім поцукали.

За то заставив пан гайдуків бити его через 6 годин буком як рука закрутки. Три чверти години рахували а чверть години без рахуби. Хирляв пів року збитий на землю, на уголь, тай умер.

Гриць Демчук не дав сї бити, але від посіпаків шусїв бічи в Буковину. — На поля лишив воли з плугом, а сам перевіз ся Двістрою на човні. — Вже не вертав ся в своє село, лиш проживав в Буковині, де его ніхто не ськав. Оселив ся в Сивівцях, де і діти сплюдив з буковинкою та їх викохав.

Довго терпіли люде тяжку паньщину. Було вийде хто на лан, то нікому не дав виходити з лану за водою, а жінка як обід винесла, то дивив ся чи не винесла води.

Як котра винесла, то збив судину з водою.

Почали люде просьбу до цїсаря писати та послів до найяснійшого монарха висилати. Пани сих послів били а землю їм відбирали та други давали.

Такими послами були: Іван Демчук, чоловік неподатливий, завзятий і справедливий депутат. Землю і все майно стратив, а в батька був на комірни. Другий Гомжій Василь, третій Мігайчук Василь, сих два подали ся за вітром чи за паном.

Найгірше витерпів четвертий депутат Щупак Тодор, батько Гриця; він теж не подав ся за паном, хоть страшно его з Демчуком разом покарали: по 25 буків що дини діставав в присонці замкнений.

В рік пізніше помер. Лишили ся діти дрібненькі, тому пан не вигнав їх з батьківщини. Під кінець 1847 р. казав пан остро тримати нарід. Всї стогнали гіретько, аж докі не зійшла вірниця свободи в день 3. мая 1848 р. В час сей одні коло машини були заняті, другі в поли. Люде аж в полудне почувли від пана: „Станьте в роботі, доси булисьте мої піддані а я ваш пан, від нині ви свободні і вже не мої, а я не ваш“.

Стали робітники, перехрестили ся а найяснійшому цареві крикнули многі літа. Устав рахунок річний за паньщину. Хто більше робив, то брав 6 кр. денно.

(Запис. тамже від 70-літнього діда Василя Гаврилюка).

Опришок Мирон Штола.

Пок. Целевич у своїй праці про опришків підніс той факт, що про опришків звісних із судових актів (крім Олекси Довбуша) загинла на родня память; натомісць опришки, про яких доси заховали ся народні пісні, незвісні з актів. Мені здасть ся, що ся увага потребує поправки.

Пок. Целевич користував ся для своєї праці тільки актами з польських часів, а тимчасом ті пісні про опришків, які доси заховали ся в устах Гуцулів або жили ще до недавна і дійшли до друкованих збірок, говорять про новіших опришків, що опришкували вже за австрійських часів. Я певний, що перешуканє актів кримінального суду в Станіславові і Чернівцях з першої половини сего віку дало би багатий документальний підклад для тих опришківських пісень, що надруковані в збірках Головацького, о. Сабата і инш. На сю думку наводять мене подані далі народні пам'ятки про одного з остатніх опришків, Мирона Штолу. Ані в наших етнографічних збірках, ані в праці пок. Целевича про него не було доси ніякої звістки, а тимчасом нема ніякого сумніву, що маємо тут діло з появою зовсім історичною і що пам'ять про него у людей старшої генерації ще жива і докладна. Порівнюючи оповіданє, списане мною з уст Гуцула Андрія Освіцінського (на прозвище Мандріка) з піснею записаною о. Вас. Козаринчуком, ми бачимо, як докладно пісня йде за слідами дійсних подій і відси можемо догадувати ся, що й инші пісні про опришків треба вважати більш або менше вірною реляцією справдішніх фактів. Правда, при архівних дослідах треба звертати увагу ще на одну обставину: найже кождий Гуцул крім своєї книжкової назви має ще иншу, устну і загально звісну; дуже часто громадяне і сусіди навіть зовсім не знають книжкової назви, тільки прізвище і, розуміть ся, з таким прізвищем чоловік входить і в пісню. До рідких висміків від сего правила належить власне Штола, що ввійшов в пісню з дійсним своїм іменем і з книжковою назвою; чи було в него яке прізвище, я не міг дізнати ся, — Мандрік називав його тільки Штола.

Др. Іван Франко.

I. Пісня про Мирона Штолу.

Ой кувала зазуленька по під крильця жовта;
 Ой спіймала Мирін Штолу стоголовна ровта.
 Ой кувала зазуленька в боці при толоці;
 Його, братчику, спіймали у тітки в Ростоді.
 А як його іспімали, йшли си питати:
 „Де ти гадав, Мирін Штоло, зимку зимувати?“
 — „Ой у мене в огородці зелененький поліг¹⁾“;
 Ой там був бих зазимував, де би мі Биг поміг“.
 Ой завів буйний вітер з високої гори;

¹⁾ Покіс, мурава.

Меш ти, Штоло, змиувати у тьшкі неволи.
 Йик узьшли Мирін Штолу та с собов горіще,¹⁾
 Несут за ним пистольята тай несут оруже.
 Несут за ним пистольята, несут за ним роги²⁾:
 Тепер тобі, Мирін Штоло, тут крайні дороги.
 Із пистольят вистрілюют, дают йому пуду;
 Штола собі показує: воювати буду.
 А так Штолу молодого на коньх поклали,
 По під коньх вороного ноги завйззали.
 Ніжки йому завйззали, ручки потужили,
 Ой так Штолу молодого заболіли жили.
 Ой зачъв си Мирін Штола у ровти просити,
 Шьоби ручки попустити, ніжки потужити.
 Вони ручки попустили, ніжки потужили,
 Та великий мают гонір, шьо Штолу зловили.
 Ой упала цъвітна зника, як у поли чічка;
 А хто з него гонір здоймив? то панок Герлічка.
 На калинці дві ягідці тай на сухім стеблі;
 Ой узьшли Мирін Штолу іс собов на Стебні³⁾.
 Ой узьшли Мирін Штолу до нового двору,
 Пани Штолу покликают все до протоколу.
 Пани Штолу покликают все до протоколу,
 Кождий газда пришьов знати за свою кожору⁴⁾.
 Та йшли си уже панки Штолу тай питати:
 „Ци ти годен, Мирін Штоло, села займднати?“⁵⁾
 — „Не сам я був, не сам я був, було нас три дурні,
 А ми газдів воювали, котрі були буйні“.
 Йивили си Мирін Штолї тай у личьку цъвіти;
 Берут Штолу молодого, хотьх го вішьити.
 Берут Штолу молодого, хтьх го роводіти:
 Ой кайте си, старі люде тай маленькі діти!
 Ой кувала зазуденька в городі на стежці;
 Загубили Мирін Штолу та в Білоберезці⁶⁾.
 Ой кувала зазуденька, кувала, кричьила;
 Тепер си вже Мирін Штолї співанка скінчьила.

1) Горіще — горі ріжею, з Ростін де Устерік.

2) Роги з порохом, порошницї.

3) Стебне, село косівського повіту, зараз коло Устерік, де жив Герлічка.

4) То б то: кождий прайшов довідати ся про достатки, пограбовані у него Штолою з кожори.

5) То б то: чи можеш кождому з селян повернути його шводу?

6) Село косівського пов. над Черемошем, понизше Устерік.

Ой кувала зазуленька вишне Йнворова;
Та все цесе вірна правда, кобих так здорова!

(В с. Конятині вижницького пов. записав о. Вас. Козаричу).

II. Оповіданє про Мирона Штолу.

Гердлічка прийшов до Устерік, коли Штола заявив си з опришками. Штола був родон з Ростік¹⁾, мав іс собов штирох: з Бервінкови Джу-р'янка, із Стебних Брушкя, ще був йиден жьибівський, а четвертого не знаю. За Брушка знаю добре. Його взьили були до воська, а він дес коло Сьвятна вірвав си тай утік, прийшов у верхи, там був „капітан“ (бувший опришок) Бельмега, то він у нього жив. По селах крав і там зносив. Вробили в печи діру і він там за-дне скуль'ніг сидів. Хтос підвидів, зібрали ровту, обскочили хату, вітьгли го з печи, йик зачнут бити! Там був Каштан — він си писав Андрій Кундак — богатий Гуцул із Стебних, то той найдужше бив Брушкя. А Брушкю каже йому: „Хіба ні тут на смерть убеш, а ні, то ти віддам!“ Дали його знов до воська, там йому присудили бігати касу²⁾. Відбігав, а йик відужьив, то знов утік. Джузьик ще перед тми рабував. Він був за стрільцьи, сам мав ловити опришків і сам ходив рабувати. Обідрали пана в Вілавчу. На той рабунок тьглі с собов Гринюка з Перехресного, але він не йшов, витік з меже них і стойив з далека. Побрали все з двора, давали Гринюкови пайку, але він не брав. Потім си то відало. Джузьик був за стрільцьи та слухав на протоколї, шьо за него говорьи. То вже не чекав кінцьи того протоколу, але зараз від дверий забрав си тай утік до Штоли. До них і Брушко пристав і намовив їх іти до Каштана. Каштан сидів у Стебних, а в верху мав любяску. Вони у неї вивідали си, коли він приходит, ци з оружом, ци ні. Прийшов до неї вечером, без оружя, то вони тогди наскочили. Він си боронив сокиров. Стрільмили до него, далї придумли го ворнишон і били, а йик гадали, що вже по нїм, то повтікали. Він ще три години потім був живий. Була комісія, там у верху його й пороли. (Се стало ся 15 серпня 1829 року, як видно з метрики в Довгополї). Тогди прийшов Гердлічка до Устерік на мандатора, зібрав пушкарів, а Юрішка з Стебних поклав за ваташка. Цес з ровтов пішов і зловив двох, Брушка і ще йидного. Джузьик прийшов

¹⁾ Село вижницького пов., на Буковинї.

²⁾ Вігати касу або бігати вулицю — бігти поміж дві лави воєків узброєних в палики.

до йидного чоловіка (забув де) і просив, щоби його сховав. Той сховав його до йини, а сам побіг дати знати; прийшла ровта тай там його знайшли. Тодги тих штирох завісили. Юрішко всіх заковував і на всіх кайдани ломав під шибеницев.

(Від старого Гуцула Андрія Освіціньського, vulgo Мандрика, бувшого війта в Довгополі гал. записав Ів. Франко).

III. Оповідане про Юрішка і Гердлічку.

Юрішко називав ся по правді Юрко Павличук, знав сми го дуже добре. Збитошник був, страх. Свою доньку цілий рік держыв у стайни, шьоби її коні вбили, але люде прочюли та її вісватали, тай то доки жив, не хотів її дати. Своїй другій жінці два роки не давав прьисти, шьоби ходила драккава, а все прьидиво покрутив на ливві, сто ливів укрутив. Хто прийшов, тому дарував ливву. Жінчину сорочку вініс на кічеру (гору) і там розвіпйив людьом на сьміх. Одному своїому синові розтьив вухо, йик баранови. Над людьми збиткував ся дуже. Йик повісили Штолу, то він набрав 60 людей і держыв у йинах по році, по два. Йикос то си донесло аж до Станіслава, з'їхала комісія, але він си дізнав борше, тих людей одних розпустив, других по сусідних хатах поховав. Приїхала комісія — нема нікого.

Юрішко вбив писарського слугу, шьо доносив одному дезертирови на волоськім боці пороку; за це Юрішко сидів у Станіславі в криміналі два роки. Йидного свого брата також завдав був до криміналу. Він умер 1858 року. По нїм я настав за війта.

Гердлічка, йик його скасували з мандатора, жив у Кутах. Бідував дуже, всі за него забули. Я вже був війтом (1856—1860), то прийшов сми раз до него, а він лежит на голій постели. „Ади, каже, Андрею, йикі мя чираки обсіли!“ А у него рани по цілім тілі. Там і вмер, ніхто й не заглянув до него. Трафили си наші люде і віднесли го до гробу.

(Записано ut supra).

IV. Пісня про Юріштана.

Про вбійство писарського слуги Юрішком, згадане в оповіданю Мандрика, зложена була пісня, котру записала в с. Криворівни косівського пов. панна Целіна Бурачинська від старої жінки Христини

Пеліючки в Криворівні і котра була надрукована мною в „Зорі“ 1886 р. Передруковую її тут для повноти.

Ой кувала зазулочка в саду на возниці¹⁾;
 Истала си неславочька на тій Яблониці²⁾.
 Ой пуцю я веселюху³⁾ на велику тугу:
 Але й убив, хло, Юріштан писарського слугу.
 Йик він йиго убив-убив, тай в віконце глипнув,
 А на свої пушкарики із грізенька крикнув.
 Ой і крикнув на Іванка та на Михайлика:
 „Шьó я там, братчики, убив, хло, за легінка!
 Ей шьó я там йиго убив, та дей йиго кату!
 Підїт-ко та занесїт го у побиту хату!“
 Летїв ворон чужосторон, та летїв крачучи;
 Але-ж пішов вїйт Юріштан до Устерїк плачучи.
 Приходит він до Устерїк, уклонив си двору:
 „Сам я собі неславу вробив і своїмму роду“.
 А у дворі на престолї⁴⁾ изгоряє сьвічка;
 А йик сесе та і учув, заплакав Гердлїчка.
 Ой заплакав пан Гердлїчка, і та трахтарія⁵⁾,
 Та і крикнув пан на паню: „Шукай дохторія!“
 „Осїдлай-ко, Юріштане, коня вороного,
 Іди, ци би-с не зафатив⁶⁾ легїня живого!“
 „Ой я, пане, не сїдлаю коня вороного,
 Бо я знаю, шьó не зафачу легїня живого!
 Ой зазулька закувала на великій ловї;
 Йик я вдарив йиго пласом⁷⁾, вложив обї ноаї“.
 Ой зазулька закувала, тай кувати буде;
 Вже такого Юріштана на сьвітї не буде.

В текстї записанїм п. Бурачинською третїй перед кінцем рядок виглядає так: „Як ударив пан его пласом“, ніби то Гердлїчка Юріштана. Се очевидне непорозумїне; сей рядок належить до слів Юріштана сказаних перед Гердлїчкою і я так поправив його.

1) Возниця — сумарня до сушеня овочїв і прядива.

2) Яблониця — село косївського пов., двї милї від Устерїк.

3) Веселюха — новина, гутїрна між людьми.

4) Престїл — стїл.

5) Трахтарія — трактамент, „бо там тодї було багато гостей, якиє бай (баль) був“ — пояснила співачка.

6) Зафатити — захопити, застати.

7) Пласом — обухом.

Крім сеї пісні Пеліночка нічого найже не знала про Гердлічку; чула тільки, що то був пан великий і дуже добрий. Піценко пояснив мені, що то для того кажуть, що він добрий, бо він виловив усіх опришків, а тоді такі їх „ровти“ (купи) ходили, що не можна було спокійно й дорогою пройти. Але він — додав П-ко — був дуже недобрий. У него в Устеріках то такі були кримінали та темниці, що ніде на цілі гори і Підгірє таких нема. За одно марне слово, то мучив в темниці християнина і цілий рік. А як вже котрого розбійника зловив, то так мучив, що най Бог боронить. Він був дуже багатий, бо був камеральний мандатор і завідував дуже багато селами, як: Устеріки, Бервінкова, Білоберезка, Довгополе, Устє Путля (?), Кобаки, Красноіла, Рожен Великий, Ростоки, Рябно, Соколівка, Тюдів, Ферескуля, Полянки, Голови, Яблониця, Гринява, Хімчии (?), Яворів. Він мав цілу гвардию добре узбровних людей, що звались пушкарями (і тепер ще в кождім селі сільська поліция зве ся пушкарями), а найстаршим над ними був власне війт Юріштан. Як мандаторні знесли а завелись Bezirkamt-и, то і Гердлічка стратив свою посаду в Устеріках, а натомісьць дістав посаду канцелісти в Кутах. Але тут якось ему не вело ся і він швидко дістав відпустку. Часи змінили ся, колишній достаток розтратив ся, і колишній пострах Гуцулів, „гірський цісар“ розпив ся і умер під плотом в Кутах.

(В Криворівни косівського пов. записала Целіна Бурачинська).

Замітний варіант сеї пісні заховав ся доси в Довгополі галицькім. Подаю тут його в повні:

Ой кує зазулиця в саду на возниці:
 Вчинила си негодочка на тій Йблониці.
 А я пуцю веселицу на велику тугу:
 Убив, убив таи Юрішко писарського слугу.
 А йик він го, брате, убив, та з полога глигнув,
 А на свої пушкаріки а з-різенька крикнув.
 Ой кликнув на Стефанка таи на Міхайлика:
 „Беріт відси, пушкаріки, цього легініка!“
 Але взяли ййго відси, принесли до хати,
 Аби шов вес ййго родок легіня прощати.
 Летит ворон по-над-сторон, летит кранкаючі,
 Але сходит та Юрішко на Весперікі плачючі.
 Але сходит та Юрішко та склонив си столу:
 „Та і що-ж я наробив все свойиному роду!“
 Але в місті на престолі ізгоріла сьвічка;
 Йик розказав то Юрішко, заплакав Гердлічка.

„А сідлай ко ти Юрішку коня вороного,
 Та нахай ти в Йнблонцу, зафатш го живого!“
 „Хоц я сідлай, хоц не сідлай коня вороного,
 То я того легіника не зафачю живого!“
 Сидит поть на воротьях та в лабочки клацзе;
 Мечут йго на дарабу, з него кривцья капле.
 Мечут йго на дарабу та не довіджьнют,
 Везут йго на Вусцєріки та не впроваджьнют.
 Набирає Юрішко горівки та в нову бирівку;
 „А я тото все наробив та через горівку“.

(В Довгополі гал. від Лукина Бодурьика в Перехресного записав О. Галевич).

У. Згадка про давнійших опришків.

То ще тогди, як наш цісар воював з Французом, був на волоській боці опришок Кей, а потім був Мацелей, що називав си Попюк з Довгополя буковинського. Опришки вбили Королюка на полонині Пнівю. Мацелей убив шинкаря в Ферескули. Його зловили в Зеленові, повісили в Надвірні. За того шинкаря багато людей терпіло. Мого брата також були взяли, а він нічого не був винен. То його мучили в Устеріках, потім мучили в Кутах, потім повели до Коломиї і там били та катували, шоби си признав. Аж уже йик мали Мацелея вішбити в Надвірні, то він каже: „А віпустіт там того невинного чоловіка з Довгополя, бо він нічого не винен“. Тай так мого брата віпустили.

(Від А. Освідіньського записав Ів. Франко).

УІ. Згадка про опришків і пушкарів.

Пушкарі то була сила в горах. Вони держали ся ще від польських часів для війни з опришками. А на чім стояло опришківство? Тут в Кутах в давніх часах був значний промисл — виправа козячих шкур на сафіян. Той сафіян куці возили на Угорщину. Доріг горами тоді не було, тільки стежки; через Сокільське треба було йти самим вершком понад страшенну пропасть. Куці вибирали ся в дорогу цілими караванами, по 20 50 коней, ішли на торги до Пешту, Дебрецина і далі, а як вертали, то у кожного черес був твердо-напханий червінцями. То на них засідали опришки. С часом, як той промисл зачав упадати, вони ходили на панів і на богатших хлопів. Пушкарі були пострахом не

тільки на опришків, але також на всяких дезертирів, злодіїв. Не можете собі вздумати, як їх Гуцули бояли ся. Тоді наряд був не те, що нині, тоді з села до села не було так безпечно їхати або йти, як тепер. Наряд був буйний, гордий. А шандарів тодішніх тямите, тих, що в пікельгавбах ходили? То була сила, з іншими властями рег potam кореспондували. Отже й ті шандарі не мали серед Гуцулів і половину тої поваги, що пушкарі. Пам'ятаю раз у Яблониці, в неділю коло коршми люде забавляли ся, молодіж танцювала. Два шандарі надійшли і стали собі з боку — вони нікому нічого і до них ніхто нічого. Аж тут над'їхав пушкар на кони, на нім капелюх високий, такий як то були півциліндри, замісто стяжки широка бляха, за нею на горі патикане всіляке пір'є, через плечі „крес“ (скалкова рушниця), пояс широкий, за поясом два пістолети, в одній руці мосяжний топорець, в другій гарапник шкуряний, плетений. Над'їхав, привитав ся, зараз усі капелюхи повідймали, найстарші підбігли до него, кланяють ся, стремена піддержують. А він до них: „Ну, ну, забавляйте ся, але широм! Розпитав війта, що йому там треба було тай поїхав далі. Грдлічка жив у фервальтерні, а в сусіднім будинку була канцелярія, — там сидів його юстіціарий Антульський. В тім будинку були великі пивниці — то була та славна „Грдлічкова неволя“. Богато там людей погибло, богато там натерпіло ся муки, набризькало людської крови. Але Грдлічки заслуга, що винищив опришків. Бувало як тільки щось таке стало ся в горах, він крикне до пушкарів: „Вішуйте мене сего або того — хоч приведіт, хоч на топірцях принесіт“, то ніби живого чи мертвого. І вже не хибне, приведуть. Пам'ятаю раз на Гриняві пять Гуцулів напало було на коршму. Половили їх, повязали, а вони всі на коліна: „Ой паночку, вже нас тут карайте й як хочете, тільки нас до Грдлічкової неволі не давайте!“ Ті пивниці ще були до недавна, аж перед двома роками мій сусід велів їх засипати. Юріштан був найстарший над пушкарями. Я сам був при тім, як йому надавано цісарську декорацію — медаль за заслуги. Грдлічкова жінка умерла в Устеріках. Він сам не був багатий; коли відходив з Устерік, то его річи зафантовано; крісла его ще й доси є у устеріцького Жида. Паперів по нім в Устеріках не лишило ся ніяких, а як що й було, то по скасованю мандаторії забрано до Кут.

(Від Йогана Фаера, пенсіонованого завідателя тартаків в Устеріках записав Ів. Франко).

ГУЦУЛЬСЬКІ ПРИМІВКИ.

Може у жадної частини нашого народу не розповсюджена так сильно віра в зносини поодиноких людей, знахарів, лікарів, ворожбитів і т. н. з надземними силами, як серед Гуцулів. Майже в кожному селі, звичайно широко розкиненім по горах, ярах і верхах, є кілька або й кільканацять голосних знахарів та примівників і примівниць, а деякі примівки знає мало що не кождий чоловік і жінка в селі. Майже кожду слабість, пошесть і долегливість уміють тут лічити при помочи „примівок“ сполучених з різнородними знахарськими обрядами. Не диво, що примівок живе в устах Гуцулів велика сила і до кожної є багато варіантів. Знаючи наукову вартість тих пам'яток народної творчості, в котрих на старе мітологічно-доганське тло налягла груба верства християнсько-еретицьких (головно богомилських) поглядів, я подаю отсю збірку примівок, списаних двома збирачами в селах положених над Білим Черемошем і Путилівкою, а власне в Довгополі буковинським і галицьким, в Полянках, в Конятині і Плоскій. Більша половина зібраних тут примівок записана о. Вас. Коварищуком, правосл. парохом в Конятині (вперед у Плоскій); решту по моїй просьбі списав д. О. Галевич, нар. учитель в Довгополі галицьким. Збірка о. Коварищука (всього 10 н-рів) була вже друкована в фелетонах „Буковинскихъ Вѣдомостей“ в н-рах 44—45 за 1895 та 2, 3, 7, 8, 23, 28 і 29 за 1896 р., на жаль, без заховання особливостей гуцульського діалекту, а декуди навіть з самовільними перемінами в тексті. Оттн то, передруковуючи за ласкавим дозволом о. Коварищука его збірку, я вважав конечним ще раз перевірити его записи, порівняти їх з дійсним гуцульським виговором і подати текст на скільки можна автентичний. За ласкаву поміч в тій нелегкій роботі складаю тут щиру подяку о. Іванови Попелеви, грк. пароху в Довгополі галицьким і д. Галевичу, учителяви тамже.

Др. Іван Франко.

I. Вступ до кожної примівки.

Коли примівник вйде в хату, де має робити якесь „лікованє“, то на сам перед, заки приступить до свого діла, відмовляє девять разів отсю формулу :

За першым разом,
 За добрим часом!
 В добрий час буду говорити,
 В лихий мовчѣти,
 Буду Господа любого просити,
 Аби Господь став ми на помочи
 З нѣтками (?), з сѣвйтками,
 З славними, роковими і преподобними.
 Поможіт мені візввати, викликати.

Виговоривши раз починає на ново :

За другим разом і т. д.

Потім „за третим разом“ і так до девятьох.

(В Перехреснім, присілку Довгополя гал. записав О. Галевич).

II. Примівки від бабиці.

„Бабиця“, се є слабість, що „робит си чоловікови в череві“ : коли чоловік чого смачного попоїсть, то його коле в череві, по під лопатки, по під „вйижки“ (вязи) і „робит си йиму гидко так, що аж блює“. Лікує ся сю слабість так : „Бере си строму (жмут) лижок і два горщѣта з водов, дає си до тих горщѣт попелу і варит си в печи. Йик си той попів з водов зваріт, дає си ті горщѣта до миски, перевертає си їх в мисці до гори дном, лікарник кладе сесу миску недужому на череві і відмавляє сесу примівку“ девять разів :

Госпідку любий!
 Поможи мені візввати-вікликати
 Бабиці сирливі, бабиці дрисливі,
 Бабиці напугачки, бабиці надовгачки,
 Бабиці кукурувйні, бабиці барабульні,
 Бабиці житні, бабиці пшеничні,
 Бабиці вівсьні, бабиці йичмінні,

Бабиці бобові, бабиці фасульові,
 Бабиці з мнѣса, бабиці з бриндзи,
 Бабиці солонинні, бабиці масльїнні,
 Бабиці з бануші (яєшні), бабиці з житиці,
 Бабиці з гусьльники¹⁾, бабиці з оселедци,
 Бабиці горівчянні, бабиці півйянні, бабиці винові.

Проговоривши дев'ять разів сю формулу, прирівник „відвертає горщита в мисці“, зазирає того звареного попелу кожний раз иншою ложкою і говорить далі:

Я вас, бабиці, візиваю-вікликаю,
 Я вас в горщити віварюю,
 Лижками вічерпую,
 Веретенами віпрядую,
 Глави вішиваю.

З кожної ложки прирівник дає покоштувати недужому, а потім кидає ложку по зад себе приговорюючи: Тьфу! Тьфу! Тьфу!

(Від Глени Повіденої в Довгополі гал. записав Остап Галевич).

Варіант сеї прирівки, записаний в Перехресні, починає ся так:

Бабиці стали си і вняли си
 Від схода місяца в повно місяца,
 Від повна місяца згибку місяца,
 І на полудне і на піввечерку
 І вечері і коло повных і коло співночи,
 І на зорах і на обіди.
 Вхопили си бабиці кукурузьині,
 Бабиці пшеничні, бабиці житні,
 Бабиці йичмінні, бабиці фасульові,
 Бабиці буракові, бабиці капустяні,
 Бабиці квасні, бабиці мйисні,
 Бабиці масні (і т. д., на весьо каже, що чоловік харчує)
 Бабиці відригачки, бабиці стирачки,
 Бабиці дрисливі, бабиці перливі,

¹⁾ Гусьльника — солодке молоко переварене а потім переписле, улюблена їда у Гуцулів. І. Ф.

Бабиці воньчі, бабиці смердьчі.
 Я вас відси візиваю, вікликаю,
 Я вас, бабиці, не лишью, не грішью:
 З тімя, з під тімя, з мозку, з під мозку,
 З вій, з під вій, з ніса, з перед ніса,
 З хавок, з під хавок, з вух, зі слух,
 З грудий, з володій, з серця, з під серця,
 З почок, з під почок, з струїнок, з під струїнок,
 З клубів, з під клубів, з колінець, з під колінець,
 З гумовічок, з під гумовічок, з плесен, з під плесен,
 З палчиків, з під палчиків, з ніхтів, з під ніхтів,
 Ідїт до сирї землі, на широкі поля,
 Там веселїт си, там коренїт си!

І тут знахар варить девять горщиків з попелом, бере девять ложок, одно веретено, іглу і стебло з вінника, а проговоривши примівку черпає по разу одною ложкою з одного горщика і за кождим разом говорить:

Я тебе буду лижками вичерпувати,
 Веретеном віпрїдати,
 Глами вішивати, вінниками винїтати.
 Ідїт собі на широкі поля!
 Там веселїт си, там корінїт си! Ху! Ху! Ху!

(В Полянках коло Довгополя записав О. Галевич).

III. Примівки від лойки (гадюки).

В горах є чимало їдовитих гадюк, тож примівка від укушеня гадюки належить до найбільше розповсюджених. Коли кого „вжїлїт прїборїста“ (їдовита гадюка), то баба примівниця ставить його на землі, кладе йому під ноги осикову трїску, велить стояти тихо прижмуривши очи і щепче девять разів отсю примівку:

Тьфу, тьфу, тьфу! Счїзай!
 Боже помагай!
 Був лой тай лойка та вїйшов на глину,
 А з глини на траву, а с трави на росу,
 А з роси уфатив си за шкіру,
 А з шкіри за мнїсо, а з мнїса за кість,
 А з кости я тебе вікликаю, я тебе візиваю.

Хоц єс земльня́, хоц єс водьяна́, хоц єс камїня́,
 Хоц єс ломова́¹⁾, хоц єс пецова́, хоц єс хатына,
 Я тебе візваю, я тебе вікликаю :
 Не маши лутері скіпати, лупати, горіти, боліти,
 Синї жили проривати, черлену кров іспивати,
 Їду́ відбирати, спати не давати.
 Я тебе вікликаю : розійди си, ростечи си,
 Їнк піна по воді, Їнк роса по траві,
 Їнк вла ділави²⁾, Їнк дух губами³⁾.

(В Конятині вишняцького пов. записав о. Вас. Козарицук).

Подаю тут варіант сеї примівки, говорений над „маржиною“ :

Війшла лойка з лойком з землі на росу, з роси на траву,
 Тай виастила си в серсть, із серсти в шкіру,
 З шкіри в мньюсо, з мньюса в кости,
 З кости в калюшкі, з калюшків у потрушкі,
 А з потрушків у кишочки, а з кишочок у серце.
 А я тебе візваю, вікликаю,
 Виаста си з серцьи в кишочки,
 А з кишочок у потрушки,
 А з потрушок у калюшки,
 А з калюшків у мньюсо, а з мньюса в кости,
 А з кости виаста си в шкіру,
 А з шкіри в серсть, а з серсти вон !
 Аби ти вехло жьїлѳ,
 Їнк у поле билѳ.

(В Довгополі гал. зап. О. Галевич).

А ось другий, ще коротший варіант примівки над маржиною. Коли „погáнниця“ споганит маржину⁴⁾, примівник відмавляє над нею девять разів отсі слова :

Ішла лойка травов, муравов, камїнем, корїнем,
 І вткнула жило в серсть, в шкіру, в мньюсо,

¹⁾ Така, що живе в „ломах“, „вівертах“, тоб то під виверненими деревами; в Довгополі кажуть „ріщяна“.

²⁾ Діла, в румунськїм dealu — горб. Прим. о. Козар.

³⁾ Кінця лікарської процедури не записано. І. Ф.

В кість, в жили, в кров і в серце.
 А я тебе вікликую, поганко!
 Відди в сердць, з крові, з жил, з кости,
 З м'яса, з шкіри, із серсти! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Проговоривши се заколює вкушене місце тричі іглою і замазує чісником.

(В Довгополі косівського пов. від Андрія Освіцінського зап. Галевич).

IV. Примівки при забиваню кілків.

Є такі знахари, що можуть наслати на чоловіка слабість. На се треба розстарати землі з слідів того чоловіка, знахар робить із тої землі куклу подібну до чоловіка і шепче над нею отсю примівку:

Війшов стрільоватий чоловік в стрільоватім сердаці,
 В стрільоватім кожусі, в стрільоватих портках,
 В стрільоватій сорочці, в стрільоватих постідцях,
 В стрільоватім ковбаці, з стрільоватими сокирами,
 З стрільоватими гблями, з стрільоватими пилами,
 З стрільоватими сверлами,
 Стрільоватий ліс корінювати і воювати,
 З него поле робити і сверлами вертіти.

Проговоривши се він бере „твар“ (куклу), вертить в ній сверликом дірки і шепче далі:

Ніхто того стрільоватого чоловіка
 Не вчув, не видів,
 Лиш сам біс із пекла си спустив і питає:
 „Де ти стрільоватий чоловіче йдеш?“
 „Іду стрільоваті ліси корінювати-воювати,
 І поле закладати і вертіти“.
 А біс каже: „Стій, погоди!
 Іди, д сему чоловікови (імярек) приступай і верти!“

Тепер примівник бє „кілки“ чи то „кольки“ в попроверчувані часті тіла тої „тварі“. Ті „кілки“, се декуди шпички вистругані з осикового полїна, а декуди іжакові колючки. Вбиваючи кілки знахар примовляє:

Я верчу і бю стрілу не в глину,
 Лише з під голови в голову,
 З під тіми в тіми, з під очей в очи,
 В ніс з під носа, в лице з під лиця,
 В уха з під уха, в шия з під шиї,
 В гортанку з під гортанки,
 В груди з під грудий, в серце з під серця,
 В калюхи з під калюхів,
 В сїмдесят сїм шуставок і живок,
 В руки і ноги і в мочівник.
 Там віставай, того чоловіка (імарек) муч, скіпай,
 Кости лупай, вік коротай!
 Я тобі прикаваю, я тобі розкаваю!

Сю примівку, з котрою примівники дуже криють ся (бо деяких за неї тягали до суду і карали), замовляє часто дівка або вдова, що рада би вийти замуж за котрогось женатого чоловіка і бажає вігнати зо світа его жінку. Щоби додати їй певности, що примівка справді помогла, примівник наперед умовляє ся зі своєю жінкою або дочкою і скоро він скінчать примівку, хтось із хатних неспостережено випускає в хаті велику жабу (рапавку). Вона скаче по хаті, а примівник мовить:

— Ади, вже-ж вігнав душу з тої жінки. Не жури си, тепер си певно віддаш!

За сї чари він велить собі дати 5 гульд. або новий сердак і запевнює, що „ворог“, на котрого він бив кілки, напевно згине.

(Від примівника Рубаньика, vulgo Воротила в Гриняві косівського пов. зап. О. Галевич).

Гуцули вірять, що таке наслане, вчинене вмілою рукою, не хибне; той, на кого наслано „болу“, мусить заболіти. Дуже часто насилають „болу“ одно одному зраджені коханці, з задрости. Часто буває, що занедужає замужня Гуцулка. Її болить в боці, віпруть кольки, віякі звичайні способи не помагають. Тоді вона висилає свою матір (в інших разях іде добра сусідка) до ворожбита, щоб їй сказав, що їй стало ся. Ворожбит розкладає карти і каже:

— Е, вона погано слаба, на кілки. Йикає сучка русьїва на північ бо їй кілки, бо хоче віддати си за її чоловіка. Але сесї кілки може відбити чорньвий чоловік, що сидит на запад.

Тоді починають розпитувати, котрий то чернявий чоловік, що сидить на запад, уміє відбивати кілки. Розумієть ся, що того чоловіка легко відшпугати, бо ворожебит знає всіх знахарів, отже викликувши ще раз карти зараз покаже дорогу.

Коли інтересовані відшпугають того знахаря, годять ся з ним: звичайно бере він за своє „лікованє“ 5 гульденів і ще що можна дістати з хати: скóрони, сливок і т. и. Тоді він приходить до хати недужої і поперед усього відновляє над нею девять разів отсю припівку:

Госпідку милосерний та добрий!
 Поможи нії сєсу рцєну-порожену ісцїлїти-ратувати!
 Їнк ручки ручкам номагают,
 Так і ми не самі собов,
 Але з Матїнков Христовов
 І з усіма сьвїитни,
 Зї сьвїитни Петром і Павлом,
 З Ілїєм, Гаврїлом, Михаїлом,
 І з отчиком Николаїом,
 Зї сьвїитов Марїїов,
 З Рїадвом і з Йорданом і з Пасков.

Тепер він набирає глини з сьлїдів недужої і робить з неї „тварь“ (куклу) з головою, з руками і ногами, а прилагодивши собі „кілки“, тоб то колючки з їжака, насамперед відшпугє над недужою дальшу частину припівки:

Я з цєї рцєної-пороженої вібиваю, вікликую і візиваю
 Кольки сухі, кольки замислені, кольки замовлені, кольки набїті.
 Стій! Нового мїсьнцї не відновлий си,
 В повні не відповнїий си, а старого не старїй си,
 Лише счївай! Тьфу! Тьфу! Тьфу!
 Не мам білше мати права до сєї рцєної-пороженої,
 Її скїпати, казїти, розмїнїати і мєрїти.

Тепер бере припівник кілок за кілком, бє в кожду часть тіла тої „тварї“ так, як вони виїменованї дальше і забивши кождїй поодїинковїй кілок кадає ся на землю, качає ся по нїї і йойкає немов з великого болю. Ся „оруда“ починає ся такими словами:

Я тебе з цєї рцєної-пороженої
 Вібиваю, вікликую і візиваю:
 Всї кольки з волосї і з під волосї

Ба кілок, качає ся по землі і йойкає і так за кожним дальшим составом.

З голови і з шіску, з вух і з ров-вух,
 З вочей і з під вочей, з носа і з перед носа,
 З зубів і з за зубів, з йизика і з під йизика,
 З вілиць і з під вілиць, з шні і з під шні,
 З горланки і з гортанки, з лопаток і з під допаток,
 З ніхтів і з під ніхтів, з грудий і з під грудий,
 З серцьи і з під серцьи, з золотника і з гузлиці,
 З мочника і з п... (коли мущина, то з х...),
 З ніг і з колін.

Відси перестає качати ся і говорить решту стоячи :

Иди, спаньи не відбирай, туску не завдавай!
 Попусти по добрій воли,
 Бо попустиш по неводи.
 Сі кольки чі від чоловіка,
 Чі від жінки, чі від дівки,
 Чі з неділі на понедівнок вбрив,
 Чі з понедівка на вівторок, чі з вівтірка на середу,
 Чі з середи на четвер, чі з четверга на пйитницю,
 Чі з пйитниці на суботу ворогам на охоту, —
 Счівай, тікай, свій меч фатай,
 Білше не скіпай, цесу душку не чіпай!
 Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Коли скінчить, велить принести око (літру) горівки, забавляє ся з домашніми, потішає недужу, що їй буде ліпше, але на певно не обіцює, що його лік поможе, а коли його дуже допитують ся, то каже: „Йик їй буде на вік, то буде й на лік. Я не Бог“.

(В Довгополі гал. записав О. Галевич).

В збірці о. Козарищука є та сама примівка записана в с. Плоскій. О. Коз. описує лікарську оруду примівника де в чому докладніше, а де в чому менше докладно. Він підносить також віруване Гуцулів, що „лікарка-примівник“ може пізнати порід (походжене) боли не доторкаючись тіла хорої. Коли його покличуть до хати недужої, він закочує рукави і велить хорій перейти ся по хаті, покропивши наперед землю водою, щоби пізнати, куди ступали ноги хорої. Тоді він здряпує ніхтями сліди

а назбиравши гаразд тої глини розмочує її сливою і ліпить із неї фігурку подібну до чоловіка. Коли фігурка готова, він тежє кілки з осикових скіпок і починає вбивати їх у поодинокі члени фігурки „і немов молять ся шептом до нечистого, прикликаючи на поміч його і всіх сьвятих“ :

І ви неприявки помагайте,
Не відставайте від мене!

Далі говорить примівник :

Я не бю кілки в глину,
Але бю в недуженьку Катерину (імя рек).
Я тебе, боло, із сеї ршеної вікликаю, візиваю :
Іди, спань не відбирай, не уймай, туску не завдавай !
Попусти по добрій воли,
Бо попустиш по неволи.

І т. д., як у вньших примівках, але ще ось із яким додатком :

Іди з очий, іди з плечий,
Іди з рота, з поза рота,
Ворітниць не фатай си,
Порогів не тримай си !
Іди з білого тіла,
Шоби ті чорна котюга¹⁾ з'їла
І тотя, шо ті наслала !

Знахар заповідає, що та особа неохибно занедужає, котра наслала слабість, і дістає за сю штуку барана від сїм'ї хорої. Графляеть ся, що недужа внадоровівши хвалить ся, що вона наслала болу на сю або ту сусїдку, з котрою жила „на перекїрки“, коли та сусїдка припадком занедужає. В таких разї ся друга „недуженька“ кличе знахаря і сей знов їй „відбиває кілки“. Все йде так як попереду, тільки що знахар посилає тепер „напрїятати“ слїдів із тої, що наслала недугу і з тих слїдів ліпить чоловічка або жіночку для відбиваня кілків. Слів уживає таких самих тільки з тою ріжницею :

Я відбиваю ті кілки
З Параски а не з глини і т. д.

¹⁾ В гуцульськїм диялектї пес.

Шепчучи далі поодинокі частини тіла в поданім вище порядку він набиває кілки в фігуру, а скінчивши кладе фігуру в каглу (в комин) і промовляє :

Аби ти тут зісхла,
Йик та глина зісхне !

Гуцули вірять, що після сего та, що наслала недугу, справді восхне, а недужа „прийде до себе“ і встане.

(В с. Плоскій зап. о. В Козарищук).

У. Примівка від холери.

В збірці о. Козарищука, котрий записав сю примівку, не сказано, хто відмовляє її. О скільки я міг розвідати ся, сю примівку відмовляє не знахар, а кожний газда. Він говорить, як замічає о. Козарищук, „дєрако (голосно), стоячи перед ворітьми хати з відкритою головою вечером, заки іти спати“ :

Коло нашого двора кам'яни́а гора,
Тесове кілки, огняни́а ріка.
До нашого дому не приступли
Ні чума, ні чуменьїта,
Ні скуса, ні скусенїта,
Ні потруньки, ні потруниці,
Ні відьми з відьменїти,
Ні упирі з упиренїти,
Ні йике лихе не приступит до нашого дому.
Сїдит Хархайло-Міхайло
На зелїзних воротах
В золото-черлених чоботах
І золотим мечем мече, лихе стинає,
Добре до нас припускає — Тьфу!
Лихе стинає, добре до нас припускає — Тьфу!
Лихе стинає, і в огняну́ ріку мече.
Осове їм кілкє в серці! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Виговорюючи слова „сїдит Хархайло-Міхайло на зелїзних воротах“ примівник кладе під порогом кусень зелїва, звичайно кусень зломаної підкови.

(В с. Плоскій записав о. В. Козарищук).

VI. Примівка від пострілу.¹⁾

Війшов стрільний чоловік із стрільної хати,
 В стрільній ковпаці, в стрільній сердаці,
 В стрільній сорочці, в стрільних постолах,
 В стрільних рукавицах, в стрільних портьяницях
 На стрільну гору с стрільними мечами,
 Йив скіпати-лупати, мечами розсікати,
 Стрільної жінки собі шукати.
 Вчула Христова Матінка,
 Спустила си шьовковими шнурками.
 „Стій же, стрільний чоловіче,
 Стрільну гору не лупай²⁾, мечами не розтинай,
 Стрільної жінки не шукай!
 Іди, біжи, лети 'д Грицеви (імярек),
 Візивай пострів жіночий,
 Пострів дівочий, пострів парубочий,
 Пострів відьмьиний, пострів упирьиний,
 А хоц пострів вихровий, хоц пострів бурьовий,
 Хоц пострів пустинцький, хоц пострів пустевницький,
 Хоц він йиблоновий, хоц він грушьобвий,
 Хоц він щьотовий, хоц він угарковий³⁾,
 Хоц він віворотьиний⁴⁾, хоц він скрапінний⁵⁾,
 Хоц він жидівський, хоц він вірменський,
 Хоц він циганський, хоц він старецький!
 Яж його візиваю, яж його вікликаю,
 З голов, з під голов, з тімий, з під тімий,
 З вий, з під вий, з очий, з під очий,
 З вух, з під вух, з голосниць, з під голосниць,

¹⁾ Мабуть те саме, що пристрій або вроки. В. К.

²⁾ У о. Коварищука: не лучай — і в нотці: не стрілай із лука, та се ма-
 буть помилка. І. Ф.

³⁾ Слова щьотовий і угарковий пояснює о. Коварищук не зовсім до ладу:
 вони відносять ся, мовляв, до лупаня в костюх похожего „на щолканье отъ щѣтка“
 и „угаръ въ головѣ“. Угарок — огарок. І. Ф.

⁴⁾ О. Ков. пояснює: постріл походить від виверненого дерева, під котрим
 сидить чорт.

⁵⁾ У о. Ков. в тексті „скрапінний“ — мабуть помилка, бо в нотці пояснено
 слово „скрапите“ — камяне румовище.

Зі слухів, а під слухів ¹⁾, а відрів, а під відрів,
 З губів, а під губів, а йсен, а під йсен,
 З вілиць, а під вілиць, а зубів, із за зубів,
 З йзика, а під йзика, а хавок, а під хавок,
 З плечий, а під плечий, а грудий, а під грудий,
 З володй, а під володй ²⁾, а серцьм, а під серцьм,
 З сердечного коріньм, а під сердечного коріньм,
 З потрухів, а під потрухів, а калюхів, а під калюхів,
 З почьок, а під почьок, а живок, а під живок,
 З суєставів, а під суєставів, а мізку, а під мізку,
 З кісток, а під кісток.

Чі погаданий, ці покликаний

На румйїне лице, на жьовту кість, на черлену кров

З очий чорних, а очий понурених,
 З очий тріскоокних, а очий віпулоокних,
 З очий приворих, а очий лукавих,
 З очий каправих, а очий слезавих —
 Візиваю, вікликаю !

Прошу сьвітїти знаних і незнаних,
 Аби стали на мій зов на поратунок.

Ірстителї сьвітїті, угодники божї,

Аби візивати, вікликати,

Не грїшити, не лишити

На макове зерно, на тонкий волос.

Вон з тіла їх голос !

Йик си зачїв від вітцьм, мати породила,

В уплав не вбродила,

Так аби був здоров від року в рік

На цілий свій вік !

Сю примівку відновляють над мастю, що нею маже ся все тіло хорого по сімразовім повтореню примівки.

(Зап. в с. Конятинї о. В. Козарищук).

УІІ. Примівка від розжі.

Загалом у знахаря дуже трудно вивідати примівки; він усе підозріває, що з него або сьміють ся, або його хочуть завдати до попа чи

¹⁾ У о. Коз. маб. через помилку: с слухих, с підслухих.

²⁾ Суєстави в нутрі грудей — о. В. Коз.

до суду, чи в газети. Щоби записати отсю примівку, д. Галевич узяв ся на такий спосіб. Єго товариш д. Мельник прикинув ся хорим на рожу. Д. Галевич покликав жінку, про котру знав, що вона вміє примовляти від рожі і попросив її подікувати хорого на рожу „панниччи“. Тільки тоді вона згодила ся і поки вона девять разів повторяла примівку, д. Галевич потаємно списав її текст.

Знахарка лікує рожу так. Бере троха прядива, робить з него немов мисочку або гніздо, потім кладе на болюче місце (рожу) на руці плячок із мокрої глини, на той плячок кладе прядиво, підпалює його і поки воно горить, вона говорить девять разів :

Війшов ружоватий чоловік з ружоватого потока
В ружоватій крисани, в ружоватім каменаці,
В ружоватім сердаці, в ружоватім кожусі,
В ружоватій сорочці, в ружоватих портках,
В ружоватих гачах.

Я його питаю си :

„Що ти, ружоватий чоловіче, робиш?“

„Я ружоваті ліси рубаю ружоватими сокирама;
Я ружоваті ліси коріную ружоватими джугачами,
Тай ружоваті коріня туди запускаю“.

Госпідку любий!

Поможи міні, погоди міні візивати, вікликати :

Ружу черлену, ружу зелену,
Ружу білу, ружу голубу,
Ружу мріючу, ружу колючу, ружу болючу,
Ружу погадану, ружу покликану,
Ружу застаріну, ружу задавнену,
Ружу заходжену, ружу залишену.

Я тебе ружу не лишью,

Я тебе візнаваю, я тебе вікликаю,

Я тебе огнем віпалюю,

Я тебе дниом вічиджую.

ТЬфу! Тьфу! Тьфу!

(В Довгополі косівського пов. від Єлени Повіденої записав О. Галевич).

УІІІ. Примівка від стріли.

Стріла, се набуть инша слабість, ніж постріл. Стрілою називають те, що „стрікає в кости, в попереці (крижах), в голові, в руках, ногах“

і т. н. Примівник наливає в миску води і держачи її над болючим місцем говорить дев'ять разів :

Госпідку, поможи візвати, вікликати!
 Чі вфатила си стріла дівоча, чі жіноча,
 Чі парубоча, чі хлопйича,
 Чі дівчиньйча, чі чоловіча,
 Чі вфатила си стріла вірменська,
 Чі жидівська, чі циганська,
 Чі відмівна, чі впередна,
 Чі пічньива, чі денькова,
 Чі на вльйганю, чі на встáваню,
 Чі вфатила си стріла з охоти, чі з роботи,
 Чі з труду, чі з погадань,
 Чі з покликань, зі з позвань,
 Чі застарина, чі задáвнина,
 Чі заношена, чі засиджена,
 Чі вфатила си стріла залежина.
 Я тебе не лишью, не грішью,
 Відбираю, візиваю.
 Чі вфатила си стріла з бурих очий,
 Із слезавих очий,
 З поганих очий, з каправих очий,
 Чі вфатила си стріла з гадки поганої,
 Я тебе вібираю, вікликаю,
 Я тебе ножем вірубую, серпами віжилаю,
 Косами вітинаю, димами вічьиджую,
 Вогнем віпалюю, граблями вігрібаю,
 Мітлами поганими замітаю.
 Я си з вітцьи на сьвітоток породив,
 Мати породила рщеного пороженного Ілака (імярек).
 Дай же Господи від мене лік, а від Бога вік!
 Тьфу! Тьфу! Тьфу!

До води, що в мисці, додає ся три зубці чіснику, хрестить ся її ножем тричі і відтак недужий тричі попиває її і змиває собі нею зболіле місце.

(В с. Довгополі косівського пов. від Міхайла Балійчука зап. О. Галевич).

IX. Примівки від корча.

Коли Гуцул заслабне на корч, то йде до знахаря, а сей розвідавши про його слабість посилає його, щоб „до схода сонця“ приніс води з девяти криниць або „джуркал“, потім наливає сю воду до посудини, звичайно до деревляної миски, додає до води три зубці чіснику і йде з нею під каглу. Все те робить ся також іще до схода сонця, бо „примівка боїть ся денного світла“. Тут поклонивши ся тричі каглі бере примівник ножа і робить ним неначе тригранний проруб у воді, роаствавляючи чісник на рогах сего здуманого трикутника. Проколовши потім кілька разів воду вістрем ножа проговорює отсю примівку :

Водичко - Йорданичко,
Умиваш дуги-береги, коріне, біле каміне,
Умий сего рщеного, чисто вродженого
Від уброду, гніву, ненависти і від усього злого!

При тім примівник неостережено для вниших досипає до води якоїсь червоної фарби і показує своякам хорого воду вже червону; з сего він виводить, що той, хто наслав на хорого „болу“, тепер уже буде нешкідливий. Тоді держачи сю воду над головою хорого він відмовляє девять разів отсю примівку :

Госпідку любий та добрий, допоможи міні
Сего рщеного-породженого (імярек) ісціляти-ратувати,
Йик рука руцї помагає.
А і ми не самі собов, але з Матїнков Христовов,
І з усіми сьвятими: з сьвятим Петром і Павлом,
З Ілїєм і Палїєм, з Гарїїлом і Михаїлом,
І з отчиком Николаїом,
З Савов, Варваров, Маринов, Макринов,
З Рїздвом, Йорданом, з Пасков і з Юрійом.
Я із цього рщеного-породженого вікликаю-візиваю
Корч сухий, корч замислений,
Корч підсипаний, корч завїяний,
Корч уброджений, корч замовлений,
Корч застарїлий, корч задавнений.
Стій! Нового місяцья на ново не підновляй си,
В повї не підповняй си, а старого не старїй си,
Але счізай!
Не маш рацїї до цього рщеного-пороженого,

Їнго скипати-лупата, казати-мучити,
 Терти, распинати, натьбгати, палити, морити.
 Я тебе з цего рщеного вікликаю, візиваю :
 Всі корчі з волося і з під волося,
 З голови, з мізку, з вух, із розслух,
 З очий, з під очий, з носа, з перенося,
 З зубів, з за зубів, з йиванка, з під йивика,
 З вилиц, з під вилиц, з шиї, з під шиї,
 З горланки і з гортанки, з лопаток, з під лопаток,
 З рук, з пальців, з ніхтів, з під ніхтів,
 З грудий, з під грудий, з цицьок, з печінок,
 З серцьи, з під серцьи, з нирок, з почьок,
 З кишьок, із сїдала, з мочника, з золотника,
 З ніг, з колін, з плеснів, з підплеснів.
 Іди, спаньї не відбирай, не уймай, туску не завдавай !
 Попусти по добрій воли,
 Бо попустиш по неволи !
 Цес корч чї від чьоловіка, чї від жінки, чї від дївки,
 Чї з недїлі на понедївнок убрив,
 Чї з понедївка на вівторок, чї з вівїрка на середу,
 Чї з середи на четвер, чи з четверга на пятницю,
 Зї з пятницї на суботу ворогам на охоту —
 Счїзай, тїкай, свїй меч фатай,
 Бїше не скїпай, цесу душку не чїпай !
 А ти відки — знати дай !

Тут залкнувшись і рознявши рот знахар говорять: „А - га!“ немов з просоня прокинув ся. „Це, братчику, сухай корч від білявого парубка, шьоби ти помер, а твоя жіночка шьоби пішла за него“.

(В Устї-Путилові записав о. В. Козаричук).

Інший варіант примівки від корча записав той сам збирач у Коятинї. Процедура тут така сама, як при замовлюваню пострілу (ч. VI). Примівник шепче:

Вїйшов чоловік корчовїй, вїйшов чоловік знанїй
 З корчового двора в корчовїм ковпацї,
 В корчовїм сердацї, в корчовїм ременї,
 В корчовїм жупанї, в корчових волоках,
 В корчових росохах, с корчовими вбїи,

С корчювими ярми, с корчювими притиками,
 С корчювими зановами, с корчювими полицями,
 Є корчювими скріклями, с корчювими підшви,
 С корчювими бёрцц, с корчювими чепіги
 На корчювё поле, йив корчі орати,
 Йив корчі перевертати,
 Йив коріньи вйилити, йив вершики сушити.
 Учюла Христова Матінка,
 Спустила си шьовковими шнурками.
 „Стій ти корчювий чоловіче!
 Корчів не ори, корчів не перевертай,
 На нас завважай!
 Коріньи не вйилі, вершиків не суши!
 Иди до рщеної, пороженої (імярек):
 Візивай, вікликай корч вихровий, корч бурьовий,
 Корч пустинський, корч гостинський,
 Корч печьирний, корч озьирний,
 Корч віворотівний, корч страпінний!“
 Я тебе візиваю, вікликаю, не грішу, не лишу
 На макове зерно, на тонкий волос.
 Хоц вступив на переходах,
 Хоц вступив на восходах,
 Хоц на дорові, хоц на потоці,
 Хоц на воротах, хоц на оплотах,
 Хоц на оборові, хоц на порові,
 Хоц кагловій, хоц кицковій,¹⁾
 Хоц домовий, хоц димовий, —
 Розійди си, ростеци си,
 Йив дим по ділах тікат, пропадат,
 Ніхто не знат, де си діват,
 Під небеса, під хмари,
 Кудя счізают водьині пари!
 Віходи, вілази і слугам прикажи!
 Я ж тебе візиваю, я ж тебе вікликаю
 З голови, з під голови, з тійин, з під тійин
 і т. д. як у примівці від пострілу.

(В Конятині вижницького пов. зап. о. В. Козаришук).

¹⁾ Кицца — втоптана земля в хаті.

Х. Примівка від увіду.

„Увід“, слово без сумніву витворене з того самого імя, що відь-ма, значить не „уїд“ (у-в-їд, уроки), як поясняє о. Козаришук (Бук. В'їд. 1896, ч. 8), а зачароване, слабість наслана відьмою або відьмаком, „під-захаричем“, як поясняє далі той сам збирач. Те саме слово заховало ся в иньших сторонах в проклятю „відь би ті втыла“ (в Ясениці Сільній, пов. дрогобицького). „Увідений“ чоловік часто без причини мліє, сохне, вяне, загалом спадає з сили. Увід може бути причинений чи то підкурнем, чи підсипанем, піділянєм, підвіанем. Щоби відвернути те лихо, треба удати ся до міцнішого знахаря ніж той, що наслав увід. Єго лікарської процедури о. Козаришук не описує; примівка виглядає ось як :

Війшов увідьинний чьоловік
 І пішов на відьинну гору
 Шукати відьинної жінки.
 Учюла Христова Матїнка,
 Спустила си, низила си
 Шьовковими шнурки.
 „Стій ти, відьинний чьоловіче!
 Відьинної жінки не шукай,
 А йди, біжи, менї помагай!
 Іди до рщеного Івана (імярек)
 І визови увід жіночий, увід дівочий,
 Увід хлопийчий, увід шийийчий
 Я йго візваю, я йго вікликаю :
 Хоц увід жіночий, хоц увід парубочий,
 А хоц упирьинний, а хоц відьмийинний
 З голови і в вух і в розслух —

і так далі, подібно як в попередніх примівках вчислює ся всі часті людського тіла і кінчить ся так :

Яж тебе візваю, яж тебе вікликаю,
 Не грішити, не лишити
 На макове зерно, на тонкий волос!
 Хоц тя з'їли на роботі,
 Хоц тя з'їли на охоті,
 Хоц єс си уфатила іє скусов-марусов,
 З душливов, з кашливов,

Хоц ёс си уфатла в ката в ката,
 А хоц в котюги в котюгу,
 З корови в корову, в коня в коня,
 А хоц в вівці в вівцу,
 А хоц в жінки в жінку,
 А хоц в дівки в дівку,
 А хоц в хлопчіща в хлопчіща,
 А хоц в мерця в мерця,
 А хоц в гробу в гріб,
 А хоц в церкви в церков,
 А хоц в миши в миш,
 А хоц в вивороти в вивороть,
 Туда я тебе посилаю!
 Сьвятий отче Николаю,
 Стань на помочи візивати, вікликати!
 Поратівнику, поратуй!
 Духом своїм увід здуї!
 І я не лишью, і я візиваю:
 Розійди си, розтеци си!
 Счівай, тікай! Счівай, тікай! Тьфу!

(В Конятинї зап. о. В. Козарищук).

XI. Примівка від кіточки.

Кіточка (ласиця) належить в переконаню Гуцула до найстрашнійших звірів: її укушенє їдовитійше від укушеня гадюки. Вкушений нею чоловік мусить за годину вмерти, але особливо „маржині“ шкодить кіточка страшенно. Вона часто кусає корови в вимя, із за чого корова дістає карбункул і гине. Від укушеня кіточки лічить знахар так. Бере головку чіснику і девять стебел і говорить над ними отсю примівку:

Ішла кіточка з жмльцем
 Через каміне, через коріне,
 Тай вмастила си в серсть, а з серсти в шкіру,
 А з шкіри в кров, а з крови в мйисо,
 А з мйиса в кістки, а з кісток в почки.
 А відти си обернула швидко-брідко
 З почок у кістки, з кісток у мйисо,
 А з мйиса в кров, а з крови в шкіру,
 А з шкіри в серсть, а з серсти до сирої землі.
 Ху! Ху! Ху! Пропадай! Счівай!

Сю примівку говорить дев'ять разів, а за кожним разом втикає одно стебло в чісник. Скінчивши се примівник помазує сим чісником рану і л'їк скінчений.

(В Перехреснім зап. О. Галевич).

XII. Примівки від відьми, що відібрала корові молоко.

Господиня не любить, коли цікавий чоловік або жінка „втиркають си“ до її газдіства, зазирають „в дійницю, в посудницю“. Буває час, коли не вільно глянути й на худобу, бо від поганого ока „маржинка-живинка зведе си, счередує си“. В деякі дні і ночі „нигають“ (закрадають ся) також відьми, „чередільниці“ і відбирають „манну“, тоб то молоко і омасту від коров, щоби сей дар божий присвоїти своїй худобі і мати від неї більше молока, пінки (масла) і сира. У котрої газдині корови ліпше доять ся, та „богачька“, „чередільниця“. Гуцули знають багато способів, як хоронити своє обійсте і свою маржину від їх чарів. До найзвичайніших належить „заверчуване кілків“: корові уривує ся кінчик рога, виверчує ся в нім тоненьку дірочку і вбиває ся в неї кілочок зроблений із старої колотівці. Против пристіту, вроків береже маржину червона стрічка повязана на шиї. Особливо в день весняної Одокії (1 марта) кожда тямуща газдиня повинна підмазати вимя у коров, починаючи від пупа навхрест, між дійками і між рогами на чолі „свиняком“ (свинячим екскрементом), чісником і одоляном (зілем). Той день, а також на Юря і на Святу Неділю (Сон. св. Духа), на Святий вечір (перед Різдом) і перед новим роком особливо мусять газдині пильнувати свої маржини, бо тоді відьми перекидають ся в ріжну звірину, особливо в котюгу (пса), закрадають ся до стайні і обнюхують корову від пупа і вимя і таким робом відбирають їй молоко. Досьвідна газдиня зараз пізнає, коли їй чарівниця „сказила маржину“; корова не тільки менше дає молока, але те молоко рідке, сине „як пупец“, без смаку, не всїдає ся, „бухтит“, тоб то стинає ся і не дає сметани. Оттим то в згадані „рокові“ дні газдині пильно відганяють усяких котюг від стаєнних дверей і від полонок, де гонять ся поїти коров у вимя. Коли ж про те „счезла душа“, чарівниця таки „покажит маржину“, кличуть примівницю, котра бере ся направити шкоду відповідними ліками і примівкою. Ліків не описав о. Козаришук, від котрого беру більшу часть наведених тут вірувань доповняючи їх тим, що я сам чув від довгопільських Гуцулів. Примівка, уживана в Конятині, виглядає ось як:

Коровки-благунки спали собі у свогого газди
 В кошарах, в облогах;
 Встали рано, пішли собі пасти
 Непасену травицу, незбиту росицу
 І пити пречісту водицу.
 Перебігли чередільниці-лиходійниці,
 Травицу загрузили, росицу збили,
 Водицу скаламутили
 І відобрали манну-сметану,
 Ладне молоко, товсту сметану,
 Густий сир, жьовте масло.
 Коровки-благунки
 Їнк зачали рикати-гикати,
 До Бога три голоси пускати, —
 Ніхто того не вчюв, учюла Матінка Божа,
 Віслала Юрия сьвятого.
 „Іди, Юрию, перевідай, запштай си,
 Чього вони так ричут, до Господа Бога кличут?“
 Прийшьов Юрійко і йив си питати:
 „Коровки-благунки,
 Чього ви так ричете, до Бога кличете?“
 „Їнк би ми не рикали, йнк би ми не гикали,
 Коли перебігли нас чередільниці-лиходійниці,
 Та відобрали у нас манну, товсту сметану,
 Ладне молоко, густий сир, жьовте масло!“
 Юрию сьвятій, пускаеш норн-принори,
 Луги, береги, керниці-теплиці,
 Тепер пусти нам так манну-сметану,
 Ладне молоко, густий сир, жьовте масло!
 Тьфу, тьфу, тьфу! Счівай!
 Манну не віднивай!
 І я чужого си не приймаю,
 Але свого не попускаю.
 Пристріте-пристрітище,
 Счівай у болотище!
 А ви коровки, а ви благунки
 Омниайте луги береги, куда погань ходила,
 Шьоби вас не счередила
 Ні чередільница ні її сила!
 А ти солнце допомагай,

Чередільниці пожирай!
Счізай! Счізай! Счізай!

(В Ковятині записав о. В. Коваризчук).

В Перехреснім відвертають чари на коровах таким способом. Прив'язують до середньої шпагатки паточок з мягкого дерева і обмотув його на середній шпагатиком, потім видовбує в стіні маленьку дірочку, втикає в неї кінчик паточки, а натиснувши другий кінчик грудьми бере за оба кінці шпагатика і „сучит“ так довго, доки кінець паточки в стіні не почне горіти. При тій роботі вона відмовляє дев'ять разів ось яку прив'язку:

З за високої гори ввійшов черлений чьоловік
В черленім сардаці, в черленім калпаці,
В черлених гачіх, в черлених постіллях,
З черленими руками, з черленими сокирами
До черленого ліса прийшов рубати черлені кайлаки;
Крутит черлені вужві,
Закладає черлені загороди,
Загонит черлені корови в черлені загороди.
Доїє черлені корови черленими руками,
Цідить черленими цідилами,
Гльїджит черленими гльїтами,
Збирає черлену сметану
Черленими руками в черлені бербениці.
Сідлат черлені коні черленими сідлами,
Убирає черленими уздами,
Несе черленов дорогов на черлений йирмарок.
Жидиньята, дитиньята!
Ци ви би сего масла не кушили?
А молоко жебисти поїли!
Котрі їли, аби си розсіли,
Котрі виділи аби послїпили,
Аби не завидували на манну завистувати,
Гадати і ветити-бедити.
Знахарки, чінатарки,
Опириці, видійниці, майфівниці
Пекáми запéкаю,
А кудіками закудікаю. ¹⁾

¹⁾ Від окляку: а куді, котрим пастухи завертають скотину, щоб не туди йшла. І. Ф.

Коли огонь розгорить ся, примівниця гасить його в мисочці, до котрої перед тим, відмовляючи девять разів сю саму примівку, за кожним разом всипала по одній ложці води. Вгасивши „живий огонь“ в тій воді вона має нею дійки і ціле вимя корові, з патичка обшкрябує вуголь і домішавши до него соли дає його корові злизати.

Деколи роблять так: беруть підкову знайдену на дорозі і відмовивши над нею девять разів отсю примівку кидають її в піч. Коли розпече ся, кидають її в молоко і лишають там, поки воно не спражить ся; тоді молоко „не вурдить си і не дзерієт си“.

(В Перехреснім записав О. Галевич).

XIII. Примівка від сплава.

Сплав (жіночу слабість) лічать так. Велять недужій роздягти ся зовсім; тоді знахар шепче над нею ось яку примівку:

Вибіг сплавовий чоловік із сплавового двора
 В сплавовім ковпаці, в сплавовім сердаці,
 В сплавових портьяниціях, в сплавових порошницях,
 В сплавовім ремени, в сплавових постолах,
 В сплавових волоках, із сплавою сокирою.
 Куди йдеш, сплавовий чоловіче?
 Іду шукати сплавної жінки.
 Лиши шукати сплавної жінки,
 Але помагай міні цесу рщену-порожену (імярек) ратувати!

Опісля примівник наливає в миску води, схиляє ся під каглу і говорить над водою девять разів: „Водичко-Йорданичко“ і т. д., див. N. IX, XV. Далі вичисляє всі части тіла на взір того, як було в попередніх примівках (див. NN. IV, VI) і за кожним разом окроплює „на відлі“ (на відлів рукою) відповідну часть тіла сею водою. Решту води виливає на „котюгу“ (пса), що мусить бути чорнявої масти. Надто наказує примівник годувати хору в скоромні дві молоком, яйцями і мясом, а в піснї велить їй давати молоко з коніпного сімя і пиво з крейдою. Коли після сего сплав появить ся ще до двох неділь, примівник повторяє свою примівку, але замість звичайної води велить зачерти води з мочиля, тоб то з ями, де мочить ся коноплі.

(В Довгополі бувов. зап. о. В. Козарищук).

В Плоскій відмовляє ся та сама примівка, а тільки знахар обливає хору водою тричі над посудиною, в котрій вона стоїть в одежі праматири Еви, а потім натирає нею її тіло від голови до п'ят також тричі примовляючи :

Водичко-Йорданничко, омивай і сціляй!
 Їжк ти чіста, їжк ти сьвята,
 Так і песа раба божа, рщена-порожена,
 В сьвятій водичці омочена.

Коли свояки одягають хору, знахар бє тричі поклони перед образами примовляючи : „На здоревле! На здоревле! На здоревле!“ Воду, в котрій обито недужу, велить знахар віднести на „роздорбжіще“ і там виляти. Післанець вилявши воду повинен що духу тікати назад і не обертати ся по за себе, а то весь лік буде ні на що.

(В с. Плоскій зап. о. В. Козарицук).

XIV. Примівка від болячки, від зубів, від „сушьяка“ і т. д.

Наливши в миску води, додавши до неї три зубці чіснику і перехрестивши її тричі вістрем ножа знахар говорить над нею девять разів отсю примівку :

Чі вфатила си больичка больичковата,
 Чі татарковата,
 Чі скіпачка, чі совгачка, чі бодачка,
 Чі вйилюча, чі мриюча,
 Чі вфатила си больичка колюча чі свербюча,
 Чі пожадана, чі покликана, чі позвана,
 Чі застарина, чі вфатила си больичка задавнена.
 Я тебе, больичко, не лишью, не грішью,
 Я тебе, больичко, вібираю, візваю, вікликую :
 З голови, з під голови, з мізку, з під мізку,
 З очий, з під очий, з зубий, з під зубий,
 З губий, з під губий, з вух, з під вух,
 З ушниці, з голосниці,
 З серця, з під серця, з потрушків, з під потрушків,
 З калюшків, з під калюшків,

З струни, з володи, з цоперска,
 З кљушнїя, з стегон, з кишок,
 З гумівок, з плесень, з пальців, з нігтів,
 З праників і з під праників,
 З сїмдесяти живочок, з сїмдесяти шуставочок,
 З чорної крови, з жьвотї кости.
 Вібираю, візвиваю я тебе,
 Ножами вірубую, серпами віжинаю,
 Косами вітинаю, димами вічьиджую,
 Вогнями віпалюю, граблями заґрібаю,
 Мітлами охабленими зашітаю.
 Їк си з вітцьи на сьвїток породив,
 Мати породила рщеного, пороженого Івана (імярек).
 Дайже Господьку від мене лїк,
 А від Господа вік! Тьфу! Тьфу! Тьфу!

Тодї сею водою змиває ся недужому голову, груди „напротив серця“ і болюче місце.

(В Довгополї гал. від Міхайла Балїйчука зап. О. Галевич).

ХУ. Примівка від усякої недуги.

Коли Гуцул занедужає, йде або кличе до себе примівника. Сей каже недужому „до схода сонця“ принести води, вливає її в деревляну посудину, накриває „скатеркою“, „бо примівка не любить божого сьвітла“, дасть до тої води три зубки чіснику, перехрестить її тричі вістрем ножа, а вколовши ту воду кільканацять разів вістрем ножа виходить з нею під каглу і поклонивши ся каглї тричі говорить:

Водичко-Йорданичко!
 Змиваш луги-береги,
 Коріне, біле каміне,
 Умий сего рщеного, чїсто вчїненого
 Від гнїву, ненависти і від усикого лиха.

Відтак дає недужому напити ся сеї води і обливає нею тричі болюче місце.

(В Довгополї гал. від Гриця Рильчука зап. О. Галевич).

ХХІ. Примівка від хмар.

Із довгенького і троха фелетонового оповідання о. Козарищука пв. „Моя гостина у хмарника“ (Буков. Вѣд. ч. 28—29 з р. 1896) виймаю що важнійше. Гуцули вірять, що громова і градова хмара — діло нечистого. „Цесе тот, він воює, — його імя не годит си згадувати“. З ним треба вїти заходити ся, не заходити з ним „у перерік“. Се не легка справа: треба говіти без хліба і без води кожде „гровове съвятце“ в році¹⁾, а особливо „свят вечір“ перед Ріадвом і перед Йорданом; в ті дні треба надто оніміти, не заговорити весь день ані одного слова ні до чоловіка ні до маржини. Аж як на небі заблісне перша зірниця і вже накриють до вечері, треба вийти перед хату, поклонити ся і просити „його“ до вечері. Се чинить ся ось якою примівкою:

На свят вечір я виходжу і зву до вечері.
 Будь ласкав і загости і у мене си розгости!
 Поклоняю си тобі і всі твої силї,
 Громам і гровеньїтам, тучам і тученьїтам,
 Твоїм гровим кулям і пушкам,
 Твоїм стрілам і всім твоїм святцям.
 Нові миски, нові ложки,
 Нові глеки у мене на столу
 На вас ласкавий пане-царю ждуть:
 Не погордіт і загостїт!

Тільки проговоривши девять разів отсі запросини може хмарник іє своєю сімєю сїдати до вечері. Перша ложка кожної страви „їдет си тому передному“.

Колиж літом почує хмарник перший грім, побачить, що „грїбуло“ і надходить туча, то повинен голосно проговорити:

Над дїволом кріштendan!
 Мати ружа породила,
 Розсїтила си, розтопила си,

¹⁾ Грових свят в гуцульскім народнім календарі є 12 і їх съвяткують дуже пильно. В Довгополї вважають ся гровими ось які съвита: 1. Петра-Вари (Вериги, д. 28. січня н. с.), 2. Антона (29. січня), 3. Прокїя (11. марта), 4. Гавриїла (7. цвїтня), 5. Бориса і Глїба (14. мая), 6. Прокїя (20. липня), 7. Антона (22. липня), 8. Гавриїла (25. липня), 9. Ілїї (1. серпня), 10. Глїба і Бориса (5 серпня), 11. Пантелїя (8 серпня), 12. Маковїя (13 серпня). (Із записки О. Галевича).

Ніхто не знат, куда си діла.
 Так аби ти си розсєтив-розтопив,
 Розтїк си від мирської царини
 На тихі Дунаї, на чорні моря!

Коли за сею першою примівкою буря не відверне ся, хмарник повинен говорити отсю дальшу примівку:

На свят вечір я виходив,
 Я просив і звав до вечері
 І тобі кланяв ся, чесний царю
 С твоїми бояри, дружками, сьвітівками,
 З внучками і непортами і сватами,
 З дудольниками, скрипичниками,
 Аби ти був ласкав вступити до нас до вечері.
 Ти си замбк у сірі мури
 З сірими лавками, з сірими ключами,
 Не мав єс мочи путері вступити до вечері, —
 Так абєс не мав мочи-путері
 На літо вступити на мирську царину і на нашу
 З сірими кіньми, з сірими манти¹⁾!
 Тепер єс си зрушив іє своїми бояри,
 З своїми дружками, сьвітівками,
 З внучками, непортами і сватами,
 З дудольниками, скрипичниками,
 З велізними кіньми, з велізними манти,
 З велізними уздами, з велізними рогами,
 З велізними тарницами²⁾, з велізними підкладами,
 З велізними підпругами, з велізними стременами,
 З велізними пухлами³⁾, з велізними бисагами,
 З сірими міхами, з сірим каміньом.
 Щос єс скрутив ся, щос єс ієвив ся,
 Не маш си де задїти?
 Фатай си на велізні тарницї!
 Тепер я тобі дорогу даю на тридевяту гору,
 В велізні мури, на мальовані столи,
 На зелені подушки.

¹⁾ Манти — плащ.

²⁾ Сідлами.

³⁾ Підхвостинами.

Там кріль за тебе не дівку давати,
 Там меш гуляти-буяти,
 Там меш си веселити, ните пити.
 А тій ¹⁾ не маєш ні їсти ні пити,
 На осове кіле си ліпити,
 Тій мут на тебе дзвони дзвонити,
 Вєсли ²⁾ махати, сокирами метати
 І вінки охабленими тій мут на тебе грозити,
 Херувимським ладаном курити.
 Хоц єс скрутив си, хоц єс ізвив си,
 Не маш си де задіти!
 Я ж тобі не кавав тихо сидіти?
 Там тобі дорогу даю
 На тридевяту гору в тридевяту землю.
 Іди, біжи, стрілу свою носи!
 Прудше як куля в кресá! Повертай на ліса,
 На озера, на моря, де твоя двірня!

(В с. Плоскій записав о. В. Коваришук).

XVII. Закінчене козедої примівки.

Я тебе візиваю, я тебе вікликаю!
 Іди собі в море!
 Там в піску собі грай, колачі собі їдж,
 Вино собі пий!
 Ту не маєш собі діла
 До білого тіла, до румяного лица,
 Жьовтої кости скипати-лупати,
 Спаньї відбирати, їду відоймати
 І вік коротати!
 Не тому, що принавльє,
 З Богом си не спротивльє,
 Пана Бога перепрашьє,
 Аби дав вік, а від мене скорий лік.
 Ху, ху, ху!

(В Перехреснім, записав О. Галевич).

¹⁾ Тут.

²⁾ Веселики — лопатки від вугля.

ХУІІІ. Молитва баби-повитухи.

Коли баба іде до породільниці, відмовляє ось яку молитву:

Боже мій, стани міні на помочи!
 Сусе Христе, Сине божий!
 Сьвйитий Николаю, стань міні на помочи!
 Куду йду, на шьо гадаю і шьо му чинити,
 Допоможи міні!

(В Довгополі гал. записав О. Галевич).

ХІХ. Присяга на супружю вірність.

Коли Гуцул оженить ся і побачить або дізнає ся, що його жінка не додержує супружюї віри, „заходить си в йничими“, тоді заприсягає їй на вірність таким способом. Бере гуску (топку) соли і трійцю з трьох тоненьких воскових сьвічок, жінка „розболыкає си до нага“, волосє розплітає, клякає перед образами, кладе два пальці на гуску соли на герб (хрест виритий на соли) немов на євангелиє, чоловік кладе їй за-сьвічену „трійцу“ на голову і мовить до неї:

— Кажи, сучко, за мнов! — і проводить їй отсю присягу:

Присягаю перед Пречістойов,
 Перед Господом Богом,
 Перед сьвйитим Николаєм і всіми сьвйитими,
 Шьо через цілий мій вік
 Не буду є.... си анї з паном, анї з Іваном, анї з Жидом,
 Анї з жадним чужим чоловіком рщеним і нерщеним,
 Лише зі своєм рідним чьоловіком¹⁾.
 А йик бих ту присягу поломила,
 Шьобих си росітила
 Йик та сіль, котру мечю в воду!

(При тім кидає сіль у цебер з помиями)

І шьобих так згоріла,
 Йик ті сьвічки, котрі мечю в піч!

(Кидає сьвічки в трійці в піч).

¹⁾ Підчеркнені слова вимовляє чоловік, а за ним і жінка з особливим притиском.

Шьоби мої кости потерло,
Шьоби моє тіло франца і патируха сточила!

Проговоривши се жінка встає, а чоловік дає їй від себе таку науку:

— Памятай, жінко, йик бис тоту присягу положила, то з Богом собі зачепиш, не зі знов!

По такій присяві Гуцул доти вірить жінці, поки її знов з іншим не йме або поки від когось не дізнає ся, що вона починає собі з иньшим. Коли отак переконає ся, що вона положила присягу, веде її до комори, прив'язує її кісками до лавиці і бе намоченим посторонком, а за кожним ударом питає:

— Кажи, сучко, правду, чи-с була с тим а тим чоловіком?

Вона божить ся, що ні, — деяка признає ся до вини, інша ні і присягає знов на соли, що вона невинна. Переважна часть Гуцулок додержує тої присяги точнійше, ніж церковної зложеної при слюбі. От тим то буває й так, що женатий чоловік, маючи в своїй хаті обік слюбної жінки ще й „любáску“, власне сю остатню „заприсягає на соли“ на вірність.

(В Довгополі гал. зап. О. Галевич).

XX. Перепросини за кров.

Пролити чиясь кров чи то в бійці чи яким иньшим способом Гуцул уважає великим гріхом. От тим то коли Гуцули побють ся і один одному „пустит кров“, уважає конечним пізнійше перепросити його і дістати від него прощєнє. В тій ціли він бере двох або більше знайомих, бере в дзьобню чистий, новий рушник і йде до дому того чоловіка, кого хоче перепросити. Наперед ідуть у хату сьвідки і поговоривши з побитим кличуть того, що бив. Сей входить до хати, здоровить ся а потім обертаючи ся до побитого говорить.

— Брате Іване (чи як там), прости мї за кров!

— Я ти прошью, — відповідає сей, — най ти Бог простит.

— І другий раз прошю: прости мї за кров!

— Най ти Бог простит!

— І третий раз: прости мї за кров!

— Най ти Бог простит.

Тоді той, що перепрошує, виймає рушник і подає його побитому, сей приймає його, оба цілують ся і справа скінчена.

Сей обряд виконуєть ся навіть тоді, коли кров була пролита „в добрім способі“. І так той, що рве зуби, по операції перепрашає за

кров того, кому вирвав зуб, тільки що не він дає рушник, а хорий дає йому. Так само коли Гуцул умре і майстри зроблять деревище (труну) на покійника, по скінченню роботи перепрашають сімю за кров і дістають від неї рушник. Те саме чинить і грабар, що копав гріб на покійника.

(В с. Стебних і в Довгополі гал. зап. О. Галевич).

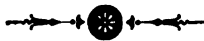
XXI. Молитва до ранків божих.

Отсю молитву відмовляють цілий рік, а особливо в днях посту.

На горі сиянській, на землі просиянській
 Матер Божа спочивала, по раю ходила,
 Суса Христа за руку водила.
 Привела йнго на вітриня ¹⁾,
 З вітриня на казованя,
 З казованя на Службу божу,
 А ві Служби на море.
 А на тім мори білий камінь,
 На тім камени церківка,
 В тій церківці золотий престів,
 На тім золотім престолі Господь Бог воскрес.
 „Петре, Йване, не жьидуї мої муки,
 Бери хрест у руки,
 Іди, кажи йнк старому, так молодому,
 Йнк найменшому, так наймолодшому:
 Хто ме мої молитви знати-казати
 В пїятницю до посту, в суботу до схід сонця,
 В неділю до Служби божої,
 Шьо день, шьо ночи,
 Тому Господь Бог при смерти буде.
 Ангели душу возьмут,
 Перенесут почерез море кіпїиче,
 Почерез пекло горьиче.
 Пекло си запре, а рай си вітворит“.
 Боже мене прости!

(В Довгополі гал. зап. О. Галевич).

¹⁾ Утреню.

Пісьня про Бразилію.

Отся пісьня записана мною д. 28 серпня с. р. від лїрника Д м и т р а Рендавця (слішого, 35-літнього) з Луки Великої коло Тернополя. По єго словам, сю пісьню зложив і прислав йому його тіточний брат Іван Греськів із Курітіби в Бразилії, та просив єспівати її між людьми і так відвертати їх від еміграції до Бразилії. В кількох місцях видно на пісьні руку самого Рендавця, що мусів приладити її відповідно до потреб слухачів. Не буду тикати змісту пісьні, скажу тільки, що деякі її місця глибоко вражають своїм драматизмом і поетичністю. Артистичне чутє автора видно і з того, що хоть пісьня й зложена наввисно на те, аби відвертати людей від еміграції, то про те є в ній депо й таке, що може радше заохотити їх до еміграції, от хоть би несвідомо-іропічний контраст, що в Галичині люде своїм терпінєм заробляють собі на царство небесне, а в Бразилії не моливши ся сїдають пити каву, або вказівка на те, що в Бразилії, потерпівши трохи є таки надїя добити ся економічного гаразду.

М. Павлик.

А в тїм року вісімсотнім девятдесять пятім
Вийшла пісьня в Бразилії, — варт ї переняти.
В Бразилії дають ґрунта, лїси, гори й скали —
В Галичині люде плачут: вже-ж ми ту пропали!
Зачали агенти тут фалшиво писати,
Ваяли в Галичині народ бунтувати.
В Бразилії край великий, там не єст біда,
Но на єден кїльометер сусїд від сусїда.
Зачали ся люде в чужий край вибирати,
С фамілів, своїм ближним зачали ся прощати.
„Прашаєм вас, братя, сестри, ми од вас одїжджаєм;
Як нам татка буде добре, то ми й за вас спамятаєм.

Пращаєм вас, тату й мамо, ви не плачете за нами;
 Як нам тамка буде добре, то й будем до вас писали.
 І пращаєм вас сусіди, ваші любі пороги:
 Вже не будут приходжали без вас білі ноги.
 Бувайте нам всі здорові, ми від вас од'їжджаєм —
 На Йосафата долині то там ся всі привитаєм!
 Чула тое бідна вдова, взяла дужку думати:
 З дрібненькими діточками взяла ся там вибирати.
 Війхали на край села — там церков при дорозі;
 Дрібні діти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до Бозі!“
 Приїхали перед цвинтар — там могила зачата;
 Дрібні діти ревне плачут: „Ой ше, мамо, до тата!“
 Прийшли до могили, на гробі повклякали,
 Припавши всі враз до гробу жалібненько заплакали.
 „Змарнувала мама нашу рідную хату,
 Провадит нас в чужі краї — та не дайте-ж нас, тату!“
 Прийшли від могили, на вагон посідали;
 Свого краю рідненького дрібні діти жалували.
 „Ой жаль нам вас, звізди, котрі-сьте нам світили,
 І ше нам жаль за стежками, по котрих-сьмо ходили.
 Жаль нам тебе сонце-місяць, котре ти нам світило,
 І жаль нам тя, свята земле, а котора-сь нас кармила.
 І ще нам жаль за лісами, котрі май окрашали,
 Але й нам жаль за пташками, тії, котрі нам співали!“
 Приїхали аж до мора, на окрент посідали,
 Зірвала ся сильна бура, всі во страху оmlівали.
 Приїхали на сухий льонд тай до нас написали;
 Правовірні християне свого краю жалували.
 „Бувай нам здорова, любая Україненько!
 Ото-сьмо тя опустили, наша мила родинонько!
 Бувай нам здорова, любая Україно!
 Там то-и тя опустив, рідная хатино!
 Там то-и тя опустив, рідная хатино,
 Котра-сь мене виховала, як я був дитинов.
 Погадай си, брате, а як ми од'їжджали —
 Тільки на добраноц рукі смо си дали.
 Коби ти знав, брате, як то нам тутка горе:
 Ми двів двацять вісім їхали-сьмо через море.
 Коби ти знав, брате, як то в мору плавати:
 Ні одного птаха нігде не видати.
 Коби ти знав, брате, яка то в мору біда:

Як-ім вглянув птаха, то-м казав, же сусіда".
 Опишу вам, братя, а о своїй пригоді,
 Як нас сонце пекло на той страшній воді.
 Так нас сонце пекло, як той вогонь пекельний,
 Кожен з нас на шифі лежав як смертельний.
 А хто вмер на шифі, то єго не ховали, —
 'Но камінь до шиї, до води єго пускали.
 Ви вже, братя, спите тут во своїй хатині, —
 Нам ще сонце сьвітит тут чотири годні.
 А як трюба морська а з опівночі біла —
 Не одна ся шифа в воді затопила.
 Ото правда щира, що я вам повідаю;
 Як ми не вірите, то на Бога ся здаю.
 Послухайте, братя, моїй проповіді:
 'Но не виїжджайте до тої страшної біди!
 Ми до вас повернем в часі, добрі люди —
 Як нас Бог спровадит а без жадної згуби.
 В Бразилії край веселий, там о нім можна бути,
 'Но науки, слова божой ні відправи не чути.
 Агенти нас подурили: „Ксьондан поїдут з вами“ —
 А ми сі тут так лишили, яко діти без нами.
 В Бразилії люди то за Бога не знають:
 В неділю, давона не чувши, вже до кави сідають.
 В Галичині сьвяті люди: сами ся ратують,
 А сповідев, сакраментом царство си готують.
 В Бразилії край веселий, там о нім можна жити;
 Може нам там буде добре, тільки тра притерпіти.
 Може нам буде добре, тільки тра притерпіти;
 Як ми добра не діждаєм, то бодай хоць наші діти.
 Тільки тре нам притерпіти до котрогось часу...
 Лінше було звісти дома хоць без хліба квасу.
 Тут не хтіли наші жінки припічка білити, —
 Тепер мусят по циганськи на пляцу палити.
 Тут не хтіли наші діти хатів замітати, —
 Тепер мусят в деревляних будах привикати.
 А хто хоче бразилійську тую пісьню сьпівати,
 Нехай присяде фіст на лаві, не врушится с хати.
 А нам ще дай, Боже, а в мирі прожити,
 Бразилійську пісьню вік віком славити.

ЛЮДОВІ ВІРУВАННЯ НА ПІДГІРЮ.

В с. Ходовичах стрийського повіту

списав Філярет Колесса.

Збірка д. Колесси цікава головно як перша проба систематичного зводу людських вірувань в одній місцевості. Вона не вичерпує теми навіть для тої одної місцевості, та про те дає досить ясне поняття про той комплекс вірувань, що живе в душі нашого народу по за обсягом офіційального християнства. Систематичне впорядковане записок д. Колесси, dokonane мною, показує їх багатство в одних, їх люки в інших точках. Додані мною вказівки на аналогічні вірування інших народів не мають претензії на повноту; їх метою було тільки вказати, що студіюючи ті вірування не можна держати ся думки про їх автохтонність і оригінальність, але треба сягати і в шир, до скарбниці міжнароднього добра, і в глуб історичних традицій людської цивілізації.

Др. Іван Франко.

I. Народня метеорологія.

1. Вітер. Як греміт бұрыч, або як вітер порохом курбеліт, то немож іти середінов дорігов, лиш на край треба сі уступати, бо „вінь“ летіт, бодай скамінів, або повітре такє може найті на христїніна.

Кажут такі, що як вітер порохом крутіт, то дїдько сі жєніт, бодай скамінів. (Świętek, 516). Теї тепєр ще, як от недобрий єдєн на другого, брат на брата або отєць на сїна, а питав сі хто, ци сі жєніт, то вінь каже: „ще нема вітру, абї сі жєнів“.

2. Звізди Щісливий той чоловік, що увидит, як звїздá падє.

Слі сі хто дивит, як звiздá падé, повiнен казати : „Нi до нéба, нi до землi“. (Пор. Франкo, Апокрифи старозавiтнi 327).

Як звiзди дуже горiт, палаiт, то кажут, що будé вoйна. (Andrée, 111—113).

3. Комета. Як комéта сi покаже, то кажут, що будé уродзai на на збiжé; а йинчi кажут, що лiуди будiт мёртi. (Andrée, 113).

4. Мiсяць. Як мiсiць уже в пoвни бiде, то йинчий госпoдар ро-зiвний, — бо дурний тoго не знáс — вийде на дьвiр, стáне си до мiсiцьи, тей кáже : „Мiсiцьеви на пiдпoвнi, нам на здорoвe, а ворогáм нашим, що сi з нас кикуiют, смiiют, ней будé на бiвголова!“ Тей плюiт до мiсiцьи, аби сi уроки не брáли. (Bartoš, 291).

А як новий мiсiць настáне, то слi кого зiби больiт, ней лишé вийде тей скáже : „Питáв сi новий мiсiць старoго, ци больiт зiби мерт-вoго? Як мертвoго не больiт, так аби й менé не болiли“. Тей зiби самi вiд сéбе стáнут.

5. Грiм. Як загрeмiт пёрший раз, то берiт лiуди кáмiнь, бiт ни три рáзи до чоlá, i за кoждим рáзом говорiт : „Кáмiнь-голова, кáмiнь-голова“, — нiби то вже голова будé такá твердá як кáмiнь, не будé болiти. (Bartoš, 294).

Нерáз „вiнь“ сi пiд будiнок сховáс : а як грiм в нéго удáрит, то, кажут, лишé той едén будiнок згорiт, аби вам до дрiугого стрiха в стрiху прицирáв.

Як го нерáз в поли придибле, то в збiжу будé такé, ги би кoлесо вiтолочив, а щoсь сiм лiктiв пiд землeв с тотá стрiвка, такá, як би склo затопiв з пiскoм. Хто i знáйде, то будé мáти на всiкий припáдок : на слáбiсть, на рiвне. (Яворскiй, Bartoš, 294).

Як гримiт, то кажут дiтьом, що то Гoспoдь-Бог везé колачi мерт-вiм; а як блиска, то вiн так бичoм коньi цьвáкас. (AU, I, 16).

6. Перун. Як бiрьи настáне, гримiт, „той“ — Дух свiтий з нáми — кáже до Гoспoда-Бога : „Я сьи сховáю пiд будiнок“. А Гoспoдь-Бог кáже : „Я i будiнок спалiю, i чоловiкови надолiжу, а тебé зáбу“. А „вiнь“, ужé дiдько, кáже : „Я сi сховáю пiд чоловiка“. А Гoспoдь-Бог : „Я, кáже i чоловiка зáбу, i грiхи му вiдпiшу а рiвно тебé досьiгну“. А чорт знов : „Я сi сховáю пiд товáрину, пiд деревiну, пiд копiйк“, — щo-бiдь, а Гoспoдь-Бог все своé. Аж вiнь скáже : „Я сi сховáю у болoто“. Тогдi Гoспoдь-Бог кáже : „Там твоé прáво“. — тей як тарáхне грoмом, аж сi з нéго смоlá розиллé. (Пор. Суицoвъ, 400).

7. Дуга. Кáжут, що дугá по дощeви берé вoду iз рiки або звiдки-гoдi, а нé з потoка або на сiножiтах, бо вона богáто водi потрібiе. Як же би хто там пiшов, де дугá вoду тьiгне, то вона би го вхoпила, i дрiгми кiнцoм вiпустила назáд. (AU, I, 73; Mélusine; Bartoš, 293).

8. Град. Як озме град падати, то люди кидають кацібу і лопату в хати на перехресті, і шваралуще з гусічого яйця — то, кажуть, град зараз перейде, або сі відверне. (Пор. Bartoś, 293).

9. Сніг. Як жнуть, той гніздо в збіжу надіблюють меже колосьом, то кажуть, що великий сніг буде в зніі.

10. Погода. Кажуть, що як на мйисне пущіне або на благовіщіне погода, то і на великдень буде krásно.

Як туга зніа, то і літо krásне. (Пор. Świątek, 579).

11. Блудні огні. Нераз у вечір або в ночі відко, як сі грощі сўшут: така буде полумінь молькати над землєв. Тогдї треба лишє тотό місце три рази періхрестїти, а все казати: „Во імя отцá і сїна, мої грощі, твої судїна“, — то ужє му не втїкнут, абї що. В Іспитчих казали люди, що єден чоловік такі так: зобачив, як грощі горїли, періхрестїв, сказав, що треба, той пішов собі гет. То вам три ночі раз-пó-раз щось підь вікна приходило, той все каже: „Спорожні ми судїну!“ — так скаже три рази, той підє. А вінь сі боїв, ужє той чоловік, і з хати не виходїв: все лиш сьвічену водицю коло себе в скляничні тримав і хату окрòпит, то „вінь“, ужє той бодай скáмінїв, нежав прїступу до хати. Аж четвєртої ночі о самі півночі лишє вікна задавонили — а той йому грєші насеред хати жбух! а сам полєтїв із судїнов, дух сьвітїй при нас.

Якже хтó ужє зобачит, що грощі горуть, то кóнче треба щось на тотό місце верєчи: ци має хўстку, хóть би і найдорóжша, ней кїне, то буде потóму лиш єдну верству копати, і зараз натрафїт на баньїк або котєв з грїшми. Як кїне вїхоть, то такі лишє трóхи землї зсуне, і грощі наїде. Як кїне чобїт, то треба копати по колїна, а як шьїпку, то мўсит у хлопа копати, аж сі докопав. Як ужє би хто такі грощі найшов, то найсампєред налєжит сї дати на хвалу-Бóжу, на цєркву, — тогдї вже буде мати з них пожиток; а як би не дав, то усї грощі ураз із баньїком або котлòм утїкнут, лишє забрєньвають цєрев сїни.

II. Мертва природа.

I. Камїне. Як кидають камїне в пїч¹⁾, то треба кóждий камїнь періхрестїти і мїй му дати: тóму Васїль, тóму Іван, тóму щє як, кóждого так поназивають, той тогдї в пїч кидають; бо як йїнча сї забудє, не поназивав, то як зачнуть лўскати, розпукати сї, аж трохї пїч не ров-

¹⁾ Камїне розпалюють у печи, щоби ним золати шматє. I. Ф.

садьт. А сут такі кобіти, що ще й двєрі хрестїт тим камїньом, нїм го в пїч кїне.

2. Вода. Як є де потїчок, плїне собі, а йде чоловїк, тей хотїв би сї водї напїти, то пляє на воду; як слїна ровїйдє сї, то добре: мѳжна пїти. А як сї кўпи тримас, то не мѳж, бо так би потѳму христїїнна ввзылѳ до кўпи, гнўдо би в середїні. (Пор. АУ. III, 57; Wlislowski, 32).

III. Віруваня про ростини.

1. Бїб. В котрїй день лїд станє, в той день трєба бїб сїяти, то зрѳдит дѳбре.

2. Гриби. Як идє хто на грибї, то на прїпїчок сьядас, абї мав щїсте.

3. Два колоски. Як сї чьїсом трафїит на еднїм стеблї два колоскї в збїжу, то дає сї по еднѳму в хлїбом двом бичкам, що їх сї спарўє.

4. Капуста. На сьвїйто Головосїки — (воно не урочїсте, не сьвїйткўют го) — не мѳж стивати капусту, анї ітї в капусту, анї пїд сад. Не трєба нїчѳ їсти, як сї идє колибўдє цєрев капусту, бо так гушїльницї будўт головкї їсти, точїти.

5. Кукуруза. Абї кукурўзу пси не їли, то не трєба ї садїти в понедїлок, в вївтѳрок і в четвєр, лишє в їйнчї дни.

IV. Віруваня про зьвїрїв.

1. Блиха і муха. Йшла блиха із сєлѳ до мїста, а мўха із мїста до сєлѳ, тей кѳже мўха до блихї: „А дє ви, кўмо, идєте?“ „Я, — кѳже блихѳ, — идў гет із сєлѳ: там хлоп у грўбї сорѳццї, що би сї і чорт в нї не утрїмав, не то я; прїйдє, льїже на дошкѳх, то і подўшит менє, і помїйцкає ві всѳуда; що вїлїзу, то сьвїт ми не мїлнїй. А я си пїдў до мїста, залїзу у жидївськї перїни, такї теплєнькї, мїйкѳцькї, що алє“. „А я, — кѳже мўха, — я идў на сєлѳ: там як улєчу в борщ, хлоп зачерє цїлу лїжку, тей кїне менє пїдь лѳвицю; і я сї наїм до схѳчу, і дрўгї ще попрї менї. А в мїстї, як дє улєчу, Пѳляк вїйме, озмє, вїссе, вїссе, тей вїкїне до сївїй“. Такє то!

2. Бузьок. Бўзьок то чоловїк. Пєрше, колїсь давнѳ ще Господь-Бѳг назбирѳв був всїлѳкого гадьї жьїби, ящїркї, завїзѳв в мїх. „На!“ — кѳже до чоловїка „несї тото геть і кїнь в вѳду, лиш абїс сї не дивїв, що там є!“ Узьїв той чоловїк на плєчї, несє, несє, а дѳлї

гадає собі: „Е! що би то було, абі я сї не подивів, що там такé в мішку?“ Узів, поставив мішок, лишé що розввїзаав, а гадé, ящїркі, жїби, усяка гидь повїскакувала, порозлїтала сї. — „Наж тобї мáш!“ — каже Господь-Бог. — „Тепér, колїс повїпускав, завбїрай!“ Тей зробив го буськом. (Чубїнський I, 62; Сумцовъ 100, Руданський II, 192—194, AU, III, 18).

Бусьок абі що хопив тей пролїт, то зараз перейдé крїзь нього.

Як буськи в гнїздї не мають до пáри молодїх, то змїтуют еднé на зéмлю, абї булó до пáри.

На Спáса вже буськи відлїтають.

Як хто пёрший раз (на вéснї) увїдит буська, що летїт, то дóбре; а як стойїт, то але. (Zibrt, 69, Engeliën-Lahn, 278).

3. Гадé. На Головосїки не мóж в лїс ходїти, бо тогдї гадé пїд зéмлю ховáє сї на зїму, і найбільше лáзає по лїсї, звичáйне і до кўпи сї вже влáзит. Як котрá вкўсит христїнина, то не лїзе пїд зéмлю; вже і там не прїймають, кажут що грїшна. Але гáдина — не дўрно кажут: язьї лўта; вона не питáє, що грїх; як сї хто нагодит або і настўпит — укўсит, ужилїт, тей дáлї.

Гáдину — кажут — дїдько, бодáй скáмївїв, пїдкўсує: вїнь раз-у-раз за нев хóдит. То вїнь і все пїдмавїнє, абї кусáла. Вона би булá як йїнча звїрина, кобї не „вїнь“. (Пор. Maury, 139).

Як такá гáдина кусáє, то каже: „Лїк-лїк-лїк“, нїбито, абї лївїв шукáти. А як веретїльницї утнé, то каже: „Штїри дóшки, зéмльї трóшки, штїри дóшки, зéмльї трóшки“, — абї си уже трўну лáдив. (Bartoš, 300).

Веретїльницї мáє замкнений пїсок: вона лиш тогдї кусáє, як ї Господь-Бог скáже. А йїнче гадé кусáє, колї хóче. Кажут, що як би веретїльницї таку мїць мáла, то вона би хлóпа з коньї всадїла! ая! (Пор. AU, III, 218).

Є такїй вуж, що корóву ссе. І вїнь ссе, і молоко є, — а корóва — кажут — ричїт за ним, як за тельїтьом. Як же би його зáбив, то би корóва вдóхла. (Bartoš, 301; Сумцовъ, 298—300; Świątek, 590).

4. Жаба. Не трéба сї жїбї дивїти в очї, бо вона скáче до христїнина. І зáбити жїбу не мóжна, бо мáна впрé.

У жїбу перїкляють сї оперїцї, як идуть до чужбї стáйнї молоко відьбїрати. (Świątek, 592). Як нема дóвго дощў, то жїби рáхкают і прóсьят дощў з нéба. (Liebrecht, 333).

5. Журавель. Як хто пёрший раз уздрїт журавльї, то не трéба казáти: „журавель“, бо бóде сї цїлїй рїк жури́ти.

6. Зазуля. Як кує зазулі в чім саді, або на чім обістю, то кільки рази вона кує, — тільки літ буде жити господині. (Andrée, II; Zibrt, 68, Engeliën-Lahn, 278).

Як хто перший раз учує, що зазулі кує, а має при собі гроші, то кажут, що буде цілий рік гроші мати; а сли немає, то цілий рік буде бідувати. (Engeliën-Lahn 279; AU. III, 108).

Як вже зазулі перестане кувати, то кажут, що удавила сі коло-сом ячмінним. Так і в сьпіванці стоїть:

Кувала зазулі
Тоненьким голосом
Та поки сі не вдавила
Ячмінним қолосом.

7. Зазулька. (*Coccinella septempunctata*). Як взїмати бувало зазулку, теї посадити на долоню, то сі говоріт: „Зазуле молоді, покажі ми ворота: чи туді, чи туді, чи туді, чи туді?“ — теї махає сі руків на штіри боки. То вона не буде довго лавати, а все полетит у той бік, де христїнін іті має. (Сумцовъ, 322).

8. Ластівка. Як хто забє ластівку, тому мати впре.

Ластівкі не летїт на зїму, але сі тримают за віжки під водів так відь єдноґо бєрега аж до дрўгого, ги ланц якїй, теї спїйт через цілу зїму.

Як скоро ластівка перелетит попід корову, то вже корова не буде давати такоґо молока, як сі належит; лишень такє як сїрватка буде цїркати, або кров. (Bartoš, 262).

9. Миш. Як миш на великдень покушїє сьвїченої паски, то сі стає лілїком. (Чубинскїй I, 55; Грінченко I, 7).

10. Миши. Абї сі миши не плїдили, то не треба нічї по земли розкїдувати, як от у йїнчі хатї то крихті з хлїба зїгают на землю; то навіть грїх!

11. Каця. Перше, (а давнї то сі діяло) — як всі птиці харїли кирничку, теї каця казали. А вона не хотїла; каже: „Як буде йти дощ, то я сі напїю“. Тому вона тепер все дошї прїсит, як довго погода, бо і не мїжна йїнчої водї пити.

12. Квочка. Як саджїют бїцї під кўрку, то кладут бїцї упєред у шїпку із хлїпа, і так саджїют. А ще і водїцев гнїздї крїпїнт. (Грінченко I, 16; II, 20).

Як квочка сидїт на бїцїох, то таки не годїт сі в хатї сьвїстати, авї грїти, от на піщївнї, на дрїжбі, абї на чїм, бо будут когутї.

А гніадó з підь кúрки і шкаралúнця не мóж вігдé викадáти, лиш на вóду, жебї яструби не долігáли до кúрит і ворóни не даьóбвали гніадá.

Як саджéют квóчку і як лéзут кúрита, то нічó під гої чьис не годіт сї печї в ті хáті, бо би сї позаникáли кúрита в ёйцьох (Ваг-тош, 273).

13. Кіт. Кіт сї ушвáс на дощ або на вітер; то вже річ доповідна. А як сї дрáпає до дéрева, то тáки на вітер. (Гринченко, I, 11).

14. Курка. Як кúрка чьисóм запіс, то вже знáк, що на христїнина мáс що найтї, або на худобину: якесь нещїствé, слáбїсть, або що Сумцовъ, 293). Тогдї берúт кúрку еднóв рукóв за голóвку, а дрúгов за фїст, теї мїрїют хáту відь столá до порóга; як голóвка припаде на поріг, то голóвку ї стивáют череслóм і гет викидáют, а як фóстик, то фóстик і обрїжут. То тóму, бо злий дúх у нї сидїт: мóже знéсти знóсок¹⁾. А як знéсе, то нерїкидáют через хáту.

15. Нетя. Як хто звáзїсть нехотéчїй нётяю, то всé будé голодén, хотьби і кїлька їв. Задльї тóго ніхтó в пóтемки не їсть.

16. Пес. Не трéба пса бїти кочéргов ані вїйником, бо потóму будé ходїти на дрéвїтню для сéбе.

Абї пес був недóбрїй, то дают му чїсникú з хлїбом.

17. Пес і кіт. Пёрше, давнó колїсь, ходїв сьвїтїй Павлó і Петрó по сьвїтї.

Пришлї до еднóї хáти, теї питают сї: „Ци немáш ти нам кобїтку що дáти?“ „Нїчó не маю; идїт з Бóгом“. — А самá вимїтáла скиркї з хлїба на гнїй.

Тогдї пїшóв пес і кіт, розказáли, як і що, а Гóсподь-Бóг сї загнївав, теї кáже: „Колїж вони, нїбї лúди, тїлько хлїба мают, що аж на гнїй вимїтуют, почекаїтеж! будúт вони знáти, як хлїб сьвїтїй шьинувáти“. А пёрше у збїжу такé булó колóсе, що із самóго сподú до верхкá самé зёрно, ги обліпїв. Тогдї Господь-Бóг вїйшóв на зéмлю, все зачерé колóсе із споду рукóв, теї сúне в горú, а все зёрно обсыпáє сї. Сьвїтїй Петрó і Павлó стáли тогдї просїти: „Ой Гóсподи-Бóже! лишї хоть для пса і для котá трóшки“. Теї Господь-Бóг затрїмав рúку ужé підь самїм верхкóм. Тóму у нáшїм збїжу колóсе такé малéньке.

Тепér зва пса і зва котá всї лúди жїют. (Драгомановъ).

18. Полон. То такї хробачкї мацьóнкї, що так едén за дрúгим лéзут гúсто, ги дóщечка.

¹⁾ Зносок, — се малéньке нечко; як хто зносок девять дїб під пахою поносить, то вьляже ся домовик. Ф. К.

(В Нагуевичах, дрогобицького пов. вірять, що хто знайде такий „шолон“, збере в хустку, принесе до дому і висушить, тому в полі і в саду буде дуже багатий урожай. *І. Ф.*).

19. Сова. Як сова кричить, кажуть, що будуть люди мерти. (Reinsberg-Düringsfeld, 92; Сумцовъ, 318).

20. Худоба. Як товарина хора, то підкұрують свѣченни вѣночками.

Як сї корова утелїт, то неможна тогдї нічо нікому позичїти.

Як корова телє має, то дають ї проскурки, тої, що господарнї при пасцї печуть, і дають такі свѣченої водицї і лїтепла.

Лошїти анї тельїти не мѡж глїдїти по хребтї, бо не буде ростї. Пацьїтам зўби стїнають, абї велїкі не рослї.

Як товар іде першїй раз пасти сї, то сїпють пошїв із свѣтого вѣчерьї в воротїх, абї товар був такий здоровїй як рїздво.

Як хлѡпцї пасуть товар і кладуть вогєнь, то котрїй той вогєнь розгѡрне, — кажуть, що товар буде сї так розходїти, а як на кўнку згѡрне, то ї худоба кўпи буде сї трїпати.

21. Щурї. Як хто що во млина возмє, якїй мотузѡк абѡ що — там є багато що брати, — то як у йїнчого така уже дурнїа натўра, лїкома, як озмє що, — кажуть, що за тїм до нєго до дому щурї в млина прїйдуть.

У. Народня антропология.

1. Близнята. Як кобїта зєвїсть двї бўльбї, абѡ два яїка, абѡ двї сливки, то близньїята порѡдят. Тому вони сї так стерєжуть, абї сї котрї такє не трафїло.

2. Вухѡ. Сли кому в вўсї дєвенїт, теї вїнь спїтїас сї когѡ другого: „А в котрїм менї вўсї дєвенїт?“ — як згадїас, то той каже: „О, ти мїї прїятель, ти менї дѡбре зїчїш“. А як не згадїас: — „О ти недѡбре менї чїнїш, але менї зїчїш“. Теї так. (Пор. Engeli en-Lahn, 283—284; AU. III, 40; Bartoř, 310).

3. Дїти. Як є малї дїтїна в хїтї, то не мѡжна сказати „зїяць“, лишє „спїох“; бо бї дїтїнї сон вїдѡбрїв. Теї не мѡж казати „жїїба“, лишє „дїтїнї чїснѡк пїд язїком — жїїба“, жѡбї не малї пїдязїчїнїцї. (Пор. Грїнченко I, 28).

Сли прїйдє хто до чужѡї хїтї, де є ще малї дїтїна, то кѡпче трєба сїсти, бо бї ї сон вїдѡбрїв. (Engeli en-Lahn, 269).

Не годїт сї, абї сї що в малѡї дїтїнї спалїло, якї пелѡнка абѡ сорочїна, бо потѡму усє шїає будє на нїм так облїтїти, дѡрти сї будє, таки горїти, як на вогнї.

Як сонце заїде, а є малá дитина в хаті, то не годіт сі в вѣчір нічо а нічо вічити, бо сі дитині сон відьбирас; так до року.

Сли хто переступит дитину, то повинен назад переступити, бо дитина рості не буде. (Engelien-Lahn, 283; Liebrecht, 349; Грінченко, II, 23).

4. Долоня. Як когó долоньм свербіт, то каже, що буде гроші рахувати або сі витати з киш. (Engelien-Lahn, 283; Liebrecht, 327; AU. III, 41, 281; Bartoš, 309; Сумцовъ, 293).

5. Зуб. Як когó зуб вірвут, то іде до сінній, кидас той зуб на під, теї приговорює: „Мішко, мішко! на тобі чьірвний¹⁾, а мені дай зелений!“ Так сі налѣжит.

6. Куряча сліпота. Як нас хто курічу сьліпóту, — ніби то, як сі змѣркне, то вінь ужé нічо не відит, — теї хотів би сі поспѣкати, відьвернути відь себе сьліпóту, — тогді іде рано, досьвіта, іде підь пліт, теї ніби що шукас, такé сі дивит, — а надїде хто вулицев, теї питає сі: „А чогó ти шукавш?“ А той каже: „Аби ті того шукав, чога я шукajú“. Теї зараз єдного покине, а другого сі овме. Потому, як той іде у вѣчір колі з кóршми, а не відит дорóги, бо сьліпóта му очи заступит, то так клине! „А бодай ти сі булó до смѣрти тримало, бодай єс скаравів! Яка мене бідá найшла на гладкі дорóзі!“ — Такі проклинає, на чім земльї стоїт, а сам ужé на помацки своїїх воріт шукас. Як ужé хто сьліпóту нас, то ще так радьт: як іде до хати і утвирас двѣрі, тре на него вилльити вóду, так абі не знав. То таки дóбре.

Йинчий чоловік із великої прáці дїстає сьліпóту, як дуже тьажко працьоє.

7. Ніхті. Як ніхті хто обріже, то за пазуху повинен кидати; бо Господь-Бог на тамтїм сьвітї питає сі у кождого: „Де твої ніхтá за тотї літá?“ Йинчий, що кидав дебóдь, каже: „На землі“. А Господь-Бог: „Іди — каже — забирай, теї тогді прийдеш до мене“. А той, що складав, ховав: „Озде — каже — мої ніхтá; я ховав, теї маю“ (Пор. Liebrecht, 367; Грінченко I, 23).

8. Око. Як лівé око свербіт когó, то тішити сі буде, а як правé, то буде плакати. (Engelien-Lahn, 283; AU. III, 40; Bartoš, 309).

9. Память. Як хто що на собі зашивас, то пáмїть єм зашивас. Не мóж нічо на собі шити; а як уже кóнче потрібно, то трѣба взятї стеблó в зуби і тримати, аж поки не зашїє, а потóму гет кінути (AU. III, 41; Bartoš, 311).

10. Плювати. Церев вікно не мóжна плювати, бо там смдїт янґели.

¹⁾ Червами поточений.

11. Свистати в хаті не мож, бо сі дїтька бавит. (Пор. Liebgrecht, 332, AU. III, 39).

12. Слабїсть. Як слабїсть нас де найті, то через село перейде голий чоловік; а́ра́з у тім селі люди зачнұт мёрти.

А в Стриганцо́х, як ма́ла хольїра бу́ти, то та́ки росповіда́ют: сиділи жінкі яко́сь сполу́днї при ву́лиці, те́й зви́чайне, як в неді́лю: росповіда́ют собі́ різне, бесі́дуют — аж надійшла́ селом́ яка́сь ко́біта — ні́ жиді́вка, ні́ ру́ска, не мо́ж було́ пізна́ти. Твар та́кий був те́мний і крапкі чо́рні по ні́м, а сама́ бо́са; от іде́, те́й не обзива́є сі. А котра́сь ко́біта ка́же: „Іде́ яка́сь, те́й наві́ть нічо́ не ска́же“. Тотá сі оберну́ла: „Нічо́ не ка́же? як хо́чете, я вас ту́ всіх забэ́ру і пічо́ не ска́жу“. І пішла́ собі́ до́лї селом́. Те́й за́раз зачы́ли в Стриганцо́х люди́ мёрти.

Не́ра́з у та́кий чы́с іде́ чоловік в мі́ста, а зді́бає го та́ка ко́біта на до́рбзі, те́й про́сит сі, аби́ ї узя́в на свй́ віз те́й аби́ і підві́з до села́. Як на ду́рнóго тра́фіт, то оамé ї на віз те́й і́де. За́йде в село́, обзира́є сі, а ї вже нема́. То та́ки вже слабї́сть заві́з у село́ (Wojcicki).

Як вже має́ слабї́сть прийті́, то щось за́водит на цвинта́рі, по селу́ або ме́же хата́ми. Ота́к не́раз чу́ют в хаті́, щось на дво́рі лише́ йойой-ойойой, ойойойой! а вийде́ хто з хати́ — нічо́ нема́, і живо́го ду́ха.

Як не́и ду́же ви́ють, то та́ки на слабї́сть: буду́т люди́ мёрти. (Гринченко, II, 314).

13. Сон. Як сі́ кому́ ота́к що́ снит, а сні́ би сі́ за́раз прохóпив, те́й подивив́ сі́ в ві́кно́ те́й вла́пав́ сі́ е́днóв ру́ко́в за́ мизильний па́лець, то за́раз би́ — ка́жут — уме́р. А як ра́но вста́не, те́й сі́ в ві́кно́ подивит, то забу́де усé.

Як сі́ кому́ сньи́т ко́ні́ черво́ні, або́ во́лі́ сиві́, — ка́жут, аби́ клав на люте́рію, то ві́грає. Йи́нчі ка́жут, що́ сиві́ ко́ні́, то опирі́.

Як сі́ снит дї́д, то слабї́сть.

Як сі́ снит ба́ба або́ лї́вчина, то та́ки але́.

Як сі́ снит ксьи́нда, то не́ до́бре. (Engelien-Lahn, 284; AU. III, 39).

А як сі́ жид прї́снит, то до́бре.

Як сі́ воге́нь снит, то злоді́. (Пор. Engelien-Lahn, 284).

А горо́х — то сло́зи; бо́ ка́жут, що́ горо́х, то сло́зи Пресвьі́то́ї Ді́ви.

Як сі́ сньи́т молоді́, що́ сі́ побэ́рут, то до́бре воро́жит.

Як сі́ снит я́сний цьві́т, то до́бре, а те́мний цьві́т, то не́ до́бре.

Жі́то, то щі́сте, а пше́ни́цьи то не́щі́сте.

Як снит сі́, що́ хри́стї́нин бе́ сі́ з ким, то го́сті́ буде́ ма́ти, а дру́гі ка́жут, що́ сі́ хтось прї́бе.

Як сі кому́ снит, що го пес куса́а, то ней сі надіє, що буде бітний. Сливкі, то синці́, яйці́ — больчкі́.

Сли хто який сон мав, то ней сі вже остеріга́а, бо ци эле, ци добре, — до дев'ять днів мусит сі ста́ти, що сі кому́ снит.

14. Щикавка. Як сі щика́а, то хтось зга́дує. Тогди́ берé сі за жмуркі́: в котро́го о́ка сі ви́мкне жму́рка, з то́го бо́ку хтось зга́дує. (Engelien-Lahn 284; AU. III, 41, 231; Грияченко II, 315).

VI. Явища і предмети господарського життя.

1. Віник. Як ві́ник сі зме́те, такі́ вже до пічо́го, що назива́ют „драпа́к“, то не мо́жна го у вогне́нь кидати́, ані́ на сьмі́тэ ви́нїтувати́, так як ё́, лиш трéба розпу́стити, бо ка́жут, що пото́му ду́шї будé така́ зв'язана́, як хто драпа́к або помелó та́ки ві́кне і не розпу́стит.

2. Горнець. Як госпо́дні́ відста́внт горне́ць з ка́шев ци з бор-щом ци з чі́м годі́, а в горшкú́ сі ще пере́верта́а, то жінка́ надіє́ сі вже бі́йки відь чолові́ка: вінь рад би́ і сме́рти; а як до́вго будé ще в горшкú́ кі́їти, так до́вго вінь по ні́ тужа́ти будé.

3. Гребінь. Як кú́пнт де нові́й гребі́нь, то че́шут насанпе́ред котá і пса́, а чьсо́и і свиню́, абі́ сі живо́ зу́би не поло́жили (AU. III, 40, 230).

4. Жинво. Як іду́т пе́рший раз жи́ти, то беру́т хлі́б з собб́в, скру́тънт жинво́ю коло́сьи, поло́жить на хлі́б, а госпо́дар ка́же: „Госпо́ди повага́й!“ — те́й так зачина́ют за́жинки.

Як вже гет усе́ позжина́ют, то лиш́ьют тро́хи „на оборо́г“, абі́ го-робці́ зв'ї́ли, те́й абі́ ще і ми́ши ма́ли де сиді́ти (Пор. AU. III, 41).

5. Коновна. Як коно́вка в ха́ті лу́сне або ді́жьи́, то госпо́дні́ вже сі наді́є, вже сорочи́ньїта ші́с. Не́раз ді́жьи́ в ро́зчином лу́сне, ті́сто сі всю́ди порозлива́а, — а ба́бі так сі ті́шьт!

6. Молоко. Сли в котрі́ ха́ті кú́рка понé́ молока́, то все будé сі молоко́ кигну́ти так як сли́на. А як коро́ва нані́каа́ скопе́ць, то та́ки так.

7. Масло. Як ма́сло коло́тънт, те́й нехо́чут сі тоті́ крупі́ до кú́пи збива́ти, то ме́чут пе́рстї́нь в тотó горњи́ або в ма́сницю, абі́ сі ма́сло так живо́ зв'ї́ло кú́пи, як той пе́рстї́нь сі трима́а (Пор. Bartoš, 259).

8. Мотовило. Як здо́ймут уже́ мо́ток з мотові́ла, то спльбóвуют на мотові́ло, те́й ка́жут: „Вста́да́й сі мотові́ло, абі́с го́ле не ході́ло.“ (Грияченко II, 19).

9. Огонь. Як у пе́чи эле́ дрова́ гору́т, то ней госпо́дні́ піде́ на двьї́р для се́бе, а як прійде́, то вже лі́пше будé горі́ти.

На вогень не можна плювати, бо на губах вікине вогень. (Bartoš, 295; Грінченко, II, 2). Як малá дитина у вѣчир огньом сї бавит, то в ночі сї всїкає. (AU, III, 39).

10. Оранє. Як на вѣсну іде господар перший раз орати, то господинї виходит з свѣчєнов водїцев, обходит три рази воли, плуг і всьо, і обкрощє водїцев. Як вже іде з гуна, то кладут на два стовпї у воротах по хлїбови, абї було хлїба богато.

І в поле берє господар хлїб; оборе кусєнь три рази, і носит хлїб з собов. Потому вже оре так як усє.

11. Пирогн. Не трєба пирогів рахувати, як стоїт ще сирї на стїльниці, бо сї порозкїпают (Шор. Engeliën-Lahn, 269).

12. Подорож. Як іде господар або хто з домашних в дорόгу, то не належит сї зараз за ним воротá замикати. То лишє за мерцьом зараз замикают воротá.

Як сї хто вибирає в дорόгу, а ксьїндза здїбле, то кїпське щїстє; а як жид перейде, а ще торгїє, то добре.

Як іде хто куди - годї, а перебігне го зайць, або жїнка з порожниии ковокками перейде му дорόгу, то вже му сї не повєде; а як хлон в порожниии перейде, то нїчого.

Як нає хто куди ітї, до мїста або в дорόгу або де, то ужє із кóшником на плечох сьїдас; то кажут, що щїстє.

13. Пожар. Як сї де отак займє, то абї лишє вїхопити з хати два образї, тєй дїжу, зараз будє лєкше горїти (Engeliën-Lahn, 267; Bartoš, 295).

Сли горїт де, то не можна сї на вогень двїтити через вікно з хати.

Як вогень в селї і горут будїнки, хатї, а як на тотó дощ падє, або снїг порошит, то кажут: незабавки знów будє горїти; то вже рїч доповідна ¹⁾.

14. Попїл. Пóвїв, що сї лишит в пєчї на свїтїй вѣчир, то ховают на цїлий рік. Як іде товár перший раз на пашу, то воротá перїсїпают тим пóпелом і кажут: абї худсба така була здорóва, як рїздво. І абї оперїцї не пристуцали, то стáйню довкóла обсїпают тим пóпелом.

15. Пранє. Не мóж прати в сєреду або в пїйтницю, бо як сї шматє золїт, тєй льє сї окрóпу і кидас сї камїне, такє аж червóне, ро-печене, то кажут, що пїйтницї варїт сї. (Шор. Грінченко I, 17).

16. Прядєне. Як прьїдут, то з вївтьїрка на сєреду і з четвєргá на пїйтницю і з пїйтницї на субóту не мóж так кужїль лишїтити, як бáба прьїдє, бо кажут, що прїйдє сєредá, пїйтницї або субóта, тєй прьїдє.

¹⁾ Певна, досвїдчена.

Єдна кобіта прьїла, теї як встала, такі лишїла прьїслицю на таку ніч, то сама чула в ночі, як веретено бренькотїло. В суботу вєчїр не можна ані раз прьїсти (Liebrecht, 315).

Вїдь свїтїлого вєчерьї до щєдрїго вєчерьї такі не прьїдуть жадного вєчерьї.

А єднї дївцї ѓт що сї трафіло, — сама повїдала. „Сиджу — каже на печї, ужє пізно в ночї, нїхта сї свїтит на кѓминї, я прьїдў, прьїдў, — а вже всї спїли. Прьїдў — каже — і сама не знїю: ци я сьї забўла, ци щѓ менї сї стїло — каже — що я не памїтїла. А то булѓ якѓсь у двї недїлї по рїядвї — не годїт сї прьїсти, а я сиджу, куньїю пїдь кўжїльницєв. Аж тў менї — каже — в очѓх потємнїло, за вернўло гѓлову, — я сї хѓчу хрестїти, а менї ван до гўби щѓсь лїзе — чуїю: волохїте. Тьфў! щєзвнї бїдо! Хѓчу сї — каже — хрестїти, — анї рукї не звєду. А тотѓ якєсь волохїте до гѓрла сї пхїв. Ужє менї — каже — лўку не стаб. Я так аж зомлїла“. Потѓму казїли лўди, що то нїчѓ, лишє свїтїла Варвїра свїї пїлець у гѓрло ї встроїила; ужє булї бї задушїла, але якѓсь Господь-Бѓг сї змїлував. Щѓ-то?! дївчина, та щє дурнї булї.

17. Сїмба. В понєдїлок мїло-хто сївбў зачинас, бо то твердїй день (Грїнченко II, 22); хїбї вже комў кѓнче в той день сїяти припїде. А вже в субѓту нїяк не мѓж зачинаїти. (Engelien-Lahn, 282; Грїнченко).

Всѓ в своїм чїсїї годїт сї сїяти, то і зрѓдит, як сї налєжит. Мак на Явдѓхи. Росаду на Гїмана, на Сѓрок свїтїх і на тєплого Олєкси.

Цїбўлю і чїснїк перед Юром, а чїснїк копїс сї перед Спїсом.

Льѓн і конѓплї як посїют перед Юром, то перед Льѓм вїбїракт. Як хотьїт, абї колѓннї дѓбре зрѓдїли, то на пўщенє їдўт бабї на музїку танцювїти (Пор. Грїнченко II, 19).

На Івїна як грємїт, то не будє горїхїв; а хоть будўт, як їдє дещ на Івїна, то позамакаїют.

18. Сокира. Сокиру не мѓж на прїпїчок клїсти, бо так сї — кажут — будє сокира лупїти, як той прїпїчок; сокиру все сї за лївщїю клїдє

19. Сьмїтє. Сьмїтє лишє на гнїї в єднѓ мїсце годїт сї кїдїти; бо як сї розсїпїв, то, кажут, будє сї так збїже сїпати. Як дѓбрїй гѓспѓдар, то уважїє; а в їнчїм гѓспѓдїрствї немї порьїдкў, то сїпле дєбўдь.

20. Трїски. Як на свїтїїй вєчїр якїї гѓспѓдар дрѓвї рубїс, а сусїда абѓ хто трїскї зазбїрїс, то вжє у тѓгє гѓспѓдарьї кўри не будўт сї нєсти, лиш у тѓго дрўгого.

21. Хата. Як де хїту стївїт і пїдвїтиннї закладаїют, то в кѓждїй ўгол пїдь пїдлѓги сїпїют жїто, пшєнїцю, всїлїкє збїже, абї булѓ

хліба мно́го, аби́ єї не переводив хлі́б із тої хати. Аби́ збі́же родило, сьвіче́нов водов крѡ́пийт і віночки кладу́т, і грѡ́ші розтинаю́т на дво́є теї кладу́т підь ўгли, аби́ був доста́ток в хати́. А як у́же закла́днини обхо́дять, то всі́ обідаю́т на підло́зі.

Як от дере́во опра́вийю́т, то що́ собі ма́йштер погада́є, замісли́т на господа́рњи або на господа́рню або на худоби́ну, на що́бу́дь, теї́ затне́ топі́р в підва́лину, то вже́ єї то́то му́сит ста́ти: ци́ господа́р умре́, ци́ господа́рні, ци́ товари́на, а бода́й на́віть ку́рка. А хто́ би тої́ топі́р вітьгну́в, то на се́бе зве́рну́в би то́то нещі́сте: уме́р би бі́з чьису́.

От як у Му́зйки хату́ ста́вили, а ма́йштер загада́в собі́ на ку́рку — теї́ ва́раз та́ки в єго́ очѡх ку́рка як взьи́ла собо́в кидати́, як взьи́ла собо́в нужда́ти — теї́ здохла́! То вже́ так є. Сли́ вже́ хата́ гото́ва, теї́ піч убива́ють, то кладу́т там кінцку́ голо́ву; але́ то не всю́ди. Як стару́ хату́ чьисѡ́м розбира́ють, то мо́жна віди́ти. (Пор. Liebrecht, 294; Сумцовъ, 100).

Як у́же хата́ гото́ва, то впуска́ють насампе́ред когута́ або ку́рку, і не мо́ж го пото́му бі́ти, ані́ їсти, ані́ прода́ти. (Пор. Andrée, 25, 26; Сумцовъ, 28).

Теї́ сли́ вже́ хату́ ста́вля́т або́ яки́й буди́нок, то не тре́ба на ті́м місци́, де бзина́ росте́. Он у́ Дашьї́ві поста́вив си́ господа́р стодо́лу, теї́ на самі́ середї́ні на то́ці́ був корч бзино́вий; так уже́ яко́сь припа́ло. А вінь корч вруба́в, як стодо́лу ста́вив. Ну, ві́чого. Поста́вили, у́же все гото́ве — аж ту́ єму́ кі́лька но́чий раз-по́ раз при́ходить щось підь ві́кна, уже́ певне́ не що́ як „то́й“, бода́й ска́мїнів; серед но́чи при́ходить, теї́ ка́же: „Переки́гни си́ стодо́лу, бо вре́ш!“ І ва́раз підь тої́ чьис та́ки жі́нка му́ вмерла́, і дво́є ді́тий — зви́чайне: то́ вже́ нечі́ста спра́ва. Тогди́ вінь спроси́в си́ господа́рів, теї́ переки́гну́ли стодо́лу, аж тої́ ті́к помину́ли, — теї́ вже́ ві́чого му́ не робі́ло.

22. Хлі́б. Як ро́ачиньїю́т хлі́б, то хрестьї́т ді́жу. (Świętek, 558; Bartoš, 130).

Як господа́рні хлі́б саджа́ють, то цмо́кают, аби́ ріс, теї́ аби́ не уречи́. Господа́рні не повинна́ сьїда́ти, як усади́т хлі́б, сли́ хо́че, аби́ і хлі́б ріс. А йї́нча дурна́, не зва́є, сьїде́ си́, і пото́му сама́ єї́ диву́є: „Теї́ не зва́ти, що́ таке́! і замі́слам до́бре, і посаджы́ла́м до́бре, а та́кий хлі́б, ги́ коланьї́та“. (Пор. Świętek, 558).

Як господа́рні усади́т хлі́б в піч, то шу́хне́ ще́ лопато́в у че́люсти, ба́чу на то́то, аби́ єї́ підьси́пка на гра́нь зсипа́ла, теї́ аби́ хлі́б тим за́гвї́тіла, бо не годі́т єї́ підьси́пку дебۇ́дь змї́тати. Сли́ вже́ хлі́б вийму́т, то го́ла піч сто́яти не повинна́; хо́ть трі́ску є́дну́ тре́ба кину́ти, аби́ не поро́жно, бо як умре́ господа́рні, то бу́де єї́ пото́му тої́ трі́ски трима́ти.

До хліба задом сьїдати не годїт сї. Як упаде кўсник на зємлю, то трєба підойїти і поцїлювати; хлібец сьвітїй під нїги кидати не мїжна. (Bartoš, 131).

23. Шитє. Якась жїнка шїла щось на сьвітїй вєчїр по вечєри. То прийшло щось під вїкна, і каже: „Зашїй ми нїс! зашїй ми нїс!“ так до трох разїв. Тей вона вмерла, тотá кобіта.

24. Урожай. Як хто хоче, абї сї у нєго лїпше родїло, то озмє грўзи з чужого пїльи, перїкине на свою нїву, тей вже у нєго лїпше збіже бїде. А як той дрўгий госпїдар зобачит, то повинен сказати: „Що собї вїчиш, абн менї бїло, а що менї вїчиш, абн тобї бїло“.

Абї збіже не вїльигло, то не мїж вїйник у стодїлі стїрцом ставїїти, бо збіже в той бїк сї положит, кудї прўтики в вїйнику навєрненї. Вїйник як є в стодїлі, повинно сї клáсти дї землї тим кїнцїом, що сї замїтає, а держакїм до горї. У дїбрїм госпїдарствї, де є мїдрїй госпїдар, то все сї так рїбит.

Йївчїй такїй госпїдар бїде, що лїубит ворожити, то озмє, як сї в пєчи вогєнь палїт, новїгрїбує в грáни вўглики, поставїє рьдїом, тей каже: тото жїто, тото пшенїцї, тото грєчка, тото прїсо — кїждїй вўглик так позазивáє. Як котрїй згáсне, а на нїм обсьїде такїй пїпїв, ги колї йївїй, то уродзай на тото збіже. А як котрїй бїрзо згáсне тей почорнїє, то не урїдит тото збіже.

УІІ. Явища громадськїго жїтїя.

1. Відданє. Сли сї дївка віддати хоче, то повинна пїстїти кїжду пїїтницю в велїкїй пїст.

2. Вїйна. Як мáє вїйна бїти, то нєбо дїже сї бїде червонїти.

3. Гостї. Як вогєнь скáче в пєчи, то бїдут гостї.

Як сорїка скрегоче, то тáки гостї.

4. Злїдїй. Сли злїдїй хоче сї де добувати до хáти, або до комїри, абї де, то вїнь пїде пєрне на цвїнтар, розкїрїє грїб, що в нїм пáрїбок лежїт або жїнка, тей озмє си тотў сьвїчку, що дают мерлїм до рук. Як вїнь улїзе до хáти красти, тей засьвїтит си тотў сьвїчку, то нїхтї і, кажут, не вїдит, лишє вїнь сам. Тей так усє мїже повїносити, а нїхтї го не вьзїмáє. Тї раз! Але то вже такїй правдївїй злїдїй рїбит, що нерáз чужї комїри обмїгáв. (Пор. Krauss, 46; Сумцовъ, 259; Грївченко, 19).

5. Прокліні. Як ма́ти заклине́ дити́ні, сли ї не шьвну́є, то так сі ста́не. Як от син поневи́рїє ма́тьири, а вона́ плачучи́ заклине́: „Аби́с же сі і свої́х дїти́й не дочека́в, коли́ не зна́єш, як ма́тьири пошми́нува́ти!“ — то вже той син не бу́де дїти́й ма́ти, або му пі́мру́т. (Krauss, 65; Świątek, 549).

6. Торг. Як е́ден господа́р прода́є дру́гому худо́бу, а не мо́жут сі оба доторгува́ти, то за́раз тотá худо́бина діста́не якийсь га́нч¹⁾; кажу́т лю́ди, що „переторгува́в“.

Сли е́ден дру́гому това́рину прода́сть, то не повинен дуже жьїлюва́ти, бо кажу́т, що тотá худо́бина, ци вів, ци коро́ва, ци що́, зачне́ марні́ти, марні́ти, те́й здо́хне.

Як відь коро́ви тельї купу́ють, то вістри́гую́т коро́ві шерсть ме́же очьїма, аби́ не ричьїла. Не́раз як прода́ють худо́бину у чужі недобри́ рўки, то відко, як пла́че, як і сло́ви з очїй течу́т.

Як купї́ят волі́ на я́рмарку, те́й прижену́т до до́му, то господа́ни́ віхо́дит з дїйни́цев, з водо́в і з хлі́бом, кро́пит волі́ і прїмави́є: „Аби́-сте робї́ли на хлі́б“.

УІІІ. Народні празники.

1. Святий вечір. На свїтїй вєчір ко́су застрайїю́т коло́ полі́ці за ла́ву, коло́ при́лавка, а ле́мїш і чере́сло підь стїв ста́вїят; то вже на то́то, аби́ мерці́ не прийшли́, бо мертвї́й бойї́т сі велї́за. На стїв ста́вїят сіно́ і обру́сом накрива́ють, а підь обру́с кладу́т зелї́зну коло́дку, от, що сі зами́кає. В ку́тї ста́вїят дї́да (си́п вївсьїний), а підь стїв ба́бу (вїйванку сі́на). На сто́лі кладу́т два хлі́би: е́ден сі назива́є Ма́ланка, а дру́гий Васи́ль. Одже кладу́т Ма́ланку на Васи́льї, підь них кладу́т сі́ме ко́лїне на галага́нї²⁾, те́й обведу́т їх вїнцьо́м з чїснику́; тогди́ вже не мо́ж їх кива́ти.

З Васи́льї ці́лушку скро́ят, зашу́шьят, те́й як іду́т пе́рший раз сі́яти, беру́т є собо́в. Васи́льї та́ки даю́т това́рови на новї́й рік. А Ма́ланку самї́ їду́т. Пе́рїдь новї́м ро́ком є та́кий де́нь, що назива́ють „Ма́ланїя“; то не є свї́йїто, лишє́ так со́бі лю́ди назива́ють; одже в то́й де́нь пе́рут шма́те, нї́бито, аби́ бу́ла Ма́ланка бі́ла. І то́й хто шма́те пра́в, то́й васампе́ред Ма́ланку ку́шиє; іде́ зо сто́ла — „Ану́, ходї́ сюда́ Ма́ланко!“ те́й кра́є, ї́сть, а за ним вже і дру́гі.

¹⁾ Вада, хиба.

²⁾ Мї́дяна моне́та (тепер уже́ счасована), що́ мала в со́бі чо́тири крейцари́.

Найстарша страва на сьвітій вечір є пшениці, що називають „кў-тья“. Як першу ліжку кўті беруть, то встають, абі пшениці не польгліа, і їдять на помацки, заликають очи, абі так горобцім позаступало, абі пшениці не спивали. Потому сьидают і їдять як все.

Як уже попоїдять, то госпóдар берé трóшки кўті в ліжку і кидáє на стéлю, абі так худóбиці брикáла. Госпóдар або госпóдині кидáє, а дїти долóбі наставійют: кїлько зеренéць котрóму впáде, тїлько штук товару дїстане в спáдщині. Не єднóму ціла пўшка впáде, а йнчóму два зеренці маку: то ужé сї жьїлює: „Оттó! а менї лиш дві кўрки?“

На нїч усї лижкї за дїда страшиють, лишé єднў лишійют в серéдні в пшеници, абі сї небїщики поживїла. І клїчут через вікно: „Ходїт усї сьвітї до нас вечерїти!“

Як вечерїют на сьвітій вечер, то не трéба клáсти ліжку з рук цілў вечеру, то не бўдут болїти крїжі при жнїві. І водї такі не мóж пїти, бо потóму бўде дўже хотїти: в по́ли, дебўдь.

Як на сьвітій вечір устéлят стїв обрўсом по сїві, то ужé така рўска устанóва: госпóдар або госпóдинї вїтьгáє з пїдь обрўса стеблó, тей ворожит: „Бўду ма́ти довгий вік, або бўду ма́ти корóткій вік“.

У нас на сьвітій вечір, як ужé заставїят на столї вечеру, то кождий госпóдар дав і худóбі їсти, абі і товарина їла, як лїуди вечерїют. (Świętek, 67). Як дáсть госпóдар їсти, то худóба говорїят, а як би не дав, то плаче. А єдén госпóдар не вїйрив. „Анў, каже, я не дам їсти, стрїбўю, що то бўде“. Сам пішов до хлїва, льиг в жóдуб, тей слўхав. А єдén вїв каже до дрўгого: „Повезéмо ми зáвтра нашого госпóдаря до грóбу“. Тей так сї стáло: той госпóдар як ле-жїв, так і застїг тáмою у ясьлїх. (Świętek, 68; Bartoš, 15).

2. Пущене. На пўчене по вечерї дають кождому єйцé, кажут: їдж, жїво їдж, абі ти сї так не втьїшило пóстити, як тотó єйцé їсти — і полбчут пїсок водóв. В запўсти тїгáют сї во штїри дни і пют: той госпóдар прóсят до сéбе, той до сéбе, тей так.

3. Великóдень. На великóдні сьвїята хлóпці хóдьят по хатах в обливаний понедїлок і в провіднў недїлю — уже така устанóва, тей де є дївка, то дає галункї. (Пор. Świętek, 109; Bartoš, 12).

Як пáрубок берé дївку танцювáти, то дає; а як і не бéре, то каже: „Не забїла сї дїжка в танци, тей не брáла сї фáрба єйцї“.

Як посолїти, то не озмé сї галунїна єйцї. То як є де хлóпці збитóшнї, — вона постáвит см на нїч, а вїнь кїне грўдку сóли, тей єйцé будé цаўком бїле.

4. Сьвяченї вїночки. Девїйтого четвергá по великóдни плетўт по девїить вїночкїв і несўт сьвїгїти; так сї налэжат. Потóму є на рїжний

припадок: от, як велика буре, громовиці, то щипають по кусничку з такого свіченого вінця, і шкаралуща з свіченого аїця, а лише такого, що до паски було абите, теї кидают тото в піч, в вогень, то кажут, зарав сі хмара розходит. (Пор. Bartoš, 52).

У нас світьит і віле на Маковей, то такі як хто вирé, кладут му в головах, і в подущину напхають, як уже мерцьї кладут в труну. І як сі дитина вародит, кладут коло полїжниці.

5. Свв. Петро. На Пётра копают хлопці на толоці круг гранчїстий з борвдов довкола, абї було де ноги полїти, то сі називає „Пётрик“. На середїну застрóйїт хрест із стóнджков червонов, хрест уберут файно усїляким вілом, простирают платок, як мают — тогдї кождий винїмає свої мандрики¹⁾, і хлїба кусїнь кождий має, і на горівку сі зложит, теї пют. То хлопці справїють Пётра по обїдї так о дванацїтї годїнї, а парубкі пїзнїше: зїйдут сі до господарь, вінесут си стїв, теї так гостьїт сі. І старї пют на Пётра: така вже установа.

6. Свв. Спас. На Спаса світьит у нас япка, грушкі, бо тогдї вже садовїна достїгла. Відь того чьису вже всїм мójна їсти всїляку садовїну. А тотї кобіти, що їм малї дїти помёрли, не їдїт до Івана ягїд, а до Спаса не їдїт яблук і грушок. Бо як уже той чьис настає, Господь-Бог розсилає своїїх янгелїв, абї роздавали меже дїти ягоди, япка або грушкі. То янгели розносьїт, теї всїм роздают, лише тим нїї, що їх мамї їли до Івана ягоди, а до Спаса грушкі і япка; їм кажут: „Тобї нема! твої грушкі або япка мама поїла!“

IX. Народня мітольоґїя.

1. Блуд. Як іде хрїстїнин куда або їде, то вже на такїй чьис ци на такé місце трафит: іде, теї го сі блуд бзме. Отак гї колї птах, бодаї скамїнїв, перїкіне сі перїд чоловіком, — летїт, манїт, а той за ним, усé далї теї далї, аж приведé го де до багна якого, теї там вже рóбят в ним, що хóче.

Або як їдут два, теї еден кліче дрўгого, а той, бодаї скамїнїв, бодаї мóци не має, усé за нéго, за того дрўгого обзиває сі. Той кліче, а „вінь“ обзиває сі усé дальше, усé дальше, аж го в яку занадїю заведé, теї вже по нїм.

¹⁾ Галушкі із сїра зглївілого (змавдрїлого).

Як блуд сі когó бже, то і середудни зрбїит сі якісь ліси, гори, ріки, теї христїниї уже мусит блудїти. Такїй будє правєнький гостїнець, що любо їхати: а вішь десь у багна заведє, у водомїї.

Сли вже когó такїй припадок трафїт, то як си нагадє, в котрїй день рїздво було, вїйде на добру дорóгу; але дє то вже при памїитї підь такїй чїнс. Найлїпше все шматє нарубї повївертїти, навіть шьїпку на головї і віхтї в чобóтьох перевернїти.

Як маїти дївїт сі дїтїнї в гóлову, теї знайде єднї — вїбачте — вош; а дїтїна суетїт сі, звичайне: малє, та хóче сі бавити, — тогдї маїти каже: чекай, ней ще знайду до парн, бо заблудїш в лїсї. То не знати, ци то правда, ци то лишє так дїти страшіют.

2. Велетнї. Щó то, Гóсподи, давнї давнїна! Які то пєрше люди були, отготї велити. А вже, бачу, як сьвіт сьвітом, такóго дрўгий раз не будє. Кажут старї люди — я не знаю, ци то правда, кажут, що там, де тепєр село Гóрськє¹⁾ стоїит, то була гора, така як на Комарóвї²⁾. Оже єдєн велит став си на Комарївську гору, теї клїче до тóго, що на Гóрськїм: „Ци дóма ви, куме? позїчте ми сокири!“ А той до нєго: „А вáші де?“ „Поїхали в лїс, теї забрали з собóв; позїчте ми свóї!“

То де вам Гóрськє, а де Комарїв³⁾ — передєв єдєн дрўгому сокиру, от, ги у нас цєрєз плїт.

Якже тотї люди наставали, що ми тепєр, теї орав плугатїр із штирма волами на поли. А приїшов такїй велит, теї узьїв на долóню чоловіка з плугом і з штирма волами, привїє до дóму, теї каже вїтцєви: „Дивїтцї тату, які ту хробачкї по поли рїют“. А отєць: „Шустї їх, каже, сїну назад; такі по нас люди настанут“. (Chamisso, I, 170).

А по нас ще такі будїт люди, так повїдают, що дванаццїть будє в єднї пєчи молотїти — такі будїт малї дїже.

3. Дина баба. Абї дїти не йшли в горóх, то страшіют їх, що там дїка баба стоїит з дзелївним макогóном: як лусне котрє по хребтї, то лишє цїпне.

4. Нїтка. Є така нїтка і нїхтó ї не вїдит, а вона в ночї тихóньку прильїже до христїниїна теї сєє; і хлопа сєє, і малї дїтїну. І нїхтó ї не чїє, і нїхтó ї не вїдит, а вона сєє. Не що то й кажут: тїхе, спокїйне, як нїточка. Абї ї вже не допустїти до сєбе, то привїязуют до цїцькї грєйцарь, а підь грєйцарь дают лайнє трóшки кїнцкóго — вїбачте за тотó слóво. То вже сі — кажут — не берє чоловіка.

¹⁾ Угерско, сусїдне село по лївїм боцї ріки Стрия.

²⁾ Село по правїм боцї р. Стрия.

³⁾ Одно село від дрўтого будє з пів мїлї.

5. Рахмани. Кажут люди, що тамка є другий світ під землєв, такий, як отой. Там такі живт люди — Рахмани. А хто щєслївний, то чўє, як Рахмани під землєв дзвонїт. Вони мают і євїй велїкдень, так як ми, але якось аж у тїждень по нашїм : нїбї нашї провїднї недїльнї, а рохманьскїй велїкдень. Але нашї не свїткўют їх велїкоднї.

6. Упирїцї. На Ярї всюди по всїх стайнїох опирїцї ходїт. А хто такў опирїцю на Ярї звїзїмає, той потому будє цїлий рїк тїлько мо-лока мїти, що як потоки течї будє. Одже як ужє настїне тотї нїч, то всї стережўт, пильвўют, абї опирїцю перїхонїти.

Єдєн госпїдар тїки так стерїг : лїг в кўт у хлївї, теї чекїє. Немї-немї, аж ту пахїдїт опирїцї : сїла си на столєць, теї стїла доїтї корїву. А корїва ї бе, ногїми кїнає. „Та но ! — каже опирїцї : або ти мене не пїзнаєш ?“ Тогдї госпїдар по тихїньки заїшов, влапїв ї, теї що вона сї просїла, що му обїцїла — нї ! вїнь ї за ногї привїзїв до бантїни. Так ї сї налєжит ! Вїсїла вона два днї — всї люди сї звїрали, а вона ужє так сї дуже просїла, так моїла, аж той госпїдар увїзїв, теї знїв ї звїдїтїти.

Х. Ч а р и.

1. Данє. Як ужє котрє хїче когї з свїта звїгнїти, то дасть му в горївцї або в їдї, але найбїрше в горївцї, дасть му данє ; як той сї напє, то вже умєрти мўсїт. То кажут, що на данє настрўже не єднї того мїякїго з ярма, намїчїт на дєвїть днїв в горївцї, дасть му сї напїти, теї по всьїму. А нерїз як от горївку пїют, та кїлїшок з рук до рук їдє, то котрїй ужє на дрўгого ворогўє, пўстїт трїхи слїни свїї у кїлїшок, нальї горївки, а в кїлїшку такий сї зрїбїт стовпєць яснїй з самїго спїду ; то вже тїки данє. (Сумцовъ, 229 і д.; Ploss I, 246).

А єднї тїки жїнка молодї ужє ушїшла си гїдину, такў язїк, лїше ще мїла дєвїть днїв поносїти у пїзусї, теї булї би далї ; — так ї ужє тїтка намївила. Але раз вїнь прїшїв голїднїй, нїкого не булї у хїтї, вїнь став шукїти за хлїбом, усюди заврїє : на полїцю, у стїв, усюдївєньки — немї. Вїнь тогдї до кїмїна ; гадїє си, мїже там пєя вїїра сховїла. Мац — мац — налїбав щось, вїкїгїє, — а тотї гїдина замшїна ! Вїнь кїнув дїземлї, покрїшїв, та до жїнки ! Людїй скїлкав, бїв ї, ковїрївав, і тїтку бїв, хотїв до мїста подавїти ¹⁾, ая ! Дїбре вїнь їх за тотї вїзїцїрївав.

¹⁾ До сулу.

От у Стриганцях: пристав вдовець до дівки, а вона го не хотіла, не любила го; взяла, замушила якоїсь скірки, ци жьбічої ци гадьїчої, завивзала у пазуху в сорочці теї так носіла. Аж якось вона розвісила тоту сорочку на плоті, а сусіда вдріла, теї нібі за вінне ¹⁾ заграбіла і тоту сорочку. Потому розвивзали тото, теї сї подивіли що то було; а була би му дала, теї була би го стройіла. (Пор. Ploss, I, 249).

2. Дівочькі чари. От у Покрівцях любіли сї парубок теї дівка. Вона єго дуже, як то кажут, щіре любила; а вінь і не потыгав сватати. Якось то вінь сї напивав у неї із другими двома парубками; підпив си уже добре, теї уснув таки у неї, а тамті сї не піспали. Як же вінь уснув, вона ввійшла, відовбала му трохи болота з під підьковни, замісила з слинов, теї заліпила шпάρку в чельюстях, нібі то, абі єго сэрце так за нев пекло, як тотá сї гліна пече.

Теї рівно вінь сї з нев не оженів; йичу си взів.

А в Дашьіві, то вже найстрашнійше: любів парубок дівчину теї хотів сї з нев женіти; Яким сї називав. А отець і маїти казали му йичу сватати, богату. А вона собі гадає: „Чекай! не будеш ти сї з йичов женіти, коли мене не хочеш“. Узвїла, зміла сї в тишолі, в літорости, такі, що за єден рік віросла, зміла сї ціла, гет цаўком, всьий піт сполокала, і вілльила під єго воротá. Теї вінь вам, чуєте, за пийть днів умёр! Як вона вже тото вілльила, а вінь захорував, жьиль і сї зробив дуже, стала плакати. А вінь, як го уже підотыло, відь разу казав: „Церез нікого, лиш церез ню іду во сьвіта...“ (Пор. K Gauss, 117).

Теї всі люди так говоріли по селу. Як умирав, теї казав і до себе приклікати. Вона прийшла; так дуже плакала, заводила! що то?! вона сї вже ніколи не відьдасть, бо чьирівниці! хто і вьзме? уже і люди обівзали.

Або знов у Покрівцях, ци в Стриганцях; уже вам не скажу — бачу таки у Покрівцях — любіли сї двос. Теї і сї здавало, що вінь і недолубює. Взвїла вона чубок бервінку, позлотила, вістригла трохки єго волосьи теї свєго, і упахала в той чубок. Потому пішла на вулицю, підоньмила камінь, там, кулі колесо ходит, вікопала ямку, положила там той бервінок в волосьом, приложила каміньом, теї заклыла: як той бервінок буде довго лежыти, так і ти будеш довго жыти. Теї вінь — кажут — у пийть днів умёр.

Кожда кождіньєнка баба то шкóдити мóже; такий уже рід непевний. Страх недóбре, небеспешний христїнин зайті собі з ними.

¹⁾ За довг.

От як сї любїит двѳе, а і сї трафїїют їїнчі лїудї, вона го не хѳче, — то кїпит си колїч, нѳсит дѳвїить дїб у пїаусї, що вже тим пѳтом перейде, а потѳму дасть емї; і сама нїбї укїсит грѳшки, але зїраз вїплюс! То емї будѳ страх дїже смакувїти; а до дѳвїить днїв вїнь умрѳ! А вона сї вїдїдїає пся вїїра!

3. Інклюз. Їїнчий чоловїк такїї ужѳ будѳ, що як дасть грѳші, то в ѳчи здаѳ сї що дав, що заплатїв, а їїнѳ вїн сї вїдѳтїпит, а грѳші тобї зва пїавухи, теїї назад в ѳго капчїх! аї. Такїї їнклюз не єдѳн маѳ; то всѳго си накупїт, а грѳшїї не стрїтїт: все сї до нѳго вертїют. (В. Щурат, Про їнклюза, Дїло; AU, III, IV; Śwїętek, 491).

4. Капанє сьвїчкю. Як єдѳн що дрїгому украдѳ або що зрѳбит, тогдї тоїї кїпит сьвїчку, постїват в цѳрквї перед ѳбразом, теїї прѳсит Бѳга, абїї тоїї злѳдїїї так скїпає, вотлїв, як тотї сьвїчка. Теїї кїжут, що вїн будѳ потѳму слабувїти, пѳкїль тотї сьвїчка не згорїт. А тоїї, що му смѳрти хѳче, ужѳ знїає, де, на котрѳ мїсце в цѳрквї тотї сьвїчку постївїти, абїї борѳв вотлїла, або помїаленько горїла. (Пор. Krauss, 29).

5. Парубѳцнї чарї. Як хѳче парубѳк, абїї го дївка любїла, то надїїсть колїч і її дасть звїїсти; то кїжут, що го вже любїти будѳ. Або на музїцї, як танцїѳе, а маѳ цїкор або їпко або колїч у пїаусї, що вже тим пѳтом перейде, теїї дасть ї, то вона го, кїжут, таїи будѳ любїти. (Пор. Ploss, I, 245).

Як парубѳк дївку любїт, а вона за їїнчим потїгїає, то як вїнь її вїрєє три волоскї в головїї, так в мѳже очїїї, — вїдѳ тѳго чїїсу вона так будѳ за нїм банувїти, так будѳ тужїти, що то нїї! (Ploss, I, 248, 249, 252).

6. Принада. Як вже дївчина хѳче, абїї її парубѳк любїв, то найтїжше абїї му привїду дала. От як чїїсом вїтцїїї, мїтери немї дѳма, вона го заклїче, щѳсь му ужѳ такѳ дасть, щѳсь му заворѳжит, то вїнь вам за нев як рїба за водѳв!

Як чїїсом сї трафїт забїва, музїки грїют, танцїют, сїпївїют, а дївчїїта, звичїїїне: сїлїют хлѳпцїв на грїшки, на їпка, — рїзне даїют: цїкор, колїчі, — то не трѳба брїти Бо їїнча вже в велїкої любїї то і на влѳ дасть; не єдѳн потѳму тїжїенько си вїдїхорїє. (Ploss, I, 248).

7. Урѳки. Урѳчїї мѳже кѳждїї: і отѳць своѳ дїтїїну урѳчїї мѳже; такїї ужѳ чїїс, така мїнїта надїїде, що то хрїстївїн і сам не знїає, і не хотїв бї, а урѳчѳ. Їїнчий чоловїк такїї вже лїхї ѳчи маѳ, що на щѳ сї нї подївїт, то урѳчѳ. (Krauss, 41).

А вже нїхтѳ так, як малї дїтї вїдѳ урѳкїв хорїют. Тѳмї то як ужѳ хтѳ урѳчїї не хѳче, а дївїт сї на дїтїїну або на худѳбїїну, то все

сі належить сказати: „Якєж то пуцнатєнькє, нївроку“; „Як же сі сиравило, нївроку“. (Krauss, 43). Як ужє котрє уроки дїстане, то змітуют огню, тей рахуют на відворот до дєвїить: не єдєн, не два і т. л. А той нїж, що сі ним вогєнь змітує, трєба устромїти в зємлю пїдь порогом: як уроки, то зємльї ножьї обберє сі; а як нїї, то чїстїї нїж бїдє.

Як ужє не помагєє, що огню скїннут, тогдї лїют вѳду на сєрп, на вѳсу, потѳму пополѳчут у тї водї усї лїжкї і колѳтївкї, тей з кїжївкї¹⁾ (в тѳї дїркї в кїжївцї) даѳт пїтї. А найлїпше, абї тотѳ, що урєклѳ, плїнуло в ѳчї тѳму урєчєному, то уроки зїйдут. (Пор. Krauss, 12).

¹⁾ Кужївкє — сє той валок, на котрїй навїчають повїсмо до прядєнї; в однїм кїнцї сєго валка єсть дїрка, щѳбї можнє кужївкє заложїтї на дручок.

ПРИМІВКА ВІД УСЯКОЇ СЛАБОСТІ,

в Залучу над Збручем записав Л. Порубальський.

Примівниця набирає в миску води, перехрестить її і мовить :

Помагай-біг, водице-єлинице¹⁾ !
Є ти в хороші керниці.
Прибувай же ти в керницю,
Очищай же ти камінь, береги !
Бо ти є очищена з первовіку.
Але нам Господь Бог постановили
Сьвіт ясний, красний, милий, любий, веселий ;
Як нам Господь Бог дарували до очищення воду,
Для нашого серця охолоду,
Аби ми були такі очищені, здорові,
Як в керниці по всім сьвіті вода.
І як нам Господь Бог дали сьвіт
Ясний, красний, милий, любий і веселий,
Як нам дали землю сьвяту
І на землю дару свого,
Аби ми землю сьвяту шанували, цілували,
Бо то земля є наша мама,
Земля сьвята нас на собі тримає
І наше тіло в себе приймає.
Шануймо землю сьвяту
І цілуймо землю сьвяту,

¹⁾ Мабуть поповано зам. Йорданське. — Г. Ф.

Бо Господь Бог принайсьвітліїший
 Як нас сотворили на землю сьвяту,
 Так нам дали дару свого з небес на землю сьвяту,
 Аби ми землю сьвяту шанували
 І дар сьвятий в землі вживали,
 Аби ми нечистого духа не згадували,
 Нечистим духом ся не проклинали.
 Бо ми великі гріхи від Господа Бога маємо,
 Бо нечистий дух не варт бути на божій землі.
 Нечистий дух як ся з'явив з первовіка
 І взяв підходити чоловіка.
 А чим підходив? Грішми. Бо то є гріш
 Лакома річ!
 Взяв людям грошей давати і позичати,
 Аби в него взяти,
 Аби для него свою душу записати.
 І так було з первовіку,
 Що народ у нечистого духа взяв грошей позичати,
 Свою душу нечистому духу віддавати.
 А Господь принайсьвітліїший
 Розгнівали ся на нечистого духа
 І взяли і стратили його з сего сьвіта,
 Взяли громами, тучами бити,
 В безодні загонити,
 Що він не варт бути на божій землі.
 Тепер нечистий дух як ся з'явив на божій землі,
 То він тікає з перед Господа Бога і ховає ся,
 Але він не варт втічи, не варт ся сховати з перед Господа Бога.
 Господь Бог принайсьвітліїший
 Мають силу, мають волю, мають міць,
 Що схотят -- в нечистим духом зробят:
 За нечистого духа християнина вбют,
 Худобину вбют,
 Дар свій запальи, будинок спальи,
 Бо нечистий дух тікає,
 Де може там ся ховає.
 А ми на тоє не вважаємо,
 Ми нечистого духа згадуємо,
 Нечистим духом ся проклинаємо,
 А ми великі гріхи від Господа Бога принайсьвітліїшого маємо,
 Що ми його згадуємо, ним ся проклинаємо.

Бо нечистий дух — Юда,
 Юдит християнина, аби один другого бив,
 Різає, топив, огнем палив.
 І так на тім сьвітї є,
 Що один другого бє,
 Ріже, топит, огнем палит,
 З сего сьвіта душу тратит.
 І він стратит душу з сего сьвіта,
 І та душа є страчена з сего сьвіта.
 Коли вона є на тім сьвітї,
 Є перед Господом Богом, перед Матірю божою,
 Перед Сусом Христом, перед сьвятот Тройцев,
 Перед усіма сьвятими божими апостолами
 Ясна, красна, мила, люба, весела,
 Бо в'на йде в рай сьвітлий, супокій вічний.
 А того душа, що він другого душу стратит,
 Така єго душа чорна, темна, смутна, невесела,
 Бо він Пану Богу не віддав,
 Нечистому духу записав,
 І нечистий дух ся неві опікує,
 Тягне до пекла пекельного,
 До гріха неспасенного.
 Вона в неклї горит і кричить до тих душів :
 „Душі очищені, шановані, праведні,
 Ратуйте мене з пекла пекельного,
 З гріха неспасенного !
 Бо він мене не ушанував,
 Пану Богу не віддав,
 Нечистому духу записав,
 І нечистий дух ся мнов опікує !“
 Ті душі очищені, ушановані, пану Богу віддані
 І не дивлят ся в той бік на тону душу,
 Бо в'на є неочищена, неушанована,
 Пану Богу не віддана, нечистому записана,
 І нечистий ся нею опікує.
 І ми не видимо на той сьвіт,
 Але ми видимо по сьвятих церквах, по сьвятих образах.
 То Господь Бог привайсьвітліїший дали,
 З первовіку постановили
 Відпустити, церкви, образи,
 Аби ми по відпустах ходили, по церквах ходили,

Богу ся молили, Бога просили,
 Аби Господь Бог принайсьвітліїший
 Так нас на сей сьвіт сотворили,
 Аби Господь Бог нам дарували здоровля, жита
 І гріха до нашого здоровля, до нашого жита.
 Бо ми як живемо,
 Так перед Господом Богом грішимо
 Всілякими проступками, всілякими словами,
 А Господь Бог принайсьвітліїший
 Гнівають ся на нас
 І велику кару для нас тримають
 І нам обітцяють
 Великий помір, велику потоцу, великий голод.
 Господь Бог принайсьвітліїший
 Зішлют з небес своїх на дар Господний великі гради,
 Великі тучі, великі морози, вітри опалїсті.
 Що Господь Бог дар свій з усякої землі озьмут
 І зберут ся нас грішних голодом голодити,
 Морозом морити, потоцу давати,
 Бо ми є грішники великі
 Перед Господом Богом принайсьвітліїшим,
 Перед Матір-Божою принайсьвітліїшою,
 Перед Сусом Христом принайсьвітліїшим,
 Перед сьвятов Тройцев.
 І ми Господа Бога принайсьвітліїшого як розгніваємо, [лїти,
 Ми не годні Господа Бога принайсьвітліїшого ні виростити ні вно-
 Ні словами ні молитвами,
 Бо то ані тата перепросити, ані маму!
 Що ми татови-мамї словами доженемо
 І зачнем сї перед татом, перед мамов жалувати, —
 Тато і мама над дитинов ся оглядає
 І гріха прощає і опускає.
 А Господь Бог як сї на нас розгнівають,
 Ми Господа Бога не годні ні виростити ні вмолити,
 Ні словами, ні молитвами.
 Коби-ж могли всіх сьвятих апостолів просити-молити,
 Аби всі сьвятї божї апостоли ставали до помочи, до поратунку,
 Аби Господа Бога просили-молили,
 Аби Господь Бог ся небесний ще над нами оглядали
 І гріха нам прощали і дарували,
 Велику кару на нас не зсилали.

Насамперед прошу Господа Бога
 І Матери Божої, Суса Христа, святої Тройці,
 Всіх святих божих апостолів,
 Щоби всі святі божі апостоли
 Ставали мені до помочи, до поратунку.
 Прошу святого Михаїла,
 Святого отця Николая, божого заступника,
 Святого Гавриїла, святого Антонього,
 Святого Йосипа і святого Ілля,
 Святого Павла, святого Петра,
 Ісуса Христа і Матір Божу принайсвітлійшу
 І святої Тройці і всіх святих божих апостолів, що є на небесах,
 Щоби всі святі божі апостоли
 Ставали мені до помочи, до поратунку :
 Ту особу очистити, оборонити
 Від усього злого, від неочищености,
 Від недуги тяжкої, лихої, нещасливої.
 З якої причини слабість припала,
 З чийого стану :
 Чи то в стану чоловічого, чи жіночого, чи парубочого,
 Чи в дітей, чи з малих, чи з великих,
 Чи в надвірного сторожа,
 Чи в сві напуджена, чи в роботі позавидувана,
 Чи в їди, чи в води, чи з якої причини слабість припала, —
 Я буду вимовляти, взивати, викликати,
 Тіло-животість буду очищати —
 Не сама собою, а з Господом Богом принайсвітлійшим,
 З Матерев Божов, з Сусом Христом, во святих Тройцев.
 Аби всі святі божі апостоли
 Стали мені до помочи, до поратунку,
 Тоту особу очищити, оборонити
 Від усього злого, від слабости, від неочищености,
 Від недуги тяжкої, лихої, нещасної.
 І за першим разом ! І за другим разом ! І за третім разом !
 Ходила Мати Божа принайсвітлійша
 З Господом Богом принайсвітлійшим
 По Осиянській горі, Єгипетській землі ходила,
 Золотий хрест у правій руці носила,
 Золотим хрестом, Божим духом,
 Своїми словами землю святау переблагословила,
 Золотим хрестом перехрестила,

Божим духом надихнула,
 І Божу дорогу золотим хрестом перехрестила,
 Божим духом переблагословила,
 Золотим хрестом перехрестила,
 Своїми стопами переступила,
 І на Божій дорозі Мати Божа принайсвітліїша свої сліди лишила.
 Зіле величне, пахнуще золотим хрестом перехрестила,
 Божим духом надихнула,
 Своїми словами переблагословила.
 В вілю величним, пахнущім, очищенім
 Лігла Мати Божа принайсвітліїша спочивати,
 Взяв Матір Божу принайсвітліїшу сон присипляти.
 Мати Божа принайсвітліїша
 В вілю величним, пахнущім уснула.
 Приходить до Господа Бога принайсвітліїшого,
 До Матери Божої принайсвітліїшої,
 До всіх сьятих божих апостолів
 Породжена, народжена, уродлива раба божа (імярек);
 Насамперед у Господа Бога
 І в Матери Божої принайсвітліїшої,
 У всіх сьятих божих апостолів
 Просит здоровля, спаня, очищености
 На своє тіло, на свою животість.
 Мати Божа принайсвітліїша
 З віля, з величного, пахнущого, очищеного встала,
 Золотим хрестом перехрестила,
 Божим духом надихнула,
 Своїми словами переблагословила
 І на добру дорогу спровадила.
 „Ідиж ти, породжена, народжена, уродлива рабо,
 Божа особо, божов дорогов!
 Будеш ти мати насамперед від Господа Бога,
 Від Матери Божої принайсвітліїшої, [бесіх,
 Від Суса Христа, від усіх сьятих божих апостолів, що є на не-
 Здоровля, спанє, очищеність
 На своє тіло, на свою животість,
 І від помічних людей будут тобі на водици-ділиници :
 Тов водицев-єлиницев наповати, вмивати,
 Все влє від тебе відсилати,
 Тіло, животість будут очищати,
 З Господом Богом, з Матір-Божов,

З Сусом Христом, зі сьвятот Тройцев,
 З усіни сьвятими божими апостолами, що є на небесїх.
 Всї сьвятї апостоли, що є на небесїх,
 Станьте менї до помочи, до поратунку,
 Тоту особу очистити, оборонити
 Від усього злого, від жаху, від страху,
 Від перепуду, від уроків, від усеї слабости!
 І я буду вимовляти, вививати, викликати
 Всю слабїсть, неочищенїсть.
 Вимовляю всю слабїсть: як є ціла особа,
 Як Господь Бог сотворили її на сей сьвіт.
 Вимовляю жах, страх, перепуда,
 Горьичку лиху, потайну, нечисту,
 З нечистим духом і з жахом і з страхом
 І з перепудом і з уроками.
 Вимовляю з голови, з під голови,
 З волоса, з під волоса, з черепа, з під черепа,
 З розуму, з під розуму, з мізку, з під мізку,
 З чола, з під чола, з брів, з під брів,
 З вочей, з під вочей, з твару, з під твару,
 З зубів, з під зубів, з серця, з під серця,
 З кишок, з під кишок, з усіх суставочок,
 З кождої кісточки, з кождої суставочки,
 Як Господь Бог сотворили на сей сьвіт.
 Вимовляю з рук, з під рук, з пальців, з під пальців,
 З пагностів, з під пагностів, з ніг, з під ніг,
 З пальців, з під пальців, з пагностів, з під пагностів,
 З литок, з під литок, з усіх суставочок,
 Як Господь Бог її сотворили на сей сьвіт.

Виговоривши отсю примівку знахарка дає хорїї напити ся тої води і впевняє, що їй від того буде ліпше.

(Записано д. 20. мая 1895 р. від Василини Граблячки, примівниці в Залучу над Збручем).

ЖЕБРАЦЬКІ МОЛИТВИ.

В с. Любим жидачівського пов. записав Іван Франко.

I. Молитва жебрака.

Жебрак, сидячи край дороги, в разу співучим голосом, ритмічно проголошує „Отче наш“, виволяючи замість „хліб наш насущний дажд нам днесь“ — „хліб наш насущний дай же нам Господоньку“; далі „Богородице Діво“, додаючи до тексту свої слова, впр. „радуї же ся, радуї“, „яко се нам породила Спаса і збавителя душем нашим грішним“. Далі не то говорячи, не то співаючи він виголошує:

Християне ласкаві, Пану Богу приятні!
Прошу я альмушки,
Душечко ласкава, сушена!
А вам жиїонци Боже дай на тіло здорове,
На душечку спасенне,
Грішечків отпущенне!
Прошу мамцю, прошу квіточко!
Аби вам Пречиста Діва стала до помочи
У ручечках робітних!
А помершим душам царство наслідуюче,
Де всі сьвяті праведні соночивають,
Сьвітлий рай мають!

Коли дістане шматок хліба, мовить:

Простибі, мамунцю!
Боже дай хлібцеви урожай, а вам здорове,

Померши душаи царствіє небесне,
Рай сьвітлий, блаженний!

Потім знов говорить, „Отче наш“ і далі так :

За здоровє ваше миле, за житиє щасливе!
Моя особо мила, Пану Богу приятна.
Богу сьвятому слава тай вам, панове християне.
Господєва душечко сумленна!
Аби вам Пречиста Діва стала до помічи,
До поратуночку у потребах ваших,
У ручечках робітних!
За здоровє ваше миле, за житиє щасливе,
За ті душечки померші.
Господовьку прийми їх до царіства блаженного,
Де всі сьвяті праведні сопочивають,
Де ангели херувимську пісню співають!
Которі ні звідки поратунку не мають,
Которі вам сі на сон набивають,
За сестру рідненьку, за діточки маленькі!
Господєва душечко сумленна, ласкава, Пану Богу приятна,
За померші душі, которі Господь Бог во сьвіта зібрав :
Дай їм Господи пресьвітлий рай со сьвятими упокоєми!
Помолю ся до Господа Бога
За здоровє ваше, за худібку,
Аби сьвятий Николай худібку напасав
Під сьвітлим сонцем, під ясним місяцем,
Під зорами ясними, праведними!
Панове християне ласкаві, Пану Богу приятні,
Прошу я альмужни за здоровє ваше,
За житиє щасливе, за померші душі,
Которі Пан Біг зібрав з вашого роду собираніє.
Господи, спомяни душі померлі,
Которі з ні-відки помочи не мають,
Славної сі памяти від вас сподівають!
Матіньонько Христова стань вам до помочи
У потребах ваших, у ручках робітних!
Не видасьте ви сі, татуноцю, тим їрейцариком єдиним,
Тим хлібцьом кавалочком!
Не на землю ви го кинете, —
Перед Господом Богом положите.
Мої працівниченьки милі, ласкаві, добротливі!

Прошу я, людкове добрі, панове християне!
 Прошу я матіночко, за отца, матку, за дідуся!
 За родичів рідненьких, за діточок маленьких!
 До Матери сі Пречистої,
 До святої сі Матери болезної помолю.
 Моя душечко! Моя квіточко! Моя особочко!
 Прошу я каліка незарібний!
 Прийми Господи родительку до царства небесного,
 Со святими упокоюми моляще ся!
 Панове християночки милі!
 Помолю ся до Господа Бога за ваше здоровечко миле,
 За ті душечки, що в вашого роду повмирили,
 Которі ні відки ратуночку не мають,
 Слави і памяти від вас сі сподівають.
 Дай же, Господи, діточкам чистоплодним!
 Жеби то вас Бог, люде добрі, помилував,
 Жеби вас Матка болезна уздоровила!
 За ваше здоровечко миле, за ваші тріда.
 (Пор. В. Гнатюк, Лірники, Етногр. Збірник II, 18).

II. Молитва сліпої жebraчки.

Прошу я, людкове, каліка темненька,
 Незарібна, незнатлива, негаслужна.
 Чей би за здорове, чия ласка, чия проможність!
 Аби то вас Пречиста Діва уздоровила
 Віком і здоровечком добрим,
 Прожиточком щасливим!
 Чей би за душечки померші!
 Сотворите ви вельмужни святої
 За гріхов то отпущеніє, за житіє щасливе!
 За которими ви поминаніє творите,
 Рученьки свої простягаєте,
 За братчики рідненькі, за вуйни, за вуйки,
 За стрії, за стрійни, за стрійчаньки.
 Боже вам дай, аби сте дочекали від нині роченьку,
 До святої Матінки болезної!
 Чей би за здоровечко:
 Которі вам матінки милі,
 Над вами ночи не досипляли,

Кров свою проливали,
 Вас у теплі пеленки повивали!
 Не видасте ви сі тим обаріночком!
 Не тільки то сі, татунцю, вашої праці минає.
 А вам дай Боже прожиток щасливий,
 На тіло здоровечко!
 Погляніт, татунцю, своїми оченьками сьвітленькими
 На мою темноту нещасливу!
 Погляніт, люде! Майте шлюсть Божу над каліков темнов.
 Мої добрбтоньки милі!
 Мої татунцю ласкаві!
 Мої матіночки милостиві!
 Жебвсте жеже худібкою жадної слабости не мали
 Під соненьком праведним!
 І вам дай Боже здоровечко, прожитие щасливе.
 Чей би, татунцю, за худібку дали-сте грейцарик!
 Прошу я, людкове ласкаві, особи сердечні,
 За житие щасливе, за здоровє наймилїйше,
 За грїхов отпуццєнє!
 Мої людкове милі, ласкаві і статочні,
 Мої поратівнички сушлені,
 Мої добротливі газдині!
 Прошу я калїка тешчєнька,
 Майте шлюсть, люде добрі
 Над каліков невидющов, незарїбнов!
 Жеби то вас Пречиста Дїва дарувала віком і здоровїєм!
 Мої християне милі, ласкаві, преославні,
 Сотворіте ми альмужни сьвятої із своєї працєньки,
 Приступіт до мене своїми віжками похідньєнькими!
 Не тільки, татунцю, вашої працєньки пропадає,
 Не тільки ся вашого мастку минає.
 Не зубожїєте ви, татунцю,
 Не оскорбите ви свої ручєньки.
 Поможю ся молитвами сьвятими Христовими
 За здоровечко наймилїйше, за житие щасливе.
 Господоньку помяни душ померших,
 Родителїв покровних до царства любого.
 Прости-бі! Спаси Христос найвисший
 За сльмужну сьвятую, за офіру божую,
 Що ви свої ручєньки простягали,
 Що ви мене бїдну вдарували.

Щоби ваша була тенція ¹⁾ Богу приятна!
 Прошу, мамунцю, не минайте мене бідну!
 Чей би дали-сте в ласки свої, в просьби мої!
 Погляніт на мою темноту нещасливу,
 На мою жеброту незарібну:
 Не варта-м си заробити, татуницю!
 Не варта-м си заслужити, християне!
 Мої особочки милі, ласкаві, статечні!
 За худібку вашу осціленну!
 Чей би за отця, пані матко!
 А чей би за братчики рідненькі,
 За сестри рідненькі, за діти миленькі!
 Жеби-сте дочекали коло свої праценьки працювати,
 На пришлий роченько приходити!
 А помершии душечкам, за которі ви поминаванє творите,
 Руці свої простираєте,
 Наслідуї Господи вічний упокой,
 Помяни їх до преосвітлого раю,
 До ясности ясної, де лямпи погарают,
 Де сьвітла палают, лямпи не вгасают.

¹⁾ З латинського *intentio*, в значіню польського: *intencya* — намір, з яким дасть ся милостиню або в загалі жертву або з яким сповняє ся який будь релігійний акт. *Іс. Фр.*

ПЯТЬ ЛЕГЕНД.

I. Як Адам чортови записав ся.

Як вигнав Господь Адама з рая, то сказав йому: — „Від тепер ти будиш годувати себе і свою сім'ю працею рук своїх. Землі в тебе багато, ори і сій де хоч, а зерна на сійбу я дам тобі“.

Почав Адам орати; коли надходе до нього диявіл і питає:

— Що се ти робиш, Адаме?

Адам відповідає:

— Хіба не бачиш, що? Відома річ, що орю.

— Ореши? — каже диявіл, а сам сміється ся. — А чию ти землю ореши, себоже?

— Як чию? Відомо, що свою.

— Який ти мудрий! Тебе Бог вигнав з рая і наказав тобі обробляти землю, як-що ти захочеш їсти. Адже мене Він вигнав з неба на землю раніш тебе, то й земля повинна бути моею.

— Щож тепер робити? — питає Адам.

— Давай уювни ся так: усе що ти зореш і засієш, поділиш рівно між себе, тогді нікому з нас не буде кривдно.

— Ні, — відповів Адам, — я так не волюю.

— Ну, — каже диявіл, — візьми собі землю, а мині віддай людей живини, котрі мають народитись від тебе.

— І се мині не нонує — відповів Адам.

— Ну, коли не хоч віддати живих людей, то віддай мертвих. На що вони тобі?

Адам помислив:

— Справді, на-що мині мертві? Добре, бери! — відповів він дияволу.

Дявіл зрадів і каже :

— Я знав, що ти згодиш ся, тому, що ти чоловік добрий. Тільки от-що: щоб не було потім прожеж нас розмови і сварки, давай зробимо умову на письмі.

— Добре, — відповів Адам, — ти пиши, а я підпишу.

Після цього дявіл найшов мармурну дошку, написав на ній що треба, а потім Адам підписавсь своєю кривью.

Минуло з того часу аж 999 рік; усі чисто люде, чи то праведні, чи то грішні після смерти попадали у пекло і мучились там.

Перед кінцем 999 року занедужав Адам. Хоруючи уявилося йому усе чисто його житє з самого початку і згадав він про рукописаннє, котре мусив-був дати дяволу. Тепер тільки уздрів Адам, як він зробив кепсько.

— Адже і я незабаром буду мрець, то се і я повинен попасти у пекло!

Важко йому стало; почав він горювати та сумувати, алеж сям біді не поможеш. Вмер Адам і цопав у пекло. Дявіл зрадів уздрівши його.

— Я, — каже — тебе чекав, та й годі сказав, дуже довго ти на світі жив.

Замкнув він Адама в окрему кімнату, а до дверей навалив мармурну дошку, на котрій було написано рукописаннє.

Тисячі років Адам вкупі з усіма помершими мучились у пеклі, та думали, що й кінця краю не буде їх мукам. Нарешті почали вони молити Бога, почали благати, щоб Він помилував їх. Поняли Бога жалощі до людей і сказав Він до себе: „Доки дявіл буде орудувати людьми і володіти ними? Сльози і скорбота їхня доходять до мене. Хай іде на землю Син мій улюблений, хай Він своєю кривавицею змне з людей гріх Адама“.

І послав Бог на землю Сина свого Ісуса Христа. Христос ходив по землі, учив людей робити по правді, любити їден одного, вибачати всім кривду, образу. Жидівським письменникам ся наука не уподобалась, тому що вони були нарід лукавий і злий, а Христос своєю наукою йшов проти них, — от вони умовились поміж себе і роспяли Христа. Коли по смерти другого дня вранці Христос ввійшов у пекло, то Він аж застогнав сірома: грішники зраділи, що до них ввійшло спасеннє, а дявіл побачивши Христа аж загарчав зі злости, що Христос повиведе з пекла усіх людей. Як тільки Христос ввійшов у пекло, рукописаннє Адамове розвалилось на шматки і Адам вийшов з свого увязнення. Люде усі чисто були виведені з пекла, лишив ся там тільки їден Соломон.

(Від захожих робітників на північній Кавказі записав Грицько Коваленко).
Пор. Ів. Фрайко, Апокрифи і легенди т. I, стор. 20 і т. II, ч. 1.

II. Як Соломон з пекла вимудрував ся.

Як виводив Христос грішників з пекла, то і Соломон хотів було вийти у-слід за другими, але Христос зупинив його та й каже:

— Ти, Соломоне, дуже мудрий, зумій сам вийти з пекла.

— Добре, — каже Соломон.

Взяв він сажинь, та й почав пекло виміряти. Ходє скривь по пеклу, виміря, та бубонить собі: „Ось тут будуть двері, тут паркан, а ось тут можна буде браму поставити“. Люципер дивив ся, дивив ся на Соломона, та й пита його:

— А що се ти, Соломоне, виміряєш?

— Хочу тут у пеклі церкву поставити, — каже Соломон.

Люципер злякав ся, а потім пита:

— На що тут церква, коли в ній нікому буде молитись?

Усьміхнув ся Соломон та й каже:

— Я хочу ваш чортячий рід обернути у християнську віру.

Ще білш злякав ся Люципер; крикнув він до своїх підручних, щоб вони гнали Соломона з пекла. Як запали бісї Соломона, та й ну тягти з пекла, а він ще спляєть ся, ніби то не хоче покидати пекло. „Мині, — мовляв — і тут добре буде, як збудую церкву“. Але ж як він там не чванив ся, як не ярепенив ся, а чорти все таки виштовхали його з пекла в потилицю.

(Записано ut surga. Пор. Ів. Франко, Апокріфи й легенди т. I, 294; В. Гнатюк, Етнографічний збірник III, 36—37).

III. Як Бог сотворив шляхту.

Коли Бог зачав творити всякі народи, то наліпив шляхти з тіста, а Русина вліпив із глини. Наліпив таї поставив на сонце, аби сохли. Якось забіг туди пес, то Русина не рушав, бо був глиняний, а шляхту з тіста вею поїв. Тоді Бог казав ангелови взяти пса за вуха і бити о дерева. Вдарив ангел псом о вербу — з пса вискочив шляхтич Вербіцкїй; вдарив о березу — вискочив Березовскїй; вдарив о бук — вискочив Буковскїй; вдарив о явора — вискочив Яворскїй і т. д.

(В Гошові стрийського пов. записав Т. Дерлиця. Пор. М. Драгомановъ, Малорусскія нар. преданія и рассказы стор. 43).

ІУ. Віджи взяв ся медвідь?

Коли ще Христос ходив по світі, знайшов ся раз такий мельник, що хотів Христа настрашити, сховав ся під міст, а як Христос надійшов мостом, він заревів. А Христос промовив: „Ну, ну, реви медведю!“ І мельник в тій хвилі зробив ся медведем.

(Записано ut supra. Пор. Житє і Слово II, 182).

У. Чоловіка не наситиш.

Був собі раз бідний чоловік, що не мав ні поля ні хати і жив тільки з того, що носив до міста глину мішком: кому треба глини, то в него купит за грейцар-за два і він з того живе.

Раз якось іде той чоловік до міста, несе в мішку глину, а здибав його старенький дідусь. Привитали ся, розбалакали ся.

— А що синочку, — каже дідусь, — як тобі жити? добре?

— Та щож, — каже чоловік, — за все Богу дякувати, поки я здоров та дужий.

— І нічого собі не бажаєш? — питає дідусь.

— Та що маю бажати? От як би так Бог дав міні коника, щоб я міг возити глину до міста, то думаю, що міг би далеко більше заробити.

— Щож, моли ся Богу, Бог тобі дасть, — мовить дідусь тай пішов йинчою дорогою.

Вже там чи молив ся той чоловік Богу, чи ні, досвть, що за пару день копаючи глину знайшов тільки грошей, що міг купити собі коня. Врадував ся дуже, возять глину вже не одним, а двома мішками і заробляє в двох більше.

По якісь часі здибав його знов той сам дідусь і питає:

— Ну, що, синоньку, добре тобі тепер?

— Добре, славити Бога. Маю коника. Тільки біда моя: коник є, а нема чим його годувати, нема де його поставити. От як би міні ґрунт, хата, щоб я був господарем і не потребував глину до міста возити!

— Моли ся Богу, синочку, Бог тобі дасть.

І справді почало тому чоловікови так щастити ся на его зарібку, що не задовго він ускладав ладний гріш і в своїм селі купив собі ґрунт, побудував хату, зробив ся господарем. Уже він не возит глини до міста, а працює на своїм ґрунті. Аж раз оре він, а надходить той сам дідусь.

— Як ся маєш, синочку! А що, бачу, ти вже господар. Дав тобі Бог, чого-сь хотів. Ну, щож, добре тобі тепер?

— Та добре, нема що казати.

— І не жадаєш нічого більше?

— Дуже бим хотів бути війтом у наших селі.

— Проси Бога, Пан Біг усе може тобі дати.

А той дідуть то був сам Пан Біг, але сей чоловік того не знав. Досить, по кількох днях громада за щось там скинула свого війта і взяла ся вибирати нового. Міркують сюди, міркують туди, далі кажуть:

— А, та отсей чоловік ще недавно був бідний, не мав ні кола ні двора, тільки носив мішком глину до міста, а тепер доробив ся такого ладного мастку, то він мусить бути розумний і порядний чоловік. Виберишо його на війта, він певно буде і в громаді порядкувати добре.

Вибрали його. Такий він рад, такі в громаді робить порядки! А по якімось часі дивить ся, йде селом його знайомий дідусь.

— Ну, сянку, — мовить він, — тепер уже маєш усе, чогось хотів. Ну, що, задовольнений єс зовсім?

— Овва, велике ми то щастє війтом бути! — відповів чоловік. — От як би я був царом, то йинча річ.

— Щож, і на се Божа воля, — мовив дідусь і пішов.

Не минуло кілька день, аж чути, в тім краю вмер цар і не лишив по собі наступника. Збирають ся всі пани, барони, графи, міністри, будуть нового царя вибирати. Пішов і той війт на той вибір, і як уже там ся стало, то стало, видно Божа воля така була, досить, що його вибрали на царя. Зачав він панувати, а все собі міркує, який то він мусить бути мудрий, коли з такої біди та нужди вийшов аж так високо. Йому ся здавало, що то він своєю власною силою того все осягнув і почала його розбирати така гордість, що всіх людей, всіх панів і міністрів і простих хлопів мав за лізащо. Аж раз дивить ся, йде той його знайомий дідусь, кланяє ся йому — звичайно, як царови, тай каже:

— Ну, найяснійший монархо, тепер ти певно вже зовсім задовольнений. Маєш усе, чого тільки душа забажає.

— Е, що то все варто! — відповів той чоловік. — Тепер я хотів би бути божком.

— А, так! — відповів дідусь. — Га, небоже, коли хочеш бути божком, то йдиж назад носи глину мішком!

І сказавши се дідусь щез, а разом з ним щезло все царство, всі шапки і стріи того чоловіка. Він обзирає ся, а на нім стара брудна полотнянка, а на плечах у него його старий мішок з глиною.

(Від Антопа Грицуняка з Черниховець пов. Збарзького записав Ів. Франко).

Отсю казочно-легендову тему в УІ вандрівці з далекого сходу на захід прослідив проф. Сумцов, див. його працю „Народные мотивы въ поэзии Пушкина“, спеціальною розвідку про Пушкінову „Сказку о рыбахъ и рыбахъ“.

ТРИ ПІСНІ ІЗ ЗБІРКИ О. БОДЯНСЬКОГО.¹⁾

За життя пр. Бодянського ходила чутка, що він має велику збірку українських нар. пісень, котру почав збирати ще в 20-ті роки XIX ст. і котрі не печатані в „Чтеніяхъ Моск. Общ. Истории и Древностей Россійскихъ“ тільки для того, щоб не казано було, що він переповняє „Чтенія“ „малороссійскимъ матеріаломъ“, та ще й своїм. Для того б то він дав у „Чтеніяхъ“ перед піснями, зібраним Головацьким в Прикарпатській Русі. Подібно говорив і нам Бодянський в початку 1874 р. Куди ділась збірка Бодянського після его смерті, — ми по крайній мірі не знаємо. В етнографічних паперах Максимовича, котрі передала нам вдова його, знаходиться невеличкий зшиток, на котрім написано: „Малороссійскія пѣсни“ і додано рукою Максимовича: „Г. Бодянскаго“. Зшиток сей списаний певно в 30-ті роки сего ст. В „Житю і Слові“ (т. III, стор. 270—272) ми дали з него варіант пісні про „Дворянську жону“. Тепер даємо ще три пісні більше оригінальні. — Полишаємо правопись Бодянського, по своїйому фонетичну.

М. Драгоманов.

І. Щ е д р и в ю а.

Въ чыстимъ поли огни горять,
А передъ огнями столы стоять,
А передъ столами все святыи съ кныгáмы,
Тилькы нема Божого Ильи;

¹⁾ Отсі пісні з доданою до них передмовою — мабуть остатній причиною пок. Драгоманова для „Житя і Слова“. Він прийшов якось за піано і не міг бути поміщений, от тим то я подаю його тут. *Іс. Фр.*

Тилькы трохи згода, иде Божый Илья.
 „Де ты, брате, бузавъ?“ — У межахъ лежавъ,
 У межахъ лежавъ, всю пашеньку пожавъ,
 А коло дороги, — все буйныи горохы;
 Де впала роса, тамъ буйныи проса;
 А коло крыныци, — все яры пшеници...
 Боже! дай вечиръ добрый!...

II.

На бережку у ставка,
 На дощецыци у млынка
 Хвартукъ прала дивчына,
 Полоскалась рыбчына,
 Тай упала въ ставъ небога —
 Гей, не мае тутъ никого!
 Ой никоу подбигты,
 Щобъ дивчыну вытягты.
 Крычыть проби ии маты,
 Щобъ дивчыну рятуваты,
 Каже, що за працю тую
 И дивчыну подарую.
 Гей дивчына уродлива,
 Румяная, чернобрыва:
 Оченькы якъ ясонькы,
 Губонькы якъ розонькы,
 Рученькы мякесенькы,
 Ножонькы билесенькы,
 Гарная якъ квиточка, —
 Любая якъ рыбчочка,
 Тай уміе танцювать
 Съ козаками жартовать....
 Ажъ козакъ тутъ и вродився,
 Заразъ въ ставокъ опустився,
 Знайшовъ швидко винъ дивчыну,
 Та и вытягъ якъ рыбчыну.
 Гей, козаче уродливый,
 Молоденький та й жартливый!
 Усоньки — чорнявыи,
 Зубоньки — перловыи,
 Чубчыкъ твій круглесенький,

Та й жупанъ сынесенькый,
 Червоная шапочка,
 Тая огулярочка,
 Сапьяновы чобоцьци,
 Щей шабелька пры боци.
 „Стережыся, дивчыно,
 Моя люба рыбчыно!
 Одна къ шлынку не ходы
 Та й въ ставочокъ не впады:
 Вжежъ въ ставочку не згребешся,
 Къ бережечку не прыбъешся;
 Ой я дуже працювавъ,
 Що якъ тебе вытатавъ,
 Для гарного твого стану,
 Чы я тебе не доставу?
 Я въ вечеръ буду блызенько,
 Прийды до мене, серденько!“
 Гей, дивчыно уродлива,
 Румниая, чорнобрыва —
 Оченькы якъ ясонькы,
 Губонькы якъ розонькы,
 Рученькы — мякесенькы,
 Ноженькы — билесенькы,
 Гарная якъ квіточка,
 Любая якъ рыбочка,
 Та й уміе танцювать,
 Съ козакамы жартовать!
 „Гей, козаче любесенькый,
 Мій голубе сызвесенькый!
 Потанцюй зо мной якъ можешъ!
 Пожартуй зо мной якъ хочешъ!
 За твою я працю тую,
 Все, що маешъ, поцилую:
 Усонькы чорнявы,
 Зубонькы перловы,
 Чубчыкъ твій круглесенькый,
 Та й жупанъ сынесенькый —
 Червоная шапочка,
 Тая огулярочка. —
 Колыжъ доля то твоя,
 Нехай буду я твоя!“...

III.

Ой у лузи, у зеленихъ дивчына гуляла,
Пасла жъ вона овеченькы тай не доглядала :

Одного нема ягняты —
Пшла дивчына шукаты
Пизно ввечора.

Не знайшла вона ягняты — журыцьця небога;
Да напайшла дивчынонька пона молодого.

Ой не знаю : чы шукаты ?
Чы видъ пона уткаты ?
Дуже влякалась !

„Ой дивчынонько любесенька ! Не бійсь, моя мыла !
Виддамъ тобі ягнятчко, що ты изгубыла :

Пожартуймо на едныи —
Нехай наша журба згыне !
Веселы будемъ !“

Жартовала съ попомъ добре — не скажу никому ;
Шановалась дивчынонька тай пшла до дому :

„Прспало, маты, ягнятко —
Буде у мене дытятко :
Съ попомъ гуляла“.

„Ой ты доню, моя мыла ! що жъ ты изробыла ?
Чому жъ ты ой попови зубивъ да не побыла ?“

„Ой не можна, моя нене !
Прохавъ дуже винъ у мене, —
Видказать не можно“.

„Заравъ пиду до владыкы пона позываты —
Вже жъ не буде винъ никола зъ донькою гуляты —

Нехай дочкы не займае,
Да зъ дочкою не гуляе
Пизно ввечора !“

„Хоть ты пидешъ до владыкы — не боюсь я ёго,
Колы твоя дочка мыла до сердца моёго :

Пипъ парафію зберегае —
Нехай дочка твоя знае
Своёго пона !“

Селянські діти.

Етнографічний нарис, написав М. Дерлиця.

„Діти — кажуть наші люди, — то Божа роса“. Появу нового члена хотьби як численної сім'ї селянин завжди вважає гараздом, потішає себе, що коли „дасть Бог діти, дасть і на діти“, „де доньок сім, там доля всім“... „Добрі діти родичам вінець“ — гордо вопікає жінкати бездітну супірницю, мовляв: „Я мати дітьом, а ти що, по кропиві погубила!“ А противно, безпотомні супружа бувають звичайно нещасливі. Такі супруги, поки ще не стратили надії на потомство, пильно відвідують близькі і подальші відцуги, по дорозі бувають у знахарів і ворожок, ходять за порадою до славних жидівських рабівів, як за моєї пам'яті в Микулинцях, Тереховлях, Олеську. Бездітну жінку підіймають на сьміх, говорять, що на самоті повиває макогін, плекає, бавить немов живу дитину або зліпить з глини хлопчика-Валюся, та приговорює до него. „Що мені любити, коли я дітей не маю! — питає мене М. В. з Гошова — хйба волики!“ Родичам, що мають потомство а не мають достатків, прислугує назва „бідні“, „бідаки“; безпотомний богач уважаєть ся нещасливим. З того видно, що діти є тим чинником, що впливає на щасливість селянина: при дітях він може бути щасливим, без дітей вже є нещасливим. Дитини рідної не купити, діти Бог дає, затим „діти Божа роса“, що благодатно зрошує гірке істноване селянина.

Звертаючи бесіду на самих дітей зазначу, що записки отсі роблені головню в Заставю пов. тернопільського, по части в Заболотцях пов. брідського, в Ходовичах пов. стрийського і в Гошові пов. долиньського.

I.

Народила ся селянинові дитина, так він каже: „Дав Бог гаразд, післав Бог гаразд“. „Гаразд“ може появи́ти ся на розлогім лані, в до́рові з ярмарку чи відпусту.

Поліжницю відокромлюють від прочої хати простиралом завішеним на жердці. Звичайно поліжниця встає третього дня до легкої хатної роботи. На двір не виходить, щоб зла сила не „навідала“, або щоб хто „такими вочина“ не пристрів. Як конче треба вийти за поріг, то бере невиводжена поліжниця з собою сьвячений, а по крайній шірі сталевий ніж, бо стали боїть ся нечиста сила. Зараз по злогох частує баба-повитуха поліжницю горівкою, по змові пирогами.

Новонароджена дитина переходує ся до часу виводу за простиралом. В Заставу, коли дитина ще нехрещена, відвертають зеркала до стіни, бо через зеркало може „богиня“ дитину підмінити. Підміняна дитина є худа, довга, неповоротлива. Як нема нікого в хаті, така дитина встає з колиски, лізе в піч і виїдає з горшків страву. Де інде сьвітять через цілу ніч, щоб відьма не піднімала дитини. Перших кілька днів кормить дитину чужа мати. Сумніваю ся, чи один процент дітей має перинку. Звичайно вповивають дітей в старі запаски, спідниці, підстелюють і накривають непотрібною одіжею; пеленковим дітям не можна шити сорочечки з нової матерії, бо не буде ховати ся, або як виросте, буде одіж адирати. Де є дитина при грудях, там по заході сонця не можна нічого дати в хати чужому. Також ніколи не можна там говорити „заяць“, „жаба“, тільки спух, рахавка, бо дитина не буде спати. Коли би хто говорив сі слова, то мати спам'ятовує бесідника, говорячи рівночасно: „часник дитині під язиком“.

Де яка мати кормить дитину дуже довго. „Моя Мариня, коб здорова, в два роки було несе столець і каже: сїдай мамо, та дай вже раз щипки“, — хвалить ся не одна мати... Літо — в протиставленю до зими — є для коліскових дітей дуже непригідне. Від сьнігу до сьнігу мати поза хатою, а де мати, там і дитина. В порі полевої роботи а особливо живив неминуче стрінемо жінку, що прив'язавши собі веретою дитину коло грудий, „несе на плечех колицку, в одній руці збан з водою, в другій мотику, серп або граблі.“ „Притїопала сі“ на поле, намістила дитину, перехрестила, пішла до роботи. Кругом дитини жито. Де-не-де проповзують мурашки, мухи літають роями. Лабатий „ко-сар“ почвалав через сам носик; є там і влізливий комар, а манюсенькі павучки перебігають сюди і туди, поквалпно прив'язують нового товариша чоловіка до стерні, до землі, немов щоб не зрадив, не втік; а чоловік

той, велитень у сьому веселому гурті, збудив ся і заплакав. „Нехай троха похенькає, буде лучше спати“, — каже мати. Буває, що дитина заходить ся від плачу, а мати ще робить, хоче снопа дожати. А не одна й пішла б до свого соколика, та боїть ся докорів свекрухи, мовляв: „роботи, що не обігнати ся, а вона забавочку собі знайшла“. У іншої матери за тяжкою роботою груди присохли, так з нічни бігти до дитини. „Кричи і випукни — хіба крови ти дам?“ — скаже така мати, а там сама заплаче, біжить, цілує дитину — далаб і крови, але чи „дорізає би сі“? За таким і взагалі діти дуже скоро „приходять на свій хліб“. З конечности, чи з „прихильности“ докормлюють дітей молочком, булькою, а то й чорним хлібом та бараболями. Мати або хто иньший „знякає“ хліб або бараболю і вкладає язиком дитині в ротик — як у голу-бів. З „прихильности“ дають дітям полизати в горівці замочений палець. Неділі та сьвята також не пособляють дітям. В сьвяточні дні приходить ся матери впоратись у хаті за цілий тиждень, отже виходить таке, що ніколи коло дитини „заходити сі“.

Всеж діти, що не зазнали слабости, скоро розвивають ся. На осьмім або девятім місяци лаять, ходять, говорять „мамо — циці“, „тата — папи“ — звичайно самі мусять дбати про себе.

Зимом сидить жіноцтво по хатах, звичайно при шитю під куделею. У жінки-матери немов аж тепер прокидає ся серце до рідної дитини. „Моє котятко любеньке, як ти набідувало сі, напонівирало сі!“ — жалкує мати над дитиною. Аж зимою по людськи викупає дитину, попестить, покладе в колиску, що висить на поворозках близько постелі, та не перпиняючи роботи, заведе тиху, любов пісьню :

(N. 1.) Ой люлю, люлю
 Під попову дулю!
 А дуленька буде цвисти
 Тай буде родити;
 А дітинка буде рости
 Тай буде ходити. (Долина).

(N. 2.) Ой ходит сон коло вікон
 А дрімота коло плота.
 Питає сі сон дрімоти:
 Де будено ночувати?
 Де хатинка тепленькая,
 Де дитинка маленькая. (Заставе).

(Див. Чубінський, Труды, IV, 20).

(N. 3.) Ой повішу колісочку на вербу, на вербу ;
 Ой спи, ой спи, дітинонько, доки сі не верну !
 Колиши сі колісонько новая, новая,
 Спи в колісці дітинонько малая, малая !
 Колиши сі колісонько новенька, новенька
 Спи в колісці дітинонько маленька, маленька. (Гомів).
 (Пор. Чубинський, Труды IV, 22).

(N. 4.) Два котики два
 Сірі бурі вобидва,
 Поїхали до ясу,
 Наробили галасу.
 А — а — а !
 З'їли коти барана,
 А вовечку пси, пси,
 Ти дитинко спи, спи ! (Печенія).

(N. 5.) Поломала сі, поломала сі колісонька новая,
 Та забила сі, та забила сі дітинонька малая.
 Колісоньку нову за рік за два збудую
 А дітиноньки маленької за рочок не вигодую. (Ibid.)

(N. 6.) Бодай спало не плакало, росло не боліло
 Ні рученька, ні ноженька, ні біленьки тіло
 або : Бодай росло, бодай росло, бодай не боліло і т. д. (Гомів).
 (Пор. Чубинський, IV, 19).

(N. 7.) Зажурила сі молоденькая вдова,
 Що не скошена зелена дуброва.
 Найшла собі дваццять косарів і штири
 Щоби скошили гори і долини.
 Косарі косят, а вітрец повіває,
 Шовкова трава на коси полягає.
 Десь мій миленький чорнобривенький
 На ворон коню грає.
 Перестань милий на ворон коню грати,
 Ходи до дому вечеру вечерати.
 Ой вже вечера-вечеронька готова :
 Віпала йому миленькому на Вираїну дорога.
 Тобі дорога, мені гостинець битий ;
 Перестаньмо сі мій миленький любити.
 Не перестану, доки не дістану
 Того личенька румяного, та хорошого стану. (Ibid.)

- (N. 8). Колиши сі колисонько із дуба із дуба,
 Колиши сі в колисоньці дитинонько люба.
 Колиши сі колисонько з орішка з орішка,
 Колиши сі в колисоньці машинна потішка. (Підбереже).
- (N. 9). Полишила перепелонька свої дрібні діти,
 А сама пішла в пшениченьку сидіти.
 Ой не літай же перепелонько по ночі, по ночі,
 Бо вибериш си на тернечко вочи.
 Ой як же мені по ночі не літати,
 Дрібні діточка, чим їх годувати.
 Ой не жури сі матінонько наши,
 Поростут крильця, ми полетимо сами.
 Ой полетимо по під саме море,
 Не злетим сі ми до купки вже ніколи. (Ibid).

Дитина спить, а мати розповідає старшим „пустіям“ — коли є — про сиріток та мачуху. Пустії звели вереск, збудили, як мати каже, „бідну дитину“; та вона не плаче, а оглядає ся за дітьми, рада б побавити ся. Тож мати взяла дитину сама, або посадила між другі діти, а ті трипочуть її рученятами приговорюючи:

- (N. 10). Сорока ворона (або :)
 Кра, кра, ворона
 Дітьом кашу варилá,
 На порові студила.
 Ідіт діти по тріски
 Дам вам каші по трошки.

(Потім показуючи по пальчиках дитини :)

Тому дала, тому дала,
 Тому дала, тому дала,
 Тому головку скрутила.
 Фуррр — полетів, кудя хтів
 На бабину хату сів. (Заставо).

(Пор. Чубінський, IV, 33).

Або взявши ручки дитини плещуть її долонями (вчать дитину робити „тосі“) і приговорюють:

- (N. 11). Тосі, тосі, тосі,
 А свині в горосі
 Телята в канусті
 Аби буди глухі. (Ibidem).

(N. 12). Тосі, тосі, тосі,
 А свині в горосі,
 Нема кому виганяти
 Хиба би Явдосі.
 Телята в капусті
 Не треба їх виганяти
 Аби були тлусті. (Гошів).

(N. 13). Тосі, тосі, тосі!
 Татуцєви гроші,
 А мамуни сили,
 Щоби добре били. (Підмихайле).

Перекидуючи головку дитини з одної долоні в другу приговорюють :

(N. 14). Печу, печу хлібец
 Панам на вобідец.
 Печу, печу бабку,
 Всаджу на лопатку,
 Шусть в пецок, шусть! (Заставе).

(Чубінський, IV, 34).

(N. 15). Показуючи на чоло : Ту розум!
 „ на ніс : Ту пан
 „ на ротик : А ту цицю гам. (Ibidem).

Посадивши дитину на коліно мов на коня і говорять :

(N. 16). Їде їде пан, пан
 На конику сам, сам
 А за паном хлоп, хлоп
 На конику гоп, гоп
 А за хлопом жид, жид
 На конику гиц, гиц.
 Гаталай, гаталай
 Вйо — вйо — вйо! (Заставе).

(N. 17). Куй, куй ковалі,
 То великі то малі.
 А старого коваля
 Посадили на коня.
 Ковалюху на бика
 Гайта вісьта козака. (Підмихайле).

(N. 18). Їхав панищи
 На сивім конищи
 В старім сірачищи. (Ходовичі).

(N. 19). Був дід Монька
 Тримав сі з легонька:
 Шапочка капустяна,
 Дашок солом'яний,
 Сірі бички мав,
 На припічку запригав.
 Гов, тпрр, до ярма!
 Обернув сі теї нема. (Заставе).

Дітей колискових пестить жіноцтво та старші діти; мужеська ж челядь, а навіть отець, держить ся осторонь. Та се не значить, що батькови байдуже до дитини; він радо бере на руки дітей, що вже сидять. Я бачив батьків, що нахилили ся до колиски ще немічної дитини і стебельцем полегенько доторкали ся дитячого чола, носика, і т. д. не-мов бояли ся ужити безпосередно рук, знаючи, що руки у них тяжкі, привичні стерті чепігу або цїпивно „навінашо“.

II.

Для дітей, що бігають, зима нестерпна. У них зимової одежі зовсім нема, босоніж пересидять зиму здебільша на печі. Крадьком вибігають на двір, із за чого кашляють і вянуть як ростини без сонця. Тай пудаж їм без кінця! Саночки, фуркала, патичані голуби — от і вся забава діточа. Розумніші діти — так 6-літні — залюбки слухають казок про всякі страховини, хотяй самі між собою ніколи їх не повторяють, — але „дурненькі“ не вислухають і одної короткої байки як слід. „Дурненькі“ думають голосно, а хід думок у них подібний до того, який бачимо в отсих віршиках:

(N. 20). Ой мав же я два воли,
 Пігнав же я їх до води:
 Оден сі втопив,
 Другий сі загубив.
 Ой ідуж я долом, долом
 Та за своїм волом, волом.
 А деж той віл?
 В мору сі втопив!
 Деж тоє море?
 Васильками заросло!

Деж ті васильки?
 Коровиця з'їла!
 Деж та коровиця?
 В коробочку сі схвала.
 Деж та коробочка?
 Хробачки розточили!
 Деж ті хробачки?
 Помельце замело!
 Деж то помельце?
 В вогнику згоріло.
 Кукуріку за стоном
 Їде паві в кустуром. (Підберемо).

(N. 21). Що ти діду робиш?
 Коробочку шию!
 На що тобі коробочки?
 Підпеньки збирати!
 На щож тих підпеньок?
 Сучку годувати!
 На щож тої сучки?
 На мори брикати.
 Деж тоє море?
 Барвінком зацвило!
 Деж той барвінок?
 Дівки зрізали!
 Деж тоті дівки?
 Парубки забрали!
 Деж ті парубки?
 Стовпом поставали!
 Деж ті стовпи?
 Вогнем погоріли!
 Деж той вогонь?
 Помельце замело!
 Деж то помельце?
 Червачок поточив!
 Деж той червачок?
 Когутик ухонив!
 Деж той когутик?
 В пана під столом
 Вдавнив сі бульбаном. (Ibidem).

(Пор. Я. Головацький, Вівок II, 270).

(N. 22). Прийшла-сь за ситом ?
 Таж не за решетом !
 Будеш сїяти муку ?
 Таж не попїл !
 Приїхали сватачі ?
 Таж не смаркачі !
 Приїхали волами ?
 Таж не псами !
 Будеш варити пироги ?
 Таж не галушки !
 Віддавала бись сї ?
 Здало би сї !
 Шматя маєш ?
 Знайшло би сї !
 Робити вмїєш ?
 Найму си !
 Будеш в чоловіком спати ?
 Сама буду ! (Ibidem).

(N. 23). Що ти дїлу робиш ?
 Коробочку шию !
 На що тобі коробочки ?
 Попелец збирати !
 На що тобі попельцю ?
 Сучку годувати !
 А деж тая сучка ?
 Пішла на море брихати !
 А деж тоє море ?
 Барвінком заросло !
 Деж той барвінок ?
 Коровиця знасла !
 Деж та коровиця ?
 Довбїнька убила !
 А деж тая довбїнька ?
 Хробаки зточили !
 Деж тїї хробаки ?
 Когутик подьобав !
 А деж той когутик ?
 У Бога за дверми —
 Кукурїку ! (Новошили).

В такій формі хтілиб маленькі діти мати кожду казку, або хоть часто переплітану римованою бесідою. Що йно наведеними римиами діти — загалом — бавлять ся, коли мусять сидіти на одному місці, як ось зимою і при всякій сидячій забаві.

Пустуючи дівтора часто против волі старших говорять :

(N. 24). Отче наш !
 Батько наш
 Кури крав,
 На гору викидав.
 А ви діти не кажіт !
 Діти взяли, сказа́ли —
 Ба́тька біли реми́ньцями
 Вің сї вс... ка́міньцями. (Застава) — або :

(N. 25) Отче наш !
 Батько наш
 Кури крав,
 І в шіх клав —
 Кури керкотіли,
 І в шіх не хотіли. (Гірина) — або :

(N. 26). Отче наш !
 Батько наш
 Кури крав,
 На під клав.
 Поможи Боже поїсти,
 А на другі полізати. (Гопів) — або :

(N. 27). Отче наш 'же вси !
 Щось украв, принеси.
 А я вкрав кобасу,
 Завтра рано принесу. (Ibid.)

А вжеж зимою діти найбільше збиткують. Їм нікуди побігати, викричати ся, тож стають ся дразливими, докучливими, а матерям найбільша морока. Часто густо мусять мати побивати дітей — та діти скоро навикають до материних побоїв. Деякі нами жалують бити дітей, за те кленуть, лихословять. Як не помагають проклони, тоді мати скаржить ся татови, а той приносить прута або ремінну тріпачку, або тільки нагрозить, мовляв :

(N. 28). Діти, діти,
Де вас подіти?
На піч загнати,
Їсти не дати! (Гомів).

І покладе „монітора“ на видному місці за образом, коло сволока, або коло дверей.

Діти кидають прут або тріпачку у піч. В Заставоу страшили в одній сім'ї дітїй св. Николою, що суворо зазирає з образа по всіх усюдах, та ось одної днини не без страху завважали родичі, що святий має повирізувані очі.

Батько не бє дітїй із за пустованя. Літом у него часу нема зійти ся з дітїми, а зимою тільки вечерами. Тоді він сам заманює дітїй до себе, бере на руки, на коліна, позволяє дітїям торгати себе за ніс, вуса, вилазити на карк і т. ін., розповідає казки, тож дітї раді, менше пустують і вважливі на тата.

„Колиб до тепла, та вступили ся ви з хати! А то голова висохла мені з вами, дітоньки“, — зовсім справедливо бідькає мати. Ще баннійше вичікують тепла дітї. Ось блисло сонце, манить, а там через ніч понаростали сошилї, що й вікно загородили. Дітї виглядають крізь вікно, та не маючи що ліпшого робити передразнюють курій:

(N. 29). Куд, куд, куд, куд, кудкудак!
Знесла курка яйце як ходак.

Або наслідують голос пташок „жовтобрухів“, що скачуть по стрісі:

(N. 30). Покидай сани, покидай сани, бери віз!
Були стоги, обороти, типер нима ніц, ніц. (Заставе).

Потепліло. Дітї виспали на двір роєм: копають ямки, ловлять мушок, збирають камінчики. Надлетів мотиль — дїтвора бажає зловити его. Мотиль стрибнув у гору, а там високо кружляють бузьки. Дітї кричать до них:

(N. 31). Бузьок, чапля!
Молока крапля
І в горнець і в скопец,
А сам бузьок молодец. (Заставе).

Вилетіли бубьки з вирію, а діти з хат на ціле літо. Тепер вони будуть жити своїм життям, осторінь від старших людей. Десь колись по-сербають вареної страви, а то живуть хлібом та овочами. Під погоду бігають по вулиці, лякають мурашок :

(N. 32). Мурашки ! мурашки !
Забирай ти подушки,
Бо Татари ідуть ! (Застава).

Побачивши вудвуда не проминуть, щоб не гукнути йому з докором :

(N. 33). Вуд-вуд, вуд-вуд, вудвуде,
Чом ти робиш як люде ?
Люде роблять день, в ночі,
А ти сидиш на корчи. (Яхторів).

Придибають равлика (слимак з скорупою), обсядуть кругом і вигукують без кінця :

(N. 34). Павли, равли !
Вистав роги
На всі штири стоги ! ¹⁾
Тобі два, мині два,
Поділім сі вобидва. (Застава).

Коли купають ся, а в уха поналиває ся їм води, то поприкладають до вух камінчики і просять :

(N. 35). Павли, равли,
Вільляй воду
На колоду.
Як не вільлеш,
То сам віпеш. (Гомів).

В дощ робить дівтора совганки, ставить на воді млиники, та при-сьпіває :

(N. 36). 1. Не йди, не йди дощку !
2. Навару ти борщюку,
3. Поставлю ти в кутику

¹⁾ В Підмихайлю: На всі штири обороги.

4. На чирвонім прутіку.
5. Поставлю ти на горі,
6. Щоб не віли муравлі. (Заставе).

В Печенії пов. перемишлянського, від 4-того стиха кінець відмінний :

5. Прутик ся розхитне,
6. Тай ся хмара ровійде.

В Гошові більша половина відмінна :

3. Як не хочеш пісного,
4. Дамо ти масного.
5. Поставлю на дуба,
6. Закличу голуба :
7. Занім голуб прилетит,
8. Всього сі дощик розлетит.

Коли дощ надто довго плющить, вибігають на двір і співають :

(N. 37). Вийди, вийди соничко
На попове поличко,
На бабине з'лечко,
На наше подвірничко. (Заставе).

(N. 38). Гет хмари, гет хмари
Над ліс, над Татари !
До нас сонци, до нас сонци,
Бо ми християни. (Печенія).

Як котра дитина плаче, другі передражняють її :

(N. 39). „Кумо, кумо! Де ваш кум?“
„На війні!“
„Там і мій! Плачмо вобі!“ (Підмихайло).

Прозиване належить необов'язково до репертуару диточих вигадок, і то, розуміє ся, прозиване до прикладу, як ось :

(N. 40). Іван — Балабан! Марина — торбина!
Василію, вер.. ти сі кіт на шию ;
Латков прилатаю: виріш, не відідреш! (Заставе).

За онучарем, що переїждить селом, кричать діти, також передражняючи его голос:

(N. 41). Давай вонуці, давай!
 Діти кохані,
 Давайте вонуці погані!
 Давай вонуці, давай! (Заставе).

Хто пригляне ся роботі жидів-шіняїлів, сільських жидів склепарів, мусить признати, що вони дають дїтворі перші лекції практичної торгівлі і — злодійства.

Уличний гурт дїточий придумує ріжнородні забави. Роблять весіля, похорони, хрестини з всіми формами, які бачили у старших.

До сталих забав належить 1) „жмурка“, або „хованець“. Один дїтвак прижмурує очи — иньші діти ховають ся. По хвилі той, що „жмуриє“, відкриває очи і йде шукати похованих. Котрого знайде, той іде жмурити. (Заставе).

2) „Панас“. Із шнурків, поясків, а пастухи з уздечок роблять ланцюг або обруч і держать его з середини. Одному учасникови завязують очи і він має ловити.. Иньші держать ся як найтихійше, тільки десь колись викликають :

(N. 42). Панас, Панас!
 Покинь мухи,
 Лапай нас! (Заставе). або :

(N. 43). — Танас!
 — А де стоїш?
 — О, на ринку.
 — А що держиш?
 — Дїтинку.
 — Пусти ся до нас і лапай нас! (Гомів).

В Заставю ся забава носить назву „ринка“ і належить до весняних гайлок дівочих.

3) „Перстенець“. Діти сідають рядком і складають руки долонями до купи. Одна дитина відходить від гурту, а в тім часі котрась дитина затулює між долонями перстенець (патичок, стебельце). Дитина, що була відійшла, вертає, а гурт говорить :

(N. 44). Гадуль, гадуль, гадулька!
 Десь там моя завулька
 По полю літала,
 Злоте піре збирала.
 Вий, вий, завивай! (Яхторів).

Дитина вгадує в кого перстенець і каже: Ти Марисю перстінь дай!

4. „Бирки“. Та забава буває між двома хлопцями. Бирки, є то вісім пар патчків відповідно оброблених і прозваних. Так: 1) щастя, 2) попи, 3) дяки, 4) віти, 5) присяжні, 6) десятники, 7) курви, 8) бирки. Щастя є кулька величини середного ліскового оріха. Піп, дяк і т. д. аж до присяжного є чотиригранні стовпчики, завершені таким же стіжком. Розрізняють ся головню зарізами по боках. Піп має 2 зарізи (карби) коло підстави, а один під верхом паралельно з підставою, а на полю між карбами один великий скісний хрест. Дяк не має карбів, тільки по три скісні хрести на кождім боці. Віт має 5 карбів з долини, десятник по десять, присяжний набуть по сім карбів. Піп на чиколоток (цаль) високий, другі чини де що низші. Широкість бока рівняє ся четвертині висоти. Курва є квадратова трісочка з двома супротивними скісними кутами. Бирка має вигляд половини курви. Грач бере всі патчки на долоню, підкидає в гору і підставляє противну сторону руки. Фігурки, що задержали ся на руці, підкидає грач знов в гору і ловить одну з них. Коли бирки зсунуть ся з руки, або грач зловить більше як одну, то передає патчки своему противгравови. По виловленю всіх бирок грачі порівнюють, що котрий має. Грач повинен мати по одній штуці з кождої пари бирок; коли ж не достає йому, то противник дає йому приписане число ударів на долоню. За щастя 6є 25 разів, за попа 18, за дяка 15, за віта 12, за десятника 10, за присяжного 7, за курву 5, за бирку 3.

Неначе продовженєм дїточого життя на улиці є гурт пастуший. В сьому гурті повторяють ся пісьні гурту уличного, але є також пісьні чисто пастуші, як:

(N. 45). Коровиця мече,
 Доїти ся хоче. (Печенія).

(N. 46). Присвятая Тройце,
 Покажи нам сонце,
 Щоби добре знати,
 Коли до-дом' гнати. (Ibidem).

(N. 47). Ой мамуню, мамуненько, що буде ділати :
Тяжко свого баранця до дому загнати.
Або го варіжмо, або го продаймо,
Або суді ворендарці за горівку даймо. (Ibidem).

Та с часом перемагає співний матеріял захоплений у старшої молодіжі, а понад все те найбуїїше розвиває ся казка.

(N. 48). Між різними забавами пастухів замітна „решітка“. Два хлопці кидають у капелюх чи то в шапку по 1 крейцарови і один грав на нумери, другий на вірли. Котрийсь трясє капелюхом і викидає крейцарі на землю. Як оба крейцарі упадуть тии самим полем, то хлопець, що грав на те поле, забирає гроші, а другий дає цілу ставку. Як упадуть крейцарі різними полями, то не виграв жадем. (Заставе).

Діточе житя кінчить ся з хвилию, коли конечність важене дівка в ряди „челяди“. Конечність та скорше захоплює хлопців, як дівчата, а вже найскорше старших по роду хлопців, бо в тій самій рідні первородні стають „челядью“ в осьмім році житя, дальші діти „байдакують“ геть поза десятий рік.

В доповненю до матеріялів вібраних д. М. Дерлицю подаємо тут іще декілька коліскових пісень із збірок списаних в різних часах д. Володимиром Навроцким (у Голгочах підгаєцкого пов.), Ів. Франком (в Нагуєвичях дрогобицького пов.), д. Павлом Кирчовим (у Корчині стрийського пов.) і непідписаним збирачем в Любінцях (стрийського пов.), Збаражі і Скоржах (збаразького пов.). *Ів. Франко.*

Вар. А. до N. 4.

Ой люлю, люлю, ти дитинко маленька,
Поломила се колисонька новенька.
Ой не так ми жьиль колисоньки нової,
Ой як же ми жьиль дитиноньки малої. (Голгочі).

Вар. Б. до N. 4.

1. Ой колисала, ой колисала дитину маленькую,
2. Ой урвала я, ой урвала я поворозку тоненькую.
3. Ой не жаль мені, ой не жаль мені поворозки тоненької,
4. Ой лишень ми жаль, ой лишень ми жаль дитинки маленької.
5. Бо колисочка, поворозочка з крутого деревечка,
6. Дітинка мала, дітинка мала матінці від сердечка.
7. Бо колисочку, поворозочку за день, за два збудую,
8. Дітинку малу, дітинку малу за рік не вигодою.

9. Бо колісочка, поворочка іще другая буде,
 10. Дітинка умре, дітинка умре, другої вже не буде. (Корчин)
 Пор. Чубінський, IV, 29.

Вар. Г. до Н. 4.

Зломала ми ся колісочка новая,
 Забила ми ся дитинонька малая. (Скорини)
 (Дальші чотири рядки = ряд. 3, 4, 7, 8 вар. Б).

Вар. Д. до Н. 4.

Та-и колісала дитиноньку маленьку,
 Поломала-и я колісочку новеньку.
 Ой не жаль мені та колісоньки, що ми ся поломала,
 Тільки жаль мені та дитиноньки, що ми ся розплакала.
 Бо колісонька з крученого деревця,
 Мала дитина з під щиренького серця.
 Колісочка є, все колісочка буде,
 Як дитина вмере, то такої не буде. (Любінці)

Вар. до Н. 5.

Прийди сонку в колісоньку,
 Присни мою дитиноньку.
 Щоби спало — не плакало,
 Щоби росло — не боліло
 Головонька і все тіло,
 Щоби личко не змаріло. (Голгоці)

Вар. А. до Н. 8.

Ой покинула перепелонька діти,
 А сама пішла ішениченьки глядіти.
 Не жури ти се, перепелонько нами,
 Підростут крилці, полетимо ми сами. (Голгоці)

Вар. Б. і В. до Н. 8.

Ой та вивела перепелонька діти,
 А сама пішла в ішениченьку сідіти.
 „Ой а щож міні, перепелятка по вас,
 Коли не маю перепелонька до вас?“ (Нагузвичі)

Ой не куй, не куй, сива зазулько в ночи,
 Не вибирай си на терниноньку очи!

Ой як жеж міні по почи не кувати ?
 Маю дітоньки, ні с ким їх годувати. (Нагуевичі)

(N. 49). М'яў, кнцю, м'яў!
 Де-сь бував?
 У млинї.
 Що-сь видав?
 Міх муки.
 Чому-сь не взяв?
 Бо-м се бояв. (Голгочі)

Пор. Чубинський, IV, 34.

(N. 50). Люлю, люлю, мій спночку,
 Справлю я ті колисочку.
 Справлю я ті колисочку
 Тай повішу на дубочку.
 Сонце вйде, обігріє,
 Роса впаде тай скуцає,
 Листок впаде тай накривє,
 Вітрець стане, заколише,
 Птах прилетит, засьпіває. (Скориків)

(N. 51). Ой спи дитя, колишу тя,
 Як ти заснеш, відійду тя;
 Відійду тя в чисте поле, —
 Спи дитинко, спи соколе! (Скориків)

(N. 52). Ой спи дитя, колишу ті,
 Як не заснеш, я лишу ті,
 Піду в поле на роботу,
 Не верну сі аж в суботу.
 Зробю тобі колисочку,
 Повішу і на лепочку.
 Буде вітрець повівати,
 Дітиноньку колисати.
 Будут пташки прилітати,
 Дітиноньку годувати. (Нагуевичі)

(N. 53). Ой лю-лю-лю, колишу тя,
 Як ти заснеш, я лишу тя.
 Сама піду на Вкраїну,
 Тебе кину у кропиву.

Буду іти з України,
 Возьму тебе із кропивки,
 Положу тя в колисочку,
 Повішу тя у лісочку.
 Буде вітрець повівати,
 Буде тебе колисати.
 Будут птанки прилітати,
 Будут тебе укривати.
 Буде дожджик покропяти,
 Буде тебе накормяти. (Корчин)

(N. 54). Ой бодай, бодай не рано кури піли,
 Щоби сі мої вороги розболіли!
 Ой бодай, бодай не раненько свитало,
 Щоби сі моє дитятовенько виспало! (Нагуєвичі)

(N. 55). Гойда-да!
 Хліба нема.
 Був бохонець,
 З'вів баранець;
 Була кришинка,
 З'віла дитинка. (Збараж)

(N. 56). Люлю, люлю, старий гулю,
 Дам ти їрейцар на цибулю,
 А ще другий на петрушку
 Закришити Гані юшку. (Ibid.)

(N. 57). Люлю, люлю, старий гулю,
 Як ти заснеш, я ті друлю. (Нагуєвичі)

(N. 58). Ой нини, нини, та збавилам си динни
 Та коло тої маленької дитини.
 Збавилам динни, та іще й збавлю ночи,
 Не висплю я сі та й мої чорні очи. (Любінці)

(N. 59). Ой люлю, люлю по під зелену дулю,
 Ней си вколишу дитиноньку малую.
 Ой колисочка яворовая, повивачі тоненькі,
 Ой люлю, люлю, ангелику маленький. (Ibidem)

(N. 60). Люлю, люлю, колишу ті,
 Як ти заснеш, то лишу ті,
 Піду в поле по зіленько
 Дитинопці по спаненько.
 Принесу ті тее спанє,
 Будеш спати аж до ранє. (Ibid.)

(N. 61). Гойда, гойда, гойдашечки!
 Зимна роса на пташечки,
 Ще зимнійша на дітоньки,
 Котрі бідні сирітоньки. (Ibid.)

В Наг. остатній рядок: Що не мают матіоньки.

(N. 62). А-а! а-а! на ката,
 На дитину дрімота.
 Котик буде мишку мняти,
 Дитинопька буде спати. (Ibid.)

(N. 63). Ой не щєбєчи ти сивий соколочку,
 Бо ти ми збудиш маленьку дитиночку. (Ibid.)

Пор. Чубінецький, IV, 22.

(N. 64). Ой люлю, люлю, кобим ті вилюляла,
 Кобим сі в тебе потїхи дочекала.
 Ой люлю, люлю, ти дитинопько красна,
 Ой коби-сь росла, сиві би-сь бички пасла.
 Ой люлю, люлю, ти маленький соколе,
 Коби ти виріс, дала бим ті до школи.
 Ой люлю, люлю, заки ті підгодую,
 Не рочок, не два в тобов сі набідую. (Ibid.)

ФОЛЬКЛЬОРНІ МАТЕРІЯЛИ.

Із збірки професора д-ра Раймунда Кайндля.

Вже більше як дванацять літ займає ся підписаний етнографічними працями про Русинів. В часі своїх численних вандрівок по руських оселях у Галичині і Буковині зібрав я також чимало пісень, приповідок, загадок і т. п., при чім особливо допомагали мені оо. парохі Манастирський, Гавіцький і Граматович, а також моя жінка Людміла. Частину того матеріялу опублікував я в своїх численних працях про „Руснаків“ (Русинів з рівнин) і Гуцулів (гірняків), особливо в книжці „Die Ruthenen in der Bukowina“ ч. I і II (Чернівці 1889 і пізн.) і „Die Huzulen“ (Відень 1893). Але велика часть задля браку часу лишилася досі неопублікована. Ті матеріали я їй подаю для „Етнографічного Збірника“.

Др. Р. Ф. Кайндль.

I. Із народньої пам'яті про панщину.

- (N. 1). Гей, гей у керничинці вода студененька ;
Тай за пана Верменина панщина тиженька ¹⁾.
А як прийшов пан Молдован ²⁾, лекше на роботу :
Через тиждинь на панщину, на клаку ³⁾ в суботу.
А в неділю-неділеньку тай у всі дзвони дзвоня :
Ватамани цілим селом до рахунку гоня.
Тай прийшов я перед пана, став я до рахунку,
А пан каже : „Футуй наса !⁴⁾ А приніс ес курку ?“

Ой пішов я та до дому, став курку ловити,
 А присяжний за чердаки⁵⁾ хоче жінку бити.
 Ой влетів я там до хати, та не встиг' їм сісти,
 А десьятник: „Дай від хати жовньирови їсти!“
 . . . . .⁶⁾
 Пане брате, пане брате, алеж утікали,
 Аж по корчах шаравари широкі підрали.

Отсю цікаву пісню про панщину мав в 1830 році один сліпий чоловік із Товтрів (на Буковині, вишницького пов.), коли його окружний комісар Апіян переслухував за бунт проти дідича, подітувати до протоколу. Тодіж вона мала бути опублікована в львівській часописі „Rozmaitości“, додатку до урядової „Gazety Lwowskiej“ *). 1) Той Вірменин, на прозвище Голобас (Holobass), був тоді державцем у Товтрах. 2) Молдавський бояр Янко Доніч-ага був тоді дідичем Товтрів. 3) Клака зам. старого глака — голока. 4) Футуй маса — румунське прокляття, значить сореміцького значіня. 5) Про данини з курей і чердаки див. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina, III. 6) Тут бракує ще кількох куплетів, в котрих описані були дальші тигарі і кривди, далі бунт селян, его усмирена при помочи війська, боротьба селян з войками і прогнане войків із Товтрів.

P. Ф. Кайндль

(N. 2). Та кувала зауленька від гаю до гаю,
 Як втікала паньщиночка із нашого краю.
 Ой як вона утікала, панки її ловили:
 „Панщиночко наша люба, що ми добре жили!“
 Ізійшли си пони, дяки і взяли читати:
 „Вийдїт, вийдїт із середу панщину ховати!“
 Панщиночку поховали, хрест на ню поклали,
 Але всі ті варіати жьильно заклакали.
 Не плачте ви, варіати, ви того хотїли:
 Ми робимо на ввєс тиждень, та не маємо віри.
 Ми робимо на вас тиждень, а собі в суботу,
 А як вийде: „Футуй маса! нема з вас роботи!“
 Будете ви, панки, знати, як нас шинувати,
 Як будете самі жати, а їмості вязати.
 Дякувати Господеви й нашому цареві,
 Шо дарував паньщиночку усему краєви.
 Дякувати Господеви, найвисшій Царици:
 Дарована паньщиночка найбідній вдовици.

*) Ся звістка хибна. В „Rozmaitościach“ з 1830 ані жядного дальшого року нема тої пісні, тай опублікованє її при тодішніх цензурних відносіях було зовсім неможливе. *Ів. Фр.*

Дякувати Господеви, найвишій фігурі,
 Шо не прьїдїм тоті прьїжі і не несем кури ¹⁾.

(N. 3). Ой горіла Колошійка, та най горьї й Кути!
 Ми би в панів не служили, коби не рекрути.
 Ми би в панів не служили і панів не знали,
 Коби наші білі ручки назад не вязали.
 Вязеш мені, пане, руки, вязеш мені й ноги,
 А на кого відказуєш тоті сірі воли?
 Аби тоті сірі воли панщину робили,
 А ми хлопці молоденькі цісару служили.
 Ой цісару, цісаречку, чому нас вербуєш?
 Магазини погоріли, чим нас погодуєш?
 Ой буду вас годувати гречьинов половов,
 Та буду вас виріжьити цісарьков дорогов.
 А гречьинона половочка гірка не солодка,
 А цісарська дорожечка тьижка, не широка.
 Як увійшов пан капітан меже наші хлопці, —
 Ой сарака Буковина! Забрані всі хлопці!
 Ой забрані хлопці, що буде робити?
 Вдарив цісар на ворога, ідїм боронити.
 Вдарив цісар на ворога з самого презенту, —
 Баран кутя теремтету, марш до регіменту!

(N. 4). Ой слухайте, люде добрі, шо хочу казати:
 Це є нова співаночка, хочу і співати.
 Це є нова співаночка, хочу і співати:
 Зачьили си депутати з панами тьгати.
 Казали нам депутати, шо нам гаразд буде,
 Збиваймо си у громаду, комісія буде.
 Ой они си збили в велику громаду,
 Пішли до Маршевки тамки на пораду.
 Ци ви чули, люде, вже таку побліку,
 Що написав Кобилиця в Маршевков супліку.
 Тай він і написав, післав до кризенту,
 Але йиму жовньир вїйшло до пів регіменту.
 Ой сїдлят під старосту конї воронїї,
 Веде жовньир в Путилову аж дві компанії.

¹⁾ Про ті данини див. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina III. Варіянти сеї пісні див. вкше М. Бндік, N. I і VIII; Купчанко, стор. 569; Головацкія, III, 1, 205—212; Кузьмичевскій в Києвск. Стар. т. XVII, 427—434.

Ой ввійшли у Сторонец, там си згідували,
 Молодшці си тому такіж радували.
 Ой шоби ви молодшці вігibli на болу!
 Збіглисте си за жовньиром, як жиди у школу.
 А яблінка суховерха не хоче родити;
 Уже пішли Кобилицю у Плоску ловити.
 Ой там йнго змудрували, супліку читали,
 Тай там уже йнго на чьис завйизали.
 Ой йнго завйизали — дей же йнго кату!
 Тай розбили Кобилиці в Краснім Ділу хату.
 Они йнго завйизали тонкими ливами
 Тай займили у Сторонец долів облазами.
 Як пригнали у Сторонец, стали перед пана:
 „Та не файна, Кобилице, за тя пішла слава“.
 Ой сходят ся усі панки, сходят ся всі лісні,
 Тай убвли Кобилицю в підкови зеліані.
 Ей пане Джурджоване! Вся твоя Віжниця!
 Погибаєт у Чернівцях Лукин Кобилиця.
 Ой пане Джурджоване, продай сірі воли,
 Та відкупн Кобилицю із тої неволі.
 Ой ріжут сірі воли, жовніри ся ділют,
 А Джурджован, то славний пан, нічо му не вдіют.
 Ци ви чули, люде добрі, таке доволіне?
 Звоювали Путилову в велике говіне.
 Звоювали Путилову на всі штири чьисти,
 Записали Путилову, що самі опришки.
 Звоювали Путилову в велике говіне,
 Та забрали барабульки, нема й на насіне.

(Записано в Сергіях на Буковині. Із верваї, яку співають у Бергометі, знаю тільки один куплет:)

Ей пане Джурджоване, що твоя Віжниця!
 Пропадає в криміналі батько Кобилиця.

(Варіант записаний д-ром О. Колессою див. Житє і Слово I, 143).

Остатні 8 рядків, се шматок иньшої піснї про бунт у Путилові, що був перед
 знесенем панщини, десь в 1846 чи 1847 році. Про сей бунт оповідав мені очевидець,
 селянин Осьвіцінський із Довгополя гал. ось що: Перед дарованем панщини збун-
 тував ся Путалів за ліс Пан Ромашкан покликав комісаря, сей вислав побережників
 до ліса, щоб віганяти людей. Люде тих побережників полапали, поналивали їм горя-
 чої смоли на голови а руки порозпинали на патаки і так їх пригнали з ліса до пана
 тьї кажуть: „Що-сте нам за вовків у ліс прислали? Нам вовків не потрібно“. Тоді
 комісар покликав військю. Люде зійшли ся перед воиків — більше як 500 люда і по-
 вялянали перед ними. Тоді комісар казав, шоби йому видали бунтівників. Вони не

хотіли, то він сам вибрав кожного десятого, взяв 50 людей, а решту пустив і військо розоставив по хатах. Воляки різали воли: шкуру лишали, а мясо варили і їли. Тих бунтівників позаковували і повсаджали до арешту. По тім з'їхав староста і позасуджував їх: тому 10 бучків, тому 15, тому 20 і так далі. То їх били від рана до обіду, а решту били потім по полудні аж до ночі. Бив гайдук Базилько так міцно, що аж йому рука спухла („розвила ся“); то він руку перевязав хусткою і бив далі. *Др. Іван Франко.*

II. Пісньня про села над Черемошем.

Та не було тай не буде по над село Кути:
 У осени на весілю лиш би ся набути.
 Та не було тай не буде по над село Тюдів:
 А в'ни собі по головці¹⁾ тай несут до Кутів.
 Та не було тай не буде над Великий Рожен,
 Шо не можна заходити тай іт хаті з вогом.
 Та не було тай не буде по над ті Ростоки:
 Я заслужив штири кові, а все білобокі.
 Та не було тай не буде по над село Губки:
 А там люде от фудульні, сходят сі до кунки.
 Та не було тай не буде над Білоберезку,
 Шо не можна натрафити до Марії стежку.
 Та не було тай не буде по над Хороцову,
 Шо я собі ісподобав дівку богачову.
 Та не було тай не буде по над Бервінкову,
 Шо зробили із гатьиром²⁾ за гору дорогу.
 Та не було тай не буде по над Устеріки:
 Куда їду, повертаю до душки Маріки.
 Та не було тай не буде по над село Стебне:
 Штири воли коло хати, а сіна ні стебла.
 Та не було тай не буде по над Довгополе:
 Такі мені за дівчипов бідашечка коле.
 Та не було тай не буде над село Ферескул,
 Шо я собі уподобав дівчину Параску.
 Та не було тай не буде по над Яблоницю:
 Війшов циган на улицю тай зголив гув....
 Та не було тай не буде по над Яблонову:
 Я си тутки поспіваю тай піду до дому.
 Та не було тай не буде над село Гриневу:
 А я собі штири воли в полонину жену.
 Ой жену, каже, жену, в Грамітнім попасу,
 І коника розсідлаю тай звару кулешу.

Та не було тай не буде по над Голошину.
 А я собі уподобав дівку Василю.
 Та не було тай не буде по над Шикманівку,
 А я собі ісподобав у богача дівку.

Сю пісню зложив якийсь тесьля із Старих Кутів, що часто мандрував по всіх селах горі Черемошем від Кут аж до Шикманів. 1) Себ то по головці чіснику візьмуть тай ідуть на торг, аби дістати пару крейцарів. 2) Гатьирем прозвали Гуцули д. Мільчевича, начальника громадського в Гриневі, що живе в Шикманах, присілку Гриневі, і займає також місце доглядача татей і доріг побудованих на Черемоши пруською спілкою.

III. Зразки гуцульського гумору.

- (N. 1). Іде бичок у плавчок тай тоненько риче:
 Вийди, вийди, гівчинонько, шось ті легінь кличе.
 Та не ввійшла гівчинонька, лишень єї мати:
 „Кому треба до гівчини, най іде до хати“.
 Ой прийшов я до хати та не спостиг сісти,
 Дали мені барабульку нелуплену їсти.
 А я тоту барабульку лиш пересуваю;
 Стоїт книшок на полиці, я сі позираю.
 На припічку варениці, а на столі сир, сир,
 А я тоту барабульку по за себе фир, фир! (Яблоница)
- (N. 2). Кликкала мі молодичка до хати, до хати,
 Та в'на мені помінила подарунок дати.
 Ой я прийшов та до хати та на приспі сиджу,
 Бо я того подарунку від неї не виджу.
 Вийшов з хати чоловік та мі бучком упік,
 Такий ми дав подарунок, шо я ледво утік.
 Ой тікав я, ой тікав я з горба на долину,
 Та вложив я дільче ребро на божу ворину. (Ibidem).
- (N. 3). Деж єс ми си забарила, ма мила притуло?
 Коли ж би ті цілювати, тогди ті не було. (Ibid.)
- (N. 4). Всі ся хлопці поженили, а я на остатку:
 Таке маю гівче взяти, сім пйидей у задку. (Ibid.)

IV. Буковинські примівки.

- (N. 1). **Від уроків.** (Примівниця набирає свіжої води до горшка і говорить над ним:) В лісі росло дерево, убирало сі в кору, в краки, в лист,

в цвіт. Стяли єго. Як не має воно тепер сили рости, цвісти, так аби не мали сили уроки панські, циганські, діточі, жидівські, парубоцькі, дівочькі, жабячі і гадячі. Аби так щезли, пропали, як пропадає сіль від води і віск від огню! Ху! Ху! Ху! (хукає тричі). Тьфу! Тьфу! Тьфу! (Піає тричі на хорого і потім дає йому напшти ся тої води).

Записано в Хлівештах, черновецького пов. на Буковині.

(N. 2). **Від золотника.** (Золотником називають, здасть ся, ріжнородні жолудкові слабости).

Золотниче, золотниче,
Добрий чоловіче!
Ти тут не уживай,
Червону кров не спивай!
Или на Чорне море,
Там де ніхто не ходи,
Де кури не запівають,
Де люде не зачувають,
Де дзвони не задзвонюють,
Де голос не заносят.
Там для тебе чорні столи
Чорними скатертами застелені,
Чорні миски, чорні ложки накладені,
Чорна страва насиплена.
Там то уживай,
Тай сюди до (імярек) не вертай!
Бо тут сидит Михаїл на воротах
В червоних чоботах.

Записано в Волоці над Черемошем, черновецького пов.

(N. 3). **Від колотьби.** (Примівниця бере шнурок „укручений на ліву руку“ і вимовляючи примівку за кожним рядком при слові „вяжу“ завязує гуд у шнурі, а остатній при кінці примівки. Се повторяє ся три рази або одного дня, або до трьох день, а по тім кладе ся той шнур на хорого).

Я колопні сію, колотьбу вяжу;
Я колопні беру, колотьбу вяжу;
Я колопні мочу, колотьбу вяжу;
Я колопні тягну, колотьбу вяжу;
Я колопні бю, колотьбу вяжу;
Я колопні тру, колотьбу вяжу;
Я колопні дергаю, колотьбу вяжу;

Я колопні шустрію, колотьбу вяжу ;
 Я колопні пряду, колотьбу вяжу ;
 Я колопні мотаю, колотьбу вяжу ;
 Я колопні перу, колотьбу вяжу ;
 Я колопні звиваю, колотьбу вяжу ;
 Я колопні сную, колотьбу вяжу ;
 Я колопні тчу, колотьбу вяжу ;
 Я колопні білю, колотьбу вяжу ;
 Я колопні кроню, колотьбу вяжу ;
 Я колопні ношу, колотьбу вяжу.
 Як з сих колопень нічо сї не зводит,
 Так аби ся і з сеї колотьби нічо не звело! (Ibid.)

У. Діточі пісні, прозиваня, передразнюваня, насьміхи і т. и.

(N. 1). А — а — а!
 З'їли вовки барана,
 А ягничку пси, пси, —
 Ти дитинко спи, спи!

Дерлиця, N. 4.

(N. 2). Гой-да, чемерда!
 Ліпше пиво як вода.

(N. 3). Гейцю люлю, люлю,
 Під зелену дулю!
 Дуля буде цвисти,
 Дитя буде рости ;
 Дуля буде родити,
 Дитя буде ходити ;
 Дуля буде обпадати,
 А дитя буде збирати.

Дерлиця, N. 1.

(N. 4). Ой ходит сон коло вікон,
 А дримота коло плота.
 Питає ся сон дримоти,
 А де будїм почувати ?
 Там де хата тепленькая
 І дитина маленькая.

Дерлиця, N. 2.

(N. 5). Раз — два — три,
Четвертого дідько бере.

(N. 6). Раз — два — три,
Крав я і ти;
Тебе били, мене ні,
Бо ти влодїй, а я нії.

(N. 7). Раз — два — три!
Стара баба — ти.

(N. 8). Їжте діти борщ,
Дуже добрий борщ:
Три дни стояв
Тай пес хлєпав.

(N. 9). Кра — кра — ворона,
Дітьом кашу варила:
Тому дала, тому не дала,
Тому головку вірвала.

Дерлиця, N. 10.

(N. 10). Кра — кра — ворона
Дітїм кашу варила.
„Ідіт діти по тріски,
Дам вам каші по трішки!“
Тому дала, тому не дала —
Фур! полетіла.

Перекидаючи головку дитини з одної долоні в другу приговорюють:

(N. 11). Печу, печу папку,
Саджу на лопатку:
Шутулуць у піч!

Пор. Дерлиця, N. 14.

(N. 12). Перебираючи дитині пальчики на носі приговорюють:
То горошок, то фасулька, то кукурудзок, а то бобище — фур за
плотище!

(N. 13). Тосі, тосі, тосі!
А свині в горосі,
Телята в капусті,
Аби були тлусті.

Пор. Дерлиця, N. 11.

- (N. 14). Діти, діти,
Де вас подіти?
У коробку тай на піч,
Мете шкроботіти.

Пор. Дерлиця, N. 28.

- (N. 15). Тату, тату,
Сідай на лопату,
Та поїдеш по за хату.

- (N. 16). Не плач, дитинко, не плач,
Принесе кітка на фості колач.

Половикови співають :

- (N. 17). Гу! Га! Половик!
Злапав курку за йизик,
Я йиго буду ловити
Тай йиму голову крутити.

Жабам співають :

- (N. 18). Кумо, кумо! Шо-с варила?
Борщ, борщ, бураки-ки-ки!

Пор. Дерлиця, N. 39.

Слимакови співають :

- (N. 19). Петре, Павле, вистав роги,
На штири пороги!
Тобі два, мені два,
Поділім ся обидва. — Або :

Пор. Дерлиця, N. 34.

- (N. 20). Равле, Павле, вистав роги,
Дам ти їрейцар на пироги:
Тобі два, мені два,
Поділім ся обидва.

Вірмен висьмівають :

- (N. 21). Гоп, чук, Верменчук,
Продав маму за капчук.

Жидів висьмівають :

- (N. 22). Хаім, Шулим добрий Жид,
Вітер віє, він біжить.
Вітер віє під кафтан,
Він гадає, що він пан. — Або :
- (N. 23). Хаім, Шулим добрий Жид,
Як сі наїсть, то смердит. — Або :
- (N. 24). Жид, Жид, халамій¹⁾
Повісив сі на ремінь,
А з ременя на кульбаку, —
Поцілюй мі Жиде в ср...

Насьміх на хлопця Миколу :

- (N. 25). Мику, Мику, Миколай!
Мамалигу не кивай!
Їж борщ в бураком,
Бий сі в ср... кулаком.

Насьміх на хлопця Микиту :

- (N. 26). Тиндиринди Микита,
Купив собі бичьята,
На припічку запригав,
Солом'яне яро мав.
- (N. 27). Пішла баба в ліс, у ліс
Без сокири, без коліс,
Зачепила баба в пень
Тай сиділа цілий день.

¹⁾ В Нагуевичах сей вірши сьпівають так :

Жид, Жид, халамій,
Продав коньї за ремінь,
А кульбаку за табаку, —
Поцюлюй мі Жиде в ср...
Кульбака сі урвала,
Жида біда пірвала.

Слово „халамій“, „халамій“, „халамид“, „гарамій“, „гарамія“ походить із Талмуда і значать „ошуканець“; в звязку з сим стоїть „хараман“ у приповідці „гнути харамана“ — тумавити, баламутити, див. про се M. Grünbaum, Anmerkungen zu „Überschau Hammephorasch“ в „Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft“, Bd. XL. 1886. I. Фр.

Прийшов Іван, розчепив,
 Біду собі зачепив :
 Пішла баба до пана
 Позивати Івана,
 А пан бабі присудив,
 Сорок буків увалив.

(N. 28). Мала баба три сини,
 А всі були Русини.
 Оден ходив до школи,
 Другий робив ґринджоли,
 Третій робив санчъята,
 Щоби возив дівчъята.

(N. 29). У нас така бабка є,
 Шо ногами дригає :
 За коновку черешень
 Дригала би цілий день.

(N. 30). Був дід тай баба
 Тай вілізали на граба,
 Граб сі поломив,
 Тельята побив,
 Тельята рикали,
 Пси брехали ;
 Дали до попа знати,
 А піп з печі, —
 Убив плечі ;
 Попада в груби —
 Убила зуби ;
 Дівка в комори —
 Уломила ноги ;
 Дитина з колиски,
 Хап пиріг з миски,
 Упарила писки.

Коли діти скачуть, то приговорюють :

(N. 31). Гон, гон, гона-па!
 Поїдемо до попа,
 А від попа до пана,
 Любка моя кохана.

Танцюючи присьпівують :

- (N. 32). Танцювала риба з раком,
А петрушка з пастернаком,
А цибулька дивувала,
Як петрушка танцювала. Або :
- (N. 33). Танцювала баба з дідом,
Загубила торбу з хлібом.
Гірке мов танцюване,
Загубила харчуване !
- (N. 34). Ой дід бабці
Купив капці —
За короткі були,
Утьив пальці.
- (N. 35). Нова рада стала :
Баба з пеца впала.
Як летіла, так не.....
Як упала, так сі вс....

Танцюючи „аркана“ співають :

- (N. 36). Аркан Дутка
Вс... сі тутка !
Уважайте діти,
Во буде смердіти.

Гуцкаючи дитину на колінах говорять :

- (N. 37). Їде, їде пан, пан
На конику сам, сам,
А за паном хлоп, хлоп
На конику гоп, гоп ;
А за хлопом Жид, Жид
На конику гиц, гиц !
А за Жидом Жиденята
Погубили патинята.

При грі в жмурки питають дівчину, у котрої завязані очі :

- (N. 38). — Відки ти ?
— З Яворова.

- Чия ж ти?
 — Ковальова.
 — Бувай здорова, ковальова! Бувай здорова, ковальова!

(Бігають довкола неї і торкають з легка з усіх боків, щоб не знала, кого ловити).

Коли „жмурить“ хлопець, то його питають:

- (N. 39). — На чім стоїш?
 — На шпильках.
 — Чому тебе не колють?
 — Бо я в червоних чобітках.
 — А хто тобі їх робив?
 — Стефанко.
 — Біжи, біжи! Лови його!

Ніщя передразняють:

- (N. 40). Vater unser, der du bist, —
 Мама варит, тато їсть.
 Мама варит пироги,
 Тато каже: ги-ги-ги!

- (N. 41). Ой там, ой там на горбочку
 Сидит дідько в черепочку,
 А ми єго не пізнали,
 Тай шмипочки поздоймали.

Коли діти конче просять розповісти їм казку, а той, у кого просять, хоче їх позбутися, то говорить:

- (N. 42). Був чоловік Тяжка,
 На ній біла сермяжка,
 Шмипочка з ворочка,
 На ній біла коруночка —
 Казати байку чи ні?

Коли діти говорять: казати, то зачинає знов з початку, а як скажуть: не казати, то мовить: І ви кажете не казати, і я кажу не казати. Був чоловік і т. д. Або:

(N. 43). Скажу вам казку пів казану а пів співану. Був дід тай баба (далі співучим голосом:) тай обо-о-оє старенькі. — Або:

(N. 44). Скажу вам казку за два тисічі волів. Гнав раз оден чоловік дві тисічі волів на ярмарок. Тай прийшли вони до одної кладки, а по ній міг лиш оден віл іти. Тай вони йдуть тай ідуть, ідуть тай ідуть.

— Ну, а далі що було?

— Та чекай, най перейдуть. Таже то дві тисічі волів, на то треба чьсу!

VI. Приказки при чарці у бужовинських Підгір'ян.

(N. 1). Хто не винє до дня,
Той не зичит добра.

(N. 2). Нам на здоровє,
А ворогам на безголовє!

(N. 3). За здоровє того,
Що ми в єго дому!

(N. 4). За здоровє гааднії,
Бо є ще в суднії.

(N. 5). До тебе, сволоче,
Коли ніхто не хоче.

(N. 6). Винємо, куме, до дня,
Бо лишень єдня.

VII. Перепросини при ужитю в розмові якого нечемного слова.

(N. 1). Перепрашаю за слово.

(N. 2). Пробачте за слово.

(N. 3). Шьнпую ваш гонор (або вашу честь), образи сьвітї, сонце сьвіте (або праведне) і дницку божу.

(N. 4). Не до вас мовйичи.

УІІІ. Приповідки буковинських Руснаків і Гуцулів.

1. Баба в дзвін, дідько в клепало.
2. Біду ні дома не лиши, ні з собов не бери.
3. Бідному всюди вітер у очи.
4. Більмовé око коневи не шкодит, лиш тільки шо не видит.
5. Більше днів як ковбасів.
6. Богачеви дідько за дурно дитину колише, а бідному і за гроші не хоче.
7. Брат собі рад, сестра собі несла.
8. Був ту мних, мав багато книг, а не знав, що є в них.
9. В добрій злагоді однов ягоди поділити ся можна.
10. Великий до неба, а дурний як треба.
11. Великий як сьвіт, а дурний як сніп.
12. Вибрає ся, як сорока за море.
13. Говори до гори, а гора горою.
14. Говори Климе, най твоє не гине.
15. Говорила — їхала, сиділа — везла сі.
16. Говорила небіжка до самої смерти.
17. Гола, боса, а в вінку.
18. Гора з горою ся не віде, але чоловік з чоловіком ся віде.
19. Господар, свині попро́дав, сам у кучу вліа.
20. Господи Боже, влізь тай подиви си!
21. Грай або гроші віддай.
22. Губа не постів, а рот не хольва.
23. Гуца діти не розгонит.
24. Де доньок сім, там доля всім, а де одна, і тій гідна.
25. Даїнь добрий, а кий добрий, а з вами непорадна година.
26. Дивит си як вів на нові ворота.
27. Довша середа від пїитниці.
28. До двацїть неук, до трицїть нерозум, до сорок не жонат — кругом дурак.
29. До тебе говорити, а горох до стїни кидати, то на одно.
30. Дькувать за обід, шо ся наїв дармоїд.
31. Сму вже не на лік, не на вік.
32. Е, то за богато — два гриби у оден борщ.
33. За вовка помовка, а вовк за дверми.
34. За кавалок кишки біг штири милї пішки.
35. Заправив як дідько за маму.

36. Змилював си Біг над раком, дав му з заду очи.
37. Зо страхі сорочка полотном стала.
38. З разу їли логазу, а як сі спомогли, без вечері льгали.
39. З того така користь, як з пса солонина.
40. З чим баба на торг, з тим з торгу.
41. З чужого коня серед дороги скидають.
42. Їхав верхом на палици.
43. Коби знате, що в куша пите, то би і діти забрав.
44. Коли попови дзвонят, попадю в села вигонят.
45. Комар з дуба спав, тїй ще спочив.
46. Кому си не вдам, най мене не засватав.
47. Кортит Мошка гугель.
48. Кортит, як злодія украсти.
49. Крути, верти, мусиш умерти.
50. Крутиш, як фірман батогом.
51. Ліпше з розумним загубити, як з дурним найти.
52. Мав пес хату?
53. Ми всі дурні у нашого Бога.
54. Минула Іванка сметанка.
55. Мрут люде, таке і нам буде.
56. На бідного дригота.
57. Нагадай козі смерть, вона каже: ріж мене!
58. На місї спав, міхом ся накривав тай міх під го́лови мав.
59. На пшеницю треба пшеничного поля, широкого току, а вуз-кого міха.
60. На тобі, небоже, що менї не гоже.
61. Невістка — пся кістка, свекруха — пся юха.
62. Не дай Боже з Івана пана!
63. Не дай Боже поволи на біду сходити!
64. Не для пса ковбаса, не для пана сало.
65. Не до віка каліка, не до смерти паня.
66. Не завсіди в середу Петра.
67. Не мала баба клопоту, купила собі поросьи.
68. Нема смерти без причини.
69. Не мій віз, не мій перевіз.
70. Не рано, не пізно, в сам добрий день.
71. Не роди си красна, але щасна.
72. Не стане шкірка за виправку.
73. Ні в пліт, ні в ворота.
74. Ні до Бога, ні до людей.
75. Ні сплила, ні втонула.

76. Носит сі як баба з тижбіром.
77. Овва, баба з воза, а кобилі лекше.
- 78.OGO, пиши пропало!
79. Одна біда, як рідна мама, але сім бід на оден обід, тогди аж біда.
80. Одним сі, Грицю, тіш: або сини, або їж.
81. Одно до ліса, друге до біса.
82. Осьвітив мі паску, не стою му в ласку.
83. Пан на цілу постіль, ще й ноги висят.
84. Перебіг пес через овес, не пошкодило ані псови, ані вівсови.
85. Пережегнай сі та лізь у болото.
86. Поможє, як умерлому кадило.
87. Причепи кобилі фіст, аби був довний.
88. Пропає кашук тай штирі крейцарі.
89. Самі пани, нема кому свині пасти.
90. Сьвітили би си многі руки, лиш многий рот би си заєав!
91. Сердь-пердь, завтра Великдень.
92. Сиди тихо, шоби тебе не знало лихо.
93. Скачи враже, як пан каже.
94. Сьмієт ся вершка з болота.
95. Старе дрет ся, а на нове не берет ся.
96. Таке добро, аж по під очі мокрѳ.
97. Так рівно, як відци до Косова.
98. То ще як баба дівков була.
99. Треба си поперти, аби умерти
100. У жнива дав би жінку за оден вітер.
101. У него гадох, як у пса стежок.
102. Устав, заперезав сі, тай зовсім забрав сі.
103. Ухопило за старий довг, а за новий не верне.
104. Через таку бабу чорт через одну ніч посивів.
105. Чеси дідька з рідка, та буде гладкий.
106. Шкода ходу до пустого роду.
107. Шукай вітра в полі.
108. Шукай учерашної днини.
109. Хто годен, тот не голоден.
110. Хто високо літає, тот низко спадає
111. Хто з моїм не рад, я з своїм назад.
112. Хрести сі, Іване, та лізь у болото!
113. Хто з огнем граєт, від огню умираєт.
114. Хто до двацять не розум, до трицять не жоват, до сорок не богат, — кругом дурак.

115. Я за гарбузи, він за образи.
116. Яка біда в ранку, така до останку.
117. Яке їхало, таке здибало.
118. Як звав, так звав, коби що дав.
119. Як маю свій хліб у торбі, та сьяду при горбі.
120. Як нека Бога дома, то сьвітлі гуляють.
121. Як прийшло, так пішло.
122. Як сьвіт сьвітом, не танцювала свиня з вітом.
123. Як я вже встав, най і дідько сьїде.

ІХ. Загадки буковинських Руснаків.

1. Без вікон, без дверей повна хата людей. (Зернята в гарбузі).
2. Без рук, без ніг на під віліа. (Дим).
3. Бочечка невидна, впала з поду, розбила ся, нема такого бод-
наря, аби і направив. (Яйце).
4. В однім селі дрива рубають, а в другім тріски летят. (Дзвоняць).
5. Дьирава вереня все поле збігла. (Борона).
6. За лісом, за пралісом червоне теля риче. (Скрипка).
7. З глибокого потока вилетіла сорока. (Вистріл з пушки).
8. Ідуг штири братя в дорозі, оден другого не здоганяе. (Ко-
леса в возі).
9. Кривеньке, маленьке все поле збігало. (Серп).
10. Одно каже: Свитай Боже! Друге каже: Не дай Боже! А третє
каже: Мені все одно, як в день, так в ночи. (Ліжко, двері, вікно).
11. Стерво лежить, а шкіра до води біжит. (Подушка і пішва).
12. Стоїт дівка в коморі, а їй коса на дворі. (Морква або пе-
трушка).
13. Тато ще ся не вродив, а син вже ся находив. (Огонь
і дим).
14. Чорна кобила, всю трощу звалила, білий вів усю трощу звів.
(Ніч і день).
15. Чорненьке, маленьке панну збудило. (Блоха).
16. Шило-мотовило по під небеса ся вило. (Ластівка).
17. Штири братя в оден корч стрільють. (Дійки у корови).

ЛЮДОВІ ВІРУВАНЯ НА ПІДГІРЮ.

Зібрав Др. Іван Франко.

Отся збірка людкових вірувань списана ріжними часами і в ріжних місцевостях, головнож в рр. 1880—1882 в Нагуєвичах дрогобицького пов., в Дрогобичі, Коломні і деяких селах коломицького пов. і в деяких селах стрийського пов. З моїх записок я вибрав тільки те, чого не було в збірці Ф. Колесси, надрукованій вище; ідентичні вірування, заготовані мною, я пропустив. Надто я долучив до своєї збірки декілька вірувань записаних иньшими збирачами на нашім Підгір'ю; при кождім таким н-рі я зазначаю, хто і де записав його. З самої природи річи випливає, що вірування не всюди можуть бути строго відмежовані від звичаїв, бож звичай випливає з вірування, а часто буває й так, що якийсь давній звичай, котрого значіне в народній памяти затратило ся, мотивуєть ся якимсь новійшим або ad hoc прикромним віруванням.

Систематика в отсій збірці троха ширша, як у збірці Ф. Колесси, але се тільки через те, що вищений гут материял доторкає троха ширших кругів народнього вірування. Здасть ся, що в обох сих збірках зазначено вже всі важнійші поля, на яких проявляє себе народня віра і ми можемо тільки висловити бажанє, щоб як найбільше збирачів кинуло ся на се доси у нас майже зовсім занедбане¹⁾, а для науки народвіданя безмірно важне поле.

Др. Ів. Франко.

---

¹⁾ Визмок творять досить численні праці о. Данила Лепкого, поміщені перек 10 роками в „Зорі“ і „Календарі“ Просвіти. Ті праці були б варті нового опублікованя.

I. Народня космологія і метеорологія.

1. Веселка. Веселка завсїгди одним кінцем стоїть на землі і набирає води. (Магницкій, 13). Найчастійше бере з криниці, але часом бере також з рік або з ставу і тоді захопує з собою також риби, жаби і що є в воді. То потому як надійде велика злива, то не раз видно по полю в калюжах риби, що попадали з дощек. (Пор. Federowski, 436, 437; AU, I, 73, 86; Schulenburg, 270; Bartoš, 293; Świątek, 512).

Як би чоловік пив воду з того самого місця і в тім самім часі, коли її набирає веселиця, то би зробив ся свинею.

2. Весна. На Підгір'ю повтаряють усюди: Добре то Бойко каже: доки не мине три п'ять (тоб то три рази по п'ять = 15 неділь від Різдва), доти не буде благодать (весняна погода).

3. Вітер. Коли не раз зірве ся великий вітер, то се знак, що десь хтось повісив ся. (AU, III, 108; Чуб. I, 35; Federowski, 476; Weinhold, IV, 81; Schulenburg, 236).

Часом повинé такий вітер, що як трафить на чоловіка, то йому „вкулить“ (покривить, спараліжує) руку або ногу, або наверне на него якусь иньшу слабість. Про такого чоловіка кажуть, що „його підвіяло“. (Пор. Federowski, 1002, 1003).

4. Гори. Давно, перед потопом земля була зовсім рівна. Аж по потопі як Пан Біг наказав водам уступити ся з землі, то води з великою силою почали йти в землю і декуди поздували землю і поробили на ній гори. Внутрі гір замкнена від тоді потопова вода. Декуди вона протікає і для того в горах є так багато жерел. Але є не одна така гора, що як би прокопав її до самого нутра, то з неї бухнула би така вода, що залила би весь край. (Пор. Federowski, 506, 507; Житє і Слово II, 195).

5. Град. Як у літі дуже пече, „пріє“, вітрець не повинé, то люде говорять: „Не дай Боже, аби градом не вергло“. Градом кидає нечистий. От тим то коли покажує ся градова хмара — синя а в середині білява — і з далека клекотить та шумить без вітру, то зараз треба бігти на дзвіницю і дзвонити. Є такі дзвони, що розбивають градову тучу. В Березові (колом. пов.) в 1880 році люде дуже нарікали на паламаря, що в пору не задзвонив і не розігнав хмари і через те град вбив у селі всі засіви. (Świątek, 552).

6. Грім. Котрого чоловіка грім забє, той щасливий у Бога. (Federowski, 841, 842; Магницкій, 49).

Як грім вдарить у хату, то того огню не годить ся гасити. (AU. IV, 89).

Коли на весні загримить „на голе дерево“, то ще буде сніг. (Weinhold, II, 82).

7. Дощ. Як іде перший весняний дощ, то діти вибігають просто-волосі і стоять під дощем; се на те, щоб швидко росли. (AU. IV, 89).

Коли дощ зачинає падати і на воді стають рясні бульки, то буде слота. (AU. IV, 89).

Коли дощ іде і рівночасно сонце сьвітить, то говорять:

Сонце сьвітит, дощ іде,

Чьирівниці масло бє —

або: Сонце сьвітит, дожджик кропит,

Чьирівниці масло робит. (Пор. AU. III, 325).

Такий дощ називає ся також „рудавина“; господині вірять, що коли такий дощ змочить полотню простерте на сонці для білення, то воно порудіє (його руда заїсть). (Udziela, 133).

8. Звізди. Як зіезда паде, то се значить, що якась щаслива душа вмерла. (Пор. Federowski, 403; AU. IV, 94).

Кожний чоловік має свою зіезду на небі; як чоловік умре, то зіезда впаде або й так загасне. (Schulenburg, 273; Bartoš, 292).

Коли в знімі небо вивіздить ся, тоб то коли зіезди дуже ярко горять, то се значить, що буде довша погода і великі морози.

9. Земля. Земля стоїть на воді, а усіх боків обілляна морем. Під сподом також є вода і для того як копати в глїб, то все чоловік доконає ся води. Де на землі понаставлявано великих будинків, великих тягарів, там земля погинає ся, а часом трясє ся. Є такі місця, де земля не могла витримати і запала ся. Кажуть, що під Львовом також земля погнула ся; він трясє ся вже два рази; як ще затрясє ся третій раз, то провалить ся і на єго місці виступить сьне озеро. (Пор. Federowski, 497).

10. Комета. Комету називають у Нагуєвичах мітлою. Мітла являється на небі на той знак, що має бути війна або помир на людей. (Federowski, 410; AU. III, 108).

11. Місяць. Коли новий місяць „полоче ся“, тоб то коли на нові місяця впаде дощ, то й цілий місяць буде слотавий. (Пор. Магницкій, 12).

Коли місяць на небі стоїть до гори рогами, то можна надїяти ся в тій квадрі погоди, а коли в діл рогами, то слоти. І то доти, доки

квадра не перемінить ся. З переміною квадрі міняєть ся й погода. (Грінченко, I, 12).

Плями на місяці, се брат брата на вили підняв за те, що хотів украсти у него вязанку сїна. За те Бог їх обох поставив на місяці „на поблику“ і видно, як один брат другого підняв на вили, а у него ще вязанка сїна на плечех. (Пор. Federowski, 394, 396; Kolberg, Krak. III, 8; Zbiór wiad. XIII, 17; AU. I, 85; III, 290, 291, 343; IV, 67 і д.).

12. Небо. Говорять, що по смерті душа летить аж на край світа, там де земля кінчить ся, а небо починає ся. Між землею і небом є глибока пропасть, а через ту пропасть перекинена кладка така вузька, як ниточка. То душа мусить іти по тій кладці. Отжеж котра душа в Бога щаслива, то перейде так як павук по павутині, а котра грішна, то зараз із тої кладки впаде і полетить просто в безодню до некла. (Пор. Federowski, 40, 41; Житє і Слово ІІ, 235).

Часом небо відчиняє ся, так немов блискавка блисне, але не гасне зараз, а постоїть хвилину, ясність велика бухне і в тій ясности видно нїби дрібненькі головки — то ангели. Котрий чоловік се побачить а не забуде ся, то чого в тій хвилі попросить у Бога, все йому сповнить ся. Найліпше просити спасення душі. Хто попросить багатства, то на того Пан Біг гніває ся, але просьбу его сповнить. (Пор. Federowski, 1399; Świątek, 512).

13. Ніч. У ночі від сївночи аж доки перші кури не заіють, усяка нечиста сила, ушпїрї, дїдьки, все має щїць ходити по землі. Тодї чоловікови не добре бути на дворї. А скоро перший когут заіє, то вся погань мусить ховати ся геть і вже тодї не може шкодити чоловікови.

14. Планета. Є така планета на небї, що як чоловік під нею уродить ся, то буде щасливий, а під иньшою буде бідувати. А є знов така планета, що як чоловік під нею вродить ся, то здаєть ся, здоров і нічого йому не хибує, а нараз щось таке на него нападе, що мусить іти блудом, сьвітами. Нераз отак від стола, від обїду встане, виїде з хати і піде хто знає куди і не верне аж за кілька недїль, або й за кілька лїт, як його тота планета мине. А не один під такою планетою вродить ся, що що побачить, то мусить украсти. (Пор. Чубінський, I, 14; Wisła, III, 495; Federowski, 405).

15. Сонце. Коли сонце „схопить ся рано“, тоб то зійде від разу дуже ясно, то в день буде дощ. (Магницкій, 13; Świątek, 578).

Коли вечером сонце заїде в „завалу“, тоб то в чорну хмару, то в ночі буде дощ. (Грінченко, I, 12; Магницкій, 13; пор. Świątek, 577; Udziela, 133).

Коли при заході сонця небо дуже червоне, то буде вітер. (Federowski, 390).

Коли сонце „мінить ся“, тоб то коли в затьмінє сонця, то се віщує велику слабість або війну. (Grünbaum, 269, 340; Świętek, 543).

16. Спадь. Літом, як горячі дні, буває часом спадь. Дошу не було, а в лісі в листя капає і то не вода, а таке густе, солодке, зовсім як мід. То як є така спадь, тоді пчоли збирають багато меду; а котрого року її нема, то й меду нема. Інші називають се манною. Кажуть, що часом ідеш лісом або садом і так собі махнеш рукою по листю або по звіжу, дивиш ся, а рука у тебе вся мокра і липка. Се значить, що спадь була.

17. Сьніг. Коли в знімі сьніг завальний, то в літі збіжє виляже. (Пор. Federowski, 449, 454).

18. Хмари. Хмари, то такі мішки, але не тверді, тільки так як дриглї, а в них повно очок. То доки ще кривь ті очка вода йде, то добре. Але як хмара прорве ся або як її розібє громом, то тоді така залива йде, що геть села топить. (Federowski, 434).

Хмара йде туди, куди її Господь наvertsає. Але злий дух часом сперечає ся з Богом і наvertsає не туди, де треба; тоді погана туча йде.

II. Мертва природа.

1. Вода. Про воду не годить ся мовити: добра. Як хто так скаже, то другий поправляє: „Най буде берегам добра, а не нам. Нам вода ладна.“¹⁾

Перед Йорданом о півночи вода у всіх ріках і криницях на одну хвилию переміняє ся на вино. Хто би в ту хвилию потрафив набрати води, мав би вино в коновках. Такий чоловік був би у Бога щасливий. Нам се не трафить ся.

2. Голодний камінь. Є такі камінці, бувають білі або чорні, а кругленькі; як би хто його взяв із землі і носив при собі, то все буде голодний, ніколи не буде жіг наситити ся.

3. Дим. Коли дим іде просто в гору, то буде погода, а коли стелить ся низом або клубить ся по під стріхи, то буде слота. (Пор. Federowski, 1778; Świętek, 577).

¹⁾ Се „ладна“ правдоподібно є сербське „ладна“ = холодна, а не походить від „лад“. І. Ф.

Коли гринить, то треба в печі погасити огонь, бо дим притягнув би хиару і міг би грім ударити в хату.

4. Диямент. Диямент робить гаде. Є такий день у році, що все гаде влазить ся до купи і зачинає дути на одно місце: поти дують, поки не видують диямент. Той диямент потім одна гадина, гадячий кріль, носить на голові. (Schulenburg, 96).

Диямент має то до себе, що в ночі світить ся як свічка. Положиш його на столі і в хаті так буде видно, як при свічці.

5. Живе срібло. Живого срібла не можна брати в руку, бо втече. Коли хто копає криницю, а не може відразу трафити на жерело, нехай у викопану яму пустить троха живого срібла. Воно піде по під землю, а копаючи за его слідом чоловік швидко докопає ся до нор. (Пор. Bartoš, 324).

6. Камінь. На Святий вечір як засядуть до вечері, то перед стравою дає господиня всім глотати камінь. Коли камінь обійде за чергою всіх при столі, господиня говорить ніби здивована:

— Ов, тільки вас їло, а він ще не початий!

А всі відповідають:

— Та бо не можемо.

На се господиня мовить:

— То щоби так і миши, кертницї і всяка приці не могла гризти ані збіжа, ані полотна ані нічого в наших домі.

Трафить ся часом у полі знайти камінь круглий або подовгастий, гладкий і в дірою в середині¹⁾. Такий камінь треба сховати. Як у кого є задавка а дати йому кривь той камінь води напийти ся, то зараз лекше стане. (Fedegowski, 519).

7. Крейда. Крейда як її освятити на девятьох всеночних або на великдень до реазурекції, то помагає против злого духа. Коли чоловік має таку крейду при собі, то може йти в незнати яке нечисте місце, то нічого йому не стане ся. (Пор. AU. III, 271). Треба тільки стати на місці і обкислити тою крейдою довкола себе колесо, то нечистий буде ходити довкола, а того чоловіка не побачить. Нераз він розжене ся просто до него, але як скоро натрафить на крейдяну криску, то відскочить так, як колиб ударив ся о стіну. Сввячену крейду дають пити з водою таким людям, що мають „тоту слабість“ (падачку, епілепсию). Такою крейдою пишуть також у вечір перед Юрєм хрести на дверях

¹⁾ Я бачив пару таких каменів; є се звичайно неолітичні вироби, молотки або пізнійші камні покотильця від веретін. I. Ф.

стаєн і хлівів, щоби ніяка печиста сила не шкодила худобі. (Нор. Federowski, 1509).

8. Магнес. Магнес притягає до себе залізо. Є таке море, що серед него стоїть магнесова скала. Як корабель пливе близько тої скали, то вона притягне його до себе, всі гвозді повискакують із брусів і корабель розлетить ся, а люде потоплять ся. (Simrock, III, 305; Магницкій, 46).

9. Сіль. Злий дух боїть ся соли. Коли хто має ховаця (антипка) і годує його, то не сьміє давати йому соленої страви, бо в такім разі нечистий робив би йому збитки. Один богач мав ховаця, а виїжджаючи кудись наказав жінці, щоб йому що два ставила на під у місці молочну кашу, та забув сказати, що каша не сьміє бути солена. Жінка посолонила кашу і поставила, то потім цілу ніч на поді були страшенні гуркоти, а рано жінка вийшла до стаїї, дивить ся, а всі корови за хвости висять повішані на бантах.

III. Віруваня про ростини.

1. Баба. Листок з бабки прикладають до рани, то помагає натягнути ніхур і швидше гоїть.

2. Боз. Боз — нечисте дерево. Коли його зрубати, то тому чоловікови, що рубав, може дуже зашкодити: йому вкулить руку або ногу або на него найде яка иньша слабість. (Udziała, 131). Коли діти роблять із бау пукавки або иньші забавки, то старші говорять їм: „Покиньте, се паскудне дерево, від него буде голова боліти“. (AU. IV, 74). Воно не все було таке паскудне; колись боз був добрим деревом, аж коли на лїм повісив ся Юда, то Пан Біг прокляв його. (Bartoš, 305). Про те, що Юда повісив ся власне на бзі, сьпіває ся в дяківській, доси, здаєть ся, не друкованій пісни, в отсїй строфі:

А ще Юда
Яко облуда
На сєм сьвітї ходит.
Поверг сребники
Перед сьвященики
І на бзі ся давит.
Там прилетїли дяволи з некла,
Душу істягли яко із пса стекла
І вовергоша до ада. (Нор. Federowski, 565).

3. Бульба. Бульба вперед добре родила ся. Аж як зачали в неї робити горівку, то поли заклали її і від тоді почала гнити.

4. Гарбуз. Як наїсти ся колоченого гарбуза, а зараз по тім подивити ся на суху вербу, то зараз знов схоче ся їсти. (Пор. Schulenburg, 268).

5. Гриби. Як знайдеш у лісі гриба, то хоч би й який був маленький, то вже його не можна лишити, а треба взяти. Як побачиш гриба а не возьмеш, то його хробаки звідять. (Bartoš, 304).

Гриби в лісі мають свої місця, грибовища, де люблять рости. Треба „мати до себе“, щоб їх знаходити. Не один піде, налазить ся по лісі і не знайде нічого, а другий ледво за фосу, тай набере.

Де знайдеш одного гриба, то там шукай і другого, бо він завше мусить мати собі товариша.

В котрім році дуже гриби зародять, в тім році буває помір на людей. Дехто гордує грибами і приговорює: „Як би се було добре, то би то вовки в лісі їли“.

6. Девятосильник. Є таке зіле девятосильник; як би його на дев'ятих утрьох осв'їтити, то воно помагає на кожду слабість.

7. Дерево. Коли сире дерево в огні сичить і пишчить, то кажуть, що се там грішна душа покутує.

На порозі гріх дерево рубати. (Bartoš, 283).

8. Живокість. Корінь із живокости варений на сьвяченій оливі і розтертий на масть помагає злічувати переломану кість у тілі. (Пор. Federowski, 2826).

9. Жито. Житний цв'їт счімхують долонею і додають до табаки, щоб ліпше пахла.

10. Збіжє. Із збіжя призначеного на насінє не можна нікому давати ані зичити, бо той „відбере насінє“. (Пор. Federowski, 2141, 2198).

11. Зіле. Коли хто знайде яке зіле, що помічне на яку слабість, то вириває або викопує сго тай каже: „От треба взяти, най сї не пригаджьє“, себ то: „не дай Боже такої пригоди, в якій би воно було потрібне, але на всякий випадок, добре мати його „при хатї“.

12. Капуста. На святій вечір коли поставлять на стіл капусту, повинні всі сидіти тихо і не брати за ложки. Тоді господарка говорить:

— Їдьте, діти, капусту!

— Не хочемо! — відповідають усі хором.

— Ідьте, діти, капусту! — припрошує вона знов.

— Не хочемо.

— Їдьте, діти, капусту! — вимагає господиня третій раз.

— Не хочемо.

— Ну, коли не їсте, то нехай же її в літі й гусільниця не їсть.

Тільки по тім зачинають їсти і вірять, що після сего гусільниця на-рік уже не рушить їх капусту.

13. Ключове зіле. Є таке зіле, що як косиш на луці а натрафить коса на него, то розлетить ся на кавалки. Кому таке трафить ся, повинен зараз той черекіс позбирати і кожною бадильцею доторкнути ся до коси. Так дійде й до того зіля, що від него коса тріскає. То є ключове зіле. Як би хто те зіле всушив а потім розрізав собі в долоні шкіру, вложив там кавалок того листка і знов стулив так, щоб воно там заросло, то такий чоловік до якого б тільки замка доторкнув ся тою долонею, кожний би йому зараз отворив ся. (AU. IV, 163; Federowski, 527; Świętek, 536).

14. Мак. Мак хруставець (самосівень) має то до себе, що його всі духи боять ся. Як обсіпати тм маком обійств, то там жаден унир, жаден злий дух не прийде, поки всього маку не визбирає. Як де до хати ходить умерлий і страшить, то треба таку хату обсіпати маком. Умерлий прийде в ночі і буде ходити довкола обійств, але до середини не зможе вийти через мак. То вераз чути, як така душа плаче та заводить; нікого не видно, а чути голосний плач. (Пор. Federowski, 172).

Жваний мак, приложений до міхура, що набрав на тілі, робить те, що сей міхур дуже швидко змякне і пропукне.

15. Маруна. (*Origanum maiorana*). То є таке пахуче зіле. Воно ввостає там, де посіяти дрібки в сьвяченої паски. Її корінь викопують і додають до табаки, щоби лінше пахла.

16. Німиця. (*Hyoscyamus niger*). Її насінє сиплють до миски, наливають окропом і ту пару пускають на болючі зуби, щоб перестали боліти. (Пор. Federowski, 2586).

17. Папороть. В ночі перед Іваном Купайлом цвите папороть. Хто би такий цьвіт знайшов і носив усе при собі, той бачив бж всі скарби, які де є в землі законані. (Пор. AU. I, 187; Federowski, 535, 538; Schulenburg, 269; Bartoš, 305).

18. Перець. Перець мужчнві помагає а жінці шкودить. У Дрогобичі є приповідка:

Pieprz mężczyznę na konia wysadza,
A kobietę do grobu sprowadza.

19. Песе молоко. Як узяти стебло, зігнути його в маленьке кільце і послинити так, що слива закрне те кільце немов тоненька плівочка, а на ту плівочку пустити краплину соку з песього молока, то покаже ся в разу синя а потім червона фарба, ніби кров. Діти роблячи се при-сьпівують :

Виїдь, виїдь крілю
На червонім коню!
Твої сини порубані,
По під мости пометані.

20. Садовина. Коли садовина не родить або слабо родить, то на святий вечір бере батько дитину і перед вечерею, як уже змеркне, ідуть оба в сад. Батько має сокиру, підходить до грушки або до яблінки, прикладає до неї сокиру таї каже :

— Ну, отсю мушу зрубати, бо не родит.

— Ей, татунцю, не рубайте її, — просить хлопець. — Вона вже буде родити.

— Ні, таки мушу зрубати! — грозить батько і замахує ся. Хлопець знов просить, і так до трьох раз. Після того вірять, що деревина перелякає ся і буде родити. (Грінченко, II, 21).

21. Сафатина. (*Assa foetida*). Її купують у склепі і нею кадять на Святий вечір у стайни, а особливо коровам по під вимя, щоби чарівниці не мали до них приступу. (Пор. Federowski, 1835, 2014).

22. Сварник. Є таке віле, сварник, що як його принести до дому, то певно буде сварка. (Пор. Federowski, 523).

23. Солома. Соломи в постелі, на котрій умер чоловік, не годить ся закопувати в землю, бо в тім місці нічого не буде рости; її не можна кидати на гній, бо поле сїм літ не буде родити; а треба винести її за село, на границю і там спалити. (Пор. Schulenburg, 234).

24. Страхополох. Є таке віле, страхополох, то его насінном добре підкурувати, як хто заслабне в перестрашу.

25. Тютюн. Тютюн курити не гріх, але табаку нюхати — гріх. Табаку сам чорт вигадав. То, кажуть, так було Умерла якось то чортова мати. Дуже по ній чорт бідкав ся, бо була душа не согірша. От і покликав багато людей на її погріб, щоб віддати небіжці остатню честь. Запросив і попів, ті заспівали „вічная память“ і читали всякі чтения над труною. Але найдужше смутило чорта те, що ніхто з покликаних не хотів плакати за небіжкою, а ще були й такі, що балакали; „Добре тій старій відьмі, що померла, менче буде лиха на світі, менче

чортів введе ся!" Се старшого чорта аж по душі пекло, от він і думав, щоб би то таке зробити, щоби ті люде розплакали ся по его небіжці матери. По погребі запросив чорт усіх погребових на гостину, щоби за грішну душу винили та дещо перекусили. Вони не хотіли йти, але люде пішли до чорта до хати. Чорт їх приймає чим може: горілкою в медю, колачачи і свинною. А на остатку натер повний макотерт табаки, поставив на стіл перед гістьми тай каже: „Люденькове, доси їв рот, а тепер нехай їсть ніс!" І давав їм табаку, щоби пчихали. Люде горнули ся до макотерта, а слюзи течуть їм по лицах. Чорт утішає ся бачучи, як люде плачуть по его матери. Побачив се премудрий Соломон і задумав ся, що хитрий чорт отак підійшов невинний нарід. Убрав ся в святоче шнате, вичесав голову, надів чорну шапку тай гайда до Пана Бога. Розповів Богови все, що наков чорт на землі і почав просити Бога: „Господи, треба дати людам тютюн і файки, щоби курили і спльували по плачу за чортовою мамою". — „Добре — мовив Бог — аrobi, Соломоне, як кажеш". Соломон зараз потім навязав собі цілий вінок тютюну і файок, перебрав ся за купця і подав ся з тим крамом до чортової хати. Обступили його люде, питають ся, що продає, а він їм тютюн і файки в руки: „Нате — каже — люде, куріть і плюйте на чортову маму!" Почали люде курити і кожний, хто лиш пару разів пакнув, зараз мусів сплюнути, а що сплює, то все каже: „Тьфу на чортову маму!" (Ваньовичі, самбірського пов. Пор. Fg. Rehof, Tabak, Zlata Praha 1891, ч. 44, стор. 522; пор. Грінченко, I, 10).

25. Чіснок. Говорять, що Гуцул, коли хоче, щоби чіснок був міцний, їдкий, убиває гадюку, рубає її, і тою кровю відливає молодий чіснок. Чіснок говорить чоловікови:

Не души мене до живого,
То я ті збавлю від усього злого.

Отим то годить ся кусати чіснок недуплений, а шкаралюшу випльовувати.

Чіснок називає ся „руське сало".

26. Яблона. Коли парубок ходить до дівки і думає її сватати, то йде до міста, купує пару червоних яблук і дає їй. Як прийме, то знає, що піде за него. Як би приймила і потім не пішла, то се такий гріх, як коли би зломала присягу.

IV. Вірування про зьвірів.

1. Бабна головата (Aspro). То така риба, що тіло рибяче, а голова жабяча. Її не годить ся їсти з головою, а треба насамперед голову відтяти, а потім варити.

2. Бабруна (Coccinella septempunctata). Вона проповідас чоловікови дорогу. Положи її на долоню і скажи :

Бабрун, бабрун, бабруночко,
Покажи ми дорожечку :
Ци в гору, ци в долину,
Ци в середну квартиру ?

То в котрий бік вона полізе, в той бік тобі дорога стелить ся. (Шор. Schulenburg, 266).

3. Борсук. Борсукове сало помагас на кашель і на дигавицю.

4. Бузько. Не годить ся бузькови руйнувати гнізда. Як би хто зруйнував, то він за те помстить ся: своїм дзьобом викреме огню і запалить хату. (Шор. Weinhold, IV, 83; Schulenburg, 260; Bartoš, 298; Świętek, 585).

На чий хаті бузько покладе собі гніздо, там у хаті добре веде ся. (Schulenburg, 260).

Хто перший раз на весні побачить бузька, як летить, то ціле літо буде здоровий на ноги; а як побачить бузька, що стоїть, то такого чоловіка ціле літо будуть боліти ноги. (Schulenburg, 260).

5. Вовк. Вовк не може чоловіка заїсти, бо му сьвйитий Николай зуби замикас на весь рік. Сьвйитий Николай є найстарший над вовками, то він сі просьят у нього, щоби їм бодай у зимі повідмикав зуби, щоби могли й чоловіка їсти. То чьисом сьвйитий Николай і позволит їм їсти, але й то не кожного. Не раз вовки нападут чоловіка самого серед ліса і нічо му не зробьят, а йинчого то таки серед села заїдьят.

Вовк має в хребті одноцїлу кість, таку як дручок, і не може сі скривити: як сі хоче обернути, то мусит сі весь обкрутити довкола.

Вовче горло ешмать і переходують. Коли у кого болить горло, то дають йому напити ся води процїдженої крїзь таке вовче горло.

6. Волос. У жерелах або калюжах на полю буває волос, такий хробачок чорний або білий, тонкий і довгий, подібний до кінського волоса. Хто би того волоса спив з водою, той би певно вмер. Його не можна навіть у руку брати, бо він може вгризти ся під шкіру так що

Його не витягнеш і треба аж шкіру розрізувати. (Пор. Магницкій, 46).

7. Воробець. Воробець — то дідьчий птах. У осени є одна така ніч, що дідько забирає воробців собі. Придивіть ся в жива, кілька їх літає, цілі верети. А прийде зима, то вже тільки десь по десь по одному воробцеви є. То їх у осени дідько забрав. Настає така ніч, то воробці вже весь день перед тим сидять насовлені і пищать так, що страх. А в ночі злітають ся всі в одно місце, то там дідько бере їх і насилає до чвертки. Насипле цювну чвертку, а зверху згорне чубок; то те, що згорнув — лишає ся на землі, а те, що в чвертці, то єго.

8. Ворона. Коли над ким ворона кракає, то се йому лихо віщує. Такий чоловік повинен тоді сказати: „На свою голову кракай, не на мене!“

Ворона як у літі побачить кінський — вибачте — лайняк, то відвертає ся тай кричить: Кака! Кака! А як у зимі потисне мороз, а її притисне голод, то вона як де знайде той лайняк, то зараз до него тай верещить: Колач! Колач! (Пор. Грінченко, II, 6).

9. Вугор. Вугор у ночі, як горох цвіте, вилізає з води на беріг і ссе гороховий цвіт. Тоді його добре ловити. (Świątek, 593).

10. Вудвуд. Вудвуд, то жидівська завуля. Пішли жиди в ліс, щоби послухати, як завуля кукає. Вертають, а чоловік питає ся їх:

— Ну, що, чули-сте завулю?

— Ой, ой, чому ні? Воно таке мудре! Скоро тільки ми надійшли, зараз нас пізнало тай заспівало: Юд, юд, юд!

11. Вуж. Вуж любить часом сидіти в воді, у печерах. Не один ловлячи руками раки або рибу в печерах при березі, витягнув вужа з печери. Але він чоловіка не кусає.

12. Гадюка. До гадюки не годить ся доторкати ся рукою. Як би хто взяв гадину в руку, то йому вся шкура на руках потріскає і облізає.

Забиту гадину не годить ся лишити на землі, бо вона в ночі оживе. Її треба заостреним прутом прошингнути голову, а прут той другим кінцем уткнути в землю край дороги. (Пор. Магницкій, 46; пор. Świątek, 591).

Коли гадина вкусить чоловіка, то біжить до води, і вкушений чоловік повинен також бігти до води. Коли чоловік борше добіжить, то він буде живий, а гадина здохне, а коли гадина борше добіжить, то чоловік умре, а вона буде жива. (Świątek, 592).

Гадини мають над собою старшого, кріля. Його можна пізнати по тім, що має діамантову корону на голові. Хто би таку гадину побачив і вбив, то зараз би тільки гадя назбігало ся, що би його на місці роз-

несли. Таку гадину як злюбеш, то найліпше погодувати її, дати їй молока і поводити ся з нею добре. Часом вона замешкає на обійстю або в стаїни, то як там їй не роблять кривди, то такому чоловікови все веде ся дуже добре. Кажуть, що один чоловік відборонив таку гадину від бузька, що хотів її з'їсти, то вона добре йому за те віддячила ся. Каже: „Підстав долоню під мою голову!“ Чоловік зразу бояв ся, думав: укусить. Але потому зробив що гадина веліла, а вона упустила йому з голови на долоню свою корону, такий камінець, що в ночи сьвітив ся як сьвічка. То той чоловік продав той камінець за великі гроші. (Schulenburg, 96). ..

Гадюки не згадують у розмові або описують її: „довга“, „тота, що під корчом сидит“, „поганка“. (Про сей евфемізм див. Grünbaum, 264).

13. Гуси. Коли малі гусята повидушлюють ся з яєць, то дають їм їсти січене яйце на твердо варене. Але перед тим, натще серця, дають кождому по зернятку перцю, щоб були „держкійші“.

Коли гусячий пастух у зимі викрадає бульбу або пироги з горшка, то в літі буде йому каня гусята красти.

Коли в зимі гуска стоїть на одній нозі, то буде мороз. (Магницкій, 14).

14. Гусар. Буває таке виросте, що ні то гуска, ні гусак: тєгає так як гусак, а до гусок не бере ся, гуски єго не люблять, бють геть від себе. Се є „гусьїр“. Його радо держать, бо його голос полошить відьми від обійстя.

15. Дурїптах, дурїпота. Є такий пташок, що має той звичай сідати перед чоловіком. Не один дурний побачивши його думає, що ось я його зловлю, біжить за ним, а пташок ніби то слабій, не може летіти, троха побіжить, а як чоловік уже туй-туй має його вхопити в руку, він перхне і знов пару кроків підлетить і сяде. Чоловік біжить за ним далі і він так веде за собою чоловіка чим раз далі, поки чоловік зовсім не зібє ся з дороги. Такому пташкови ніколи не треба вірити, бо то звичайно буває Блуд.

16. Жаба. Жаби розмовляють іє собою в воді:

— Кумо, кумо, кумо! Що-сте варили?

— Борщ, борщ, борщ, бураки-ки-ки-ки! бураки-ки-ки-ки.

Жаби літом „тнуть“ (їдять) збіже. (Świętek, 592).

Як у снопі зі збіжем везе ся до дому жаба, то віз накладений снопами буде дуже тяжкий і легко може перевернути ся.

17. Журавлі. Коли журавлі летять, то їх можна змилити з дороги. Треба тільки взяти ніж колодач, застромити його вістрем у землю

по саму колодку, за колодку взяти обома руками зложивши їх уперед на вірст і потім крутити ся довкола ножа і кричати :

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді.

То над таким чоловіком журавлі будуть довго крутити ся в повітрі. Але се гріх так робити.

18. Заяць Коли заяць перебіжить кому дорогу, то буде нещастя або якась лиха пригода. (Магницкій, 12; Weinhold, IV, 83; Schulenburg, 241; Świątek, 567).

Заяць снить завжди в отворених очинах. (Schulenburg, 258; Bartoš, 302).

19. Зелена жаба. Зелену жабку як зловлять, то цілюють, аби губи від вітру не сідали ся. Так само держать її в руках, аби руки не сідали ся при живні.

20. Змня. Змня пераз кидася на чоловіка, гонить за ним і свиче на иньші, щоби збігали ся. Чарівниці ловлять змню в коновку на якісь чари. Бузько також полює за змнями. Нераз виділи, як він зловить її, проковтне, а вона йому задом вилізе; тоді оберне ся, дасть їй дзьобом пару разів по голові і знов проковтне.

21. Їжак. Їжак у осени йде до саду, вилізе на яблінку, натрясе яблук, а потім обкачає ся по тих яблуках, настромляє їх повно на свої шпички і несе до норы тай їсть у змні.

З їжака забитого здирають шкуру і як хочуть відлучити теля від корови, то привязують ту шкуру теляти на чоло. Коли теля вівьне ся сеати корову і дуцне її чолом у живіт, то корову заболить і вона відіпхне теля геть від себе.

22. Кіт. Коли кіт „наникає“, тоб то похлепче молоко або яку иньшу страву, то вже того не можна їсти. (Грінченко, II, 19; Świątek, 581).

Коли кіт мие ся на порозі, або дре ся до одвірка, будуть гості. (Магницкій 11; Weinhold, IV, 81).

Коли котови обсалити вуса, не буде мав нюху. (Bartoš, 296).

У ката в кінці хвоста є гадюча їль, для того дуже часто котови втинають кінчик хвоста і вірять, що вже тоді кіт не стече ся. (Пор. Federowski, 188, 353).

Кота лиш до сімох літ можна тримати. По сімох літах в него вступає злий дух: він уже мишей не ловить, а може кинути ся на чоловіка, особливо в сні. (Пор. Bartoš, 296). Як чоловік лежить горілиць, а у него горлянка при диханю рушає ся, то такий кіт може кинути ся і перегрызти горло. Або дитину в колисці може заїсти. (Пор. Federowski, 188; Świątek, 580—582).

23. Когут. Піяне когута прогонює злі духи. Як перші кури за-піють, то вже злі духи на землі не мають такої сили шкочити чоловікови, як перед тим, хіба би чоловік попав у таке місце, де ніколи не доходить голос когута ані голос дзвона („де кури не допівають, де дзвони не додзвоньют“).

24. Кордюк. Так називають звісного медведюха (*grillotalpa vulgaris*), про котрого вірять, що як би вкусив, то би чоловік спух. Кордюком називає ся також худобяча слабість — боляк на язиці або під язиком.

Коли хтось говорить таке, що другий, уважає за погану ворожбу, то клине: кордюк ти на язиці!

25. Курій. Часом трафить ся така курка, що з маленьку була ніби курка, а потому робить ся ніби когут: раз піє, потім знов квокає, але ані на яйцях сидіти не буде, ані до курок на когута не здала. То називає ся курій. Такого не годить ся держати на господарстві.

26. Курка. Коли курку, що несе ся, взяти в руки і перевернути до гори ногами, то в ній яйце переверне ся і вона не буде могла знести ся і може від того здохнути.

27. Ласиця. Де в стаїні є ласиці, там худоба веде ся. Кожда корова має свою ласицю; якої масти корова, такої й ласиця. Як би тоту ласицю вбив, то би й корова за нею здохла. (Schulenburg, 259; Świątek, 583).

28. Ластівка. Коли ластівка через отворене вікно влетить до хати, то се знак, що в тій хаті хтось умре. (Магницкій, 12).

Ластівяче гвіздо гріх руйнувати. (Weinhold, IV, 82; Świątek, 586).

29. Лилик. В Нагуєвчач називають його пергач і також вірять, що се миш, у котрої вирости крила, коли з'їла дрібку сьвяченої паски. Коли хто зловить пергача, то прибиває його за крила надо дверима в стаїні, то вже тоді ніяке лихо не буде докучати худобі.

30. Лип. Лип може жити довго й без води. Аби тільки знайшов де вохку янку, то там собі надує піни так як добру шапку і в ній буде жити й місяць або й більше.

31. Миш. Коли миш покушає сьвяченої паски, то з неї зробить ся пергач (лялик).

Коли в пшениці нема „мишачок“ (засохлих мишачих екскрементів), то з такої пшениці гріх робити проскури: видко, що вона заклята, коли миши не доторкали ся до неї.

32. Мотиль. Коли на весні перший раз побачиш білого мотля, то се знак, що ще буде сніг, а коли червоного, то вже буде весна. (Пор. Bartoš, 302).

Коли хлопець побачить перший раз на весні жовтого мотилля і зловить його, то потім кожде пташаче гніздо в лісі знайде.

33. Мнюх. Мнюха зарізаного як повісити на сонце, то з него витече смалець. Сей смалець дуже помічний на очи: в кого очи болять, віка червоні, то тільки тим смальцем назати.

Мнюх живе в печерах, часом дістане ся до нор, йде геть далеко по під землю і виплине десь у такій криниці, де ніхто доси його й не видав.

34. Муха. Як хто в страві з'їсть муху, то його здув.

35. Олійник (іволга) дуже боїть ся чоловіка, не легко дасть ся видіти. Коли літон олійник часто фівкає, то буде дощ. (Świętek, 578).

36. Павук. Як би павука з'їв, то би тріє. Як павук свої сіти сам розриває, то буде вітер, а як пильно засновує, то буде погода.

37. Перепелиця нераз зимує у нас: захає ся в дупло, закоцює тям, а на весну знов прийде до себе. То раз один чоловік привіз із ліса в ній дуплаву осіку, ровколов її, а з середини щось випало, як грудка. Віи придивляє ся, аж се перепелиця. Вніє до хати, обігрів її і вона ожила.

38. Пес. Пес нас до себе, що може видіти духа. От як часом умерлий по смерті ходить — пес його видить, а чоловік не завсігди. То зараз пізнати: пес скулить ся, хвіст під себе, видивить ся в одно місце, сереть найжить, а гавкати не сьміє тільки пищить як мала дитина. На духа він не має моци гавкати. А чоловік дивить ся в той бік і не бачить нічого, тільки нагло такий його страх здієне, що від разу волосє на голові дубом стає. То вже певний знак, що в тім місці щось є: або нечистий — щез би! — або небіщик якийсь ходить та покутує. (Świętek, 583).

А алого чоловіка пес також прочує. Нераз прийде до хати зовсім чужий чоловік; пес гавкне на него два три рази тай утихонирить ся. А свого близького сусіду, як злий чоловік, то хоч що день бачить, а про те так уїтає, так рве ся кусати, що обігнати ся не можна. То вже знає, що то погана душа: або злодій або дводушник (унир).

Пес не може звести людського ока. Як йому остро вдивив ся в очи, то аби який був нес лютий, то відверне ся геть. А як його візьмеш за вуха і подержим двілачи ся йому просто в очи, то ночью дерти ся, скавчати а мотіи як його нустиш, то так утече, як ошарений. Не знати, що він там таке страшне видить у людських очах.

Як дитина неса накудить ся, то треба з того неса намикати серсти і нею відкурити дитину, то не буде шкідити. А як би замідбав, то дитина буде мудити, схиати і може зверти. (Weinhold, V, 98).

Коли літом пєс микає пєском траву (пасє), то се знак, що швидко буде дощ. (Herrmann, III, 164; Knoor, 181).

Коли пєс вєє в ночи піднявши морду до гори, то вїщує огонь, а коли порнає яму і вєє встроивши морду в ту яму, то вїщує, що хтось в дощі умре. (Магницкій, 12; Revue, IX, 116, 466; Knoor, 164).

39. Пискорі. Пискорі найліпше доглять ся в зимі на гороховянку: в тоню треба встроити вяванку гороховянки і лишити через ніч, то до рана в неї налізе повно пискорів.

40. Полоз. У великих ріках та болотах виводить ся полоз. То є така гадюка велика як оборожина. Вона чоловіка не чіпає, але на худобі робить багато шкоди. Кажуть, колись був такий полоз в Унятичах (дрогобицького пов.). То якийсь чоловік вибрав ся на коні, взяв косу і підкравши ся аж до єго гнізда як не шарахне його косою в голову! Тоді не озираючи ся почав утікати на коні, а полоз за ним. Гнав, гнав аж до села і тут оглянув ся. Дивить ся, а полов уже ось ось догоняє його, то він во страху впав з коня і вмер на місці. А полоз добіг до него і також на тім місці вдох.

41. Птахи. Коли хто знайде пташачє гніздо, а розповідь про него комусь другому по заході сонця, то заким приїде другий раз до сєго гнізда, мурашки поїдять молодих пташенят. (Revue, IX, 334).

42. Пчоли. Є такі пасічники, що вони „знают до пчіл“; у иньшого пчоли нічого не наносять, а у него меду повні вулі. А не знайдуть меду в полі, то пасічник посилає їх у чужу пасіку і вони нападають на вулі, січуть чужу муху, а мід забирають. (AU, III, 97).

Коли кому приснять ся пчоли, то се вїщує огонь. (Weinhold, IV, 86).

43. Рак. Як би на живого рака сїла муха а потім та муха вкусила чоловіка, то у того чоловіка на тім місці зробить ся рак (слабість). (Federowski, 218.)

Ракові яєчка, що самиця носить під хвостом, називають „пшеничкою“ і їдять їх сирі.

Раки найсмачнійші годі, коли цвєте пшеница.

Як би хто рака приніс до хати, а він би виліз із миски і запахв ся дєсь у діру так, щоби його не знайшли, то він там буде жити. Як перебудє сїм літ, то з него зробить ся дідько. Тоді в такий хаті так буде страшити, так буде збитки робити, так будуть людє мертї, що треба хату валити і перенести в якєсь иньше місце.

44. Ремез. Коли хто знайде ремезовє гніздо, то повинен узяти і сховати. Таким гніздом підкуржують, коли хто хорий на рожу або на водяну пухлину, і помагає.

44. Риба. Коли в щупаковім череві знайдуть рибу ще свіжу, то її печуть і дають з'їсти хорому на бігунку, то йому зараз буде ліпше.

Малим дітям, поки ще не говорять, не можна давати їсти риби, бо довго не будуть говорити.

Риба найліпше ловить ся перед дождем. В саме полудне риба не ловить ся, вона тоді грає, гуляє по серед води.

Бувають риби дуже старі і великі. Коли така риба виставить хребет із води, гадав би, що то беріг порослий мохом. Раз плили сплавом рікою. Вечером люде пристали до берега, повилазили на беріжок і розложили огонь, щоб там ночувати. Але скоро огонь добре розгорів ся, параз захитав ся беріжок і втонув у воду, бо то не був беріжок, тільки така величезна риба. Ті люде мало не потонули, поки не виратували ся на свій сплав.

46. Свині. Як ляха впоросить ся і вродить більше поросят, ніж має цицьок, то те одно надчисельне порося, що для него нема цицьки, треба вбити, бо воно принесло би для дому якесь нещастя.

Коли свині квичать і носять солому, то буде слота. (Магницькій, 13).

47. Синиця. Як має бути весна, то синиця кличе до чоловіка: „Мечи сани, бери віз!“

48. Слиз. Коли корова не хоче літати ся, то треба взяти живого слижа і дати корові, щоб його проковтнула, то зараз почне „бігати“.

49. Сова. На чий хаті сова закричить, там хтось умре. Але як би хто тогу сову зараз зламав і забив, то нічого не буде, бо тоді вона на свою голову кричала. (Schulenburg, 261).

Сова — найпоганіший птах через те, що має велику голову і витріщені очи. Всі птахи її цурають ся і де тільки побачуть, зараз кричать і бють її.

50. Соловій. Коли доторкнути ся до соловієвого гнізда або заглянути в него, хоч би там і не було старих, а тільки самі яйця, то він зараз пізнає, покине гніздо і яйця і летить геть.

51. Сорока. Коли сорока задекоче перед вікнами, то се знак, що будуть гості; колиж цекоче проти задніх дверей, то віщує якусь погану новину. (Пор. Bartoš, 299; Schulenburg, 261; Кпоор, 173).

52. Теля. Малому теляти не годить ся „замацувати“ того місця, де мають бути роги, бо тоді роги не будуть рости.

Щоби до теляти не чепили ся вроки, перевязують йому ший червоною стрічкою.

53. Щупак. У щупаковій голові є такі кісточки, що виглядають так, як Христова мука: є хрест, є піка, є драбина, є цьвоки, тростина. Як на сьвятій вечір їдять щупака, то хто повіднаходить у голові всі ті кісточки, повинен сховати їх і мати весь рік при собі, то до него не приступить ніяке лихо. (Schulenburg, 266).

У щупака в череві нераз можна знайти не тільки рибу, але навіть ящірку або гадину. Такого щупака не годить ся їсти.

У. Народня антропология.

1. Безплідність. Трапляє ся така дівка, що йде замуж а не хоче мати дітей. То як прийде вже во слюбю і саджають молодих на посад, то тоді молода кілька пальців правої руки присяде, тільки літ не буде мати дітей. А як би присіла всі пальці на обох руках, то до смерти не буде мати дитини. Але то є великий гріх. Таку безплідну жінку до неба не приймуть. І в лірницькій пісні про сьвятого Олексея сказано:

Приплідное древо до раю пускают,
Мене неплодницу з раю виганяют.

(Пор. поему Ленау „Anna“; Federowski, 217).

2. Більмо. На більмо помагає „скло“, тоб то висушений білок із сьвяченого яйця. Треба встругати його і тим порошком засипати око.

3. Болячка. Коли оповідає ся, що у когось є болячка або рана, то не годить ся показувати на собі чи на ким иньшим того місця, де вона є, а треба сказати: „В його мнїїрі“, бо рана могла б перекинути ся на того, на кого показано. (AU. III, 41).

Болячки бувають всілякі:

1. Міхур, міхунка, коли хто впече ся, вколе ся і там йому набере.

2. Волокно робить ся на пальцях на руді, болить дуже, нераз гниє так, що й нохоть відпаде.

3. Синий міхур — коли застудити звичайний міхур, то затвердне, спухне сильно і посиніє.

4. Набій робить ся на нові, на підшві, коли хто літом багато ходить босо, набиває ногами по грудю, по пеньках, то шкура на підшві згрубіє а під нею починає набирати.

5. Притрут, також на нові робить ся, вся шкура на няті затвердне, пожовкне, а під нею набирає, часом так, що аж до кости вигниє.

6. **Розіс,** коли десь засвербить, а там сильно і довго чіхати, то набігне міхурик, з котрого може зробити ся й більший боляк.

4. **Вагітна жінка.** Коли жінка ходить вагітна, то не повинна брати до рук шнура ані плести нічого, бо дитина, котру вона породить, повісить ся. Інші мовлять, що коли жінка підчас тажї пряде, суче шнури, ткає або плете сїти, то дитині в її животі пунець так обмотає ся довкола шиї, що в часі породу та дитина задусить ся. (AU. IV, 243; Schulenburg, 231; пор. Revue, VII, 38).

Вагітній жінці нічого не можна позичити з хати, бо в тій хаті, відки позичено, все полотно миши поїдять. (Пор. AU. IV, 189).

5. **Волосє.** Хто має велике і густе волосє на руках, ногах і грудях, той буде багатий. (AU. IV, 118; пор. Knorr, 175).

Як у дитини є на потилиці „коса“ (клинчик волося на серед шиї), то по тій дитині вродить ся дівча.

Як у хлопця на тімени є одно „гніздо“, то буде мати одну жінку, а як двов, то дві.

У кого руде волосє, той звичайно злий чоловік. (Revue, X, 244; IX, 331).

Коли дівка вийде за муж і їй „покриють волосє“, то їй уже не годить ся ані заплітати косу ані випускати волося в під хустки. „Сьвітити волосєм“ перед людьми для жінки великий сором; розчіпчити її при людях — тяжка образа. Дівці клинуть: „Бодай єс сї постаріла, аби-с сивов косов сьвітिला, аби ті сї коні пуджляли!“

Обстриженого волося не годить ся палити, бо буде голова боліти; не годить ся також викидати його зо сьмітєм, а тільки треба його зібрати, звити в клубочок і вхати десь у шпарку, найліпше в душло живого дерева. Як би таке викинене волосє вхопив птах або знайшла миш і звила в него гніздо, то чоловік буде мати завороть у голові. (Пор. Federowski, 216; AU. III, 85; Schulenburg, 225; Revue, III, 401).

6. **Говорити крізь сон.** Коли хтось зачне говорити крізь сон, а инший в тій хвилі взяв би його за мізельний палець лівой руки, то тоді той сонний відповів би всю правду на кожде питанє, яке б задав той, що тримає його за палець. (Пор. AU. IV, 95; Knorr, 183).

7. **Горло.** Як у кого болить горло, повинен хухнути три рази в комн, то перестанє. (AU. IV, 119).

Біль горла лічать водою пропущеною крізь засушену вовчу гортанку, а також прісним медом.

8. **Гостець** (ревматизм?) є у кожного чоловіка, але він не шкодить, доки йому не спротивити ся. А вже як спротивиш ся, то нема на него ліку.

9. Давити ся. Коли хто подавить ся, треба його вдарити кулаком у потилицю. (AU. IV, 91; Магницкій, 8).

10. Дике мясо. Як часом чоловік укалічить ся і в рані прикине ся дике мясо, то треба на него дрібненько устругати троха ніхтя з руки. То ті трісочки так будуть скакати і крутити ся в тій рані, поки зовсім не вийдуть у середину; за кілька день рана загоїть ся.

11. Діти. Дитину не годить ся хвалити, що гарна, адорова, весела і т. і., а все треба додати: „нівроку“, або „на пса вроки“.

Дитині не годить ся давати їсти риби, бо не буде говорити. Так само не годить ся давати дитині дивити ся в зеркало, бо не буде говорити і в сні буде „з'їсати ся“. (Пор. Кремер, 90; Кпоор, 157).

Коли дитині закисають очи, мати застрикує їй очи молоком видушеним із своєї груди. (Пор. Revue, X, 248).

Чим довше мати кормить дитину, тим сильнійша буде. Як би котра мати кормила хлопця до сімох літ, то міг би вирвати семилітнє дерево з корінням. (Bechstein; пор. Revue IX, 113).

Маленька дитина в сні розмовляє з ангелами: як усміхає ся і рушає губками, то ангели з нею бавлять ся, а як скривить ся і плаче кризь сон, то знак, що ангели геть летять від неї. (Магницкій, 21; Грінченко II, 23). Маленька дитина, скоро вродить ся, то вже все знає, але не може нічого сказати. Вона ще — ангел. Аж як зачне говорити, тогди все забуде. (Грінченко, II, 24).

Коли діти день у день бавлять ся в погріб, то хтось умре в домі. (Пор. AU. III, 39; Магницкій, 12).

Коли дитина з малечку дуже гарна і розумна, то певно „не виховає ся“, швидко вмере. (AU. IV, 118; Магницкій, 20; Кпоор, 157).

Котра дитина в чіпци уродить ся, тота буде щаслива. (Revue IX, 112).

Як баба завяже дитині пупець і він по якимсь часі засхне і відпаде, то мати ховає його і по сімох літах дає дитині розв'язати. Котра дитина розв'яже свій пупець, буде дуже розумна.

У котрої дитини від маленьку руки дуже довгі, то з такої дитини буде злодій.

Коли ново народжену дитину кладуть перший раз до купелі, годить ся перед тим кинути в купіль ложку меду, щоб дитині так солодко було жити на світі. (AU. IV, 211).

Коли дитина питає матери, відки вона вв'язалась, то мати говорить: „Тебе баба з ріки принесла“ або: „Тебе баба під плотом у кропиві знайшла“. (Пор. Revue, IX, 112; Кпоор, 155).

12. Долоні. Сплеснути в долоні, се ознака здивованя або радості. Як би хто о півночі на лворі сплеснув у долоні, то би йому злий дух обізвав ся. (Пор. Weinhold, IV, 47).

13. Дрож. Коли чоловік у ночі вийде на двір і так ні з сего ні з того задрожить, так немов би нараз щось потелепало ним, то се значить, що йому смерть у очи заглядає. Як чоловіка ні з сего ні з того вачнуть „дрожчі нападати“, то се знак, що десь у нечисте місце вступив.

14. Душа. Людська душа підчас сну виходить із тіла. Як душі нема, то чоловік спить твердо, тяжко його добудити ся. (Пор. Turg-szyński, 23). Як би в такій хвилі нагло чоловіка збудив, виляв на него коновку води або стрілив коло него, то душа кинулась би нагло, не трафила би до тіла і чоловік би вже більше не встав. Для того треба сонного завсігди будити помалу, уважно. Худобина не має душі, тільки пару, для того худобину можна різати, а чоловіка ні.

Є такі люде, що мають по дві душі: крім своєї власної в них сидить ще нечиста душа. То є упирі, дводушники. Як такий чоловік умре, то его власна душа з него вийде, а тота нечиста лишить ся і він потому ще жиє в гробі. Часом трафить ся, що такого чоловіка відкоплють, то він не лежить так, як його положили, але оберне ся лицем до землі або лежить підперши голову ліктем, або обернений на бік.

Звірі не мають душі, тільки пару. Як зарізати або забити звіря, то пара вийде, ровійде ся, тай по всьому. Для того звіря не гріх різати, анї вбивати, а чоловіка гріх, бо у него є душа. Гріх також людську душу називати парою, нпр. як хто сварить ся з другим і скаже йому: „Ти пся паро!“ або „Зараз тут з тебе тоту погану пару випущу“. За се великий гріх: то вже не чоловіка образив, а самого Бога, бо душа від Бога.

15. Жовтачка. Хто має жовтачку, той повинен у церкві до Служби божой заглянути в нутро золоченої чаші, то жовтачка мине. (Пор. AU. IV, 119, 142; Schulenburg, 223).

16. Забуте. Хто рано вийде з дому, а потім за порогом пригадає собі, що забув щось і верне назад до хати, то весь день не буде має щастя.

17. Задивлене. На що вагітна жінка задивить ся, в те вдасть ся дитина. Задивить ся на рудого жида — дитина буде руда; задивить ся на носатого — у дитини буде великий ніс, а на безносого — і дитина буде без носа. Для того вагітна жінка не повинна дивити ся на калік, на жаби, на ніщо бридке, щоб і на дитині того не було.

18. Задири. Хто копле або порпає землю пальцями, у того пороблять ся на пальцях коло нігтів задири.

18. Заїди. В хаті кожда челядина повинна мати свою ложку і їсти тільки своєю. Коли хто їсть чужою ложкою, дістане заїди, тоб то дрібні

прищики на кінцях уст. Щоби позбути ся заїдів, треба їх витерти рукавом того чоловіка, в чийої ложки вони дістали ся. (Пор. AU. IV, 141).

20. Зайойканє. Коли хтось щось робить а другий прийде, видивить ся на єго роботу і скрикне: ой-ой-ой! — то може все вопсувати і робота не вдасть ся через „зайойканє“. То той, що робить, звичайно кричить на такого:

— А на зуб собі йойкай!

21. Захлиснути ся. Коли дитина захлисне ся, мати цмокає і скрикує: пек! пек! Старшому в такім випадку велять подивити ся на стелю.

22. Зашпотати ся. Коли хто зашпотає ся виходячи з хати за якимось ділом, то в тім ділі не буде мати щастя. (Weinhold, IV, 48).

23. Збур (Trippler). Буває двоякий — білий і жовтий. Гуцули лічать його, поячи хорого виваром з тютюну.

24. Здвігати ся. Коли хтось підносить щось по над силу, то може „адвигати ся“, „струтити болячку“ або може йому навіть „щось обірвати ся в середині“. Такий чоловік буде хорувати і швидко вмере. (AU. IV, 91).

25. Зуби. Коли у чоловіка зуби порохнавіють, то се дрібненькі хробачки їх точуть. (Revue, X, 243). Їх можна бачити. Треба взяти насіне німиці, насипати жменю до миски, налляти в миску окропу і над тою парою дихати, пускаючи пару на порохнавий зуб. То по хвилі з слиною почнуть випадати й хробачки; як пускати слину на чисте скло, то буде їх видно.

Хто в малку їсть багато цукру, у того зуби почорніють і швидко пеують ся. (Revue, X, 243).

Як дитина вродить ся з одним зубом, то певно вмере. Як дитині перший раз проколюють ся зуби, то не годить ся мацати пальцями, бо зубки будуть помалу рости і дуже боліти. Є такі люде, що як тільки догулять ся болючого зуба рукою, то зуб перестане боліти. Для того й приповідають: „Перестало боліти, так як би руков відоймив“. А то на правду є такі щасливі душі, що вміють біль відоймити рукою.

26. Катар. Коли хто має міцний катар, так що йому, вибачте, тече з носа, то най возьме смарок, так щоби ніхто не видів і положить десь у сусідській хаті на кляжку, то той, хто перший хопить рукою за кляжку, дістане катар. (Пор. AU. IV, 142).

27. Кість. Костей, особливо людських, не треба ніколи зачіпати, бо як то був який злий чоловік, то в кости може бути єго душа. Раз, кажуть, ішов п'яний чоловік десь із якоїсь гостини пізно в ночи до

Коли хлопець побачить перший раз на весні жовтого мотиля і зловить його, то потім кожде пташаче гніздо в лісі знайде.

33. Мнюх. Мнюха зарізаного як повісити на сонце, то з него витече смалець. Сей смалець дуже помічний на очі: в кого очі болять, віка червоні, то тільки тим смальцем мазати.

Мнюх жиє в печерах, часом дістане ся до нори, йде геть далеко по під землю і виплине десь у такій криниці, де ніхто доси його й не видав.

34. Муха. Як хто в страві з'їсть муху, то його здус.

35. Олійник (іволга) дуже боїть ся чоловіка, не легко дасть ся видіти. Коли літом олійник часто фівкає, то буде дощ. (Świętek, 578).

36. Павук. Як би павука з'їв, то би тріс. Як павук свої сіти сам розриває, то буде вітер, а як пильно засновує, то буде погода.

37. Перепелиця нерас зимує у нас: запає ся в дупло, закоценіє там, а на весну знов прийде до себе. То раз один чоловік привіз із ліса в зимі дуплаву осіку, розколов її, а з середини щось випало, як грудка. Він придивляє ся, аж се перепелиця. Вніс до хати, обігрів її і вона ожила.

38. Пес. Пес має до себе, що може видіти духа. От як часом умерлий по смерті ходить — пес його видить, а чоловік не завсігди. То зараз пізнати: пес скулить ся, хвіст під себе, видивить ся в одно місце, сереть найжить, а гавкнути не сміє тільки пищить як мала дитина. На духа він не має моци гавкати. А чоловік дивить ся в той бік і не бачить нічого, тільки нагло такий його страх здієме, що від разу волосє на голові дубом стає. То вже певний знак, що в тім місці щось є: або нечистий — щез би! — або небіщик якийсь ходить та покутує. (Świętek, 583).

А злого чоловіка пес також прочує. Нерас прийде до хати зовсім чужий чоловік; пес гавкне на него два три рази тай утихомирить ся. А свого близького сусіду, як злий чоловік, то хоч що день бачить, а про те так уїдає, так рве ся кусати, що обігнати ся не можна. То вже знак, що то погана душа: або злодій або дводушний (ушир).

Пес не може знести людського ока. Як йому остро вдививши ся в очі, то аби який був пес лютий, то відверне ся геть. А як його візьмеш за вуха і подержиш дивлячи ся йому просто в очі, то почне дерти ся, скавучати а потім як його пустиш, то так утече, як опарений. Не знати, що він там таке страшно видить у людських очах.

Як дитина пса напудить ся, то треба з того пса навикати серсти і нею підкурити дитину, то не буде шкодити. А як би занідбав, то дитина буде нудити, снути і може вмерти. (Weinhold, V, 98).

Коли літом пєс микає пєском траву (пасє), то се знак, що швидко буде дощ. (Неггманн, III, 164; Кпоор, 181).

Коли пєс виє в ночи піднявши морду до гори, то віщує огонь, а коли порпає яму і виє встроївши морду в ту яму, то віщує, що хтось в домі умре. (Магницкій, 12; Revue, IX, 116, 466; Кпоор, 164).

39. Пискорі. Пискорі найліпше довлѣть ся в зимі на гороховянку: в тоню треба встроїти вязанку гороховянки і лишити через ніч, то до рана в неї налізе повно пискорів.

40. Полоз. У великих ріках та болотах виводить ся полож. То є така гадюка велика як оборожина. Вона чоловіка не чіпає, але на худобі робить багато шкоди. Кажуть, колись був такий полож в Унятичах (дрогобицького пов.). То якийсь чоловік вибрав ся на коні, взяв косу і підкравши ся аж до єго гнізда як не шаракне його косою в голову! Тоді не озираючи ся почав утікати на коні, а полож за ним. Гнав, гнав аж до села і тут оглянув ся. Дивить ся, а полож уже ось ось догоняє його, то він зо страху впає з коня і вмер на місці. А полож добіг до него і також на тім місці вдох.

41. Птахи. Коли хто знайде пташачє гніздо, а розповість про него комусь другому по заході сонця, то заким приїде другий раз до єєго гнізда, мурашки поїдять молодих пташенят. (Revue, IX, 334).

42. Пчолі. Є такі пасічники, що вони „знають до пчіл“; у иньшого пчолі нічого не наносять, а у него меду повні вулі. А не знайдуть меду в полі, то пасічник посилає їх у чужу пасіку і вони нападають на вулі, січуть чужу муху, а мід забирають. (AU, III, 97).

Коли кому приснять ся пчолі, то се віщує огонь. (Weinhold, IV, 86).

43. Рак. Як би на живого рака сіла муха а потім та муха вкусила чоловіка, то у того чоловіка на тім місці зробить ся рак (слабість). (Federowski, 218.)

Ракові яєчка, що самиця носить під хвостом, називають „пшеничкою“ і їдять їх сирі.

Раки найсмачнійші тоді, коли цвєте пшениця.

Як би хто рака приніє до хати, а він би виліз із миски і запахав ся десь у діру так, щобн його не знайшли, то він там буде жити. Як перебуде сім літ, то з него зробить ся дідько. Тоді в такий хаті так буде страшити, так буде збитки робити, так будуть люде мертв, що треба хату валити і перенести в якєсь иньше місце.

44. Ремез. Коли хто знайде ремезовє гніздо, то повинен узяти і сховати. Таким гніздом підкурюють, коли хто хорий на рожу або на водяну пухлину, і помагає.

44. Риба. Коли в щукаковім череві знайдуть рибу ще сьвіжу, то її печуть і дають з'їсти хорому на бігунку, то йому зараз буде ліше.

Малим дітям, поки ще не говорять, не можна давати їсти риби, бо довго не будуть говорити.

Риба найліпше ловить ся перед дождем. В саме полудне риба не ловить ся, вона тоді грає, гуляє по серед води.

Бувають риби дуже старі і великі. Коли така риба виставить хребет із води, гадав би, що то беріг порослий мохом. Раз плили сплави рікою. Вечером люде пристали до берега, повилазили на беріжок і розложили огонь, щоб там почувати. Але скоро огонь добре розгорів ся, нараз захитав ся беріжок і втонув у воду, бо то не був беріжок, тільки така величезна риба. Ті люде мало не потонули, поки не виратували ся на свій сплав.

46. Свині. Як льоха впросить ся і вродить більше поросят, ніж має цицьок, то те одно надчисельне поросля, що для него нема цицьки, треба вбити, бо воно принесло би для дому якесь нещастє.

Коли свині квичать і носять солому, то буде слота. (Магницкій, 13).

47. Синиця. Як має бути весна, то синиця кличе до чоловіка: „Мечи сани, бери віз!“

48. Слиз. Коли корова не хоче літати ся, то треба взяти живого слижа і дати корові, щоб його проковтнула, то зараз почне „бігати“.

49. Сова. На чий хаті сова закричить, там хтось умре. Але як би хто тоту сову зараз злапав і забив, то нічого не буде, бо тоді вона на свою голову кричала. (Schulenburg, 261).

Сова — найпоганійший птах через те, що має велику голову і витріщені очи. Всі птахи її цурають ся і де тільки побачуть, зараз кричать і бють її.

50. Соловій. Коли доторкнути ся до соловієвого гнізда або заглянути в него, хоч би там і не було старих, а тільки самі яйця, то він зараз пізнає, покине гніздо і яйця і летить геть.

51. Сорока. Коли сорока задекоче перед вікнами, то се знак, що будуть гості; колиж цекоче проти задніх дверей, то віщує якусь погану новину. (Нор. Bartoš, 299; Schulenburg, 261; Кноор, 173).

52. Теля. Малому теляти не годить ся „замацувати“ того місця, де мають бути роги, бо тоді роги не будуть рости.

Щоби до теляти не чепили ся вроки, перевязують йому шию червоною стрічкою.

53. Щупак. У щупаковій голові є такі кісточки, що виглядають так, як Христова мука: є хрест, є піка, є драбина, є цьвоки, тростина. Як на святій вечір їдять щупака, то хто повіднаходить у голові всі ті кісточки, повинен сховати їх і мати весь рік при собі, то до него не приступить ніяке лихо. (Schulenburg, 266).

У щупака в череві нерас можна знайти не тільки рибу, але навіть ящірку або гадину. Такого щупака не годить ся їсти.

У. Народня антропология.

1. Безплідність. Трапляє ся така дівка, що йде замуж а не хоче мати дітей. То як прийде вже за слюбу і саджають молодих на посад, то тоді молода кілька пальців правої руки присяде, тільки літ не буде мати дітей. А як би присіла всі пальці на обох руках, то до смерти не буде мати дитини. Але то є великий гріх. Таку безплідну жінку до неба не приймуть. І в лїрницькій пісні про святого Олексея сказано:

Приплідное древо до раю пускают,
Мене неплодницу з раю виганяют.

(Пор. поему Ленау „Anna“; Federowski, 217).

2. Більмо. На більмо помагає „скло“, тоб то висушений білок із свьяченого яйця. Треба встругати його і тим порошком васипати око.

3. Болячка. Коли оповідає ся, що у когось є болячка або рана, то не годить ся показувати на собі чи на кім иньшій того місця, де вона є, а треба сказати: „В його мнїрі“, бо рана могла б перекинути ся на того, на кого показано. (AU. III, 41).

Болячки бувають всілякі:

1. Міхур, міхунка, коли хто впече ся, вколе ся і там йому набере.

2. Волокно робить ся на пальцах на рупці, болить дуже, нерас гние так, що й нохоть відпаде.

3. Синий міхур — коли застудити звичайний міхур, то затвердне, спухне сильно і посинїє.

4. Набїй робить ся на носі, на підшві, коли хто літом богато ходить босо, набиває ногами по грудю, по пеньках, то шкура на підшві агрубїє а під нею починає набирати.

5. Притрут, також на носі робить ся, вся шкура на пятї затвердне, пожовкне, а під нею набирає, часом так, що аж до кости вигниє.

6. Розчіс, коли десь засвербить, а там сильно і довго чіхати, то набігне міхурик, з котрого може зробити ся й більший боляк.

4. Вагітна жінка. Коли жінка ходить вагітна, то не повинна брати до рук шнура ані плести нічого, бо дитина, котру вона породить, повісить ся. Інші мовлять, що коли жінка підчас тяжі пряде, суче шнури, ткає або плете сіти, то дитині в її животі пунець так обмотає ся довкола шиї, що в часі породу та дитина задусить ся. (AU. IV, 243; Schulenburg, 231; пор. Revue, VII, 38).

Вагітній жінці нічого не можна повичити з хати, бо в тій хаті, відки повичено, все полотно миши поїдять. (Пор. AU. IV, 183).

5. Волосе. Хто має велике і густе волосе на руках, ногах і грудях, той буде багатий. (AU. IV, 118; пор. Knoor, 175).

Як у дитини є на потилиці „коса“ (клинчик волося на серед шиї), то по тій дитині вродить ся дівча.

Як у хлопця на тімені є одно „гніздо“, то буде мати одну жінку, а як двое, то дві.

У кого руде волосе, той звичайно злий чоловік. (Revue, X, 244; IX, 331).

Коли дівка вийде замуж і їй „покриють волосе“, то їй уже не годить ся ані заплітати косу ані випускати волося з під хустки. „Сьвітити волосем“ перед людьми для жінки великий сором; розчіпчити її при людях — тяжка образа. Дівці клинуть: „Водай єс сі постаріла, аби-с сивов косов сьвітिला, аби ті сі коні пуджьили!“

Обстриженого волося не годить ся палити, бо буде голова боліти; не годить ся також викидати його зо сьмітем, а тільки треба його вібрати, звити в клубочок і вихати десь у шпарку, найліпше в дупло живого дерева. Як би таке викинене волосе вхопив птах або знайшла миш і звила з него гніздо, то чоловік буде мати завороть у голові. (Пор. Federowski, 216; AU. III, 85; Schulenburg, 225; Revue, III, 401).

6. Говорити крізь сон. Коли хтось зачне говорити крізь сон, а инший в тій хвилі взяв би його за мізельний палець лівої руки, то тоді той сонний відповів би всю правду на кожне питанє, яке б задав той, що тримає його за палець. (Пор. AU. IV, 95; Knoor, 183).

7. Горло. Як у кого болить горло, повинен хухнути три рази в комн, то перестане. (AU. IV, 119).

Біль горла лічать водою пропущеною крізь засушену вовчу гортанку, а також прісним медом.

8. Гостець (ревматизм?) є у кожного чоловіка, але він не шкодить, доки йому не спротивити ся. А вже як спротивиш ся, то нема на него ліку.

9. Давити ся. Коли хто подавить ся, треба його вдарити кулаком у потилицю. (AU. IV, 91; Магницкій, 8).

10. Дике мясо. Як часом чоловік укалічить ся і в рані прикине ся дике мясо, то треба на него дрібноенько устругати троха ніхта з руки. То ті трісочки так будуть скакати і крутити ся в тій рані, поки зовсім не вийдуть у середину; за кілька день рана загоїть ся.

11. Діти. Дитину не годить ся хвалити, що гарна, здорова, весела і т. і., а все треба додати: „нівроку“, або „на пса вроки“.

Дитині не годить ся давати їсти риби, бо не буде говорити. Так само не годить ся давати дитині дивити ся в зеркало, бо не буде говорити і в сві буде „з'їсати ся“. (Пор. Кремер, 90; Кпоор, 157).

Коли дитині закисають очи, мати застрикує їй очи молоком видушеним із своєї груди. (Пор. Revue, X, 248).

Чим довше мати кормить дитину, тим сильніша буде. Як би котра мати кормила хлопця до сімох літ, то міг би вирвати семилітнє дерево з корінєм. (Bechstein; пор. Revue IX, 113).

Маленька дитина в сві розмовляє з ангелами: як усміхає ся і рушає губками, то ангели з нею бавлять ся, а як скривить ся і плаче крізь сон, то знак, що ангели геть летять від неї. (Магницкій, 21; Грінченко II, 23). Маленька дитина, скоро вродить ся, то вже все знає, але не може нічого сказати. Вона ще — ангел. Аж як вачне говорити, тогди все забуде. (Грінченко, II, 24).

Коли діти день у день бавлять ся в погріб, то хтось умре в домі. (Пор. AU. III, 39; Магницкій, 12).

Коли дитина з малечку дуже гарна і розумна, то певно „не виховає ся“, швидко вмере. (AU. IV, 118; Магницкій, 20; Кпоор, 157).

Котра дитина в чіпци уродить ся, тота буде щаслива. (Revue IX, 112).

Як баба завяже дитині пупець і він по якімсь часі засхне і відпаде, то мати ховає його і по сімох літах дає дитині розв'язати. Котра дитина розв'яже свій пупець, буде дуже розумна.

У котрої дитини від маленьку руки дуже довгі, то з такої дитини буде алодій.

Коли ново народжену дитину кладуть перший раз до купелі, годить ся перед тим кинути в купіль ложку меду, щоб дитині так солодко було жити на світі. (AU. IV, 211).

Коли дитина питає матери, відки вона взяла ся, то мати говорить: „Тебе баба з ріки принесла“ або: „Тебе баба під плотом у кропиві знайшла“. (Пор. Revue, IX, 112; Кпоор, 155).

12. Долоні. Сплеснути в долоні, се ознака здивованя або радости. Як би хто о півночі на дворі сплеснув у долоні, то би йому злий дух обізвав ся. (Пор. Weinhold, IV, 47).

13. Дрож. Коли чоловік у ночі вийде на двір і так ні з сего ні з того задрожить, так немов би нараз щось потелепало ним, то се значить, що йому смерть у очі заглядає. Як чоловіка ні з сего ні з того зачнуть „дрожчі нападати“, то се знак, що десь у нечисте місце вступив.

14. Душа. Людська душа підчас сну виходить із тіла. Як душі нема, то чоловік спить твердо, тяжко його добудити ся. (Пор. Tug-szyński, 23). Як би в такій хвилі нагло чоловіка збудив, виляв на него коновку води або стрілив коло него, то душа кинулась би нагло, не трафила би до тіла і чоловік би вже більше не встав. Для того треба сонного завсїгди будити помалу, уважно. Худобина не має душі, тільки пару, для того худобину можна різати, а чоловіка ні.

Є такі люде, що мають по дві душі: крім своєї власної в них сидить ще нечиста душа. То є упирі, дводушники. Як такий чоловік умре, то его власна душа з него вийде, а тота нечиста лишить ся і він потому ще живе в гробі. Часом трафить ся, що такого чоловіка відкоплють, то він не лежить так, як його положили, але оберне ся лицем до землі або лежить підперши голову ліктем, або обернений на бік.

Звірі не мають душі, тільки пару. Як зарізати або забити звіря, то пара вийде, ровійде ся, тай по всьому. Для того звіря не гріх різати, ані вбивати, а чоловіка гріх, бо у него є душа. Гріх також людську душу називати парою, нпр. як хто сварить ся з другим і скаже йому: „Ти пся паро!“ або „Зараз тут з тебе тоту погану пару випушу“. За се великий гріх: то вже не чоловіка образив, а самого Бога, бо душа від Бога.

15. Жовтачка. Хто має жовтачку, той повинен у церкві до Служби божої заглянути в нутро золоченої чаші, то жовтачка мине. (Пор. AU. IV, 119, 142; Schulenburg, 223).

16. Забутє. Хто рано вийде з дому, а потім за порогом пригадає собі, що забув щось і верне назад до хати, то весь день не буде мав щастя.

17. Задивленє. На що вагітна жінка задивить ся, в те вдасть ся дитина. Задивить ся на рудого жида — дитина буде руда; задивить ся на носатого — у дитини буде великий ніс, а на безносого — і дитина буде без носа. Для того вагітна жінка не повинна дивити ся на калік, на жаби, на ніщо бридке, щоб і на дитині того не було.

18. Задири. Хто копле або порпає землю пальцями, у того пороблять ся на пальцях коло нігтів задири.

18. Заїди. В хаті кожда челядина повинна мати свою ложку і їсти тільки своєю. Коли хто їсть чужою ложкою, дістане заїди, тоб то дрібні

прищики на кінцях уст. Щоби позбутися заїдів, треба їх витерти рукавом того чоловіка, з чийої ложки вони дісталися. (Пор. АУ. IV, 141).

20. Зайойканє. Коли хтось щось робить а другий прийде, видивить ся на его роботу і скрикне: ой-ой-ой! — то може все зопсувати і робота не вдасть ся через „зайойканє“. То той, що робить, звичайно кричить на такого:

— А на зуб собі йойкай!

21. Захлиснути ся. Коли дитина захлисне ся, мати цмогає і скрикує: пек! пек! Старшому в таких випадку велють подивити ся на стелю.

22. Зашпотати ся. Коли хто зашпотає ся виходячи з хати за якийсь ділом, то в тім ділі не буде мати щастя. (Weinhold, IV, 48).

23. Збур (Trippler). Буває двоякий — білий і жовтий. Гуцули лічать його, поючи хорого виваром з тютюну.

24. Здвігати ся. Коли хтось підносить щось по над силу, то може „здвигати ся“, „струтити болячку“ або може йому навіть „щось обірвати ся в середині“. Такий чоловік буде хорувати і швидко вмире. (АУ. IV, 91).

25. Зуби. Коли у чоловіка зуби порохнавіють, то се дрібненькі хробачки їх точуть. (Revue, X, 243). Їх можна бачити. Треба взяти насіне німиці, насипати жменю до миски, наляти в миску окропу і над тою парою дихати, пускаючи пару на порохнавий зуб. То по хвилі з сливою почнуть випадати й хробачки; як пускати слину на чисте скло, то буде їх видно.

Хто в малку їсть багато цукру, у того зуби почорніють і швидко псують ся. (Revue, X, 243).

Як дитина вродить ся з одним зубом, то певно вмире. Як дитині перший раз проколюють ся зуби, то не годить ся мацати пальцями, бо зубки будуть помалу рости і дуже боліти. Є такі люде, що як тільки дотулить ся болючого зуба рукою, то зуб перестане боліти. Для того й приповідаять: „Перестало боліти, так як би руков відоймив“. А то на правду є такі щасливі душі, що вміють біль відоймити рукою.

26. Катар. Коли хто має міцний катар, так що йому, вибачте, тече з носа, то най возьме смарок, так щоби ніхто не видів і положить десь у сусідській хаті на кляжку, то той, хто перший хопить рукою за кляжку, дістане катар. (Пор. АУ. IV, 142).

27. Кість. Костей, особливо людських, не треба ніколи зачіпати, бо як то був який злий чоловік, то в кости може бути его душа. Раз, кажуть, ішов п'яний чоловік десь із якоїсь гостини пізно в ночи до

дому. Ідучи по при цвинтар він зашпотавав ся ногою на кість і коннувши її чоботом проковив :

Кості, кості !

Прийдіть до мене в гості.

Прийшов до дому, проспав ся тай забув. Але другого дня его жінка пекла хліб. Тільки що повиймала горячий хліб із печи і поставила на лаві, аж тут іде до хати якийсь чоловік. Увійшов, не поздоровив ся, не привитав ся, тільки сів за стіл тай мовить :

— Ну, чоловіче, ти мене вчора запросив у гості, — гостиж мене тепер.

У того чоловіка мурашки забігали за спиною, але що було робити ! Взяв один хліб із лави тай поклав перед гостем. Сей узяв хліб, розломив на дві половині, кинув одну в рот і проковтнув, кинув другу, проковтнув.

— Давай ще !

Взяв той чоловік другий хліб, дає йому, ба, табо за хвилию не стало й другого. За другим пішов третій, четвертий, а той проковтне тай усе своєї :

— Давай ще !

Бачить чоловік, що не жарт, шепнув жінці, щоб давала тому не-нажері дальші хліби, а сам що духу побіг до попа. Прибігає, розновів так і так. А піп, видно, тямучий був, зараз зірвав ся, побіг до церкви, видер картку в євангелія, дав сему чоловіку тай каже :

— На тобі отсе тай бігай до дому і дай йому се з'їсти !

Прибіг чоловік, а той сидить за столом тай доїдає остатній хліб. Ледво господар до хати, а той уже проковтнув тай кричить :

— Давай ще !

— На ! — мовить господар і подав йому картку в євангелія. Сей узяв, укусив, але вже не міг проковтнути. Тоді встав тай мовить :

— Ну, дякую тобі. Тепер ти мене нагодував. Але щастє маєш ! Бо як би ти не був прийшов на сей розум, то я був би з'їв тебе і твою жінку і весь твій рід. А тепер будеш знати, як шанувати жертві кості". (Пор. Federowski, 169).

Коли яка зла душа закопле кому під порогом хати кість із мерця, то вже в тій хаті нема щастя. Коли се буде кість чоловіча, то чоловік буде нудити, схнути і до року вмере, а коли жіноча — то жінка. Коли завчасу викопати ту кість, то лихо мине. Часом трапляє ся, що побудують хату на такім місці, де в землі лежить закопаний чоловік; в такій хаті нічого не веде ся і діти мруть. (Пор. Schulenburg, 235; Revue, X, 249).

28. Ковтун. У кого заведеться ковтун на голові, той уже його не збудеться. Як би його обстриг, то би осліп. (Пор. Federowski, 217).

29. Конвульсії. Коли мала дитина дістає конвульсії, (звичайно називаєся „тота слабість“ — пор. Gr̃nbaum, 336, 355) то треба скупати її в нецках, у котрих пече ся паску, а коли скупаєся, то не виймати, тільки разом з водою перевернути і накрити тими нецками, а на тих нецках збити новий горнець. То від того конвульсії минуться. (Пор. Federowski, 2410).

30. Кортячки. Нераз чоловіка такі кортячки нападають, що мусять мати або зробити те, що йому забагнеся, а як ні, то готов розболіти ся. Особливо жінкам у тяжи таке трапляєся, то борони Боже не дати або не дозволити їй того, чого захоче! Вона може дуже тяжко заслабнути, а той, хто їй спротивив ся, також се тяжко відпокутує. (Schulenburg, 232).

З того, чого жінка в тяжи забагає, ворожать, яка буде дитина. Як забагає щось украсти, то й дитина буде злодійковата; забагає вбраня — то як уродить ся дівчина, буде любити строї а як хлопець, то буде попом. (Пор. Revue, IX, 111).

31. Кошуля. Коли дитина дістане кошулю (висипку або струпи по всім тілі), то мати повинна до девяти раз у ночі гола набрати води а девятьох бродів і в тій воді купати дитину, то той струпок зійде. (Пор. Grimm, 574; Kuhn, II, 104, 133; Gr̃nbaum, 349).

32. Корости або пархи — пек би ся казало! — коли кого обсядуть, то треба розтопити в замкненім черепку сірки, помазати нею тіло, а потім улїзти в теплу піч, в котрій того дня пік ся хліб, то так їх чоловік позбуде ся.

Корости показують ся на сам перед на руках межи пальцями, а відтак розходять ся по всім тілі.

33. Крижі. Коли чоловік при роботі буде довго зігнений або лежить не вигідно, то його болять крижі. В таким разі просять другого, щоб йому напростував крижі. Сей велить йому зложити навхрест руки на груди, бере його а заду долонями за лікті, піднімає на своїх грудях у гору і потрясе пару разів, доки тому в крижах не хрусне; тоді крижі випростувані і не будуть більше боліти. (Пор. AU. IV, 91).

34. Лице. Вставши рано належить ся поперед усього вмити лице. Невмиваному не годить ся брати в руки ані хліба ані жадної роботи. Звичайно говорять жартуючи, коли побудять ся: „Промиваймо чоло, ци не дасть Віг чого“, себ то, чи не дадуть чого їсти. Коли хто забуде вмити ся а сяде їсти і пригадає собі, що не вмивав ся, то говорить:

„Боже ми прости, я грішний навіть не мив сі, а за лижку беру сі“ (Пор. Магницкій, 7).

Умивши ся не годить ся обтирати лица рукавом.

35. Ніс. Коли хтось збреше, йому говорять: „Брешеш, аж ти сі з під носа курит“. (Пор. Revue, X, 247).

36. Лишаї. Як хто має лишаї на лиці чи де будь на тілі, то треба мазати їх тою росою, що насідає на вікні, то від того загоять ся. (Federowski, 2387, 2389).

37. Малина (чорна бородавка). Як мати ходить у тяжи і забажає малин, то у дитини буде малина на лиці.

38. Мертва кістка. Коли у чоловіка зробить ся де на тілі мертва кістка (нарість тверда і нечутлива), то нема ніякої ради, тільки дістати від гробаря кістку з мерця, спалити її і тим попелом помазувати ту нарість на тілі. По кількох разях вона змякне, а потому розійде ся. А як би хотів її вирізати, то зробить ся така болячка, що чоловік буде хорувати, хорувати, тай умере. (Пор. Revue, X, 249; IX, 580).

39. Миш (чорний нарість). Коли жінка ходячи в тяжи перелякає ся миши, то у дитини буде миш на лиці. (AU. IV, 188; Schulenburg, 232).

35. Моч. Моч людська помагає на біль очей. (Revue, X, 239). Як буває п'явця і в нім займе ся горівка, то її нічим не можна вгасити, тільки жіночою мочію. А як не вгасити, то в такого чоловіка зотліє все нутро і він зараз умере.

Коло церкви, на цвинтари гріх мочити, бо церков згорить. (Пор. Revue, X, 240).

36. Мрець. Коли у мерця очи отворені і ніяк їх не мож затулити, то се знак, що з тої хати швидко ще хтось умере. (AU. IV, 116; Revue, IX, 117, 467). В таких разі на очи мерцеві кладуть мідяні монети, звичайно „галагани“ (4 кр.). (Zbiór X, 92; Wasilewski, 112; AU. III, 50). Коли у мерця лишає ся по смерти краска на лиці, то се знак, що то упир.

Коли за мерцем дуже плакати, то він у гробі не має спокою. Одна мати мала дитину, а коли та вмерла, мати плакала дуже і не могла перестати. Одної ночі приснилась їй дитина вся мокра. Мати аж скрикнула: „Ой моя дитинько, а ти чому така мокра?“ А вона каже: „Се від ваших сліз. Чому не дасте мені спокійно лежати в гробі?“ За вмерцем гріх надто довго плакати. (Schulenburg, 237).

Коли про кого піде поголоска, що він умер, а він ще живий, то після того буде ще довго жити. (AU. IV, 95).

Своєнки не повинні кидати землю на гріб мерця, бо ті грудки, які вони кинуть, будуть дужше давити його, ніж уся решта землі на гробі. (Пор. АУ. III, 52).

Коли над жерцем до року по похороні гріб западе ся, то се знак, що з єго роду швидко ще хтось умре.

42. Ніхті. У кого ніхті цвітуть, той має щастя. (АУ. III, 41; Revue, IX, 464; Кпоор, 163).

Коли хорому чоловікови ніхті починають підходити „муравицею“, тоб то чорною кровю, то се знак, що той чоловік швидко вмере. (Пор. Revue, IX, 464).

У упиря по смерті ніхті не перестають рости. Нераз як відкоплють такого чоловіка, а у него на пальцях ніхті такі довгі повиростали, як у яструба пазурі.

43. Ноги. Хто сидячи махає ногами, той дідька колише. (АУ. III, 39).

44. Огень. Як де горить, а жінка вагітна зо страху вхопить ся рукою за лице, то у дитини буде на лиці огень (червона пляма, мов спечена). А вхопить ся за груди, то дитина буде мати огень на грудях.

45. Огник. Коли дитина плює на огонь, то їй на лиці довкола уст повикадає огник (густі чиряки). (АУ. IV, 212; Грінченко, II, 2).

46. Очи. У деяких людей бувають такі погані очи, що аби такий чоловік раз подивив ся на дитину або на худобину, то певно зашкодить, урече. Для того як тільки дитина заплаче після того, як хтось подивив ся на неї, мати спльовує три рази і приговорює: „Пек, пек, пек поганим очом!“ (Пор. Federowski, 1569—1571; Kremer, 62—64; Grünbaum, 259, 262 і д.).

47. Пструглі (веснявки) щевнуть з лица, коли три рази змити первареною лускою з иструга.

48. Перець. У котрого хлопця перець на лиці, того дівчата будуть любити. Дівка, що має перець на лиці, фальшива і язиката.

49. Пипоть. Пипоть у курей (тверда, роговата шкура на язиці) буває від того, як кури їдять зерно, а не пють води. Сей пипоть треба адерти і потім три рази плюнути курці в дзюб, то буде здорова.

Пиптем називають також прищик на кінці язика у людей. Сей прищик робить ся тоді, як чоловіка хтось обмавляє.

50. Плювати. При роботі годить ся поплювати в долоні, то чоловікови прибуває сили. (АУ. III, 212).

Плюнути і ногою затерти, се у нашого народа символ цілковитого забуття і найвисшої погорди та маловаженя.

Не годить ся плювати в огонь, бо на лиці прищі повикладає. (AU. IV, 212); гріх також плювати в криницю. (Пор. Grünbaum, 261, 286).

51. Полові зносини. Коли парубок бере ся до дівки, а вона не хоче мати з ним нічого, то як розумна дівка, візьме і так, щоби він не бачив, устроить йому прódір (голку з відломаним ухом) у сорочку і в такім разі парубкови то й ніяким сьвітом не стане.

Коли парубок або чоловік хоче, щоби йому стояв, то шукає такого воза, де два огери в парі ходять і з того дишля уструже троха трісок, розвітре їх і не в горівкою.

52. Потягачка. Коли хтось уставши зі сну потягає ся і не бере ся швидко до роботи, а другий його нагоняє і скаже: „Ей, яка там тебе потягачка напала?“ — то сей відповідає йому:

А на мене потягачка,
А на тебе сім дїт ср....

53. Пропасниця. Пропасниця є 77. Як кого пропасниця бє, то можна її позбути ся так, щоби робити і їсти все противне, ніж вона хоче. Приміром кладає тебе в холод, у дрож — іди на холод; хоче ся тобі квасного — їж солодке. А особливо треба важивати всякі обридливі річи і пити нафту, деготь або щини, то вона нарешті покине чоловіка.

54. Пчиханє. Як хтось щось говорить, а при тім пчихне, то каже: „Видите, що правду говорю“. (AU. III, 41; Schulenburg, 242; Kretzer, 78; Revue, X, 248).

Коли хтось пчихне, годить ся сказати: „На здоровлє!“ або „Дай Боже здоровлє!“ Як дитина пчихає, то мати звичайно каже: „На пса вроки!“ (Пор. Revue, X, 248).

Колись, кажуть, від пчиханя люде вимирали. Тай тепер ще нераз клинуть жартуючи: „Бодай ти поганий або тісний пчих був!“

55. Ребро. Чоловік має на лівім боці о одно ребро менше, ніж на правім, бо з лівого боку Пап Біг виїмив йому одно ребро і сотворив з него жінку.

56. Рука. Є такі люде, що мають щасливу руку: як тобі що дасть із своєї руки, то буде вести ся, зерно зародить, худоба буде добре ховати ся.

Як хто дасть щось другому лівою рукою, то видно, що йому але вичить і те, що дав, виїде йому на шкоду,

Як хто мие ся і потім мокриши руками стрінує поза себе, так що з рук вода бризкає на землю, то се великий гріх, бо в кожоді такої крапки робить ся дідько.

Лівою рукою не годить ся нічого подавати другому, бо то йому не вийде на добро; не годить ся також лівою рукою їсти. Хто би лівою рукою перехрестив ся, той би до себе дідька прикликав.

57. Сверблячка. Коли хто стане на те місце на пасовиську, де перед хвилию худобина качала ся, то його нападуть „лоптяки“ (сверблячки) по всім тілі.

Коли кого засвербить ліва долоня, то знак, що буде гроші рахувати, а коли права, то знак, що буде витати ся з кимось. (AU, III, 41). Або й так: як засвербить ліва долоня, то чоловік дістане гроші, а як права, то буде мусів видати. (AU. III, 41).

58. Свистати. Хто в хаті свище, той буде мати дурну жінку. (Пор. AU. IV, 117; пор. Магницкій 6).

Як би хто свиснув, навіть нехотячи, за вмерцем, як його несуть до гробу, то зараз першої ночі сій умерлець прийде до него до дому, стане під вікном і буде питати: „А ти чого мене кликав?“

59. „Своя по́тріб“. Коли хтось іде на сторону, а другий запитає його: „Куди йдеш?“ то він відповідає: „Там, де цісар пішки ходить“.

Дивити ся, як другий робить „свою по́тріб“ — не можна, бо швидко посивієш.

60. Слабість. Про слабість не годить ся вгадувати, а коли доведеть ся згадати, оповідаючи комусь, то треба додати: „Най з тиною чьисом иде“. Слабість є двояка: чиста і нечиста. Чиста походить від Бога і на неї нема ліку. То Божа воля, мусить чоловік своє відпокутувати. Але найчастійше заходить на чоловіка нечиста слабість, від підвіяння, від нечистого місця, від поганих очей, від наслання, від натхи (заклятої води), від навиканя, від перестрашу або від поганого звіря.

61. Смерть. Кожному чоловікови наперед призначено, якою смертю має вмерти. Як йому призначено втонуту, то аби весь вік на печи сидів, а таки прийде така година, що він утоне.

Давно люде на перед знали, коли хто вмере. То вже такий ні за що не дбав. Іде раз Пан Біг по під ліс, а там хата, а з хати виїшов чоловік, запалив ліс тай поставив до того огню горнець з водою, щоб загрила ся.

— А ти що робиш? — питає Пан Біг.

— Та от воду грию.

— Та не можеш урубати дерева, а зараз мусиш весь ліс палити?

— Е, та міні байдуже, я й так завтра маю вмерти, — мовить чоловік.

— Е, коли так, то не вмереш, — мовив Пан Біг — і не будеш на перед знати своєї смерти.

По якімсь часі іде Пан Біг знов тою дорогою і бачить того самого чоловіка, а він з'орав те місце, де був ліс ізгорів і сіє жолуди.

— А що ти чоловіче робиш ?

— Та жолудь сію.

— Та на що ?

— Ліс буде.

— Алеж ти вже старий, ти його й не побачиш, не то що.

— А хто знає. А не побачу я, то побачуть мої діти і внуки.

— А видиш, — мовить Пан Біг, — як то добре, що ти своїй смерті наперед не знаєш. (Пор. Federowski, 202).

62. Сми. Коли кому снять ся церковні хоругви, то се знак, що в селі буде огонь.

Коли кому снять ся, що собі зуб вирвав або що йому зуб випав, то се знак, що хтось йому близький умре. (Revue, IX, 117; X, 243; Weinhold, IV, 85).

Коли снять ся коралі, то се віщує сльози; бійка віщує якусь вину або якогось гостя; пес значить ворога або сварку; г... значить гроші; радість у сні віщує смуток на яві; діра в одежі віщує згубу; чиста вода віщує здоров'я, радість. (Revue, VII, 164), а каламутна віщує нещастя або слабість.

Коли кому снять ся, що він літає, то се знак, що він ще росте. (Пор. AU. IV, 90). Огонь снять ся — віщує погріб (Revue, VII, 164); воші снять ся — то гроші (Revue, IX, 258).

Коли кому снять ся щось, а він пробудить ся і зараз зирне в вікно, то в тій хвилі забуде свій сон.

Як снять ся чоловікови щось недобре, то треба се зараз оповісти комусь. Як би чоловік забув свій сон, або й так не оповів його нікому, то сей сон йому сповнить ся. Для того як чоловік збудить ся зо сну, не повинен дивити ся в вікна, бо позабуває все, що йому снило ся і через се може стягнути на себе якесь нещастя.

63. Тіло людське грішне, то не годить ся показувати його до сонця. „Світяти грішним тілом“, впр. крізь подерту сорочку — великий сором. Ще дітям, то можна, вони „гріха не знають“, але старшим ні. Мабуть для того старші дуже рідко купають ся, або коли й купають ся, то крадькома, щоби ніхто не видів.

Давно тіло людське було ціле тверде, рогове, таке як тепер ніхті. А як Адам согривив, то Пан Біг відібрав йому те тіло, а лишив тільки маленькі шматочки — ніхті — на памятку. (Federowski, 201).

64. Ячмінь на оці. У кого є ячмінь на оці а хоче позбути ся його, нехай візьме зерно ячменю і кине в піч, коли в ній горить на хліб, а потім нехай утікає що духу, щоб не чув, як те зерно тріщить, то тоді

й у него на оці ячмінь щезне. (Schulenburg, 225; Federowski, 2364; пор. Кпоор, 161).

65. Холера. В часі холери добре є мати при собі за пазухою віле троян (воно має запах подібний до запаху блощиць), то слабкість не причепить ся.

66. Щикавка. Коли кого нападе щикавка, то се значить, що хтось його вгадує. То такий чоловік говорить: „Хтось ні споминув, бодай си матьир хомйинув!“ (Пор. Federowski, 216; AU. IV, 117).

Щоби щикавка покинула чоловіка, треба три рази проговорити одним духом:

— Щикавочко-икавочко, де-с була? — В млинї. — Що-с їла?
— Забула. — Забудь-ї о мнї.

VI. Явища і предмети господарського життя.

1. Вуголь. Коли з печи з горючого дерева присне вуголь і вискочить аж на серед хати, то се знак, що хтось поспішає до тої хати.

2. Горівка. Як хто наливає другому горівки в чарку і не доливає, то видно, що йому вле зичить; як наливає і перелле, то кажуть: „О, видно, що з щирого серця“.

Як хто не горівку, то звичайно не доливає всю, але лишає пару крапель на дні і потім сильним замахом чарки випрескує їх на стелю, — се на те, щоби діти в хаті росли. Декуди вірять, що в горівці на дні сидить дідько і для того не годить ся випивати аж до дна, а все треба лишити пару крапель. (Пор. Кпоор, 167).

3. Грїб. Як кого поховають і грїб над ним висиплють, а той грїб до року западе ся, то значить, що з того дому швидко ще хтось умре.

4. Гроші. Коли купець у торговий день дістане до рук перші уторговані гроші, то повинен тричі поплювати їх і мовити: „ТЬфу! Тьфу! Тьфу! Най то буде добрє на початок!“ Тодї весь день буде йому торг іти добре. (AU. III, 52, 232).

5. Двері. Дверми рипати для забавки грїх, бо „біду возить ся“. На ніч не можна дверей лишати отвором, бо могла би всяка нечисть увійти до хати і нашкодити людям.

6. Деготь. Деготь сьвятять і ним роблять хрести на дверях ставн і хлівів проти чарівниць.

Коли дитина має глисти, то їй мажуть дегтем по під ніс; сей запах спротивить ся глистам і вони повиходять.

Деготь пють також від пропасниці.

7. Дзвони. Коли де дзвін ллють, то розпускають між народом якусь дивну новину, щоби дзвони були голосні, щоб їх голос так широко розходився, як та вість між народом. Для того звичайно коли люде почують якусь дивоглядну вість, а не знати, хто і відки розпустив її, говорять: „Ну, то певно десь новий дзвін ллють“.

Коли ховають мерця, то дзвони говорять:

Бамбілю! Бамбілю!
З гостини до дому
На вічну дорогу!

Є такі попи у Бога щасливі, що як посвять дзвони, то ними в літі відверне від села град і тучу, аби тільки в пору задзвонити. Але не кождий піп потрафить так посвятити дзвони.

8. Дримба або дрімля, се такий інструмент до граня. На дримбі гріх грати, бо то на ній Жиди грали, як вели Христа розпінати.

9. Живий огонь. Вівчарі вигонюючи вівці пасти в полонину як викрутять живого огню на Юря, то він повинен горіти не вгасаючи аж до Покрови. Як би загас перед тям, то се віщує велике нещастє. (Grünbaum, 282).

10. Зеркало. Коли когут побачить себе в зеркалі, то перестане піяти. (Пор. Кремер, 89).

11. Капелюх. Капелюха не годить ся класти на стіл, бо будуть кертці дуже рити поле.

В хаті не годить ся стояти з капелюхом на голові; се гріх, бо в хаті є образи святи.

Не годить ся давати свого капелюха іншому брати на голову, бо він може передати слабість і потому буде боліти голова.

12. Колиска. Хто колише порожну колиску, той дідька колише. В такій колісці потому дитина не може заснути. (Revue, IX, 113).

13. Книжка. Як хто читає книжку, а лишить отворену і піде десь, то зараз забуде, що читав.

Є такі книжки — але їх простим людем до рук не дають — що як їх читати, то можна злого духа викликати. То хто має голову до того, тому се нічого не пошкодить. А не инший слабій голови як би ввяв ся до такої книжки, то або нагло виле во страху, або з розуму війде.

14. Круг. Так називає ся велика лопата, на котрій саджають у піч паску. Круга не годить ся уживати при печеню хліба. Коли йдуть у поле сіяти пшеницю, то вдіймають круг (він звичайно стирчить на поді за кроквою) і вдаряють ним навхрест о поріг хатних і сінешних

дверей, а тільки тоді переступає сей поріг господар, несучи пшеницю в мішку. Се на те, щоби пшениця зародила на паску.

15. Купіль. Коли діти йдуть купати ся, то заким увійдуть у воду, кричать :

— Дідько з води, а я в воду !

А вийшовши з води кричать знов :

— Я з води, а дідько в воду !

Перед Іваном Купайлом не можна купати ся. Так само не можна купати ся по заході сонця.

Хто би скупав ся в ночі перед Йорданом, той не зазнав би відтак ніякої слабости.

Воду, в котрій купали новонароджену дитину, не можна виливати на гній, ані під пліт, а треба вилляти в сад під живе дерево або в цвітник, щоб дитина росла і цвила.

16. Макогін. Котрий хлопець з малку любить дуже облизувати макогін, як мак труть, той швидко полисіє. В Орельці кажуть, що такий буде мати лису жінку.

17. Мід. Як за багато меду наїсти ся, то буде пущем течі.

Коли діти мають кір, то треба їм дати „питущого меду“, то зараз виступить висипка. (Federowski, 2398).

18. Мітла. Мітлюю не годить ся бити худобину ані нікого, бо від того всхне, як те пруте в мітлі. (AU. III, 41).

19. Огонь. Коли в хаті є жала дитина, то не можна в хати давати огню, бо дитина буде плакати. (Орелець).

20. Ожіг. Ожогом не годить ся бити худобину, бо зісхне і не буде годувати ся. (Пор. Bartoš, 322).

21. Паска. Як паска в печі западе ся на середині, то хтось у домі, звичайно господар або господиня, того року вмере. (Bartoš, 130).

Паски сьвяченої в маслом перший кусник, зараз по повороті в церкві, дають псу крізь вікно, а то на те, щоби в разі стеклизни пес пішов геть від обійстя і більше не вертав ся. (Пор. Bartoš, 134).

Коли пече ся паску, не можна підсипати мукою, бо буде попелиця на капусті. (Орелець).

Заким всаджати паску в піч, виганяють малих дітей із хати, щоби котре при всаджуваню не „зайойкало“ (не скрикнуло з диву: „ой-ой!“), бо тоді би паска в печі не росла.

22. Печина, тоб то глина з печі, устругана і замішана з горівкою, помагає від заги.

23. Писанки. Як є мрець у селі, тоді не можна красити писанок, бо краска не прийме ся. (Орелець).

24. Підкова. Загублену підкову, знайдену на дорозі, купці прибивають на поріг свого склепу кінцями до середини, щоби як найбільше людей приходило до склепу. (AU. IV, 75; Кпоор, 163).

Як чарівниці прибити підкову до босої ноги, то вона стратить свою міць. Тоді, як її підковують, то вона кричить, просить ся, але потому дякує, бо від тоді лихий не має над нею моци.

25. Помело, котрим завітає ся в нечи грань, заким саджати хліб, не годить ся викидати на гній, а як вужив ся, треба решту спалити.

26. Поміи, що назбирають ся на святий вечір, не треба вилити, але віляти до горшка і сховати. Вони бувають помічні на різні слабости людей і худоби.

27. Перевесло. Коли жінки тягнуть коноплі з води, то перевесла з горсток годить ся кидати за водою. Мати Божа ловить ті перевесла, сушить, тіпає, пряде і з тих ниток робить сіти. Перед страшним судом буде ті сіти три рази запускати в пекло; хто менше грішив, вона того з пекла витягне. (Орелець).

28. Прядіне. Доки кукурузи не відпрядуть, не можна в полі прядти. (Орелець).

29. Рукав. Коли чоловік рано вийє ся, то рукавом гріх утрати ся.

30. Сито. Як умерця винесуть з хати на подвірє, то всім его своякам кажуть із хати дивити ся на него крізь сито, щоби не дуже за ним банували і швидко забули про него.

31. Скрипка. Скрипку роблять із ялиці-громівки, тоб то з такої, що в неї грім ударив, — тоді буде голосна. (AU. IV, 89).

32. Сорочка. Коли хто має брати на себе нову сорочку, треба перед тим пропустити крізь неї від обшивки в низ кусняк острого зеліза: шиж, або бодай іглу. (Nowosielski, II, 157).

33. Сопілка. Коли хто хоче гарно грати на сопілці, мусить наляти повну сопілку горівки і законати в землю. По сімох днях треба відкопати; коли чорг випив половину, то треба закопати ще на сім днів. Наколи по сімох днях не буде горівки в сопілці, то нарубок буде грати дуже гарно, навіть крізь сон. (Орелець).

34. Стіл. На столі не годить ся сідати. Як би хто сів на столі, то йому весь зад чираками обкидає. (Пор. Кпоор, 158).

35. Свѣчка. Коли молоді прийдуть із сльобу і сідають за стіл обідати, тоді мати або якась старша жінка бере дві рівні свѣчки з цюлячого воску, приліплює їх кінцями на стіні перед образами і за-свѣчує. Свѣчка з правого боку значить молодого, а з лівого молоду. Чия свѣчка швидше згорить, те з молодих швидше вмере. (Кпоор, 160; пор. Тоеррен, 769).

36. Сьміте. По заході сонця не можна викидати з хати сьмітя, бо хто викине, той дістане курячу сліпоту. (Орелець). (Nowosielski, II, 157; пор. Тоерпен, 783; Engeliën-Lahn, 267).

Хто ходить по сьмітниках, дістане курячу сліпоту. (Turczuński, 11).

37. Хата. Замітаючи хату треба все зачинати від порога і обійшовши довкола кінчити знов при порозі. (AU. IV, 94).

38. Хліб. Хліб уважають сьвятим і заким зачнуть його краяти, хрестять вістрем ножа спідню шкірку, а верхню цілюють. (Магницкій, 8; Weinhold, IV, 81; Revue, VI, 154; Nowosielski, II, 153).

Кришки з хліба не годить ся кидати на землю; що не з'їси, то дай псу або кинь у огонь. (Kremer, I, 3).

Коли господини при обіді не стане хліба, то вона каже: „Вибачайте, Цигани лопату вкрали“.

Хліба не годить ся класти спідньою шкіркою до гори. (Revue, VI, 602; Engeliën-Lahn, 271).

Як їсти хліб над отвореною книжкою, то забудеш те, що читав.

Як їсти хліб кому за плечима, то йому силу відбереш. (AU. IV, 119).

Як ідуть на Кальварію на відпуст, то там є потік, що його називають Кидрова вода. То в той потік кидають по кавалкови хліба. Чий хліб утоне, той до року вмере, а чий пливе, той буде здоров. (Пор. AU. IV, 90). Ну, але то не є правда, бо Бойко як кине оццпок, збитий такий як грудя, то той завше втоне; а хто кине білий хліб або булку, то аби нав завтра вверти, а его хліб поплине. То лиш забабона така.

Хлопцям дають їсти „крайчик“, аби їх дівки любили.

Коли хто хоче кого забути, нехай попоїсть того хліба, що його через забуде полишили в печі. (Орелець).

39. Яйце. Яйце з двома жовтками не годить ся класти під курку. З такого яйця може вилупити ся чорт і буде в хаті робити збитки. Коли осьвячене на Великдень сире яйце засушити так, щоби білок у нього затверд так, аж із нього зробить ся „скло“, то се скло є дуже помічне на більмо. Чи буде більмо у худобини, чи у чоловіка, то треба настругати того скла, набрати того порошок до пера по трошка і дмухнути його в більмове око. Коли се повторить ся до трьох раз, більмо щезне.

40. Чобіт. Хто обуваючи ся перерве се діло і ступить кілька кроків у одній чоботі, тому жінка вмере. (Грінченко, II, 18; Weinhold, IV, 151; пор. Тоерпен, 762).

УІІІ. Явища громадського життя.

1. Гості. Гість як прийде до хати, то зараз просять його сідати. Він відповідає:

— Дякую, най все добре сідає! (Пор. Buch vom Ab. 195).

Як би не сів, то господиня гніває ся, бо такий гість „дітям сон відбере“. (Engelien-Lahn, 269). Як часом прийде хтось до хати на хвилику і його просять сідати, а він не має коли, то говорить: „О, таже маленьких дітей не маєте“. Як є малі діти, то мусить сісти хоть на хвилию. (Bartoš, 310).

2. Заклад. Когу два люде перечать ся про щось, а один другого не може переконати, то один каже другому: „Ану заложім ся!“ Один обіцяє дати стілько то, коли се, що він твердив, покаже ся неправдою, а другий стілько то в разі неправдивости его твердження. При тім мусить бути хтось третій, щоби „ровійнив“. Оба закладці подають собі праві долоні і держать їх спіднені, а роз'ємець своєю рукою в низу в гору розбиває їх. Тоді „заклад стоїть“, а той, по чий стороні покаже ся неправда, дає програє.

3. Крадіж. Як де горить і люде ратують, розкидають, що там було в хаті, а як би хто з того щось украв і заніс до себе до дому, то швидко й його обійствє згорить.

Не один таку має натуру, що де прийде, мусить щось украсти. І сам того не хоче, а мусить, а як би не вкрав, то би розхорував ся. Кажуть, що вже в таку годину вродив ся. То нераз такий чоловік украде щось, принесе до дому, а потому забуде, дивить ся тай не знає, відки та річ у него взяла ся, а як пізнає, то принесе назад до того, від кого вкрав, підкине або й так, до хати прийде тай віддасть. Каже: „Ци то я у вас, куме, колись то позичив отсе?“ То вже кум догадує ся, як він позичив, але нічого не каже, тільки відповідь: „Та в мене, в мене. Добре, кумоньку, що-сте принесли“. То як так йому нічого не казати, то вже він у того чоловіка другим разом не вкраде нічого.

4. Кум. Ті чоловіки і жінки, що держали до хресту чиясь дитину, всі між собою, а також з батьком і матірю дитини кличуть ся кумами. Куми повинні викати одні одним. Заборона женити ся і сватати ся кумам між собою в Нагуєвичах не додержуєть ся. Дитину, котру держали до хресту, куми називають похресником, а дитина їх називає „нанашко“ або „нанашка“. Старший кум вертаючи з хресту вносить дитину на руках у хату і говорить:

— Дай Боже на щісте, на здорове з тим „новохрещеним“ (імярек).

5. Мельники. Кождий мельник знає ся з нечистою силою, „нарабийє з лихим“. Повідав один чоловік, що їздив до млина, а якось не було води доброї, мусїв почувати. Будить ся в ночи, а тут у млинї такі гуркоти, туркоти, що не дай Господи. Той чоловік спав на возї, на своїх мішках, але почувши се подумав собі, що мельник пустив воду на лотоки. Зриває ся, біжить до млина, таї аж задеревів: вода на колеса не йде, слюзи позатиканї, а колеса так ходять, каміне бігає само собою, що аж іскри летять. Він побіг до мельника, збудив його, повідає: так і так.

— Ну, ну, не бій ся, — каже мельник. — Іди спати.

А сам вийшов до млина, стукнув три рази таї каже:

— Ну, ну, куме, сиди тихо! Що ти там розмахає ся! — І в тїй хвилї все затихло. (Пор. Житє і Слово III, 75—76).

Мельники вмїють також і з щурами давати собі раду. У знаючого мельника щурї в млинї ніколи не зроблять шкоди. А як мельник має на кого півьму, то може наслати йому щурї на обійсть або до хати; то вже такий чоловік нещасливий: усе йому погризуть і понівечать. (Пор. Житє і Слово II, 357).

6. Папа римський. Папа римський — сьвятий. Він що недїлі дістає з неба листи від Папа Бога.

Кажуть, що колись дївка перебрала ся за ксьондза, а що була дуже мудра, то її вибрали папою. Але по роцї при одній процесїї вона породила дитину. Від тоді як вибирають папу, то найстарший кардинал при всїх мацає нововибраного, чи він справдї мужчина, чи буває не дївка. (Oesterley, V, 64).

7. Піп. Піп на перехід не добрий. Коли здиблеш попа, треба кинути за ним шпилькою або стеблом соломї. Коли снить ся піп, то се віщує, що будеш мати ворога. (Revue, VI, 184, 469; Fedegowski, 1310).

Як іде хто сіяти, а перейде його піп, то треба за ним кинути камінь або жменю соломї. Один старий дїд у Орельцї додав до сего: „То вігадали Жиди, як ши си пила горівка, на то, аби нашу віру сплюжати“.

8. Побратимство. Побратимство в Нагуєвичах водить ся тільки між підручками, настухами, хлопцями 8—20 літ. Заключають побратимство таким способом. Беруть лісковий або який иньший прут, розрізують його на двї половини і кінцї, що в цілім прутї притикали один до одного, закарбовують так, як показує отсей рисунок:

На зазубець в паличку А кладуть перце якого збіжя (житя, пше ниці), або трави-різійки і притискають її зазубцем паличка Б, котрий мусить щільно входить в зазубець А. Тоді один хлопець бере за кінець А, другий за Б. Держачи за кінці один занує другого:

- Ци побратим?
- Не побратим, — відповідає другий.
- Ци побратим? — запитує той у друге.
- Не побратим.
- Ци побратим?
- Побратим.
- Доки, доки?
- До грубої дошки.

Після сего побратими рознимають (не розривають) зазубці паличка, виймають затиснену в них траву, розривають її на дві часті і їдять. Після сего обряду хлопці мають обовязок говорити один одному „ви“, кликати один одного „побратиме“, не сварити ся і не бити ся, а помагати один одному в кожній потребі. Коли покушають ся (парубків дуже радо беруть у куни), то вже не кличуть ся „побратиме“, а „куне“. (Пор. *Mélusine*, V, 194—203).

Дівчата таким самим способом „посеєтрають ся“ між собою.

9. Присяга. Хто в суді фальшиво присягне, той до року мусить умерти або окалічити. (AU. IV, 118; пор. Кпоор, 167; Bartoš, 321.

Хто забожить ся (скаже „Бігне“, або „Бігне Боже“, „забігмас сі“) на неправду, той має гріх, а як скаже „Скариж то мя Господи!“ („заскариж сі“) а на неправду, то Пан Біг його покарає.

10. Рибак. Коли рибак іде на рибу або стрілець на полюванє, то не годить ся йому казати: „Дай Боже щасливо!“ бо Бог буде щастити рибі або звїрнї і він нічого не зловить і не вполює. (*Schulenburg*, 241).

Коли рибакони за першим разом зловить ся більша риба, то він не рад, бо вже потому довго буде ловити ся сама дрібна. А як на початку мала риба зловить ся, то за нею прийдуть більші.

Першу рибу, якаб вона не була маленька, годить ся взяти, бо як її пустиш, то нічого більше не зловиш.

Коли рибак зловить першу рибу, бере її і плює на нею три рази приговорюючи: „Тьфу, тьфу, тьфу! На початок!“ То вже потім будуть риби добре ловити ся. (AU. III, 54).

11. Слюб. Коли при слюбі молодий молоду держить за руку, то він буде потому над нею старшувати, а коли молода молодого держить, то її буде верх у домі. (Weinhold, IV, 47; Кпоор, 159; Тоеррен, 769).

12. Торг. Коли селяне купуючи або продаючи щось сторгують, належить ся вдарити по руках, бо без того торг не важний. Тільки тоді, коли обі сторони вдарили по руках, жадна не може вже взяти свого слова назад. (Weinhold, IV, 47).

Першого торгу не треба покидати ся. (Buch vom Ab. 202).

IX. Народня етнольоґія.

1. Антиподи. Під землею є також люде. Як у нас сонце заходить то у них сходить. Інші мовлять, що там живуть небіжчики. (Por. Fedegowski, 384).

2. Бойки. Бойки, то ворожбити і знахарі. (Por. Fedegowski, 1119). Між ними є такі, що від Юря аж до Зелених свьят ідуть у гори, в полонини, і збирають усяке зіле. Він знає зіле на всяку слабість, але знає й таке, що може нашкодити чоловікови.

Коли по обіді комусь голосно відригне ся, то иньші сьміючи ся говорять: „Іде Бойко з правнику!“ Мабуть натякають на скрип коліс бойківського незнамого воза.

У Бойків як хто вире, то зараз небіжчика кладуть під лаву, а самі сідають на лаву, довкола стола, ідять, пють, забавляють ся. „А такою — кажуть — уже сего не потребує, він уже упокоїв ся“. (Звертаю увагу, що се погляд Підгірня на Бойків — я чув його в Нагузвичах і в Дрогобичі — а не дійсний звичай самих Бойків). (Por. Тоеррен, 787).

3. Гуцули. Гуцули, то поганий нарід. Жінками міняють ся так як кобилами.

— Братчику Іва, а позич-ко шні своєї Марічки на тиждень, а я тобі своєї Гафії позичу.

Або як іде на заробок десь далеко, то кричить до сусіда (а сусід аж на другім версі):

— Міха! Я йду з дому на тиждень, аби-с ми тут Марічки дозврав!

4. Жиди. Жиди як мають бути їх великодні свьята, тоді як вони ідять самі маці, то день перед тин беруть деревляну ложку і кавалок

хліба і палять. А по сьвятах ідуть на те саме місце і перепрошують хліб і говорять :

— Гам, гам! Ходи хлібе 'д нам!

До тіста, з котрого печуть маци, мусять Жиди завсїгди додати хоч крапельку крови з християнина. (Пор. Oesterley, V, 131).

На кучки Жиди люблять, аби дощ був. Ворожать собі з того, що будуть мати багато грошей. То вже як іде дощ на кучки, то так Жиди тішать ся, так голови під окаш підставляють, ніби то не дощ, а готові гроші на них капають. (Пор. Federowski, 1143).

На судний день завше мусить одного Жида вирвати. Отак сидить ніж иньшими і разом не знати де подів ся. І ніхто вже його не знайде. І не шукають за ним, не плачуть, нічого, бо знають, що його нечистий узав. То вже як має бути судний день, то всі Жиди в страху. Кождий потерпав: ануж сего року на мене черга! (Пор. Federowski, 1141).

Між пастухами держать ся поговірка — коли котрий хоче йти на сторону, а иньші питають його: Куди йдеш? то відповідає: „Іду Жида бити“.

Коли Жид перейде чоловіка, то се добрий знак. Як снить ся Жид, то також добре. (Federowski, 1791).

Коли хтось візьме у когось яку річ, або позичить і не хоче віддати, то говорить: „Віддам тобі се на жидівське пуцінь“.

Жиди видно ліше Богу молять ся, ніж наші люде, бо Жидам Пап Біг дає, а нам ні. (Пор. Federowski, 1413, 1142).

Жиди держать ся купи. Ану зачепи одного Жида, кїлько їх назбігає ся! А пашого чоловіка аби й забили, то другий за него не оступить ся. Жид з гиндлю живе. Він до господарської роботи не здалий.

Жид найтвердший в пята. Аби який мороз був, а Жид іде в патинках і байдуже собі.

Жиди бруд люблять. Нераз побачиш Жидівку, убрана так, як не знати яка пані, багато і пишно, а під сподом у неї мусить бути якась брудна шката.

Жиди все ще чекають свого месії.

Старі Жиди ідуть до Палестини, щоби там умирати і кажуть ховати себе на Сафатовій долині, щоби на страшний суд не мусіли там бігти аж із нашого краю. (Andrée, Juden, 166).

Коли хто йде сіяти, а перейде його Жид, то зародить добре.

По померших Жиди відправляють босини через вісім день. Вони тоді не виходять із хати і мусять ходити босо. (Andrée, Juden 166).

Обряду обривання доповнюють Жиди по місточках і доси кам'яними ножами. (Пор. Andrée, Juden, 154).

5. Мазурі. Мазур сьмієть ся з Русина.

— A sy to prawda, — питав раз Мазур Русина,? — ze sie Rusinek ślepy rodzi?

— Та правда, — відповів Русин.

— No, i coz wtedy robicie?

— Та наймасмо Мазура, щоб йому три дни в ср... дмухав, поки провидить. (Пор. Federowski, 1105).

Мазур скорий до бійки, сварки довгої не любить. (Пор. Federowski, 1104). Раз сидить Мазур у коршні, аж прийшли два Русини таї починають сварити ся між собою. Сварять ся, перемовляють ся. Далі Мазурови не стало терпцю, скочив, хляп по лиці одного й другого таї крикнув:

— Та bijcie sie juz raz, selmy! Skoda gęby!

Русин і Мазур знайшли міх з ячменем; хотіли поділити ся, але не було як. Каже Русин:

— Знаєш що, Мазуре, хто одним словом скаже ячмінь і міх, той візьме обоє.

Думає Мазур, думає: — Woresek-jęcmionesek, jęcmionek-woresek... Ні, не йде!

А Русин каже: — Видиш, по нашому то: ячміх! Таї узяв ячмінь з міхом.

6. Москалі. Москалі то такий нарід, як і ми, тільки твердне говорять і твердшої віри. А про те крадуть у живі очі і брешуть страшенно: ніколи Москалеви не можна вірити, що він тобі говорить¹⁾.

7. Німці. Німці навчили наших людей коло хліба робити. Бувало наші люде оралі деревляними соханами та ралами, а бульбу садили так: ішов з колом, робив тин колом ямки, в ямки кидав бульбу таї колом позасував і вже; мотики, рискаля ніхто не знав, аж від Німців усе те понереймали.

Німці народ розумний і „західний“; Німець — приповідають — і на Хребті-горі²⁾ заїде собі сьвіта. (Weinhold, V, 409).

Німець найтвердший — вибачте — в задницю, бо аби який вітер вівяв, а він носить сурдут із заду розрізаний.

8. Пилпони (Липовани) то так як Жиди: як прийдуть між наших людей, то тільки про те й дбають, щоби не осквернити ся. Боронь Боже

¹⁾ Підгіряне знають Москалів тільки як російських воєнків з 1849 року і до них відносять си їх отакі характеристики.

²⁾ Гора між Нагуєвичами і Підбужем.

при ній люльку закурити — зараз із хати тікає. А доторкнеться нашого чоловіка, то зараз обтирає. Нашою ложкою і в нашій посудини їсти не буде, нашим ножем хліба не вкroїть; усе своє з собою носить. А побожні дуже, що день по кілька разів щире Богу молять ся.

9. Русини. Русин сиротиско потульний, хто не хоче, то його скривдить, ще й висьміє. Русина Пан Біг сотворив на біду та на нужду.

Мазурка більше собі хвалить мужа Русина, як Мазура. Вона мовить :

Нехай буде й пісний жур,
Ліпший Русин як Мазур.

Певно, бо над Русиною може старшувати, а Мазур собі того не дасть.

Русин найміцніший у груди, бо аби який мороз, а він іде в кожусі, але в голими грудьми.

Русин з натури злодійкуватий. І не то, щоби щось порядне вкрав, а так якусь дрібницю, бодай личко, ремінець або кілок, а мусить украсти.

10. Галіани. Ниталія — ладний край, але нарід там паскудний: зрадливий, а скоро що дрібка — зараз до ножа тапається. Забити чоловіка, то йому нічого не значить.

11. Татари. Колись нападали на наш край Татари. То були псьоголавці, люде з песьїями головани. Вони пили людську кров. (Пор. Federowski, 1100).

12. Цигани. Циганка як має дитину, то аби яка зима була, мусить її голу в головкою занурити в річну воду. Для того циганчата такі здорові і тверді на мороз. (Кпоор, 155).

Цигани не в нашій віри. Хоч він буде й хрещений по нашому і сьлюб бере в церкві, але між собою вони держать ся своєї віри. Для того й сьміють ся з Циганів. „Цигане, а якої ти віри?“ — „А якої вам, паночку, треба?“

Цигани не держать ніякого посту. Про се й пісня говорить :

Ой Цигане, Циганочку, якаж твоя віря?
Твоя жінка у середу солонину їла.

Цигане — паскудний нарід, бо їдять здохлятину. Як почують, що де здохла свиня або худобина, то і з десятого села прийдуть, відкоплюють стерво, варять і їдять. „Се — кажуть — божка вбила“.

Х. Народній календар.

1. Андрія сьв. (30 падол.) Перед Андрієм вечером дівчата ворожать про женихів. Беруть у запаску конічного сім'я і обходячи хату сіють його та приволяють :

Андрію, Андрію,
 Ни тобі колонні сію.
 Дай ми Боже знати,
 З ким буду сьлюб брати. (Петрушевич, 81).

Того вечера дівчата печуть маленькі колачки, а коли вже готові, виймають їх, кладуть рядом на стільці, кожда дівчина свій колачик, і кличуть пса. Котрий колачик пес найперше вхопить, та перша вийде замуж. (Чуб. III, 259). Також беруть із печи розжарені вуглики і кладуть їх між зубці маглівниці. Чий вуглик найшвидше загасне, тота найшвидше віддасть ся.

В ночи по вечери йдуть на двір і рахують кіле в плоті. Котра дорахує до кінця і вийде до пари, та вийде замуж сих мясниць. (Чубінський, III, 260).

О півночи надслухують, відки пси брешуть. З котрого боку почує дівчина голос пса, відтам приїде жених.

2. Благовіщенє. (25 марта). Буває так, що Благовіщенє припаде на самий Великдень. То в такім разі повинні в церкві перед резурекцією відправити набоженство святому Благовісникови. Раз якось також так випало, але піп і дяк забули про Благовіщенє. Відправили резурекцію ще досьвіта, зачинають правити утрєню, правлять, співають, а тут не розвидняєть ся ані руш. Чекають-чекають, нема дня тай нема. Страх пішов по народі. Аж тоді дяк пригадав собі, що забули про Благовіщенє. Зараз відправили, що належить ся, і зараз розвидніло ся.

В котрий день випаде Благовіщенє, прим. у суботу, то в той день не можна нічого сіяти, бо не вродить ся.

3. Варвара сьв. На Сави (д. 5 грудня) і на Варвари (д. 4 грудня) старі господині не кажуть прости. Повідають, що якась дівка прядла на Варвари, тай зараз собі руку пробила веретенем. А молодші вже тепер не держать ся того, і нераа чоловіки картають жінок : „Було не савити і не варварити, а сісти під куделю тай починок напарити!“ (Шор. Петрушевич, 82).

4. Великдень. Великдень так називає ся тому, бо як Христос воскрес, то на тоту памятку Пан Біг сточив два дни до купи. (Шор. Grünbaum, 279). Про се читаємо в угроруськім учительнім еванге-

лю в XVII в. ось що: „Боуди вѣдомо всѣмъ православнымъ хрѣтіаномъ, иже сѣса свѣтлаа недѣли днѣ великій и сѣый ѿ, понеже ѿ вѣскрѣній Гдѣни сѣнце зышло ѿ-и години в ночи и стало на востощѣ два днѣ, на полждни стало г. днѣ, и про то зовѣт сѣ великій днѣ, и не годит сѣ нам хрѣтіаном ніякого дѣла дѣлати в тотѣ недѣлю стѣюю. И кто бы важиаъ сѣ квалити тотѣ днѣ сѣый, да боудѣтъ проклатъ вѣ сѣй вѣкъ и во боудѣщій. Такъ же съ женами не съвокъплати сѣ, але з радостію и в чистости и оу наѣжен'ствѣ прѣкывати“. (Рукоп. стор. 63—64).

На Великдень красять писанки на сю памятку: як Христа Жиди мучили, то він утівав, а вони кидали за ним каміння, а з того каміня робили ся писанки. (Орелець).

Коли хто спить в день на Великдень, то буде йому дримати ся в церкві через цілий рік, або снопи в полі погниють.

5. Вечір сѣв. На сѣв. вечері ідуть старші в работи аж тоді, як перші ворі заворіють. Господар несе до хати вівсяний сніп, і ставши на порозі говорить: „Дай Боже на щісте, на здорове в сѣвятни Рождеством!“ За ним іде хтось другий і несе в вереті солому. Господар ставить сніп у куті за столом під образами, а той другий кидає солому на землю. На солому кидають ся діти, розкидають і розстелюють її по хаті і лавячи по ній на руках і ногах кричать: ко-ко-ко! ге-ге-ге! ква-ква-ква! кві-кві-кві! і т. д. наслідуючи голоси всякої домашньої звірини; се на те, щоб увесь рік худоба так вела ся і ховала ся на господарстві.

Перед вечерю господар виймає із снопа, що на покуті, два стебла, робить із них хрестикки і настромляє їх за рамки в вікні, так щоби хрестикки стояли мов приліплені на шибках; се на те, щоби нечиста сила в ночи не сміла заглядати до хати.

Сеї ночи сѣвітить ся в хаті всю ніч і годить ся, щоби хтось усю ніч не спав; як би всі поснули, то могло би „нечисте“ дістати ся до хати і тоді цілий рік у хаті були би хвороби та нещастя. В тій ціли, щоб не допустити до хати нечистого сеї ночи, господар перед вечерю зарубує сокиру в горішній одвірок над хатними дверми; ся сокира стоїть так аж до нового року.

Перед вечерю господина накладає в черепок вугля, кидає в него „сафатини“ (asa foetida), купленої перед тим у місті, і йде в тим до стаїні та кадить коло коров, щоби чарівниця не нала приступу.

Перед вечерю, коли вже наставлять на стіл страву, господина кличе на сам перед:

— Птице, ірице, ходи до нас вечерю їсти! А як не прийдеш те-пер, то щоби-сь і весь рік не приходила.

Заким сядуть за стіл, усі нють ся і надівають чисте шмате. Господар набирає до черепка горючого вугля, насипає до него ялівцю і ставить під стіл.

На першу страву дають капусту, далі йдуть пироги, голубці, риба (коли є), сушені яблука або сливки, а на остатку кутя. Заким зачнуть їсти кутю, господар набирає ложку і кидає під стелю, щоб Бог дав урожай. Коли досить пшеничних зерен причепить ся до стелі, то се знак, що сего року збіже зародить; колиж верна повідскакують, а лишть ся тільки мак, то з сего ворожать, що буде рік добрий на пчолі. Часом буває так, що й мак повідскакує (коли в ньому мало меду), то се зла ворожба.

По вечери пастух (той член сім'ї, що літом пасе худобу) крутить перевесло з сіна, котрим накритий стіл, збирає всі ложки (немті), перев'язує тим перевеслом і застромлює за сніп на покуті, — се на те, щоб йому в літі худоба не розбігала ся і не губила ся.

Хто на Різдво скорше з'їсть вечерю і запряче ся, той скоро збіже збере з поля.

6. Вівторок по Велицїдні називає ся в Нагусвичах „обливаний вівторок“. Обливане по інших селах іде в сьвітлий понеділок, але в Нагусвичах у понеділок храм, то обливане перенесено на вівторок. Обливають ся головню молоді люде — парубки і дівчата — сикавками, коновками, збанками. Часом парубки, зловивши котру веселу дівчину, кидають її в річку. Кого ліпше обілляють того дня, так щоб аж канал з него, той буде весь рік здоров і веселий. Замужних жінок не годить ся обливати; така жінка, обіллята чужим чоловіком, має право виляти його, коли тимчасом дівка не повинна противити ся, а коли лаєть ся, то з неї сьміють ся і обливають ще дужше.

7. Воведеніє. На Воведеніє (д. 21 падолиста) вводять рано до хати ялівку або бичка, дають йому хліба і пити, щоби худоба добре вела ся.

Хто перший увійде в той день до хати, називає ся „перший полазник“. (Пор. Петрушевич, 80). Коли вїде молодий, гарний, здоровий чоловік а до того з грошима, то се добра ворожба: весь рік у хаті будуть усі здорові і будуть гроші вести ся. Колиж увійде старий, хорий, особливо стара баба, або коли хтось прийде чогось зичити, то се злий знак. В той день, як також у інші сьвяточні дні, не годить ся нікому нічого зичити, бо би за тим позиченні усе щастє з дому пішло.

8. Главосїка. До Главосїки (д. 29 серпня) не годить ся вирубувати капусту, а треба або рвати з неї листє, або виривати її з коренем. (Петрушевич, 19).

Хто до Главосіки жне мак, того буде боліти голова. (Петрушевич, 69).

9. Живний четвер, тоб то четвер перед Великоднем, святкують: не орють, дров не рубають, не молотять, не прядуть. Деякі старі люде, найчастіше жінки, як повечеряють у живний четвер, то їдять аж сьвячене на Великдень (постять триднівку). В живний четвер вечером Христос ходить по землі: хто щасливий у Бога, може його здибати. Про се говорять і пісня :

В живний четвер по вечери
Ходит Христос по всій землі.

10. Зелені сьвята. Перед Зеленими сьвятами не можна купати ся, бо пивка укусить, або потопильник затягне у воду, або зелена гадина укусить. (Орелець).

11. Казибрід. То раз март запросив січня в гостину. А лютий уперед був ще студенійший від січня, сказано: лютий. Але тоді дуже йому кривдно зробило ся, що ті два будуть балювати ся, а його не просять, то він і скавав: „Чекайте, поспею я вам дороги, що ви не доїдете один до одного“. І справді, аби в січні не знати які морози були, а в лютім мусять переломити ся, звичайно буває відталь і санна дорога псує ся. То від тоді лютий називає ся казибрід або каждорога.

12. Купайло. На Івана Купайла (д. 29 червня) обмажують хати і всі будинки чорнобильом. Женці і косарі перевязують собі в той день крижі в поясі чорнобильом, аби при роботі крижі не боліли.

Коли на Івана Купайла піде дощ, то не буде горіхів, бо позамакають.

До Івана Купайла не годить ся купати ся, тільки від того дне вода є осьвячена і не шкодить чоловікови.

В ночі перед Купайлом папороть цвите. (Петрушевич, 58).

На Купайла сонце завсїгди сходить ясно, хоть би тільки на хвилию виграв. (Пор. Federowski, 385; Франко, Апокріфи II, 106; Петрушевич, 56).

Черешень, вишень, ягід не можна їсти до сьв. Івана.

На сьвятого Івана Купайла купає ся сонце.

В те сьвято знахарі збирають віле, бо тоді воно має помічну силу. Збирають головню лопухи, а також чорнобиль. Висушений чорнобиль помагає від горячки і від сухіт.

13. Март. Якась баба перебувши зиму кпила собі з марта :

— Перебула-м — каже — січень і мічень, а на марець виставлю палець.

Але як наречь потис морозом, тай вона замерала.

Март просив мая в гостину, а май не хотів до него прийти. То март розгнівався та й кричить з далека :

Чекай, маю,
Я ще й тобі заграю !

І для того нерав у маю ще снігом закурить.

Коли в марті гринить і блискає, то в літі будуть великі бурі і зливи, або велика посуха і неврода.

Кури насаджені в марті (марцівки) найліпше несуть ся. (Пор. Петрушевич, 30).

14. Мокрій сьв. Коли на сьв. Мокрія (д. 11 мая) буде дощ, то потім ще сорок день буде слота.

15. Неділя. В неділю гріх робити, а особливо стругати і рубати, бо Матінці Божій тріски в лице летять.

В неділю годить ся досьвіта позамітати хату, щоби „свйиту неділеньку до хати впустити“.

16. Николай сьв. На теплого Николая (д. 9 мая) то ліби не врочисте свято, але в полі не годить ся робити.

Одна жінка пішла була щось там копати. Робить, робить, аж так коло полудня надходить старий дідусь.

— А що — каже, — жіночко, ти нині робиш ?

— Та роблю.

— А якоїж ти за се хочеш заплати ?

Вона подивила ся на него та й перелякала ся, пізнала, що то святий Николай.

— Та що — каже — маю хотіти ?

— Чи волиш тут на місці каменем стати, чи волиш двоє дітей кормити ?

А тотя вже ледво жива зо страху, та й каже :

— Та що, вже ліпше двоє дітей кормити, ніж каменем стати.

— Ну, йди, йди до дому, — каже дідусь, та й щев. А тотя жінка тільки що крок поступила, а у неї при грудях дві гадюки. Як зачали її ссати, то вона до доби вмерла.

17. Новий рік. Входячи до хати на новий рік годить ся сказати : „Дай Боже на щісте, на здорове з тим новим роком, сей опровадити, нового дочекати, рік від року на многа літа посполу, хто є в тім дому“.

Коли на новий рік увійде до хати перший чоловік з грішми, то будуть весь рік гроші „при хаті“ ; коли вйде здоровий, то будуть усї здорові, — коли вйде хорий, каліка, жебрак, то в хаті будуть хорувати, буде бідність або смерть.

18. Обрїтїне. (Обрїтенїє ч. главы св. Іоанна, д. 24 лютого). Говорять, що на Обрїтїне обертають ся птахи до гнїєден, а діти до хлїба. (Петрушевич, 28).

19. Піст. Пости є чотири в році: великий, Петрів, Маковїїв і Пилипів. „Споранити сі“ (оскоромити ся) в піст — смертельний грїх. Щоб оскоромити страву, досить нпр. замїшати її ложкою, котрою вперед їли скором, досить укроїти хлїб ножем, котрим краюно масло або м'ясо. Коли хорому в пісний день дають їсти скоромне, то він не візьме його в рот, поки не скаже: „Прости Господи грїха!“

20. Покрова св. (д. 1 жовтня). Дівки молять ся до неї:

Свѣйта Покровонько,
Покрий мою головоньку
Хоць у яку онучу,
Най сі дївков не мучу. (Петрушевич, 73).

21. Понедїлок. Котра дівка постит понедївки, тота до року віддасть ся.

Понедїлок — добрий до торгу, в понедїлок також зажинають і заорюють. Загально розширеної віри, що понедїлок — тяжкий день і того дня не треба нічого зачинати, на Підгір'ю, а особливо в Нагуєвичках неча.

Понедїлок страстного тижня називають у Нагуєвичках „красний торг“, бо того дня купують звичайно все потрібне для великодних свѣят: муку, корїне, а також одежу, капелюхи, хустки.

22. Похвала. Так називає ся субота в пятім тижні великого посту. Того дня сїють росаду на капусту. (Чубїнський, III, 12).

23. Пятниця. Є таких дванацять пятниць у році, що хто їх постить, той буде мати даровані грїхи по смерті. (Є се відгомін апокрифічного „Сказанія о 12 пятницях“, що дуже часто стрічаєть ся у наших селян у відписах разом з тєв. Листом небесним).

В великодну пятницю (перед Великоднем) годить ся постити рано аж до закїнченя церковної відправи. Того дня належить ся конче їсти рибу, коли не свѣжу, то бодай сєледця.

24. Рахманський великдень. В великодну суботу кидають шкаралупу з яєць, котрими помазано паску, на воду, бо під землею є Рахмани. Заки шкаралюща допливе до них, то перемінить ся в яйце. Шкаралюща пливе до них чотири недїлі, тому рахманський великдень припадає четвертого тижня по нашім. (Орелець).

На Рахманський великдень годить ся сїяти васильок, то буде дуже пахучий.

На Рахманський великдень коли приложити вухо до землі і прислухати ся добре, то можна почути голос дзвонів. Се Рахмани сьвяткують. Але то не кождий може почути, тільки праведна душа.

25. Семен сьв. Коли на сьв. Семена (д. 3 лютого) не паде дощ, буде сухе літо.

26. Середа. Середі за-в-крито на четвер, що вона пісна, а він порвний. Для того приповідають: скривив ся як середа на четвер. А декуди говорять: скривив ся, як середа на п'ятницю, але то вже баламутно, бо середа не має чого кривити ся на п'ятницю, бо обі однаково пісні.

Як би жінка через дев'ять серед в ряд чесала ся, то їй чоловік умре. (Орелець).

27. Спас сьв. На Спаса (д. 6 серпня) горіхи вже достиглі, але в той день не годить ся йти в ліс на горіхи. Повідають, що один парубок вигнав на Спаса коні пасти, але скортіло його конче піти на горіхи. То він загнав коні в добру пашу тай каже:

Сьвйтий Спас
Коні пас,
А я беру мішки
Та йду на горішки.

Пішов він до ліса, але тільки що вригнув першу ліску, аж із неї скочила гадина і обвила ся йому довкола шиї. То вже що там робили, а вона його не попустила ся. швидко він і вмер в нею.

28. Стрітенне. На Стрітенне (д. 2 лютого) стрічає ся зима з літом. В Нагуевичах жартують і приповідають того дня: Стрітила сі зима з літом а свиня з вйтом. (Петрушевич, 26; Чубінський, I, 6).

29. Субітка. Перед Зеленою неділею, а декуди перед Іваном Купайлом палять субітки. Вони бувають двоякі. Одні такі, що на місцях, де поховано людей, що померли не своєю смертю (повішеники, потопленники і т. и.) прохожі кидають гияки, ті гияки лежать цілий рік, аж вечером перед Зеленою неділею діти (пастухи) біжать і запалюють їх. Ся субітка горить на те, щоб тим грішним душам, що сидять у п'їтні, сеї ночі було сьвітло. Хто перший запалить таку субітку, тому Пан Біг гріхів відпустить. Перед Купайлом палять субітки на пасовисках. На підпал, а часом і на цілу субітку уживають дров накрадених у селі. В тій цілі крадуть від хат ліси, ворота, часом хатню посуду, не говорячи про плоти і ворня. Коли огонь вигарає, пастухи скачуть через него, щоби весь рік були здорові, і переганяють також худобу, щоб її чари не брали ся. (Пор. Петрушевич, 56; Grünbaum, 279—280; Bartoš, 53, 54; Revue, VI, 549; Máchal, 201).

30. Субота. Не добре лишати в суботу яку будь роботу не докінчену. Коли чоловік міркує, що якусь роботу не буде міг у суботу докінчити, то радше її не зачинати того тижня.

Коли в суботу перед Великоднем паде дощ, то бараболі будуть гнити. Хто вродився в суботу, скоро вмере.

31. Цвітня неділя, остатня перед Великоднем. В ту неділю святять шутки (розвиті вербові або ивові прутики). Прийшовши з церкви батько або мати бе ними дітей і приговорює: „Не я бо, верба бе; від нині за тиждень Великдень“. (Чубінський, I, 13; Петрушевич, 38; Engeliën-Lahn, 231).

32. Чесний хрест (д. 14 вересня). На Чесного хреста все гаде ховає ся в землю або в воду. Для того по Чеснім хресті вже не можна купати ся, від тепер вода „нечиста“. Тільки та гадина, що вкусила когось у літі („грішна гадина“), не ховає ся того дня, бо її земля не приймає і вона мусить загинути „верх землі“. (Петрушевич, 70).

33. Юрій сьв. На Юря (д. 23 цвітня) гаде вилазить із землі. В ночі перед Юрем чарівниці ходять і відбирають коровам молоко, по Юрю вже не мають тої сили. (Máchal, 174).

Хто по сьв. Юрию сіє мак, той умре.

Х. Народня мітольоґія.¹⁾

1. Антипко (хованець) викльовує ся з курячого зноска або з такого яйця, що знесе курій. Таке яйце треба намастити попелом із кістки мерця, обвинути сирівцевою шматкою і носити під пахою, доки не вилупить ся Антипко. Віч живе потім у того чоловіка і робить його багатим, служить йому, доглядає худоби, хоронить від шкоди. Господар мусить годувати його несоленою стравкою, але по смерті нечистий бере собі того господаря душу, а его багатство звичайно „іде прахом“, так що швидко з него нема й сліду. (Пор. Máchal, 97; Чубінський, I, 192, 208).

2. Блуд. Хто їсть нелуплений чісок, того ніколи блуд не возьме ся. (Máchal, 128, 160).

3. Відміна. Коли мати відійде нехрещену дитину і лишить її саму в хаті, то приходить відьма, бере дитину і лишає свою — відміну. (Máchal, 129; Federowski, 1637). Така відміна заєдно сидить у колиці, нічого не їсть і не росте. А скоро всі повиходять із хати, вона вилізає з колицки, витягає ся, робить ся геть велика, йде до печи, ви-

¹⁾ Через недогляд у коректі понумеровано хибно розділи VII (стор. 196 покладено VIII) і VIII (стор. 199 покладено IX). Ті похибки прошу справити.

ідає страву яку тільки подибле, наробить у хаті шкоди і всяких збитків, а потім знов іде до коліски. (Nowosielski, II, 160; Krauss, 98; Чубінський, I, 130, 194).

4. Відьма. Хто хоче пізнати відьму між иньшими жінками, той робить ось як. На сьв. вечір кладе чісок на чотири роги стола, на кождім рові по одній головці. Повечерявши бере з кожної головки один зубок, садить у кулешірник (ринку, в котрій варить ся і мішає ся кулешу) і кладе їх на вікно, щоби той чісок зійшов і ріс. Так він росте до Великодня. На Великдень бере з того чіснику одно зелене перце до рота і держить його в роті через ціле набоженство, доки піп пасок не посвятить. Скоро піп сьвяченою водою покропить паски, той чоловік перекусує зубами той чісок у роті. В тій хвилі він побачить відразу, котра жінка відьма: у неї на голові дійниця з молоком. (Пор. Bartoš, 143; Federowski, 239). Але такий чоловік не сміє сего нікому сказати, бо відьми кинулись би на него і розірвалиб його на місці. (В *Тижнівцях городенського пов. записала Олена Шухевичівна*). (Пор. Чубінський, I, 196—205).

Є ще один спосіб, як можна пізнати, кільки в селі є відьмів. Треба зробити борону з бзипи, але робити її так, щоб зачати на сьв. Юря, робити день у день не пропускаючи ні неділі ні сьвята, а скінчити аж за рік, так щоби аж в сам день перед Юрем була готова. (Пор. Bartoš, 143). Тоді на самого Юря досьвіта треба йти тою бороною волочити. То вже як такий чоловік верне з поля, то яка є в селі відьма, мусять до него прийти: нераз і сама не знає, чого прийшла, крутить ся, мінить ся на лиці, а мусять прийти і поклонити ся йому. (*Записано ut supra*). (Пор. Krauss, 120).

Відьма тільки три рази може важити на чесьє житє. Коли їй до трьох раз не вдасть ся, чоловік буде мудрий або так випадком устереже ся, то її чари впадуть на ню саму і вона мусить умерти. (*Записано ut supra*).

5. Вічний Жид. То такий Жид був: як Христа мучили і вели вже розпинати, а Христос надійшов з хрестом і хотів троха оперти ся о его хату, спочити, а він крикнув: „Іди геть! Іди геть!“ А Христос обернув ся тай сказав йому: „Я піду, але й ти йди і ходи по сьвітї аж до страшного суду“. То він і доси ходить. Десь недавно — говорять люде — виділи його в наших сторонах. Але його тяжко пізнати, бо він на старім місяці старий-старий, а на новім місяці знов відмолоджуєть ся. (Baring-Gould, 1—31; Neubauer; Federowski, 1145).

6. Дідько. Дідько підкушує чоловіка. Як чоловікови зле дїє ся, то він шепче йому день і ніч: повісь ся! (Federowski, 232). То коли чоловіка такі мисли зносять, треба тільки прикликати Бога до по-

ночи тай сказати: „Пек, щезай, маро!“ то дідько піде геть. А як би не прикликав Пана Бога, то таки дідько переможе і ще й чоловікови допоможе до злого. Повідають, що одного чоловіка вченила ся була така думка: повішу ся тай повішу ся! Зайшов він до стодоли, запер ся, думає: тут собі зроблю кінець. Але жаль йому зробило ся жити тай подумав собі: ану стрібую повісити ся на стеблі. А щось за ним із заду ніби хихоче ся тай шепче: ану, ану! Взяв він стебло, заязав собі на шию, виліз на підрю і привязав кінець до бантини. Вже хотів спустити ся, але в тім щось мов замануло його і він сказав: „Господи помагай!“ В тій хвилі нустив ся тай як не гепне собою на тік! Геть, вибачте, склянки потовк. Лежить він на тоці, а той, бодай моци не мав, зазирає в підрі тай каже:

— Ну, щастє мавш! А то вже би ти був мій. Я би тобі був те стебло перемінив на дрт і було би по тобі. (Пор. Грінченко, II, 17; Máchal, 167).

Хто шукає чогось і довго не може знайти, то каже: „Десь сі ти дідько вдавив“ або: „Десь сі ти біда тішнт!“ (Пор. Магницкій, 6).

Дідька гріх згадувати по імя; звичайно говорять: біда, нечистий, „той — бодай моци не мав!“ або: „той — Дух сьвятий при хаті“, „той, що сі по смереках дре“. (Пор. Krauss, 102).

Дідько і загалом усяка нечиста сила вступить ся від чоловіка, коли її вдарити відлів. (Turczyński, 43).

7. Дух сьвятий. Коли хто в розмові має згадати про якесь страховище, про черта або що, то говорить на сам перед: „Дух сьвятий при хаті!“ або „Дух сьвятий при нас хрещених!“ Коли в хаті є мала дитина, то мати при всякім несподіванім стукоті, при громі, витю пса поперед усього скрикує: „Дух сьвятий при дитині!“

8. Лісова панна. В Косівщині вірять, що в горах у великих лісах є лісові панни. Вони показують ся людям вечером, звичайно лиш такии, що йдуть одиноко лісовою дорогою. Така панна виглядає з переду зовсім як молода панна, дуже хорошої вроди, але з заду тягнуть ся за нею кишки. Вони заманюють недосьвідних парубків до себе в глубокий ліс і силують їх, щоб жили з ними. В Довгополі оповідають, що перед кільканацятьма роками завабила лісова панна с собою одного молодого робітника Італіянци. Пізним вечером він ішов через верх, а війшовши в ліс не вернув з него аж за два роки. З ліса він вийшов сивоволосим, згербленим старцем і оповідав, що лісова панна держала його при собі, але як йому там було, де живе та панна і для чого так подав ся, сеге не говорив. Швидко потім він умер. (Пор. Máchal, 130).

9. Нечисте місце. Бувають такі місця, що як стати на нім або зробити що: виконати яму, зрубати деревину, вбити палець або що, то

чоловік ослабне або навіть нагло вмер. Звичайно се таке місце, де колись хтось чоловіка забив, або мати дитину стратила, або де закопано такого трупа, що вмер без сповіди, повішеника, потопленика, то що. То его душа на тім місці покутує і мстить ся на людях.

10. Перестрах. Коли хто будь, а особливо дитя, перестрашить ся чого, то треба зараз розірвати на ньому сорочку і тричі сплюнути. (Чубінський, I, 131). Коли се не поможе, перестрашена людина схопує ся в ночи і кричить крізь сон, не має апетиту, сохне, то треба віділяти перестрах. Бере ся миску води і держить ся її на голові перестрашеного. Тимчасом баба (ворожка або иньша жінка) в зеліній ложці над огнем розтоплює олово і виливає його до миски з водою. З того олова пізнають потім, чого перестрашила ся людина. Звичайно се буває пес, якась худобина, то що. В такім раї треба з тої худобини викинути кілька волосків і підкурити ними перестрашеного. (Schulenburg, 227; AU. IV, 242). Воду з оловом треба вилляти десь на межу під вербу. (AU. IV, 210).

11. Перехід. Ксьондз на перехід не добрий. (Revue, IX, 465). Як ідеш де і адіблеш ксьондза, то треба кинути за ним стебло соломи. (Liebrecht, 359). Добре, як перейде Жид, то буде чоловік мав щастє.

Як перейде стара баба, то не добре. (Schulenburg, 241; Revue, VI, 185; Liebrecht, 323, 328).

Як перейде жінка з повними коновками або з огнем у черепку, то добре.

12. Повішеник. Повішеник записав свою душу дідькови. Его тіла не можна ховати на цвинтарі, на посьвяченій землі, бо такий би вітер вірвав ся, що й церков би розніс. (Тоеррен, 788). Повішеників до недавна ховали на границі села, на відлюдних місцях. (AU. III, 53). Шнур, на котрім повісив ся чоловік, купують Жиди і навіть дорого за него платять. Вони кидають сей шнур до бочки з горівкою і вірять, що тоді так будуть люде йти до їх горівки, як ішли дивити ся на повішеника. (Нор. Тоеррен, 107; Schulenburg, 236; Buch vom Ab. 154; Чубінський, I, 209).

13. Потопленник. Як чоловік утопить ся в воді, то він там жле на дні і ханє иньших людей за ноги, тягне в воду, щоби й їх потопити. (Turczyński, 31).

Коли втопленого чоловіка витягнуть на беріг, то треба дуже пильнувати, щоби положити його лицем до землі. Як би положив його лицем до неба, то би така повинь надійшла, що би весь сьвіт затопила.

14. Рахмани. На Великдень кидають шкаралючу із сьвячених жєць у ріку. Коли вона доплине до Рахманів, то тоді вони дізнають ся, що у нас Великдень. (Чубінський, I, 270).

Рахмани, то дуже побожні люди і весь великий піст не їдять нічого, постять твердо. Для того і у нас як де в хаті твердо постять або голод допікає, нема що їсти, нема омасти, то говорять: „Постимо як Рахмани“. (Máchal, 121).

В Долині долиньського пов. Рахманів називають Харіонами.

15. Самовбійця. Могила самовбійці не поростає травою. (AU. III, 52). Пор. Ів. Вагилевича вірш „Жулині і Калина“, де вітри над самовбійцею Жулином . . . . . насипали

Могилу круглую,

Що морозом не врастає

На пам'ять вічну. (В'їнок II, 102).

16. Страхи. Є такі місця, що в них „страшить“. Звичайно се бувають пустки, старі звалища, роздорожа, кладовища і т. и. Подаю тут три оповідання про страхи, записані в Циганах, борцівського пов. Дарію Глібовицькою.

1. — Так усі заходять ся коло сьвіт, а мене аж за серце стисне як згадаю, що то вже як раз пять років, як моя Дося померла.

— А велика була ваша донька, Марію? — питаю.

— Таж віддати ся мала!

— А що-ж їй було, що вмерла?

— Бог знає! Знаєте, затужила. Якось в половині посту помер той парубок, що за него мала йти, а так в самі сьвіта вона померла. Їй, то то-ж не могла забути! Бувало люди спят, а я тихцем тай на цвинтар. Впаду на гріб, то аж умл'ваю. Люди спам'ятовуют, сварут, бо то весна, така робота — страх, де є час плакати! То ще добре, що я доброго чоловіка маю, йничий то би не стерпів, бив би.

— Так я плакала цілий місяць. Але якось раз усі в хаті спят, я не спю, так ми сі дуже скучило, страх. Вийшла я на двір, дивю ся — так ясно, гей би вже над раном. Ніц сі не бою, іду на цвинтар. Тихо, ні мушка не шеберне. Прийшла я на гріб, кльккла-м, молю сі. Чую: щось перетягнуло за мною, так ніби мішок зі збіжем. Оглядаю сі — нема нігде нікого. Молю сі далі. Але чую добре, що то такою так коло мене тягне. Так звільпа, ніби му тьжко. Встала я з гробу, хочу йти, та чо-сь не годен, так ніби мене до місця прикувало. Піднесла я очі в гору, бо ми сі здавало, що якась птаха летит. Дивю сі, а то вам щось так ніби рантух над головов мені холибає. Вітру ані крихіточки нема, а від того такий шум. А все то висше, то низше, мені по над голову. Місяць так дивненько сьвітит, аж ніби промовляє. А я не годна на тоє надивити сі. Так сі дуже дивлю, дивлю, а ту чую, що ноги підо мною гнут сі, — тай впада-м.

— Що зі мною далі було, і хто мене до дому завів, того вже не знаю. Від тогди я на цвинтару вже не була. І чось не бою сі, а піти не годен. Тай вже і не жалую, бо то може і гріх. Хто знає, як би їй і було. Мала бідувати, то ліпше, що вмерла. Бо що то, нині бідній дівчині гірко. Богатий не возьме, бо де хто видів, щоби богатий бідну взяв. А той, що за мастками не питав, той що її любив, умер, тай всьо сі скінчило. Нема що бідному на сьвітї жити! А ще як вороги присьидут — Господи! то так уже доскулят до живого. А так — най з Богом спочивав. (*Записано від Марії Яцишинї в 1895 р.*)

2. О, є Віда, є! Я своему Михайлови все кажу, як іде на варту: „Слухай, здибаш — пан, не пан, в кожусі чи в сурдуть, сидит чи лежит, обмини і не чіпай! Бо тут коло Ваврихи, де сі два плоти сходьит, в тім кутї, о! то все є. Я ти кажу, стережи сі, бо ти часто на варту ходиш, то будеш видів, що тебе то колись не мине“. Я ще як у старого єтомоєста служила, вертала я раз зо млина, і старий Микола зі мнов. Він ішов уперідь, а я за ним. Чую, він комусь заклыв. Був він дуже добрий чоловік, але сильно злосний. Як би так сила, як міна, то нещїсьтьи. Гадаю: злосний, що зле йти, бо ніч. Але чую: кричит: „Марійо, ратуй!“ Я вам що мога біжу, то ледво-м його відборонила. Так вам бідного Миколу мучив, мучив! А все перекидав сі то конем, то псом, то бараном, то знов паном. А-я, а-я! (*Записано ut supra*).

3. Старий Жид шверцер (перемитник) приїхав раз до нас сильно оббитий. Питаємо його, що йому стало ся, а він оновідає нам свою пригоду так. „Як я колись то від вас виїхав, і я собі їхав до Мишкова. На дорозї межі Мишки а Більче, що вона по при печери іде, кінь ішов собі аж льбо, і щось узьило і перевернуло візок, і мене так побило. Ай вай! То добре що не забило!“

— Та скажіть нам, що то було? — питаємо Жида.

— Ну що? Лихий! Ну, або що? Він такої є, гадаєте що нема? Ой, чому ві! Такої є! Я вам зараз скажу, що я єго і в руках мав. Як я ще був парубок молодий, ми сі зібрали кілька і ми поїхали до Росії. Ми перевозили звідтам тітюн, гербату, кожухи, самовари і срібло тай золото. Тепер я їду сам, а тогди то нас їхало кілька. Забавили там ми, аж над вечір вертаємо. А то степ і степ, ні живого духа. Так ми їдемо, виджу я, щось сі чорніє. Підїжджу, а то такий баран! Гадаю: тра взьити, буде на кучки, бо то було перед кучки. Злїв я з кінь, злапав баран, перекинув на кульбаку і ми їдемо. Приїхали ми до Скали, баран є, і всі видїли, і тати і мами. А я сам давав їму їсти. Я їго все замикав на ключ. Вже буде кучки, тра різати баран, а баран нема. І на колодки замкнена і ключ у мене, а баран щез. А то був Лихий! Тепер він мене

перевернув, але я его сі не бою, бо є Пан над нами! (Пор. Fedegowski, 79).

17. Страччуки. Діти страчені матір'ю і поховані без хресту роблять ся страччуками. Вони держать ся звичайно на межах, під старими вербами, часом під углами хати або стаїні. До якогось часу вони по ночах являють ся людям і просять хресту. Коли таке „страчча“ охрестити, то воно робить ся ангелом. Якжеж не знайде ся така добра душа, то в такого страччука робить ся злий дух, страшить по ночах і робить усякі пакости в тім місці, де лежить його тіло.

18. Упирі. Упирі бувають двоєкі, родинні і причинні. Упир має дві душі, свою і нечисту. Ся нечиста виходить із него чи то в ночі, чи по смерті, і потинає людей, висисає їм кров із серця. (К. Стар. XXIX, 101—120; Тоерпен, 796; Máchal, 183 і д.; Чубинський, I, 205).

19. Чарівники. Коли хто хоче бути чарівником, мусить о півночі в задгузь вилізти на фігуру і сісти задом на роснят'ю. Пор. Jul. Turczyński, Powieść o szarnobrewcu (поема без поетичної вартости, але богата етнографічними і фольклорними деталями, зібраними на на руськім Підгір'ю):

Kiedym ja jeszcze był poganizcem,
To-ci miał wtedy stary Todozy
(Dziś dawno już zmarły) huż do góry
Zadem leżć na drzewo... na posuchę a głód (13).

20. Чарівниці. Від Марії Яцишиної в Циганах записала Дарія Глібовицька 1895 р. ось що:

„А чарівниці! Ті то вже лиха робят у сьвітї. А кілько то їх є, як зійдуть сі на Лису гору! Як би так на пушчїне вкусив пирога і не з'їв, а завйизав той кавалочок у шматинку і носив на ниточці під рукавом, то на Великдень як перший раз заспівають „Христос воскрес“, то зобачив би всі чарівниці, а кожда буде мати на голові скопєць.

В однім селї сподобала собі една такого, що жінку мав. Вона йому і не при думці була, бо він свою жінку дуже любив. Видит вона, що хїба чари поможут. Взьїла в ночі, як у них сі сьвітило, встрошила ніж в одвірок. На рано — тай не жива була жінка. Бо то кажут, що не в одвірок, а в серце бідній жінці ніж вгарадила. Бо хотїла, щоби той її вьзїв“.

Одна баба оповїдала: „Вїдобрала в мене чарівниця молоко коровї. Приходжу я досьвіта до корови, -- сидить під коровою біла хортиця. Зацькувала псами, пси її геть ношарпали. То була чарівниця, а чарівниць дуже пси кусають. Другого дня носилають по попа, що жінка за-

недужала. Приходить піп, а в тої жінки груди геть пошкаматані, гей би пси пошарпали. То була та сама чарівниця“.

Досвіта ходять чарівниці во скіпцями збирати росу до чарів.

Чарівниці збирають цвіт папороти на чари. Папороть цвiete саме в північ перед сьв. Іваном.

Богато є способів, щоби прикликати чарівницю до хати і перекопати ся, хто вона така. Найпростійший спосіб: узяти шпильки, ті що жінка мала на собі при шлюбі, і розпечи над огнем, то зараз чарівниця прийде. Чим більше шпильки розпикати, тим більше се пече її.

Щоби побачити чарівницю, треба стругати через цілий рік, кожний день по одній трісці, і в ночи перед Юрьом засісти за тою купою трісок. (Turczyński, 17).

Чарівниця може перекинути ся котом, псом, а часом клубком котить ся до стайні. (Turczyński, 16).

21. Чудесна палиця. Коли настає місяць першого мая, треба пійти на гору, де вигрівають ся гадюки, зловити білу гадюку, вбити її, зняти з неї шкуру, висушити ту шкуру і заховати в нутро палиці, ту палицю заткнути за пояс, тоді можна зробити все, чого забажаеш. (Орелець).

22. Фатальна година. Є така година в році, що як що другому закласти, то се йому зараз сповнить ся. Звичайно люде не знають тої години, але бувають такі, що знають. У одній хаті робив захожий кушнір кожухи. Дитина пустувала чи плакала, досить що мати розгнівала ся і заклала дитині:

— А бодай єс трісло!

По хвили дитина втихла, а мати вже й забула про свою клятьбу. Аж ось кушнір обзявася до неї:

— Ну, господине, так есте кляли своїй дитині, — ану, заклінїт тепер, щоби трісло.

— О, та тріснїть ви! — обрушила ся на него мати і кушнір тріс в тій хвилі.

XI. Ч а р и.

1. Уроки. Щоби не чепили ся вроки, то спльовують і промовляють: „Тьфу! Тьфу! Тьфу! Нівроку! На пса вроки! Пек поганим очом!“ (AU. III, 40; Buch vom Ab. 296, 248; Federowski, 1875).

Як хто кого урече, то йому робить ся недобре, болить голова, млоїть у середині. Найперша рада на те: вгасити вугле. Над головою

хорого держать миску в водою і в ту воду вкидають із печи кілька розжарених вугликів, приговорюючи: „ТЬфу! Тьфу! Тьфу! Пек за не-кѡм!“ Потім сеї води дають хорому напiti ся, а також змивають нею його лице і груди проти сердца. (Weinhold, V, 641; Краусс, 44).

Щоби не чіпали ся вроки чи дитини, чи худобини, обвязують їй шию червоною ниткою або червоною „політичкою“. (AU. IV, 211; Кноор, 157, 171; Тоерпен, 779; Federowski, 2046, 1805, 2468; Краусс, 128).

Як хто на другого гляне, задивує ся та що собі погадає а не скаже, то той другий дістане вроки. (Пор. Краусс, 41). Вроки треба відмовити, бо як заспиш, то будеш довго слабувати, і смерти можна. Вроки відмовляють так. Тручають з припичка, на відлів рукою, ножом жарке вугля в воду тай рахують: не еден, не два, не три... аж до девяти. Як є вроки, то вугля пірне в воду, а ні, то на верха плаває. (Ефименко, 25, ч. 27). Як є вроки, то змивають тою водою вікна, клямку від дверей і самого чоловіка, що має вроки, верхньою стороною руки на відлів, дають йому напiti ся тої води, а решту виливають під бігун від дверей. (Орелець).¹⁾

Коли хто з очей заслаб, то обішлив на цілім тілі, все його болять. Питаю баби, що мені се розповідає: „А виділи ви коли таке?“ „Ой, чомуж би то ні? Ось тота й тота заспала вроки, то зо штири неділі слабувала“. Також кажуть, що не один має вже такі погані очі, що скоро ними погляне, так і врече. Про те люде звичайно, коли хвалять кого, зараз і плюють: „ТЬфу, тьфу, щоби не вречи!“ (Nowosielski, II, 154; Grünbaum, 258, 264; Federowski, 1824; Чубинський, I, 128).

¹⁾ Всі вірування з Орельця, сіятинського пов. списав Василь Равлюк.

Людві загадки з Камянецького повіту.

В с. Половім записав Яків Миколаевич.

Із присланої д. Миколаевичем для Наук. тов. ім. Шевченка збірки народніх загадок (усіх 152) ми виключили ті, що вже в ідентичній формі були друковані в збірці Номиса. Тих ідентичних загадок було 42, а щоб дати понятє про комплет збірки д. Миколаевича, ми назвемо тут ті н-ри збірки Номиса, що відповідають загадкам вичеркненим нами в отсеї збірці: 4, 27, 32, 38, 41, 44, 56, 57, 73, 79, 83, 87, 102, 108, 109, 114, 116, 117, 120, 166, 168, 177, 196, 206, 222, 304, 309, 334, 340, 349, 350, 358, 359, 369, 377, 396, 421, 426, 456, 466, 488, 494. Решту збірки д. Миколаевича ми впорядкували по темам (так як у збірці Чубінського) і додали до кожної загадки показ на варіанти, які є в збірках загадок Номиса і Чубінського. *Ів. Франко.*

1. Бас. Дерево тріщить, баран верещить, кінь потягає, чоловік помагає.

2. Блискавка. Шило-вило, мотовило по під небеса ходило, із панами говорило, із князями розмовляло. (Пор. Ном. 50).

3. Борона. Дірава верета все поле закрила (Ном. 371; Чуб. I, 305). І у Номиса і у Чубінського слово „верета“ (плахта, рядно) перемінено на верста, що тут не дає ніякого значіння.

4. Бурак. Червоний когут з під землі кукурікає. (Пор. Чуб. I, 305).

5. Вила. Без рук, без ніг, а сіно кидає.

6. Гарбуз. Сивий кіт перевісив ся через пліт.

7. Голка. Купив коня без хвоста, прийде до дому — наладить.

8. Горіх. Стрілко стоїть, слабо висить, край похнатиї, з кінця лисий. (Пор. Чуб. I, 307, 312).

9. Горшки-близнята. Дві вороні, оден хвіст.

10. Горщок. Вав-вав усіх людей годував, а як умер, то і пси не хтіли їсти. (Пор. Ном. 386, 389; Чуб. I, 307).

11. Двері. Стоїть телиця серед гостинця: хто йде, то й веде.

12. Дерево. Яких дерев у лісі найбільше? (Кривих).

13. Дзвін. Вийду на поміст, потягну за хвіст, то воно зареве.

14. Те - ж. На серед села забили вола, дали о тім знати до кож-дої хати. (Пор. Ном. 440).

15. Те - ж. Не вродив ся, а охрестили; не завинив, а повісили.

16. Те - ж. На другім селі рубають, а до нас тріски летять. (Ном. 11).

17. Дим. Ще ся отець не уродив, а син уже ся по світі на-ходив. (Пор. Ном. 302; Чуб. I, 308).

18. Дійки у корови. Чотири стрільці в оден корч стріляють. (Пор. Ном. 113).

19. Те - ж. Чотири склянки на діл шийками; повно в них води, а ніколи ся не виляє.

20. Дорога. Гася, гася натягла ся: як устане, до неба дістане. (Пор. Ном. 458).

21. Ева. Батька не мала, матери не мала, дівкою не була, а мужа дістала.

22. Зуби. Повний хлівець білих овець, оден баранець блее. (Пор. Ном. 4, 239).

23. Їзда. Що зроблю, як приїду на поле? (Скажу: прр! прр!)

24. Капелюх. Має крила, не літає.

25. Міт. Сидить пані на припєцку, мовить пацір по німецку. (Пор. Чуб. I, 309).

26. Ключ і замок. Баранець вертить, а ягничка терпять.

27. Ключ і скриня. Прийшов пан до пані, зробив свою річ і пішов пріч.

28. Ковбиця. Де найбільше ран? (Пор. Ном. 366).

29. Коліска. Росло в лісі доки хтіло, тепер носить душу, тіло. (Пор. Ном. 321).

30. Комар. Прийде місяць май, вилетить птиця в гай: хто ту птицю убі, кров свою пролле. (Пор. Ном. 148).

31. Коновна. Ворона летить, а їй з губи капає.

32. Коцюба. Чорна ворона, ніхто не піде, де вона.

33. Те - ж. Стоїть в куточку в чорнім шаламочку. (Чуб. I, 310).

34. Кужіль. Бабине ремесло довкола обросло.

35. **Курка.** Вийшла паві на точок, винесла на собі сім сот сорочок. (Пор. Ном. 75).
36. **Лисина.** Упав сніг на гору, ніколи не згине.
37. **Лист.** Стоїть вода, а в тій воді чорна риба, та риба має червону рожу; хто хоче рибу спіймати, мусить рожу аломати.
38. **Ліщина.** Прошу тебе, не гни мене, вирви з мохна, пусти мене!
39. **Мак.** На городі тичка, на тичці капличка, та капличка без верха, а в ній людвй без числа. (Пор. Ном. 196).
40. **Т е - ж.** Стоїть пан при дорові на одній нозі; сам ся присягнув, що має сто. (Пор. Нам. 200).
41. **Макогін.** Батько з ліса, мати з міста, а діти з города. (Пор. Чуб. I, 311).
42. **Т е - ж.** Батько вертить, мати терпить, а діти кричать.
43. **Мисна.** Коло ями стоять діти з киями. (Пор. Ном. 409).
44. **Миш.** Прийшов цар земський до царя Будимира тай питає: „А нема Кучушпира?“ А той йому відповідає: „На високім журі спочиває, а як зовидить, буде скакати, треба добре утїкати“. (Миш, когут, кіт. Пор. Ном. 125).
45. **Т е - ж.** Віжить жетлушко по при теплушко і питає, чи є муркотун дома. (Пор. Ном. 126—129).
46. **Місяць.** В день блідніє, а в ночі ясніє.
47. **Морква.** Стоїть паві в коморі, а коса її на дворі. (Пор. Ном. 182; Чуб. I, 311).
48. **Мороз.** Я старий дідусь до мосту беруся; хотяй сокири не маю, на тоє не дбаю.
49. **Т е - ж.** Сивий віл через стіну переліає. (Пор. Ном. 56).
50. **Мурашки.** Тисяча тисяч майстрів роблять хату без углів. (Пор. Ном. 144).
51. **Мясниці.** Корінь масткий, дуб сухий, верх вологий, гилє зелене. (Мясниці, піст, Великдень, Зелені свята).
52. **Неділя.** Є святою і буде, а в небі не була і не буде.
53. **Ніч.** Прийшло — не просило ся, пішло — не дякувало.
54. **Ножиці.** Два кінці і два кільці, а в середині завязка. (Пор. Чуб. I, 312).
55. **Оборіг.** З горшка з'їв, а покришки не здіняв.
56. **Огірок.** Положив як друк, виїняв як фляк. (Пор. Ном. 192; Чуб. I, 312).
57. **Пальці.** Пять пхає, пять тримає, а два на варті стоять. (Пальці і очи при штю).
58. **Пес.** Прийшов отрубник до житника: „Сідай житнику на вісьняника, доганяй шанду-шанду, відбирай сики-брики!“ (Пор. Ном. 122).

59. Плуг. Стоїть баба на дорозі, розставила обі ної, прийшов хлоц, межи ноги гоп! „Господи допомагай!“ (Пор. Чуб. I, 313).

60. Подушка. Одно каже: „Свитай Боже!“ Друге каже: „Не дай Боже!“ А третє каже: „Мені однаково як в день так в ночі витріщати сліпачі“. (Пор. Ном. 291; Чуб. I, 306).

61. Т е - ж. Лежан лежить, а зго шкіра до води біжить. (Ном. 322).

62. Полумя. Червоне теля чорну корову ссе. (Пор. Ном. 299).

63. Помело. Не заїде там жаден лицар ані воєвода, тільки тая шаравара, що ся шнурком вперезала.

64. Потік. Стоїть корито повне води налито.

65. Пчола. Маленьке сотворіне велику злість має: кого укусить, само умирає.

66. Т е - ж. Летить птах через божий дах, сів на могилі: „Мій Боже милий! Тут моє діло огнем сіло!“ (Пор. Ном. 132; Чуб. I, 313).

67. Т е - ж. Летів звірок через божий domeк, сам до себе говорить: „Тут моя праця горить“.

68. Редьна. Сидить під плотом накрите болотом і кричить: солі! (Пор. Ном. 179).

69. Риба. Приїхали атамани, полапали господарів, а хата вікном утїкла. (Пор. Ном. 91).

70. Ринка. Чорна латка межи ногами, та що буде з яєчками.

71. Роса. Ішла пані через гори-доли, розсипала пацьборки; місяць видів — не повідів, сонце встало — позбирало. (Пор. Ном. 53; Чуб. I, 314).

72. Сани. Наставило нісок, побігло в лісок.

73. Сверлик. Сидить вовк в ямі, сипле на себе отрубами.

74. Т е - ж. Видів вовк в ямі, напаскудив отрубами.

75. Сволок. Лежить вмерлець серед хати, ніхто его не винесе.

76. Сито. В лісі росло, в стайні ржало, а по смерті в бабамн ся градо.

77. Т е - ж. В лісі росло, в стайні ся ховало, а по смерті на столі ся тріпотало.

78. Сідло. Висше від коня, а низше від свині. (Пор. Ном. 470).

79. Скрипка. За лісом, за лугом червона теличка реве.

80. Т е - ж. Червоне дерево весело сьпіває, кінь барана хвостом потягає. (Пор. Ном. 478; Чуб. I, 315).

81. Сніг. Летіло без криг, упало без ніг, а прийшла весна, тай по нім. (Пор. Ном. 55).

82. Сова. В день мовчить, а в ночі кричить.

83. Сонце. Ішла без ліс червона корова і сьміяла ся.

84. Те - ж. Стоїть верба на серед села, розпустила гиле на ціле Поділе. (Пор. Ном. 18).
85. Те - ж. Без дров, без огня, а гріє і сьвітить що дня.
86. Стіл. Має роги, ноги, держить ся підлоги.
87. Те - ж. Чотири Жида під одним шаламком. (Ном. 288, 408).
88. Те - ж. Стоїть дуб, на дубі сосонка, на сосонці конопелька, а на конопельці що Бог дав. (Пор. Ном. 409).
89. Ступа. Прийшов хлоп, на бабу гоп!
90. Сук. Без чого не може бути хата? (Без сука).
91. Фасоля. Без ніг, без рук, а вилізе на друк. (Пор. Ном. 212).
92. Хата. Соснова основа, соломяний утók (або порóбок).
93. Хліб. Прийде до стайні без шкіри, а вертає ві шкірою.
94. Хмара. Крил не має, по воздусі літає.
95. Хрущ. В землі ся родить, по воздусі літає, на весну приходить і листє об'їдає.
96. Цебрик. Має вуха а не чує.
97. Цибуля. Шуварова дочка сімсот сорочок несла і ще змерзла. (Пор. Ном. 89; Чуб. I, 314).
98. Те - ж. Прийшла пані з гір, несла на собі сім шкір, як і розбирали, то над нею ридали.
99. Те - ж. Стоїть на ганку в червонім кафтанку; хто її зобачить, той ревно заплаче. (Пор. Ном. 184).
100. Те - ж. Сім сорочок, а всі без застіжок.
101. Ціп. Межи двома дубками бють ся Жида шаламками. (Пор. Ном. 378; Чуб. I, 309).
102. Те - ж. Татове ремесло в мамине не влізло. (Ціп у скриню).
103. Човен. Деревляний дім на землі не стоїть, а коло него вода біжить.
104. Те - ж. Їду, їду, і нема слїду. (Пор. Ном. 435).
105. Те - ж. Їду тай їду, ні дороги ні слїду; коня бичем поганяю, на смерть свою поглядаю. (Пор. Ном. 435).
106. Те - ж. Ні сани ні віз, а їде без колїс. (Пор. Ном. 434).
107. Чоловік. Є дві росохи, на росохах кадовбець, на кадовбци драбинка, на драбинці гірка, на гірці жерде, на тім жердю куля з яками, горбками, пошита листками. (Пор. Ном. 220).
108. Щітки. Прийшов мох до моха: „Помохаймо ся троха!“
109. Ягода. Стоїть панна в городочку в червонім кафтаночку; хто їде, поклонить ся. (Пор. Ном. 163).
110. Яйце. В барилці два трунки, ні чопа, ні воронки. (Пор. Ном. 65; Чуб. I, 317).

ВІРШОВАНА ФАЦЕЦІЯ ПРО ДУРНОГО КУЗЬМИНУ.

Записав Михайло Зубрицький.

Оповідане про добродушного дурня, що всюди втираєть ся зі своїм добрим словом і всюди за се замість подяки дістає лайку, стусани та побої, звісна з давна у різних народів, записана була не раз і з уст нашого народа, див. Чубинський, II, 489—492, пор. Аванасьєв, Сказки, III, 378—381; Grimm, Märchen, I, N. 32; Zeitschrift für deutsche Mythologie II, 386; Hahn, N. 3; Врчевич, N. 173. У Великорусів є ся фацеція в віршованій формі; вона була записана ще в XVIII в. Кіршею Давіловим і опублікована Калайдовичем, див. Древня російскія стихотворенія, стор. 390—402. У нас, кілька тямить ся, доси нікому не вдало ся записати сеї фацеції з уст народа в віршованій формі; от тим то, надіюсь, цікавий буде сей її варіант, котрий публікую тут із рукописних збірок Наукового тов. ім. Шевченка. Текст його записаний в 1880 році Михайлом Зубрицьким в Кропивнику новім, дрогобицького пов.

Іван Франко.

Ой ішов Кузьмина голий по дорозі,
Голий по дорозі, босий по морозі.
А там чоловік горох молотит,
А він йому каже:
„Дай же тобі Боже сто кіп змолотити,
Решето гороху та намолотити!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі, дурний, отож нерозумний!
Коли тобі трафить ся такую річ бачити,

То ти йому кажи :

„Дай же тобі, Боже, не перевозити,
Не перевозити, не переносити,
Вови поломити, коні потопити!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозі,
Голий по дорозі, босий по морозі.
А там чоловік дитину ховає,
А він йому каже :

„Дай же тобі, Боже, не перевозити,
Не перевозити, не переносити,
Вови поломити, коні потопити!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі дурний, отож нерозумний!
Коли тобі графіт ся такую річ бачити,
То ти йому кажи :
„Дай же тобі, Боже, вічну пам'ять,
Вічний упокій, а нам на здоровля!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозі,
Голий по дорозі, босий по морозі.
А там чоловік до шлюбу стунає,
А він йому каже :

„Дай же тобі, Боже, вічну пам'ять,
Вічний упокій, а нам на здоровля!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!
„Отож тобі, Кузьмино, отож тобі дурний,
Отож тобі дурний, отож нерозумний!
Коли тобі графіт ся такую річ бачити,
То ти йому кажи :
„Дай же тобі, Боже, з нею шлюб узяти,
З нею шлюб узяти, свій вік коротати!“

Ой ішов Кузьмина голий по дорозі,
Голий по дорозі, босий по морозі.
Аж там чоловік свиню оправляє,
А він йому каже :

„Дай же тобі, Боже, з нею шлюб узяти,
З нею шлюб узяти, свій вік коротати!“
Там Кузьмину били, за лоб волочили!

„Отож тобі, Кувьмино, отож тобі дурний,
 Отож тобі, дурний, отож нерозумний!
 Коли тобі трафит ся такую річ бачити,
 То ти йому кажи:
 „Дай же тобі, Боже, все тото спожити,
 А що не споживш, на мир розділити!“

Ой ішов Кувьмина голий по дорозі,
 Голий по дорозі, босий по морозі.
 А там чоловік під плотом каляє,
 А він йому каже:
 „Дай же тобі Боже все тото спожити,
 А що не споживш, на мир розділити!“
 Там Кувьмину били, за лоб волочили!
 „Отож тобі, Кувьмино, отож тобі дурний,
 Отож тобі дурний, отож нерозумний!“

(В р. 1880 в Кропивнику новім, пов. дрогобицького від Якима Свища записав
 М. Зубрицький).

ПОПРАВКИ І ДОПОВНЕННЯ.

Із народньої пам'яті про панщину.

Крім великої сили варіантів тих пісень про панщину, які були вже надруковані доси, в рукописній збірці О. Лятовського, зладженій коло 1870 р. і присланій на руки пок. проф. Ом. Огоновського, а по его смерті переданій до бібліотеки Наук. тов. ім. Шевченка, знаходить ся отся пісня, доси, здасть ся, не друквана :

Заказали атагани в анишом до Львова.
Головонько моя бідна, колиж буду дома ?
Віз я аниш та до Львова тай обломав кола, —
Головонька моя бідна, колиж буду дома ?
Стоїть верба над водою, нею вітер фас, —
Куди вітер не повіє, вона ся схиляє.
Куди вітер нев повіє, вона ся схиляє, —
Хто анишу не возив, той біди не знає.
А я молод аниш возив, то всю біду знаю.
Прошу ж я ся мого пана зо Львова до дому.
„Не пушу тя, вражий сину, доки не попродам!“
Сидит си пан шій на кріслі, дрібне листе пише, —
Куди вітер кіньми звіє, воши через дишель.
Чорна хмара налягає, дощик накрапає ;
Дивлю я ся та по фірі, оброку не стає.
Приїхав я до домоньку, не привіз но шквіри, —
Всадив мене пан під арешт на штири неділі.
Ой сиджу я в тім арешті, та ревненько плачу,
Що я бідний, нещасливий марне літа трачу.

(В Городенці, борщівського пов. записав О. Л.).

Про тзв. далекі фірманки (weite Fuhren), на котрі жалують ся пісенья, дав. мою книжечку „Панщина і її скасоване в 1848 році“, стор 32.

Опришок Мирон Штола.

Вже по надрукованю збірки материялів про Мирона Штолу (стор. 32—40) я, переглядаючи збірку пісень Головацкого, переконав ся, що там є також пісня про сего опришка (Головацкій, III, 1, стор. 59—60), хоча тут він названий Штолюком. Ся пісня, записана Головацким у Криворівни від Гуцулки Маріки Гривючки певно ще перед 1867 роком, є не то щоб вариянт і не то щоб окрема пісня, а частина того самого оповіданя. У Гуцулів се лучаєть ся дуже часто, що якийсь один співак знає одну частину пісні, а хтось иньший знає другу. Так само й тут: пісня записана Головацким оповідає про початок розбійницької кар'єри Штоли, про вбійство Каштана і про склад ровти досить докладно, ватомісьць пісня записана о. Козаричуком починає ся самим зловленем Штоли і оповідає докладно про слідство і страчене опришка. Деякі куплети ідентичні в обох піснях свідчать виразно, що маємо тут діло не в двома піснями, а з одною, хоч і припадком розірваною на дві часті. До того треба додати, що частина записана Головацким, хоч була записана на 30 літ швидше, отже ближше до подій, про те заховала ся в памяти співачки досить баламутно. Штола називаєть ся тут Штолюком або Штелюком, а его хресне імя Мирон перероблене на назву иньшого опришка, котрого раз і названо Мироньком. Так само порядок куплетів у памяти співачки декуди переставлений і через те нпр. кінець пісні виходить такий, що Штола втік во слідства; очевидно слова про втеку Штоли повинні стояти перед тими рядками, де оповідаєть ся про его зловленє. Що записуючи пісню Головацкій не заховав в повні окремішностей гуцульського говору, а з сего вийшли знов деякі баламутства, сего при его етимології можна в гори надіяти ся. От тим то я не передруковую тут его тексту, а подаю зведену до купи пісню про Штолу з того, що є у Головацкого і що надруковано висше (стор. 33—34), реститууючи при тім текст Головацкого відповідно до того, який надруковано у нас:

Ци чуєте, люде добрі, шо хочу казати ?

Бо я хочу Мирін Штолї співанку співати.

Ййкус чути новиночку, не можна казати :

Пішов Штола із Джурьяком (?) сели воювати.

А топірці поробили із самої стали ;
 Пішов Штола із Джурьком, та воює пани.
 А топірці поробили із самої бляхи ;
 Пішов Штола із Джурьком, та воює Ляхи.
 Учув тото Андрій Каштан¹⁾ та взяв підслухати :
 „Не так треба для Штолюка нам си постарати“.
 А наш Штола молоденький їмив шос гадати :
 „Іти би ми в Довгополе Каштана йднати“.
 А в'ни пішли в Довгополе Каштана йднати,
 Їнк зацьили йнго бити, бити та рубати! ²⁾
 Їнк зацьили йнго бити, бити та рубати,
 А вжеж брати по бокаті³⁾, котюгам метати.
 Їнк убили, обібрали, тай вийшли на Річку,
 Мирін каже : „Вернім ко си, зажжім псови сьвічку!“
 „Бодай тобі, Мирін Штоло, так і твою мати!
 Ци ти не чув, як той кавав для нас си старати ?
 Ци ти не чув. йнк той кавав для нас си старати,
 Та ще бис си вертав псови сьвічку зажитати?“
 Пішов би я та косити зелену отаву,
 А сонічко по над вечір, не виїдем на стаю⁴⁾.
 Ой вийшли в'ни на ту стаю та й заговорили :
 „Ци ви, домарі, не чули йнкої новини?“
 „Не чули ми, годні хлопці, нікої новини,
 Лиш ми чули в Довгїм ноли, шо Каштана вбили“.
 А в'ни пішли в полонини та в полониночки,
 Та там собі набивали остріжні стрівбочки.
 Доки в'ни їх набивали, в'ни си не бойили,
 Їнк удріли тверду ровту, в'ниж там подрижьили.
 Ходив Фронюк, ходив Скалюк, ходив і Боречук,
 Ше був з боку волоського Їнків Крамарючок.
 Ой утікав Штола голний, тай зашумів листом,
 Та не сам він туда тікав, тікав с товариством.
 „Кілько в тебе, Мирін Штоло, того товариства?“
 „Кілько в лісі у діброві букового листа“.

¹⁾ У Головацкого баламутно „пан Каштана“.

²⁾ Тут мабуть із памяти співачки випав один рядок, або й більше, де була подана розмова з Каштаном, і вона залатала люку дальшим рядком, що через те повторяєт ся два рази

³⁾ Бовата, румунське слово, значить шматок.

⁴⁾ У Голов. „на пустаю“, так само і в слідуючїм рядку. Там я поправляю „на ту стаю“. Стая в стрийських горах значить візчарська колиба.

Ой кувала зауленька по під крильця жовта;
 Ой спіймала Мирін Штолу стогодовна ровта.
 Ой кувала зауленька в боці при толоці;
 Його, братчику, спіймали у тітки в Ростоці.
 А вдарили в монастирі у чотири двони;
 А вже Штолу бльхували на воронім кони.
 А вже Штолу бльхували, дали в село знати,
 Впровадили Мирін Штолу у біленькі хати.
 Ой а вийшов пан Герлічка, зацьвів си питати:
 „Деж ти гадав, Мирін Штоло, зимку зимувати?“
 „А у тії цариночці¹⁾ зелененький поліг,
 Там сми гадав зимувати, де би ми Бяг поміг“.
 Ой завів буйний вітер в високої гори;
 Меш ти, Штоло, зимувати, у тьшкі неволи.
 Ой урьди молоденькі пют, підохотуют,
 Але Штолу молодого в кайдани бльхуют.

От так, по нашій думці, виглядала би перша половина пісні про Штолу, що в варіанті о. Козарищука вміщена в 10 перших рядків. Що далше є в надрукованій у нас на стор. 34 части, се була би друга половина пісні; до сеї другої половини варіант Головацького не додає нічого крім шабльонового закінчення, котре в варіанті о. Козарищука є троха відмінне. Було б дуже пожадане, як би любителі нашої народньої пісні, що живуть над горішнім Черемошем, розшукали у тамошніх Гуцулів ще деякі варіанти сеї пісні. Вона зложена так недавно (60 літ тому!), що певно в неоднім селі знайде ся чоловік або жінка, котрі затямили самі події. З таких варіантів, хоч би й яких дрібних та затемнених, можна би чейже зложити в повній формі пісню про Штолу так, як була зложена первісно під живим вражінем подій. А в таким разі як одна з найновіших опришківських пісень вона дала б нам образ того, як мусіла виглядати давніше епічна творчість гуцульського люду.

І. Фр.

Примівки і заклинаня.

До примівок, поміщених у осььому томі, додаю тут ще дві записані в 1889 році д. В. Гнатюком у Григорові буцацького пов.

¹⁾ В вар. о. Козарищука: „Ой у мене в огородці“, див. стор. 33.

I. Примівка від вовка.

Ти вовче, сабартаче,
 Песій сину, небораче!
 Іди на мученики, на бученики,
 На того село, де кури не допівають,
 Де гуси не додегують,
 Де шевці шкіри крутять:
 Дадут тобі капервасу, всілякого трукву,
 Раз на здорове, другий раз на безголове,
 Третий раз на коротку годину.
 Аби ся в тобі дух не затримав,
 Як на лотоках вода!
 Аби-сь так не мав до худобини моци,
 Як жаба фоста!

(В Григорові бучацького пов. зап. від батька Михайла Гнатюка).

II. Примівка від жовни (скрофул).

Жовни бувають двоякі, мужеські і жіночі. Мужеські може заклинати тільки мужчина, а жіночі тільки жінка. Коли би зробив інакше, коли би мужчина закликав жіночі жовни або жінка мужеські, то заклинане не вдалось би ні на що. Заклинане повторяє ся три рази; по кождім знахар обмацує жовни великим і мізільним пальцем і вірить, що се може. Заклинає їх ось як:

Жовнице, перехіднице, де-сь ся взяла?
 Чи місяцю на новю, чи на підповню,
 Чи на квартирі, чи на сході?
 І з чого-сь ся взяла?
 Чи з очий хлопських, чи з жіночих,
 Чи з парубочих, чи з дівочих?
 Чи з керви, чи з води?
 Чи з завдрости, чи з ненависти,
 Чи з злих мислий, похотий?
 Як ось ся невидимо взяла,
 Так аби-сь невидимо щезла,
 Як роса щезає, як дим щезає!
 Йди на запад сонця, куди пси не добріхують,
 Куди ворон кости не заносит!

Так тя заклинаю, як Господь Бог гору закляв,
 Що ся ні ширит, ні корінит,
 Коріня не пускає, гори (?) не лоточит.
 Заклинаю тя божиши словами, своїми устами,
 Аби-сь ся ні ширила, ні корінела,
 Керви не попивала, серце не лоточила ані вялила !
 А є вас девять, а з девяти вісім,
 А з вісьмох сім, а з сімох шість,
 А з шістьох п'ять, а з п'ятох штири,
 А з штирох три, а з трох дві,
 А з двох одна, а з одної ані одної.

Виговоривши тричі отсю примівку знахар бере ніж, що на Великдень освятив ся разом з паскою, і говорять :

Як се зелізо в огни розходит ся,
 Так аби і ти ся розійшла !

Потім бере сьвячену кістку (з свинини осьвяченої на Великдень) і говорять :

Як тота кістка тіла не має,
 Так аби й ти тіла не мала !

Далі бере сьвячену сіль і мовить :

Як тота сіль піде на воду і розплине ся,
 Так аби й ти ся розплила !

В кінці бере окрасць хліба і говорять :

Як той хліб цілий не буде,
 Так аби й ти ціла не була !

По тім ще раз обманує жовну висше поданим способом, хукає на неї три рази і тим закінчує всю операцію. Її повторяє ся до трьох раз, але не нараз, а в відступах : рано до схода сонця, вечером по заході і знов рано слідуячого дня.

(Записано в Григорові, буцацького пов. від Демка Крамаря, господаря. Він славить ся в селі як знавець до лічення жовни, оттим то його кличуть, скоро де в кого покаже ся та слабість. Уміє ще й ильші замиданя, але не хотів оповісти їх, бо се „намежить ся тримати в тайні“. Волод. Гнатюк).

В кінці подаю ще одно польське заклинання до „демона скарбів“, із рукопису одержаного мною в 1880 році від одного коломиїського міщанина. Сей рукопис — копія з якогось старшого рукопису, зроблена десь в початку нашого стол. Батько того міщанина, що мені доставив її, мав роздобути сю копію досить великим коштом і держав її в великім секреті. Щоб змилити очи цікавих, рукопис має титул „Szymeon Szast“ — думав би хто, що се якась повість. Мій рукопис має 16 карток 8-ки, писаний на грубій, тривкій папері, гарним почерком, кожда сторінка обведена лініями. Що торкаєть ся до змісту заклинання, то воно без сумніву пішло з Німеччини і є парістю величезної магічної та ніґромантичної літератури, що почавши ся ще в прастарих часах у Аккадійців, Вавилонян та Парсів, через Жидів-каббалістів перейшла в середніх віках до Європи і тут, не вважаючи на острі заборони, розростала ся і цвила до XVIII віку, а і в нашій віці відродила ся в формі спірітизму, медіумізму та оккультизму. Герой нашого заклинання, дух Тафріель свідчить про его безпосередній звязок з книгою доктора Фавста „Magia naturalis et innaturalis, oder Dreyfacher Höllenzwang“, захованою в рукописі з початку XVIII в. В тій книзі згадують ся два демони по імя Тафріель, один причислений до „малих огняних духів“, а другий до „дурних духів“ (Kiesewetter, 271, 273). Згадка про Еразма єпископа Інгольштадського, апробата і рік, поставлені на початку нашого заклинання — правдоподібно видумані, як майже у всіх писаннях того рода; бодай у Кізелеттера, що дуже пильно зібрав звістки про всіх давніших і пізніших оккультистів, заклиначів і авторів магічних писань, про Еразма Інгольштадського я не знайшов ніякої згадки. Завважу тут, що отся книжечка — не одинокий примір західноєвропейського магічного твору, що заблукав ся до руських рук. У однім василиянським монастирі в Галичині я знайшов інтересну редакцію голосного „Ключа Соломонового“ пв. „Clavicula Salamonis expurgata“. Є се рукопис з кінця XVIII віку, писаний на 90 сторонах 4-о, в части по німецьки а в части по латині. При нагоді я подам про него докладнішу звістку.

Szymeon Szast.

Cytacye przez Exorcism do Świętych, przez W. Xiędza Erazma w Ingolstadtzie matematiki profesora wydane.

Exorcism wszystkich duchów a osobliwie Tafryela, aby się podług woli człowieka stawil. To dzieło potrzebne człowiekowi w ciężkim niedostatku, a to na potrzebe kościoła, na wspomozenie krewnych, ubogich, wdow i sierot z intencją u chwałę pana Boga w Trojcy świętey, na pomoc bliźniego i swoje w niedostatku.

Aprobacya. Ja W. Xiędz Erazmus w Ingolstadtzie w Bawaryi sławny w Akademii matematyki professor, przysięgam i zeznaie kapłańską wiarą, że ta książka iest prawdziwa u aprobowana przez Włmc Xiędza Prowincyała Stanisława Egeda 1-go Sierpnia 1768 roku.

Informacja 1-wsza. 1-o. Kto te książkę ma, a ciężkoscią potrzeby przyciśniony, niechay ją używa przy dobrej intencji, w stałym przedsięwzięciu, wyi-wszy aby nie zostawał w grzechu śmiertelnym. 2-do. Zaczynając to dzieło, ma 3 mszy najać y na swą intencją wysłuchać. 3-tio. Powinien mieć [u6. sumienie] czyste przez spowiedź. 4-to. Gromnice powinien mieć zapaloną trzymając w ręku i swice w latarni. 5-o. To dzieło może począć w Wtorek lub w Sobotę, we dnie lub w nocy od godziny 12-tej do godziny 1-szej, w izbie lub na dworze, w 3 dni przed nowiem lub w dzień samego nowiu.

Informacja 2-ga. Nim zaczniesz kres, byi się 3 razy w piersi, y mów: „O Jezu Zbawicielu świata, odpuść mi wielkiemu grzesznikowi“. Weź palme, kreyde święconą na 3 kroli, gromnice rozpaloną, y tak zacznay. 1. „Ten 1-szy kres ia czynie w imie Boga Oycy, przez moc lego boską, przez miłosierdzie Jego najswiętsze, a stworzenie świata, niech mi zawiązany będzie ten 1-szy kres“. 2. „Ten 2-gi kres ja czynie w imie Boga Syna, przez moc Jezusa Chrystusa, przez gorszą mękę y śmierć na krzyżu Jego a odkupienie narodu ludzkiego, niech mi będzie zawiązany ten 2-gi kres“. 3. „Ten 3-ci kres ia czynie w imie Boga Ducha Świętego, przez Jego boski Majestat, przez Jego nieodkładną łaskę y przez Jego święte zawiązanie, niech mi będzie zawiązany ten 3-ci kres. A w imie Trójcy przeynayswiętszej, którey boskie przeznaczenie, niechay nam przyzegna ten cały kres“ Teraz mów Oycze nasz 3 razy, Zdrowas Marya 3 razy, Wierze w Boga 3 razy, 7-dm słów, ktore Pan Chrystus na krzyżu umierając mówił, 3 razy.

NB. „Nad kresem y nademną 7 boleści Najswiętszej Panny Maryi. Męka Chrystusowa przedemną, przyczyna s. za mną. Kto te 3 rzeczy przemoze, niech czyni zemną co zmoze.“

NB. W tym kole wiele osób, aby tyle sprawiedliwych, do siebie przyjąć mozesz, a najlepiey w 3 osoby, z których ksiądz ieden w aparatach, świeckich zaś 2 bydź powinno.

NB. Bspieczniej iest mieć sznurek, na którey nicie czysta dziewczyna w 7-mych latach przędła, y tym sznurkiem koło czyli kres obwodzić

Formularz.

Modlitwa. Ja N. N. ubogi, grzesznik wielki przed panem Bogiem wszechmogącym y najswiętszą Panną Maryą y wszystkimi ŚŚ. y przed tym chrześciańskim katolickim kościołem, wyznaie, zem wielce y ciężko zgrzeszył w moiey młodości y do tego czasu myślą, mową y uczynkami, które to kazde moie grzechy wyznawam przed moim Panem Bogiem wszechmogącym, załuiąc tego serdecznie, izem one popełnił przeciwko miłości P. Boga, zuchwale y z zapamiętałością moją przeciwko najswiętszemu przykazaniu Jego. Teraz przepraszając Cie, Pana Boga mego, z iak naygłębszą moją pokorą, zebrać odpuszczenia, y niechayze przez rany Jego najswiętsze, gorskie Mękę y śmierć naydroższą będą mi odpuszczone. Ja tobie Panie sam zgrzyszyłem, ach zgrzyszyłem przeciwko woli Pana moiego! Ach niepamiętay Panie wielkości grzechów moich a odpuść mi o Panie moie złe uczynki y wszystkie zbrodnie moie, niech przezemnie iako chmura pod niebem nikną, iako mgła giną! O Panie moy naydobrotliwszy, nie wchodź w sąd z grzechami moimi! O Panie moy naydobrotliwszy y naymiłosierniejszy, iuz się obiecuie polepszyć y twoy najswiętszy Majestat więcej nie obrazać ani słowy, ani zmysłami ani uczynkami. Teraz Cie prosze, o Panie y Boze moy naymilszy y naydobrotliwszy, abys wszystkie w miłosierdziu twoim zachował, y twoją wieczną chwałą zmazał. Proszę Cie pokornie, obacz więze ubustwa moiego y w twoim Najswiętszym obiecaniu sprowadź słowo twoie. Jakoś rzekł: Ja was wołam y w tym czasie tego strachu was nie opuścze. To ia Ciebie nie opuścze, o Panie Boze Sabaoth. Boze wielki, bądź łaskaw dla mnie, wspomoz mie w moim ubustwie. Ja cały dzień chodząc w smutku, strachały się we mnie kości moie, y wielce zasmucony chodziłem we dnie y w nocy. Jestem przymuszony chleb z popiołem zmieszany pozywać. Ale ty Panie obiecales mi przez twego S. sługę Eremiasza, y [zaw. iz] słowem imienia najswiętszego tego diabla odzienesz y całą armią duchów oddalisz, aby Ci uwierzyli, żeś ty iest Pan y własny Bóg. Temiz to ia wołam słowy y obciążam tego ducha, ktory tu w tym mieyscu iest, przez twoie najswiętsze imie y obiecanie twego dobrotliwego słowa, y co w tey książce upisanego znajduie się. Przez Maieostat, moc y chwale Twoie niech przymuszeni będą y niech przybywaią a naszemu żądaniu niech zadosyć uczynią. Gdy to odbierzemy, Ciebie chwalić teraz, zawsze, przez całe nasze zycie nie przestaniemy.

NB. Gdy to iest uczynione, mówi się spowiedz powszechna:

Ja N. N. przyznam się Panu Bogu wszechmogącemu w Trójcy Świętej iednemu y najswiętszey Pannie Maryi, Świętemu Michałowi Archaniołowi, S. Janowi Chrzcielowi y SS. Apostołom Piotrowi y Pawłowi, wszystkim Świętym, że ia wiele y ciężko zgrzeszył myślami, mowami y uczynkami. Moia wina, moia największa wina! Przetoz ia prosze najswiętszey panny Maryi, S. Michała Archanioła y Świętego Jana Babbisty, SS. Apóstołow Piotra y Pawła y wszystkich Świętych, proście za mną do Pana Boga.

1-sze Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia niegodny sługa boży N. N. wołam y obciążam cie przez ten wiek, z kąd sam najmiłosierniejszy Pan Bóg wyszedł, przez moc boską, która niebu, piekłu y ziemi iasnieie, przez wielką wszechmocność najswiętszey Trojcy, przez to słowo stało się, wszystko co się na swiat stworzyło, przez te dusze, które Pan Bóg dał pierwszemu człowiekowi Adamowi w raju, przez wolność y moc, którą Pan Bóg temu pierwszemu stworzeniu nazaczył, przez to chcenie, gorliwość, którą Pan Bóg najwyższy dla pierwszych rodziców stworzył y onych oddał S. Michałowi Archaniołowi, który Lucyphera z wszystkimi jego towarzyszami w piekło wtrącił, dla nieuczszczenia y pokory, który wiele narodów w niebie, w piekle y na ziemi swą pychą napelnil, zebys ty w oka mgnienu w wszelkiej cichości y milczeniu, bez najmniejszego szelestu y sztuku w osobie człowieka młodego, w sukniach przedemną się stawil, a na moie żądanie dziewięć set dziewiędziesiąt y dziewięć tysięcy dukatów w złocie, w prawdziwey y dobrej chodzący monecie teraz bez najmniejszego fałszu, oszukania y bez najmniejszey szkody ciała y duszey moiey y moich towarzyszwów w domu y w nim mieszkającym.

2-gie Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciążam cie przez iedno Bostwo, przez moc y sławę Trojcy przenajswiętszey, przez modlitwę, przez niewinną krew Jezusa, przez Boga Jakuba y Tobiasza, przez moc Jakuba, przez zlorzczenie boskie nad Kainem wymowione, przez wołającego Mesyasa, przez pokore Moyzesza [i] Mesyasa, azebys mi się w prętkości obiawil y moie żądanie wypelnil, bez zadnego ociągania y szkody na duszy y cieie.

3-cie Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciążam cie przez 12 pokolenia, przez błogosławienstwo Abrahama, przez dobroć, którą Mesyasz Izraelowi ukazał, przez pobożnego Abrahama, przez anioła z nieba zachodzącego, przez krola Dawida, przez to wszystko, na co Korneliusza Agrypy duch iest, przymuszony będziesz, zebys ty zaraz w tym okamgnieniu y wszelkiej cichości y w iedney piękney ludzkiej postaci, w której ia cie widzieć chce, obiawil mi się, a przedemną położył 999,000 dukatów w dobrej a szczerozłotey monecie. Co ia tobie rozkazuje, zebys tu uczynil w wszelkiej cichości, pokoiu, któryś w niebie y na ziemie y w piekle temu naswietszemu Bogu wiernie obowiązany iest do posłuszeństwa.

4. Obciążenie. Słuchay Tafryelu, oto ia obciążam y wołam cie, y przez te iedne przysięge chce cie ku mnie zwabić, którą król Dawid temu najwyższemu Bogu uczynil, przez krew Jakubowe, przez którą on się temu łaskawemu Panu Bogu obowiązał, przez te słowa które gorliwość boską od Dawida odwrucili, przez te słowa, które wszechmogący Pan Bóg przysposobil, znalazł ich w Panu y woła, że są w naukach, y on mie wysłucha. Jam miał moie oczy ku góróm. Ty mi pomosz, o Panie! Moia pomoc iest od Pana, ten co niebo y ziemie stworzył bez odwłoki, y trzyma mie. Ci Israelitowie opatrzeni są y Pan zachowa ie od wszelkiego złego. Twój wychod y przychód az do wieku! Przez te słowa ja ciebie obciążam, azebys ty w mey przytomności zaraz się w jednym oka mgnienu stawil, a przyniosł mi 999000 dukatów y one tu położył, bez najmniejszego szelestu w dobrym, piękny y przednim złocie chodzącym, tutejszey monecie, a tak istotnie słowa są, które z woli najwyższego Boga y mocy Jego pochodzą.

5-te Obciążenie. Ja wołam i obciążam cie Tafryelu, y chce cie mieć przedemną przez to naydrozsze słowo, jakie stało się, którym Pan Bóg niebo, ziemie, wszystkie elementa y żywioty stworzył, co iest z Jego zbytney Miłości, przez ten grzech, któren ukaranie wylew na siebie zciągnął, przez przysięgę Boską, które Noe [в рукоп. хибно: нос] в арце о трzym[ал — далі чорось бракує, видно перепищення пропуская цілий рядок оригіналу] swoiey y nieobiecał więcej potopem swiat karać, ia ciebie obciążam przez świętobliwość, sprawiedliwość, opatrność, dobrotliwość y wszechmocność Boską, zebys ty zaraz w mey przytomności w kształtney ludzkiej osobie obiawil mi się y mnie zadosyć uczynil, w mey potrzebie y żądaniu moim.

6. Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia wołam y obciążam cie, y chce cie mieć przedemną przez chwałę Boską y miłosierdzie, przez rade Trójcy przynajświętszej, która chciała opatrzeć ludzką kreaturę, zebys ty na moie. potrzebe dodał mi tego, co ja od ciebie potrzebuie. Panie Boze ratuy twoie sługi w wielkim frasunku, kłopotach y ubóstwie, iakoś ty ratował Enocha y Eliasza w tym mizernym y przemieniającym świecie. † Opatrz mie y twoie sługi, o Panie, iakoś wybawił Joba. † Wybaw mie o Panie z moiego ubustwa, iakoś wybawił Izaaka od śmierci z jego oycza Abrahama rękę. † Wybaw tez, o Panie, twe sługi z ubustwa, iakoś wybawił Lota z Sodomy y Gomory. † Iakoś wybawił Moyzesza z niewoli y rękę Faraona króla Egipskiego † y iakoś wybawił Daniela z lwiey jamy. † Wybaw y mnie, o Panie, iakoś wybawił 3-ie dzieci z pieca ognistego y z rękę tego niesprawiedliwego króla. † Wybaw mie, o Panie, iakoś wybawił Dawida z rękę srogiego Goliada. † Tak y mie wybaw, iakoś wybawił S. Piotra z rękę tyрана, V. S. Tekle z paszczeki lwiey, S. Zuzane z potwarzy. Tak y mie wybaw z paszczeki nieprzyjaciela, iakoś wybawił twoie najswiętsze Matkę z rękę 3 tyranów, tak wybaw mnie i twoie sługi o Panie z ubustwa.

7-me Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia ciebie obciążam przez te chwałę y moc Boską w wybawieniach S. Enocha y Eliza [sic!] z tego okrutnego swiata, przez wybawienie Abrahama przed niewiastami, przez wybawienie Lota z miasta Sodomy, y z tych ognistych płomieniów, przez wielkie słowa Adonay † Agla † Trigramaton. verbum caro factum est et habitavit in nobis, † quis ut Deus † Ego sum qui sum † vita † veritas † et via † azebys ty w tym oka mgnieniu, bez zadnego szelestu y szkody przedemną stanól y me żądanie wypelnił, to iest mnie 999000 dukatów prawdziwych przyniosł.

8-me Obciążenie. Słuchay Tafryelu, ia obciążam cie przez te miłość Boga Oycza ku rodzaiowi ludzkiemu, iz ón z miłości y miłosierdzia ku temuż Jednorodzonego Syna na odkupienie tegoż na swiat zesłać raczył, przez pozdrowienie Archaniola Gabryela y chwałę tegoż, przez krew naydroższą Jezusa, przez przebodzenie boku y serca Jego, y przez 7 boleści najswiętszej Panny Maryi Matki Jezusa Chrystusa, przez Jego najswiętsze y naydroższe dusze, Jego najswiętsze człowieczeństwo, przez przenajświętsze 5 ran, przez słowa Jego: Jach Jestu † Echeie † Jehowa † Jesse Assa † Helikaja † Turhote Aserlicheie † Adonai † Abba † Athanatos † See † Alpha † et Omega † Tin † pare † przez 4 Evangelistów † przez Michała Archaniola, Gabryela y Rafaela y przez wszystkich SS. Cherubinow y Serafinow, przez święte 5 strasne słów, przez słowo się ciałem stało, przez czystość najswiętszej panny Maryi, przez iey nabożne serce, przez iey niepokalane ciało, w którym Bóstwo y człowieczeństwo 9 miesięcy zostawało, przez iey zbawienną śmierć y przez prawdę SS. Ewangelistów, przez te 3 kolce, które w głowie Jezusowej utkneli; te przyczyną są przyniewolić y przymusić ciebie ku przyniesieniu żądanych 999000 dukatów, które w tym momencie [masz] przynieść w złocie holenderskim. Wszystkie morderstwa, Tafryelu, niech cie tak długo morduią, az ty uczynisz memu chceniui zadosyć, przez najswiętsze y naydroższe krople krwi, których było 30400, które wypłynęły z najswiętszego ciała Jezusa Chrystusa, któremu iest o wszystkim wiadomo. ††† ciebie duchu trapi tak długo, poki mego chcenia nie wypelnisz. Ale najswiętsze rany Jezusa Chrystusa 5405 niech cie do tego zniewolą y przymuszają, abys mi był posłuszny.

9. Obciążenie Słuchay Tafryelu, ia cie wołam y obciążam w Imie Oycza † y Syna † y Ducha † Świętego, przez słowa quis ut Deus † sum qui sum, via, veritas et vita.

Gdy co usłyszysz lub uwidzisz, mów tak :

To pierwsze: Bog nasz Pan Jezus Chrystus, bądź przy mnie y przy moiey duszy teraz i w godzinie śmierci moiey y każdego czasu. Przez te moc y chwałę Boską pytam cie się Tafryelu, iesteś ty, rozumisz y słyszysz, o co ia cie obciążam y żądam? A iak teraz te moie żądania wypelnisz, to się niech stanie w Imie Trójcy przenajświętszej, w Imie Oycza † y Syna † y Ducha Świętego †.

Pyt. Tu się będzie duch pytał: co ty potrzebuiesz?

Odp. Ja N. N. w naszey biedzie potrzebuie 999000 dukatów, które albo w morzu utopione albo w ziemi zakopane są, które zebys mi przez tumultu y strachu w tym oka mgnieniu bez zadney sprzeczki przyniosł.

Obciążenie Skarbu. Ja ciebie obciążam skarbie przez najswiętsze 5 ran, przez te 5 słów, które kapłan powiada, przez które on niebieskiego Oycza sciąża

do tego najswiętszego cymboryum. Ja was duchowie, posiadacze skarbu tego, obciążam przez 7 boleści najswiętszey Panny Maryi, abyscie wy w imie Boga Oyca † y Syna † y Ducha Święt. † odeszli y nam nie nie szkodzili.

Nakoniec tak powiedz: Idz w pokoiu ty poszlusny duchu, któryś nam skarb požądany przyniosł, a ia ieszcze cie raz przez wszystkie juz powiedziane słowa obciążam, abys ty, iesli cie będziemy potrzebować, znowu przyszedł, y nam nasze żądanie wypełnił. Teraz idz w pokoiu od nas, a odehydź bez wszelkiej szkody mey y moich towarzyszőw y tych wszystkich, co w całym domostwie są, a idz na twoie miejsce, zkad ies przyszedł, w Imie przenajswiętszey Tróycy Boga Oyca † Boga Syna † Boga Ducha Święt. † a Słowo stało się ciałem.

Lunarya, ziele, rosnie na wielkich skalach kamienistych, ma od ziemi korzeń czerwony, rosnie po prawey stronie nachylaiąc się ku ziemi, liście ma okrągłe iak szelągi, co dzień po iednym listku przybywa, na pełnią ma wszystkie listki, napyrzedzcy go znajdziesz. Kto to ziele przed schodem słońca na proch utłucze, niech roztopi srebra napyrzednieyszego, a obróci się w złoto.

До примівок і заклинань, надрукованих у сьому томі, властивих варіантів не знаходимо ані в Єфименка, ані в багатій збірці білоруських заклинань Романова; є тільки деякі аналогії в будові примівок, деякі подібні уступи і терміни. І так з першою примівкою від лойки (стор. 44—45) пор. Єфименко, 16, ч. 49; вчислене сьвятих подібне до того, як у нас на стор. 48, 56, див. Романовъ, V, 6—8; з нашими „Хархайлом-Міхайлом“ (стор. 51) пор. Єфименко, 18, ч. 53; вчислене ріжнородних людей, що могли наслати хворобу (у нас стор. 52, 55) пор. Романовъ, V, 9, ч. 24; Єфименко, 26, ч. 75, 76; примівку від рожі (у нас стор. 54) пор. Єфименко, 52, ч. 166, 167; жерела хвороби в ріжних занятях людських (у нас стор. 55) пор. Романовъ, V, 10, ч. 26; жерела хвороби в очах (у нас стор. 55) пор. Єфименко, 26, ч. 75; молитву до води (у нас 56, 66) пор. Єфименко, 26, ч. 76; вигонюване хвороби з ріжних суставів (у нас стор. 57) пор. Єфименко, 27, ч. 76; формулу „не маєш діла до білого тіла“ і т. д. (у нас стор. 69) пор. Єфименко, 26, ч. 74. Про „водицю сляницю“, з котрої зроблено „воду Єлену“ ідентифіковану з „непочатою водою“ див. Єфименко, 29, ч. 85, 97; Чубінський, I, 43.

Пісні про Бразилію.

Заморська еміграція — факт такий важний і замітний в житю нашого народа, що мусів знайти собі відгук і в пісенній єго творчости. Оpubлікована висше „пісня про Бразилію“, записана д. Павликом — не перша пісня того рода, що появляеть ся в друку. В 48 н-рі „Дѣла“ з 1898 р. був опублікований один текст, достачений редакції о. Іуставом Дроздовським з Кійданець. До Кійданець прислано сей текст в листі з Бразилії з датою Castro Brasil 5. XI. 1897. Передруковуємо його тут і звертаємо увагу на те, що деякі єго куплети вийшли в текст

пісні записаної д. Павликом, (див. стор. 74, 11 рядків з низу і стор. 75, 11 рядків з гори), — значить, мусів сей текст із Бразилії доходити до наших лірників ріжними дорогами.

Приступімо, брати, до компанії і завтуруймо пісню враз!
 І подякуймо щиро Пану Богу, що без жадной згуби провадив нас!
 Не досить бо того, що-м опустив свою країну;
 Храни Боже випадку, то марно геть агину!
 Так пишу до Вас на остатній хвили,
 Ледви ся коли побачим, мій брате милий!
 Будь ми здорова, мила країнонько —
 То-м ся розлучив з тобою, родинонько!
 Так же сьмо жили, з собов розшавляли,
 І на добраніч руку сьмо подали!
 Будь ми здорова, милая хатино,
 Ховала-сь мене, як я був дитинов!
 То-м тя опустив — тут мені горе,
 Я день дваццять вісім Ухав через море!
 Ажеби-сь знав, брате, як в мору плавати;
 Ні одного птаха нігде не видати!
 Ажеби-сь знав, брате, як на мору біда!
 Як обачив птаха, казав, що сусіда!
 Ой як прийшов вечер, узрів-см зороньку:
 Показувала мені мою країноньку.
 Як сонце западе, зоронька затліє,
 То так нам камратам аж серденько мліє!
 Боувани пнуть ся, окрентом хляють,
 То так нам камратам серденька вилівають!
 Ви вже, братя, спите у своїй хатині,
 У нас еще сонце чотири годині!
 Ой як же нам було на тій страшній воді,
 То Вам, милі братя, описати годі!
 Ой то правда щира, що Вам повідаю,
 Як ми не вірите, на Бога ся здаю!
 Прибудемо до Вас, ксьондзоньку і люде,
 Як нас Бог спровадить без жадной згуби!
 Ой як морска тромба до окренту біла,
 Неодна ся шіфа в воді затопила!
 І пишу Вам, братя, о своїй пригоді,
 Як нас сонце пекло на тій страшній воді!
 Як нас сонце пекло, як огонь пекельний,

Кождий з нас на ши́фі лежав як смертельний!
 А як хто помер, то го витягали :
 Камінь до ши́ї — в воду го пускали.

Castro Brasil 5. 11. 1897.

(Друковано в 48. ч. „Дѣла“ в 1898 р., прислав до редакції о. Іустав Дровдовський з Кійданець, збараського повіту. Хто її там прислав і до кого, він докладно не означає, лише каже загально: „Мої парохіяни з Кійданець, що виемірували [до Бразилії], не вмюють писати, а пише їм письма хтось иньший. Один з таких пишучи до мене в імени мого парохіянина, дописав на одній стороні стихи власного складани (?), котрі чейже не буде без інтересу навести“)

Д. Вол. Гнатюк передав мені другий текст вірші присланої з Бразилії, і в тім тексті також знаходять ся деякі куплети ідентичні з тими, що записав д. Павлик, або дуже близькі до них, хоча сама вірша навіяна досить консервативним дяківським духом.

А тисячу вісім сот літ дев'яност п'яти,
 Прийшла пісня з Бразилії, варт і переймати.
 А хто її перейме, той буде сьпівати :
 Той присяде фіст на лаві, не рушит ся з хати.
 Агенти нас подурили: поїде ксьондз з нами !
 А ми тепер такі бідні, як діти без мамі.
 А нас ксьондзи научали, ми не дали віри ;
 Тепер мусим послухати собачої шкіри.
 Ах ! коб' я ту ксьондза здибав: Отче добродію !
 Возьміт мене ! З тої туги де я ся подію ?
 Не хтіли-смо в Галичині житненького хліба :
 Тепер сиди тай подумай, якаж тобі біда.
 Не хтіли-смо в Галичині квасу ся напнати :
 А тут по риж і фасоля, та тим треба жити.
 Не хтіли-смо в Галичині припічків ліпнати :
 А тут мусим по циганьски на пляцу сидіти.
 В Галичині як заслабне, то єго ратують :
 Сповідують, сакраменти небо му готують ;
 В Бразилії як заслабне, то такий ратунок :
 То всьо гаде і хробацтво їдят єго чунок.
 В Галичині йде до церкви, йде до церкви зрана,
 Ще ся в люстро приглядає, чи хорошо вбрана.
 Ой сину мій наймилиїший, ти ружовий цьвіте !
 А вжеж ми ся не зобачим, аж на тамтім сьвіті.

Шануй церкви, слухай ксьондза і добрії люде,
І цілуй там сьвяту землю: добре тобі буде.

(Записав В. Гнатюк від Василя Залецького, господаря в Ходачкові великим тернопільського пов. Її прислав із Бразилії емігрант-дяк до свого сина, також дяка в Тернопільщині. В дві неділі по висилці її — враз з летом — він умер і прочує його, висказане в передостанній строфіці, сповнило ся. Пісню казав він сьпівати на нуту „Ще не вмерла Україна“. Залецький сьпівав її як слова з останніх двох стихів кожної строфи пісні „Ще не вмерла“).

А найцікавійший отсей третій текст, записаний також д. Гнатюком. В ньому ми бачимо розведену легенду про пок. цїсаревича Рудольфа, котрою хитро зуміли покористувати ся еміграційні агенти для виваблення тисячів нашого селянства з краю.

А во Бранзолії весола новина
У царя Рудольфа, цїсарского сина.
У царя Рудольфа, цїсарского сина
Стала Бранзолія — Новая Австрия.
Бо цар Рудольф мислит, мислит, промишляє,
Людей, християнів до себе жадає,
Людей, християнів до себе жадає,
Жидів і гебрайства в свій край не пускає.
Не бійте ся злого, християни, люде!
Хто ся там дістане, той щасливий буде!
Хто ся там записав, як ся буде збирати,
Сусїдам, родині, буде дякувати.
Але насамперід отцevi і матці
За їх вихованя, й дїдуневи й бабці..
Бувайте здорові, братя і сестри рідніі,
Бо я від'їжджаю аж до Бранзолії.
Бо я від'їжджаю аж до Бранзолії,
До царя Рудольфа, до Нової Австрві.
Бувайте здорові, сусїди близькіі,
Бо я від'їжджаю вже до Бранзолії.
Бувайте здорові, крижмові кумови:
Не дам я вам зараз в Бранзолії розмови.
Бо в тій Галичині ест душа ватята;
Бо в тій Галичині вся земля проклята.
Бо ту Галичину так тяжко прокляли:
В Галичині землю правом сплюндрували!
А во Бранзолії ще земля богата,

Єст там ще під нею много срібла, влата.
 І пані царівна кождому зичлива, —
 Ой є в Бранволії ще земля вродлива.
 Там же будут люди на землі працювати,
 Не будут ся люди більше проклинати.
 Не будут ся люди в правах правувати,
 Но права, проклони будут закидати.
 Хто ся там дістане, буде панувати,
 А хто ся тут лишит, буде бідувати.
 А нам дай Боже довгий вік прожити :
 Бранволійську пісню во Тройци славити.

(Записав В. Гнатюк від тогож Василя Залецького в цвітні 1898 р. Він навчив ся її від лірника, що почував раз у нього. Сьпіває ся вона при голосі ліри на лад звичайних лірницьких пісень).

На закінчене наводимо виривки з вірші, присланої емігрантом Теодором Потоцьким в листі, що знаходить ся у д. Любомира Рожанського. Чи Т. Потоцький сам зложив сю віршу, чи переняв її готову від когось иньшого — він не подає. В вірші малюєть ся причини еміграції, а потім жите руських поселенців у Бразилії. Початку вірші нема; текст написаний в листі латинськими літерами, — переводимо його на наші.

Нема кому скаржити ся, анї що казати,
 Бо ше брали, замикали до „Івана хати“.*)
 Тай то лихо бідних людей випхало за море,
 В далеку сторонунку, в ліси, межі гори.
 Але наші Русини не сплят, но думают,
 Тут в далекі стороньці щастя си шукают.
 Або тутка нема куда щастя си шукати?
 Бразилія так велика, шо кінця не знати.
 Іно треба працювати і Бога просити,
 То далеко в Бразилії буде ліпше жити.
 Тут спокійно іще живем, ніхто не здирає,
 Та секвестер по подвірях ше не заглядєє.
 Тут шендарья не зобачи ні Жида на очи,
 Тут так кождий поступає, як єї кому хоче.
 Нема тутка тих паничів, котрі там з нас жили,

*) До вязниці.

Та за нашу тяжку працю пили та курили.
 Щоб вони ся закурили порохами в очи!
 О них тепер жаден Русин ні знати не хоче.
 Бо то тії „польські браця“, о них кождий знає
 Тай ше тутка в Бразилії нерав споминає,
 Шо через них вибрали ся люди аж за море,
 Не питали, шо тут ліси тай високі гори.
 А ми гори посадимо собі виноградом,
 До Поляків не ходимо на жадну пораду.

Ми ся від вас віддалили далеко за море,
 На віки-смо попращали свої любі гори.
 Зрікли-смо ся свої землі, де-смо ся родили,
 І тих панків, тих Полячків, котрії з нас жили.
 Вже пропало, вже не буде так їм ся кланяти,
 Ані руки вже не буде панків цюлювати.
 В Бразилії нема того дурного звичаю,
 Шоб ся в руки цюлювати — тут того не знають.
 Бо тут би ся Бразиліяни з того насъмівали,
 Як би тутка одні других в руки цюлювали.
 Нема того і не буде, не повинно бути,
 За такіі дурні річи вже нам час забути.

(Лист Потоцького має дату: Ріо Кьяро, в грудні 1897 р.).

Жебрацькі молитви.

Між рукописними збірками етнографічного матеріялу, що перейшли до бібліотеки Наукового тов. імени Шевченка по смерти пок. проф. Ом. Огоновського і були надслані на його руки, знаходить ся збірка пісень і иньшого матеріялу, підписана назвою Сосенко Кст. і зібрана в околиці Богородчан. В тій збірці знаходимо також ось який „Уривок з молитви старця-жебрака до прохожих“ :

Народе божий, християнський!
 Майте любобачність, татусю,
 Милостивий соколе,
 Моя квіточко, зорінко богоугодна, богоприятна,
 На мої очка, неяко клиновим листочком заслонені!
 Яж то за чужими оченьками походжаю,

За чужими слідами пальчики на ногах збиваю.
 Дайте старцеві нещóтному!
 Боже прийми до царства, до раю правосвiтлого!
 Пташку, голубочку бiдненький!
 Не потане то на водi, не згорит на вогни,
 Що дасте старцеви бiдному.
 Майте вбачанє, овдобрiт ся на бiдного калiку!
 Не вагуйте, рибочко, на працю!
 Не тiлько ся вашої праценьки минає.
 Не оскудiє ваша рученька дающа,
 Не видасте ся своїми ручепьками.
 Дайте за родичiв померших,
 За татунця, за матiнку рiдну!
 Вона над вами крiвцю проливала,
 Ясна свiчечка не вгасала,
 Сухих пеленок добирала!
 Квiточко красна, дочесна!
 Особи статочнi!
 Аби Господь поздоровив ручок ваших роботящих!

Порiвнюючи хiд думок i характернi звороти сеї молитви з тими, що надрукованi у нас више (стор. 106—110), можемо догадувати ся, що при всiй iндивiдуальнiй свободi вислову тi молитви свiдчать про одну жебрацьку школу, з якої вийшли жебраки i жебрачки, вiд котрих записанi тi молитви.

Загадки буковинських Руснаків.

(Стор. 159).

Нр. 1 = Номс 168; нр. 2 = Ном. 304; нр. 3 = Ном. 67;
 нр. 4 = Ном. 11; нр. 5 = Ном. 371; нр. 8 = Ном. 461; нр.
 9 = Ном. 374; нр. 10 = Ном. 291; нр. 11 = Ном. 322; нр.
 12 = Ном. 182; нр. 13 = Ном. 302; нр. 14 = Ном. 44; нр.
 15 = Ном. 149; нр. 16 = Ном. 87; нр. 17 = Ном. 113.

ЛЮДОВІ ВІРУВАННЯ НА ПІДГІРЮ.

(Систематичний показчик тем заданих у обох збірках вірувань, стор. 76—98 і 160—218, з деякими доповненнями).

I. Народня космольоґія і метеорольоґія.

1. Блудні огні, стор. 78, ч. 11. Див. Schulenburg, 205—206; Buch vom Ab. 156; Чубінський, I, 46, 47; Máchal, 161.

2. Веселка (дуга), стор. 77, ч. 7; стор. 161, ч. 1; див. ще Чубінський, I, 26, 27; Máchal, 69.

3. Весна, стор. 161, ч. 2.

4. Вітер, стор. 76, ч. 1. 161, ч. 3. Вихор — злий дух, див. Grünbaum, 256. Про підвіяне див. ще Чубінський, I, 34, 35; Turczyński, 12; вихор — чортове весіле, див. Чубінський, I, 24, 33; Зоря, 1882, ст. 369.

В Орельци вірять: хто проклинає вітер за життя, то коли вмре, буде велика буря.

5. Гори, стор. 161, ч. 4; див. Чубінський, I, 39.

6. Град, стор. 78, ч. 8; стор. 161, ч. 5.

В Орельци коли надходить страшна градова хмара, кладуть під окап перед порогом кочергу і лопату, що нею саджають хліб, і вірять, що тоді граду не буде. (Чубінський, I, 28, 29).

7. Грім, стор. 77, ч. 5; стор. 161, ч. 6. Грозового огню не годить ся гасити, див. Чубінський, I, 22; Магницкій, 12; „камінь-голова“ підчас грому, див. Чубінський, I, 24.

8. Дощ, стор. 162, ч. 7. Про тав. рудагину пор. Kremer, 88; Engeliën-Lahn, 280.

В Орельци говорять: Рашішний дощ не буде довго падати.

9. Звізди, стор. 76, ч. 2; стор. 162, ч. 8. Кожний чоловік має свою зізду, див. Чубінський, I, 14; Máchal, 59, 60; Engeliën-Lahn, 231; „небо визвіздило ся на мороз“ див. Грінченко, I, 11; Чубінський, I, 15; Máchal, 60.

В Орельци вірять: коли покаже ся ясна зізда на небі, то хтось щасливий народив ся.

10. Земля, стор. 162, ч. 9. Земля стоїть на воді, див. Revue, IX, 331; Чубінський, I, 11, 37, 38; земля наша мати, бити її грїх, див. Чубінський, I, 37; Máchal, 13; Аванасьовъ, I, 143.

11. **Комета**, стор. 77, ч. 3; стор. 162, ч. 10; див. ще Чубінський, I, 18.

12. **Місяць**, стор. 77, ч. 4; стор. 162, ч. 11. Місяць і біль зубів див. Máchal, 54; Ефименко, 5, 6, ч. 13—19; „місяцєви на підповня“, див. Ефименко, 7, ч. 20, 22, 23; Грінченко, II, 316.

В Орельци також говорять: коли місяць (молодик) у долину рогами, буде дощ. Про плями на місяці див. ще Чубінський, I, 78; Gould, 190—209; Máchal, 51; Krauss, 12—13; місяць рогами в низ, див. Чубінський, I, 11.

13. **Небо**, стор. 163, ч. 12. Небо отвирає ся, див. ще Кпоор, 183; Чубінський, I, 2, 3; Máchal, 64.

14. **Ніч**, стор. 163, ч. 13.

15. **Перун**, стор. 77, ч. 6; див. ще Чубінський, I, 19.

16. **Планета**, стор. 163, ч. 14.

17. **Погода**, стор. 78, ч. 10.

18. **Сонце**, стор. 163, ч. 15.

19. **Спадь**, стор. 164, ч. 16.

20. **Сьніг**, стор. 78, ч. 9; стор. 164, ч. 17.

21. **Хмари**, стор. 164, ч. 18. Хмара, то мішок, див. Buch vom Ab. 211; Хмара — дриглї, див. Чубінський I, 2, 24, 25; „Погана туча“ див. Чубінський, I, 25.

II. Мертва природа.

1. **Вода**, стор. 79, ч. 2; стор. 164, ч. 1. Перед Йорданом вода в ріках на хвилю робить ся вином, див. Nowosielski, II, 156; Чубінський, I, 41.

2. **Голодний камінь**, стор. 164, ч. 2.

3. **Дим**, стор. 164, ч. 3.

4. **Діамент**, стор. 165, ч. 4.

5. **Живе срібло**, стор. 165, ч. 5.

6. **Зелізо**. Злі духи, упіри, чарівниці боять ся зеліза. Див. у нас „Святий вечер“ стор. 91 ч. 1; стор. 204, ч. 5; пор. Tylog, I, 140; Liebrecht, 312; Grünbaum, 256.

7. **Камінь**, стор. 78, ч. 1; стор. 165, ч. 6.

Давно колись каміне росло, але потому Пан Біг заляв його і перестало рости.

8. **Крейда**, стор. 165, ч. 7. Див. Зоря, 1896, ст. 292.

9. **Магнес**, стор. 166, ч. 8. Про магнесову гору див. Buch vom Ab. 212; Bartsch, CXLVIII.

10. **Сіль**, стор. 166, ч. 9. Див. Кремер, I, 3 і д.

III. Вірування про рослини.

1. **Акація.** В Орельци говорять: коли пукає акація, належить ся сіяти кукурузи, скорше ні.
2. **Бабна,** стор. 166, ч. 1.
3. **Балабан** (віле), помагає від золотника (Зоря 1886, ст. 292).
4. **Біб,** стор. 79, ч. 1. Див. Sobotka, 303.
5. **Боз,** стор. 166, ч. 2. Під бзом сидить нечистий, див. Sobotka, 190; від бау болить голова, див. Grünbaum, 253; на бзі повісив ся Юда, див. Чубінський, 77; Perger, 260.
6. **Бульба,** стор. 167, ч. 3. Народні оповідання, пісні і деякі вірування про бульбу див. у моїй статейці „Дещо про картоплю“ (Сьвіт, 1882, стор. 327—328).
7. **Верба.** В Орельци вірять, що доки верби не пукають, не можна шити на дворі.
8. **Гарбуз,** стор. 167, ч. 4.
9. **Гриби,** стор. 79, ч. 2; стор. 167, ч. 5. Див. Sobotka, 333.
10. **Два колоски,** стор. 79, ч. 3. Пор. Schulenburg, 268.
11. **Девятосильник,** стор. 167, ч. 6. Див. Sobotka, 285.
12. **Дерево,** стор. 167, ч. 7.
13. **Живоність,** стор. 167, ч. 8.
14. **Жито,** стор. 167, ч. 8. Яре жито, крейда і сьвячений камінь оборонять від злого духа. (Зоря, 1886, ст. 292).
15. **Збіже,** стор. 167, ч. 10.
16. **Зіле,** стор. 167, ч. 11.
17. **Калина.** В Орельци говорять, що цьвіт калини не годить ся зривати, бо буде потім мороз.
18. **Капуста,** стор. 79, ч. 4; стор. 167, ч. 12. Див. Sobotka, 304; Perger, 200.
19. **Качани** сьвячені і висушені помагають на біль у горлі. (Зоря, 1886, ст. 292).
20. **Ключове зіле,** стор. 168, ч. 13. Див. Чубінський, I, 66; Sobotka, 334; Perger, 8.
21. **Кукуруза,** стор. 79, ч. 5.
22. **Мак,** стор. 168, ч. 14. Див. Чубінський, I, 81; Sobotka, 259.
23. **Маруна,** стор. 168, ч. 15.
24. **Нетота** (Lycorodium). Її сушать і варять, а виваром поять хорих на „тоту слабість“ (епілепсию), то помагає.
25. **Німиця,** стор. 168, ч. 16.

26. Папороть, стор. 168, ч. 17. Див. Чубінський, I, 77, 78.
27. Перець, стор. 168, ч. 18.
28. Песе молоко, стор. 169, ч. 19.
29. Садовина, стор. 169, ч. 20. Див. Ефименко, 45, ч. 143; Основа, 1861, ноябр-дек. 66.
30. Сафатина, стор. стор. 169, ч. 21.
31. Сварник, стор. 169, ч. 22.
32. Солома, стор. 169, ч. 23. До вірування про солому в під мерця див. Тоеррен, 791.
33. Страхополох, стор. 169, ч. 24. Див. Чубінський, I, 80.
34. Тютюн, стор. 169, ч. 25; те саме оповідане було вже друковане, в невеличкою відмінюю, в Житю і Слові III, 374—375.
35. Цибуля. В Орельци вірять: хто сіє цибулю під той час, як жаби „крікають“, той дармо працює, бо та цибуля не зійде.
36. Чіснок, стор. 170, ч. 25. Див. Чубінський, I, 84; Sobotka, 296; Perger, 82.
- В Орельци вірять: Озимий чіснок не можна садити в суботу, бо хтось з родини умре.
- Котра жінка садить чіснок по сьв. Дмитрі, тота умре.
37. Юрник, віле, що цвіте ранньою весною, коло Юря, в темних лісах. Коли його навбирати і дати коровам в пашею, то будуть давати гарне, жовте масло.
38. Яблона, стор. 170, ч. 26. Див. Sobotka, 145—159; Perger, 330.

IV. Вірування про зьвірів.

1. Бабна головата, стор. 171, ч. 1.
2. Бабруна (засульна), стор. 81, ч. 7; стор. 171, ч. 2.

В Орельци коли парубок хоче знати, відки буде мати жінку, бере засульку на вказівний палець, хукає на неї і говорить:

Скажи ми, засулько,
 Ци в тоту сторону,
 Ци в тамту сторону
 Маю йти по дружину?

В котру сторону полетить засулька, з відти буде мати жінку. Де инде засулька ворожить чоловікови житє або смерть. Беруть її па долюю і приговорюють:

Зауленько, кукуленько,
Покажи ми дороженьку:
Чи тудя, чи тудя,
Чи в сирюю землянку?

Коли полетить в той бік, де цвинтар, то кажуть, що такий чоловік не буде довго жив, а коли в иньший бік, то буде здоров.

3. Білогруд (водоморозець). Гуцули вбивають сего пташка, сушать вовсім, труть на порох і дають з пійлом маржині, аби не дохла на зараву. (Зоря, 1886, ст. 292).

4. Блоха і муха, стор. 79, ч. 1. Див. Грінченко, I, 10.

5. Борсук, стор. 171, ч. 3.

6. Бузько, стор. 79, ч. 2; стор. 171, ч. 4. Див. ще Чубінський, I, 62; Зоря, 1885, ст. 129.

7. Вовк, стор. 171, ч. 5.

8. Волос, стор. 171, ч. 6.

9. Воробець, стор. 172, ч. 7. Чорт жіряв воробців, див. Петрушевич, 93; Чубінський, I, 60.

Коли вечером воробці дуже пишать, то в ночи або на другий день буде дощ. В Орельці ворожать, що коли воробці в день шлопають на собі піре, то також буде дощ.

10. Ворона, стор. 172, ч. 8. Ворона віщує лихо, див. Turczuński, 30; Зоря, 1885, ст. 130; богату збірку міжнародніх вірувань, оповідань, пісень і т. и. про ворон і круків зладив проф. Сумцов (Н. О. Сумцовъ, Воронъ въ народной словесности, Этногр. Обзор. IV, 61 і д.); гумористичне наслідуванє крику ворони пор. Grünbaum, 353—354.

11. Вугор, стор. 172, ч. 9.

12. Вудвуд, стор. 172, ч. 10.

13. Вуж, стор. 80, ч. 3, остатній уступ; стор. 172, ч. 11. Вуж ссе корову, див. ще Máchal, 107; Тоеррен, 779; Чубінський, I, 65.

14. Гадє, стор. 80, ч. 3; стор. 172, ч. 12. Гадюки на Головоєіки див. Грінченко, I, 4; Чубінський, I, 65. Про шкідливість гадючої шкури див. Revue, VI, 550.

15. Гуси, стор. 173, ч. 13

16. Гуся, стор. 173, ч. 14.

17. Дурипта, стор. 173, ч. 15. Про него див. ще Turczuński, 6.

18. Жаба, стор. 80, ч. 4; стор. 173, ч. 16. Віз зі збіжжєм, в котрому є жаба, для худоби тяжкий, див. Knorr, 172.

В Орельци вірять, що коли перед сьвятом або перед неділею жаба влізе в хату, то се хтось наслав її на чари. Пор. Fedegowski, 240.

19. Журавлі, стор. 80, ч. 5; стор. 173, ч. 17. Інший текст прислівки до журавлів див. Петрушевич, 71. Звязок „журавлі — журити ся“ див. Чубінський, I, 62.

20. Зазуля, стор. 81, ч. 6. Зазуля віщує гроші, див. ще Чубінський, I, 61; Revue, IX, 579; Knoor, 173. Про те, що зазуля подавить ся колосом див. Петрушевич, 59; Грінченко, I, 6; Зоря, 1885, ст. 118.

21. Заяць, стор. 174, ч. 18. Масу вірувань, оповідань, пісень і т. и. про зайця зібрав проф. Сумцов (Н. О. Сумцовъ, Заяць въ народной словесности, Этногр. Обзор. X, 69 і д.); див. ще Revue, VI, 185; Чубінський, I, 55.

22. Зелена жаба, стор. 174, ч. 19.

23. Змия, стор. 174, ч. 20.

24. Їжак, стор. 174, ч. 21.

25. Каня, стор. 81, ч. 10. Див. Зоря, 1885, ст. 130.

26. Квочка, стор. 81, ч. 12.

В Орельци вірять, що коли насадити квочку тоді, як місяць настає, то не введуть ся курята. І тут також не можна „шівкати“ в хаті, коли квочка сидить на яйцях, бо введуть ся самі когуги.

27. Кіт, стор. 82, ч. 13; стор. 174, ч. 22. Див. ще Чубінський, I, 54; Revue, VI, 184. Кіт миє ся — гості будуть, див. Schulenburg, 258.

В Орельци вірять: коли кіт умиває ся правою лапкою, то буде вітер, а як лівою, то буде дощ.

28. Когут, стор. 175, ч. 23. Див. Liebrecht, 329.

29. Кордюк (медведюх), стор. 175, ч. 24.

В Орельци вірять: кого вкусить медведюх, той мусить умерти, хіба би вспів перечислити гелетку проса.

30. Кури. Коли кури піють в день, не буде дощу (Орелець). Де инде вірять, що в день кури піють „на відміну“. І в Орельци кажуть: Як захмарить ся і накрапає дощ, а кури зачнуть піяти, то не буде дощу.

31. Курій, стор. 175, ч. 25.

32. Курка, стор. 82, ч. 14; стор. 175, ч. 26. Курка піючи віщує лих, див. Buch vom Ab. 195; Tradition, I, 46; Чубінський, I, 158; Revue, V, 415; VI, 154; IX, 465, 479; X, 52; Grünbaum, 269, 339; про втінанє такій курці голови або хвоста див. Grünbaum, 340.

33. Ласиця, стор. 175, ч. 27. Про симпатію ласиці з коровою див. Тоеррен, 778. Гуцули натомісць уважають ласицю (кіточку) дуже шкідливою для людей і для худоби, пор. вище, стор. 60, а також Чубінський, I, 55. Про прихильність ласиці до чоловіка див. Turczyński, 54; Grünbaum, 337.

34. Ластівка, стор. 81, ч. 8; стор. 175, ч. 28. Ластівки зимують у воді, див. Чубінський, I, 58, 59. Ластівка перелетить по під корову, див. Чубінський, I, 59; Knoor, 171; святість ластівячого гнізда, див. Revue, IX, 335; Чубінський, I, 59.

35. Лилик, стор. 81, ч. 9; стор. 175, ч. 29. Лилик — грішна миш, див. Чубінський, I, 55; Turczyński, 39, 64; там же опис чарів, до яких уживають лилика.

36. Лии, стор. 175, ч. 30.

37. Миш, стор. 81, ч. 10; стор. 175, ч. 31; пор. И. О. Сумцовъ, Мышь въ народной словесности (Этногр. Обзор. VIII, 49).

38. Морська свинка. Коли хто в хаті хорий на ревматизм, то добре в хаті держати морську свинку; вона ревматизм вбере в себе і сама вздохне, а чоловік одужає.

39. Мотиль, стор. 175, ч. 32.

40. Мнюх, стор. 176, ч. 33. Пор. Federowski, 180.

41. Муха, стор. 176, ч. 34.

42. Нетля, стор. 82, ч. 15.

43. Олійник (іволга), стор. 176, ч. 35.

44. Павук, стор. 176, ч. 36.

45. Перепелиця, стор. 176, ч. 37.

46. Пес, стор. 82, ч. 17; стор. 176, ч. 38. Віруванє, що пес може бачити духа, смерть і т. н. див. Тоеррен, 186; Чубінський, I, 53; Tradition, I, 48; віруванє, що вите пса віщує смерть або пожежу, див. Engeliën-Lahn, 275, 278; Buch vom Ab. 175; Revue, VI, 185. Віруванє, що „люди з за пса і з за kota живють“ див. Sobotka, 53; Perger, 109; Federowski, 548.

47. Пискір, стор. 177, ч. 39.

48. Полоз, стор. 177, ч. 40. Про полозів на Україні див. Чубінський, 257—258.

49. Полон, стор. 82, ч. 18. Пор. Петрушевич, 91.

50. Птахи, стор. 177, ч. 41. Те саме віруванє див. Nowosielski, II, 154.

51. Пугач. В Орельци вірять: коли пугач закричить на хаті, то в ній хтось умре. (Чубінський, I, 64).

52. Пчоли, стор. 177, ч. 42. Пчоли, в сні — огонь, див. Engeliën-Lahn, 285; Federowski, 952.

Пчоли взяли ся в кишок сьвятого Петра, що Ісус Христос виняв із него і повісив на гилаці. (Житє і Слово, II, 181).

53. Рак, стор. 177, ч. 43.

54. Ремез, стор. 177, ч. 44.

55. Риба, стор. 178, ч. 5.

56. Свині, стор. 178, ч. 46.

57. Синиця, стор. 178, ч. 47.

58. Слиз, стор. 178, ч. 48.

59. Сова, стор. 83, ч. 19; стор. 178, ч. 49. Віруване про зловіщий крик сови, див. ще Чубінський, I, 63; Engelien-Lahn, 250; „Чиї діти кращі“, див. Чубінський, I, 63; Tradition, I, 47.

60. Соловій, стор. 178, ч. 50.

61. Сорока, стор. 178, ч. 51. Сорока гості віщує, див. Чубінський, I, 62; Liebrecht, 327.

62. Теля, стор. 178, ч. 52.

63. Хрущ. В Орельци говорять: Коли у маєвих хрущів мохнати ноги, то зародять кукурузи.

Хто маєвого хруща витягне з води, того він потому витягне з пекла.

64. Худоба, стор. 83, ч. 20.

65. Щупак, стор. 179, ч. 53.

66. Щурі, стор. 83, ч. 21.

67. Ящірки. Коли намочити три зернятка васильку і покласти на сонце, то виведуть ся ящірки. (Орелець).

У. Народня антропология.

1. Безплідність, стор. 179, ч. 1. Див. Bartoš, 320.

2. Більмо, стор. 179, ч. 2.

3. Близнята, стор. 83, ч. 1. Див. Revue, IX, 111; Schulenburg, 232.

4. Болячна, стор. 179, ч. 3.

5. Борода. Коли засвербить борода, буде щастє. (Орелець; пор. Federowski, 876).

6. Вагітна жінка, стор. 180, ч. 4. Вагітна і шнури, див. Federowski, 1619; вагітній треба позичити все, чого захоче, див. Nowosielski, II, 157; Federowski, 1821.

7. Волосє, стор. 180, ч. 5. Обстрижене волосє треба ховати, див. ще Nowosielski, II, 153.

В Орельци вірять, що коли малій дівчині обстригти волосє, а воно не хоче потім швидко рости, то вона буде мати добру долю.

8. Вухо, стор. 83, ч. 3. Про двовоноє в вусі див. ще Revue, X, 247.

В Орельці говорять: коли в вусі задвонить, то чорт з ангелом здивався і оба бються. Federowski, 894).

9. Говорити кризь сон, стор. 180, ч. 6. Див. Schulenburg, 230.

10. Горло, стор. 180, ч. 7.

11. Гостець, стор. 180, ч. 8. Пор. Federowski, 1011.

12. Давити ся, стор. 181, ч. 9.

13. Дике м'ясо, стор. 181, ч. 10.

14. Діти, стор. 83, ч. 3; стор. 181, ч. 11. „Чісок дитині під язиком“ див. Engeliën-Lahn, 249; віруванє про переступ див. Buch vom Ab. 201; Schulenburg, 245; Тоерпен, 762; дитині не слід дивити ся в зеркало, див. Buch vom Ab. 199; Schulenburg, 233; дитина в сні говорить з ангелами, див. Buch vom Ab. 203; коли діти бавлять ся в погріб, див. Buch vom Ab. 206; надто розумна дитина не виховає ся, див. Engeliën-Lahn, 250; дитина вроджена в чіпці, див. Andrée, Juden, 149; Ploss, Kind, I, 37; Тоерпен, 759; Nowosielski II, 135; Liebrecht, 324; розв'язуванє пуповини, див. Тоерпен, 759.

Коли хрестять дитину в таку пору, як є в селі ірєць, то дитина швидко вмере. (Орелець).

Дитині не можна давати в руки kota, бо „тільки доти ручки золоті“. (Орелець).

15. Долоня, стор. 84, ч. 4; стор. 181, ч. 12. Долоня свербить, див. ще Revue, X, 241; Knoор, 182; Schulenburg, 244.

16. Дрож, стор. 182, ч. 13. Пор. Federowski, 1005; смерть у очи заглядає, див. Federowski, 901.

17. Душа, стор. 182, ч. 14. Душа може гуляти, коли тіло спить, див. Tradition, I, 47; Máchal, 18; Federowski, 903, 904.

18. Жовтачка, стор. 182, ч. 15. Ліченє жовтачки золотом див. ще Тоерпен, 159.

В Орельці вірять: Хто має жовтачку, нехай намочить дев'ять вошей у горівці і випе ту горівку, то впаде здоровіє. (Тоерпен, 413; Engeliën-Lahn, 266).

Або також радять хорому на жовтачку несподівано наплювати в лице, то він як тоді во встиду почервоніє, то так і лишиться червоний, а жовтачка уступить. (Пор. Grünbaum, 261).

19. Забуте, стор. 182, ч. 16, див. Engeliën-Lahn, 197; Revue, VI, 184.

20. Задивленє, стор. 182, ч. 17. Див. Turczyński, 48; Federowski, 1624.

21. **Задирки**, стор. 182, ч. 18.

22. **Задом ходити**. В Орельци заборонюють малим хлопцям ходити в задгузь, бо — мовлять — мама вмере.

23. **Заїди**, стор. 182, ч. 18. Пор. Чубінський, I, 108.

24. **Зайойканє**, стор. 183, ч. 20. Пор. Grünbaum, 258; Krauss, 41.

В Нагуєвичях клинуть: „Іди до псьої (або дідьчої) мамі, аби ті обійкала!“

25. **Захлиснути ся**, стор. 183, ч. 21.

26. **Зашпотати ся**, стор. 183, ч. 22.

27. **Збур**, стор. 183, ч. 23.

28. **Здвигати ся**, стор. 183, ч. 24.

29. **Зуби**, стор. 84, ч. 5; стор. 183, ч. 25. Перший зуб видають мищі, див. Тоерпен, 762—763; Nowosielski, II, 153; Чубінський, I, 86; хробак у зубі, див. Liebrecht, 79, 346; Mannhardt, I, 13.

30. **Катар**, стор. 183, ч. 26. Див. Schulenburg, 225.

31. **Кість**, стор. 183, ч. 27.

32. **Ковтун**, стор. 185, ч. 28.

33. **Конвульсії**, стор. 185, ч. 29.

34. **Кортячки**, стор. 185, ч. 30. Див. про се Tradition, I, 46.

35. **Корости**, стор. 185, ч. 32. Див. Чубінський, I, 138.

36. **Кошуля**, стор. 185, ч. 31.

37. **Крижі**, стор. 185, ч. 33. Див. Schulenburg, 231.

38. **Куряча сліпота**, стор. 84, ч. 6. Див. Federowski, 2384.

Хто ходить по сьмітниках, дістане курячу сліпоту. (Turczuński, 11).

39. **Лице**, стор. 185, ч. 34. Коли рано при вживаню лице слизьке, буде дощ. (Орелець).

40. **Лишаї**, стор. 186, ч. 36. Їх ліченє росою в вікна див. Тоерпен, 415.

Через те місце, де качала ся конина, не можна переходити, бо з того беруть ся лишаї на тілі. А коли хто мусить перейти, то повинен сказати :

Лишай, лишай,

До свиней ся мішай! (Чубінський, I, 140; Federowski, 2387).

41. **Малина**, стор. 186, ч. 37.

42. **Мертва кістка**, стор. 186, ч. 38. Її ліченє див. Чубінський, III, 15; пор. Тоерпен, 414; Чубінський, I, 138.

43. **Миш**, стор. 186, ч. 39. Див. Federowski, 1615, 1620

44. **Моч**, стор. 186, ч. 35. Пор. Federowski, 2391.

45. Мрець, стор. 186, ч. 36. Душа мерця держить ся близько тіла, див. Tradition, I, 47; Тоеррен, 720; грішна душа ходить по смерті на своє житло, див. Тоеррен, 794—5. Про отворені очі мерця див. ще Andrée, Juden, 184; за мерцем не слід дуже довго плакати, див. Тоеррен, 794; Federowski, 1240; коли гріб над мерцем западе ся, див. Тоеррен, 791.

Коли мрець у селі, не можна мішати яйця під квочкою, бо курчата в них позавирають. (Пор. Federowski, 1088).

46. Ніс, стор. 186, ч. 35.

Коли свербить ніс, то чоловік того дня буде чогось недобрий. (Орелець; пор. Federowski, 873).

47. Ніхті, стор. 84, ч. 7; стор. 187, ч. 42. Ховане ніхтів і їх збирання по смерті див. Nowosielski, II, 152; Federowski, 1471; Kolberg, Krak. III, 135; ніхті цвितуть — добрий знак, див. Чубінський, I, 87; Liebrecht, 329.

48. Ноги, стор. 187, ч. 43. Див. Чубінський, I, 87; Federowski, 1724.

Про велику ногу кажуть: „Нога, як у старого злодія“.

49. Огнь, стор. 187, ч. 44. Див. Schulenburg, 232.

50. Огник, стор. 187, ч. 45.

51. Очи, стор. 84, ч. 8; стор. 187, ч. 46. Погані очі див. Grūnbaum, 258.

52. Память, стор. 84, ч. 9. Про „зашиване памяти“ див. ще Kremer, 90; пор. Кпоор, 182.

53. Перець, стор. 187, ч. 48.

54. Пипоть, стор. 187, ч. 49.

55. Плювати, стор. 84, ч. 10; стор. 187, ч. 50.

56. Повіки. Коли повіки (кліпавки) тріпають ся, то хтось в родині умре. (Орелець).

57. Полови зносини, стор. 188, ч. 51. Пор. Krauss, 170.

58. Потягачка, стор. 188, ч. 52.

59. Пропасниця, стор. 188, ч. 53.

60. Пструглі, стор. 187, ч. 47.

61. Пчихане, стор. 188, ч. 54. Про формулу „на здоравли“ при пчиханю див. Buch vom Ab. 195—196; Чубінський, I, 88; Магницкій, 11.

62. Ребро стор. 188, ч. 55.

63. Рука, стор. 188, ч. 56. Умивши ся не стріпувати руками, див. Чубінський, I, 11; Engeliën-Lahn, 198; Máchal, 164.

64. Сверблячка, стор. 189, ч. 57.

65. Свистати, стор. 85, ч. 11; стор. 189, ч. 58. Свистом чорта (мерця) прикликати, див. Federowski, 1222.

66. Своя потріб, стор. 189, ч. 59.

67. Слабість, стор. 85, ч. 12; стор. 189, ч. 60. Що вите псів віщує слабість, див. Tradition, I, 46. Слабість в виді жінки, що просить провезти себе, див. Wojcicki, Kolberg, Pozn. VII, 10; Federowski, 374; Krauss, 64.

68. Смерть, стор. 189, ч. 61.

69. Сні, стор. 85, ч. 13; стор. 190, ч. 62. Літане, битє, пчолі в сні див. Чубінський, I, 90; Federowski, 952; Жид у сні, див. Federowski, 979; піп у сні, див. Federowski, 433; вирваний зуб у сні, див. ще Engelien-Lahn, 289; Federowski, 978; воші = гроші, див. Federowski, 971; Engelien-Lahn, 285; жито і пшениця, див. Чубінський, I, 90; Federowski, 981.

70. Спане. Перше спане — найсолодше і як би його перервав, то чоловік може захорувати.

Коли чоловік заприцащав ся в церкві, то цілий той день не повинен спати, бо миш причастє з'їсть. (Орелець).

Гріх спати оперезаному.

Хто спить на Великдень по обіді, той цілий рік буде в церкві дрімати.

Хто перший засне на тій постелі, на котрій хтось умер, той перший з домашніх піде за мерцем.

71. Співане. Хто їдючи співає, буде мати дурну жінку або дурного чоловіка. (Орелець).

72. Тіло людське, стор. 190, ч. 63. Про те, що тіло перших людей було рогове, див. ще Nowosielski, II, 152; Bartoš, 311.

73. Ячмінь на оці, стор. 190, ч. 64.

74. Холера, стор. 191, ч. 65.

75. Щикавка, стор. 86, ч. 14; стор. 191, ч. 66. Формулу против щикавки див. Ефименко, 24, ч. 69. Щикавка = хтось згадує, див. ще Knoor, 182; Federowski, 987.

VI. Явища і предмети господарського життя.

1. Віник, стор. 86, ч. 1.

2. Вуголь, стор. 191, ч. 1.

3. Горівка, стор. 191, ч. 2. Про бризканє її на стелю див. Тоерпен, 779.

Горівка називає ся від якогось Ка; він перший засмакував її і напив ся так міцно, що вона в ній заняла ся і він згорів. Від того люде й прозвали її Згорів-Ка або горівка. (Чубінський, I, 44).

4. Горноць, стор. 86, ч. 2.

Коли горшки в печи переповають ся, буде дощ. (Орелець).

5. Гребінь, стор. 86, ч. 3.

6. Гріб, стор. 191, ч. 3. Див. Тоеррен, 791.

7. Гроші, стор. 191, ч. 4.

8. Двері, стор. 191, ч. 5.

9. Деготь, стор. 191, ч. 6.

10. Дзвони, стор. 192, ч. 7. Дзвони посвячені против бурі див. Чубінський, I, 20.

Коли чоловікови причуває ся голос дзвонів, то хтось умре. (Орелець).

11. Дримба, стор. 192, ч. 8.

12. Живий огонь, стор. 192, ч. 9.

13. Жниво, стор. 86, ч. 4.

14. Зеркало, стор. 192, ч. 10.

15. Капелюх, стор. 192, ч. 11. Див. Чубінський, I, 107.

16. Колиска, стор. 192, ч. 12. Див. ще Engeliien-Lahn, 246; Buch vom Ab. 198.

17. Коновна, стор. 86, ч. 5.

18. Книжка, стор. 192, ч. 13.

19. Круг, стор. 192, ч. 14.

20. Купіль, стор. 193, ч. 15. Примівка „ділько з води, а я в воду“ див. Ефименко, 67, ч. 213; Номис, 6.

21. Макогін, стор. 193, ч. 16.

22. Масло, стор. 86, ч. 7.

23. Мід, стор. 193, ч. 17.

24. Мітла, стор. 193, ч. 18. Див. Чубінський, I, 102.

25. Молоко, стор. 86, ч. 6. Пор. Federowski, 1351.

Коли поставити молоко до огню, щоби зварило ся, і воно збіжить, то корові вимя „посідає ся“. (Орелець).

26. Мотовило, стор. 86, ч. 8.

27. Огонь, стор. 86, ч. 9; стор. 193, ч. 19. Огонь тріщить — гість буде, див. Revue, VI, 184; дитина в вечір бавить ся огнем, див. ще Чубінський, I, 45; Buch vom Ab. 202; Revue, X, 240.

Огонь святий. Про него говорять: вода у одного візьме, а другому дасть, а огник святий що візьме, то вже не дасть нікому. (Чубінський, I, 45).

28. Ожіг, стор. 193, ч. 20.

29. Оранє, стор. 87, ч. 10.
 30. Паска, стор. 193, ч. 21.
 31. Перевєсло, стор. 194, ч. 27. Пор. Federowski, 1385—86.
 32. Печина, стор. 193, ч. 22.
 33. Пирогои, стор. 87, ч. 11. Віруванє про шкідливий вплив рахованя, пор. Grünbaum, 262.
 34. Писанки, стор. 193, ч. 23.
 35. Підкова, стор. 194, ч. 24. Див. Schulenburg, 244.
 36. Подорож, стор. 87, ч. 12.
 37. Пожар, стор. 87, ч. 13.
 38. Помело, стор. 194, ч. 25.
 39. Помії, стор. 194, ч. 26.
 40. Попіл, стор. 87, ч. 14.
 41. Пояс. Розперезаному гріх молитви говорити. (Орелець).
 42. Праєс, стор. 87, ч. 15.
 43. Прядєнс, стор. 87, ч. 16; стор. 194, ч. 28. Не можна прясти в суботу, див. Тоеррен, 783.
 44. Рукав, стор. 194, ч. 29.
 45. Сито, стор. 194, ч. 30.
 46. Сїмба, стор. 88, ч. 17. Див. Kolberg, Pozn. VII, 128; Bartoš, 282.
 47. Скрипка, стор. 194, ч. 31.
 48. Сокира, стор. 88, ч. 18.
 49. Сопїлка, стор. 194, ч. 33. Див. Чубїнський, I, 108.
 50. Сорочка, стор. 194, ч. 32.
 51. Стїл, стор. 194, ч. 34. Див. Чубїнський, I, 102, 107.
 52. Сьвїчка, стор. 194, ч. 35.
 53. Сьміте, стор. 88, ч. 19; стор. 195, ч. 36. Див. Engelien-Lahn, 196; Зоря, 1887, ст. 115.
 54. Тріски, стор. 88, ч. 20.
 55. Урожай, стор. 90, ч. 24.
 56. Шитє, стор. 90, ч. 23.
 57. Хата, стор. 88, ч. 21; стор. 195, ч. 37. Пор. Зоря, 1887, ст. 132; Житє і Слово, III, 71. До нової хати впускають насамперед якусь живину, див. Тоеррен, 771; Bartoš, 324.
 58. Хлїб, стор. 89, ч. 22; стор. 195, ч. 38. Bartoš, 127; Сумцовъ, Хлѣбъ. Хрестять діжу в хлїбом, див. Buch vom Ab. 199; кришки хлїба піднимають і цілують, див. Kremer, I, 5; Revue, IX, 334; хлїб гріх класти на верхній шкїрці, див. Чубїнський, I, 109; Зоря, 1887, ст. 95; Хлїб-сьвятий, див. Perger, 117; Зоря 1887, ст. 95.

59. Чобіт, стор. 195, ч. 40. Див. Чубінський, I, 108.
60. Яйце, стор. 195, ч. 39.

УІІ. Явища громадського життя.

1. **Богацтво.** Аби який бідний чоловік, а може швидко зробити ся богачем. Нехай тільки на Великдень, коли піп у церкві перший раз скаже: „Христос воскрес!“ відповідь не „во істину воскрес“, а тільки: „Я гиндель проваджу!“ Та що йому з того богацтва, коли через те запродує свою душу Лихому! (Цигани).
2. **Відданє,** стор. 90, ч. 1.
3. **Війна,** стор. 90, ч. 2.
4. **Гості,** стор. 90, ч. 3; стор. 196, ч. 1. Огонь скаче в печі — гість буде, див. Кремер, 91; Зоря 1887, ст. 95.
5. **Заклад,** стор. 196, ч. 2.
6. **Злодій,** стор. 90, ч. 4.
7. **Крадіж,** стор. 196, ч. 3.
8. **Кум,** стор. 196, ч. 4.
9. **Мельники,** стор. 197, ч. 5. Пор. Federowski, 307, 308; Gould, 417—446.
10. **Папа римський,** стор. 197, ч. 6. Пор. Етногр. Обзор. XX, 100.
11. **Піп,** стор. 197, ч. 7. Див. Kolberg, Pozn. VII, 122.
12. **Побратимство,** стор. 197, ч. 8.
13. **Присяга,** стор. 198, ч. 9. Див. Чубінський, I, 91.
14. **Проклін,** стор. 91, ч. 5.
15. **Рибани,** стор. 198, ч. 10.
16. **Слюб,** стор. 199, ч. 11. Див. Liebrecht, 323.
17. **Торг,** стор. 91, ч. 6; стор. 199, ч. 12. Про „переторгованє“ див. AU. IV, 144; Federowski, 1928; за проданим не слід жалувати, див. Federowski, 1976; вистриганє шерсти корові при ролуці в телятах див. Engelien-Lahn, 272; обливанє водою ново купленої худоби див. Federowski, 1980.

УІІІ. Народня етнольоґія.

1. **Антіподи,** стор. 199, ч. 1.
2. **Бойки,** стор. 199, ч. 2.
3. **Гуцули,** стор. 199, ч. 3.
4. **Жиди,** стор. 199, ч. 4. Див. Kolberg, Pozn. VII, 121.
5. **Мазурі,** стор. 201, ч. 5.
6. **Москалі,** стор. 201, ч. 6.

7. Німці, стор. 201, ч. 7.
8. Пилипопи, стор. 201, ч. 8.
9. Русини, стор. 202, ч. 9.
10. Таліяни, стор. 202, ч. 10.
11. Татари, стор. 202, ч. 11.
12. Цигани, стор. 202, ч. 12.

ІХ Народній календар.

1. Андрій сьв., стор. 203, ч. 1. Пор. Engeliien-Lahn, 239, 241; Bartoš, 6.
2. Благовіщенє, стор. 203, ч. 2. Пор. Зоря, 1883, ст. 200.
3. Варвара сьв., стор. 203, ч. 3.
4. Великдень, стор. 92, ч. 3; стор. 203, ч. 4. Див. Зоря 1883, ст. 214.
5. Вечір сьв., стор. 91, ч. 1; стор. 204, ч. 5. Пор. Bartoš, 12.
- Віруванє, що на сьв. вечір худоба говорить, див. Чубінський, I, 48; Revue, IX, 582; Bartoš, 15; уживанє чісвику див. Sobotka, 296.
6. Вісторок обливаний, стор. 205, ч. 6.
7. Віночки сьвячені, стор. 92, ч. 4.
8. Воведеніє, стор. 205, ч. 7. „Полазник“ див. Krauss, 170; Зоря 1887, ст. 131.
9. Главосіка, стор. 205, ч. 8.
10. Живний четвер, стор. 206, ч. 9. Пор. Зоря 1883, ст. 200.
11. Зелені сьвята, стор. 206, ч. 10.
12. Казибрід, стор. 206, ч. 11.
13. Купайло, стор. 206, ч. 12. „Сонце грає“ див. Engeliien-Lahn, 232; Máchal, 42; на Купайла горіхи замакають, див. Peger, 323; уживанє чорнобилю див. Sobotka, 288.
14. Март, стор. 206, ч. 13.
15. Мокрій сьв. стор. 207, ч. 14.
16. Неділя, стор. 207, ч. 15.
17. Николай сьв. стор. 207, ч. 16.
18. Новий рік, стор. 207, ч. 17. Див. Зоря, 1887, ст. 130.
19. Обрітінє, стор. 208, ч. 18.
20. Петро сьв. стор. 93, ч. 5.
21. Піст, стор. 208, ч. 19.
22. Покрова сьв. стор. 208, ч. 20.
23. Понеділок, стор. 208, ч. 21.
24. Похвала, стор. 208, ч. 22.

25. Пущене, стор. 92, ч. 2.
26. Пятниця, стор. 208, ч. 23. Див. Máchal, 206; Зоря 1883, ст. 201.
27. Рахманський великдень, стор. 208, ч. 24.
28. Семен сьв., стор. 209, ч. 25.
29. Середа, стор. 209, ч. 26.
30. Спас сьв., стор. 93, ч. 6; стор. 209, ч. 27.
31. Стрігение, стор. 209, ч. 28.
32. Субітка, стор. 210, ч. 30.
33. Субота, стор. 210, ч. 30.
34. Цвітня неділя, стор. 210, ч. 31. Див. Sobotka, 135; Етногр. Обзор. XX, 128; Основа, 1861, окт. 47; Зоря 1883, ст. 200.
35. Чесний хрест, стор. 210, ч. 32.
36. Юрий сьв., стор. 210, ч. 33. Див. Зоря 1883, ст. 214.

Х. Народня мітольоґія.

1. Антипко, стор. 210, ч. 1. Див. Зоря 1883, ст. 114—115.
2. Блуд, стор. 93, ч. 1; стор. 210, ч. 2. Див. Turczyński, 7—10; Máchal, 128; Weinhold, IV, 155.
3. Велетні, стор. 94, ч. 2. Пор. Grimm, I; Weinhold, Riesen, 83; Revue, IX, 56; Kolberg, Pozn. VII, 18.
4. Відміна, стор. 210, ч. 3. Див. Schulenburg, 233; Ploss, Das Kind, I, 103; Kolberg, Pozn. VII, 19.
5. Відьма, стор. 211, ч. 4. Див. Зоря 1883, ст. 214.
6. Вічний Жид, стор. 211, ч. 5. Див. ще Helbig; Grässe; Етногр. Обзор. XX, 100; Житє і Слово II, 180.
7. Дика баба, стор. 94, ч. 3. Див. Житє і Сл. II, 358; Urg. II, 78.
8. Дідько, стор. 211, ч. 6. „Дідько сим удавив ся“, див. Schulenburg, 142.
9. Дух святий, стор. 212, ч. 7.
10. Лісова панна, стор. 212, ч. 8.
11. Нечисте місце, стор. 213, ч. 9. Див. Житє і Слово, IV, 360.
12. Нітка, стор. 94, ч. 4. Пор. Kolberg, Pozn. VII, 24.
13. Перестрах, стор. 213, ч. 10. Див. Житє і Слово, IV, 361.
14. Перехід, стор. 213, ч. 11.
15. Повішеник, стор. 213, ч. 12. Див. Federowski, 232, 1896.
16. Потопленник, стор. 213, ч. 13. Див. Kolberg, Pozn. VII, 14.
17. Рахмани, стор. 95, ч. 5; стор. 214, ч. 14. Див. Основа, 1861, окт. 48.
18. Самовбійця, стор. 214, ч. 15.

19. **Страхи**, стор. 214, ч. 16. Див. Зоря, 1887, ст. ст. 43—45.
20. **Страччуки**, стор. 216, ч. 17. Див. Житє і Слово, IV, 261.
21. **Упириці**, стор. 95, ч. 6. Пор. Kolberg, Pozn. VII, 39.
22. **Упирі**, стор. 216, ч. 18. Див. Житє і Слово, IV, 360; пор. Kolberg, Pozn. VII, 33, 35.
23. **Чарівник**, стор. 216, ч. 19.
24. **Чарівниці**, стор. 216, ч. 20. Див. Зоря 1883, ст. 215; Świątek, 528.
25. **Чудесна палиця**, стор. 217, ч. 21. Пор. Schulenburg, 205.
26. **Фатальна година**, стор. 217, ч. 22. Пор. Грінченко, II, 23.

ХІ. Ч а р и.

1. **Данє**, стор. 95, ч. 1. Див. Bartoš, 317.
2. **Дівочькі чари**, стор. 96, ч. 2.
3. **Інклюз**, стор. 97, ч. 3. Див. Federowski, 107, 1391.
4. **Капанє сьвічкою**, стор. 97, ч. 4. Пор. Federowski, 1410.
5. **Парубочькі чари**, стор. 97, ч. 5.
6. **Принада**, стор. 97, ч. 6. Див. Bartoš, 316.
7. **Урони**, стор. 97, ч. 7; стор. 217, ч. 1. Див. Зоря, 1887, ст. 95; Житє і Слово, IV, 361; Kolberg, Pozn. VII, 115, 125.

ПОЯСНЕНІ СКОРОЧЕНЬ.

(Титули книжок, в котримъ порівняно віруваня, заклинаня і т. и. в сьому томі).

- Andrée** = Ethnographische Parallelen und Vergleiche, von Richard Andrée. Stuttgart, 1878.
- Andrée, Juden** = Zur Volkskunde der Juden, von Richard Andrée. Bielefeld und Leipzig, 1881.
- Аванасьевъ** = Поэтичскія воярѣнія Славянъ на природу. Опытъ сравнительнаго изученія славянскихъ преданій и вѣрованій въ связи съ мѣстными сказаніями другихъ родственныхъ народовъ, соч. А. И. Аванасьева. Москва. 1865, 1868, 1869. 3 томи.
- Аванасьевъ, Сказки** = Народныя русскія сказки А. И. Аванасьева. Изданіе второе, Москва 1873. 4 томи.
- AU.** = Am Urquell. Monatsschrift für Volkskunde. Herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Druck von H. Timm in Lunden. 1890 і далі.
- Baring-Gould**, див. Gould.
- Bartsch** = Herzog Ernst, herausgegeben von Karl Bartsch. Wien 1869. Римська цифра значить сторону передмови.
- Bartoš** = Moravský lid. Františka Bartoše sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy. V Telči, 1892.
- Bechstein** = Neues deutsches Märchenbuch von Ludwig Bechstein. Див. казку „Der starke Gottfried“.
- Buch vom Ab.** = Das Buch vom Aberglauben. Neue verbesserte Auflage. Leipzig 1791.
- Wasilewski** = Biblioteka „Wisły“ tom IV. Jagodne, wieś w pow. Turowskim, gminie Dąbie, zarys etnograficzny, skreślił Zygmunt Wasilewski. Warszawa 1889.
- Weinhold** = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, im Auftrage des Vereins herausgegeben von Karl Weinhold. Berlin від р. 1890.
- Weinhold, Riesen** = Die Riesen des germanischen Mythos, von Dr. Karl Weinhold (Sitzungsberichte der philos. histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, Bd. XXVI, S. 225). Wien 1858.

- Вѣнок** = Вѣнок Русинам на обжинки уплѣв Иван Б. О. Головацкій У Вѣднн. Часть I, 1846, часть II, 1847.
- Wista** = Wista, miesięcznik geograficzno - etnograficzny. Warszawa, від р. 1887.
- Wojcicki** = Klechdy, starożytne podania i powieści ludowe, zebrał i napisał Kazimierz Wl. Wojcicki. Warszawa 1876.
- Wislocki** = Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner, vorwiegend nach eigenen Ermittlungen, von Dr. Heinrich Wislocki. (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, Bd. IV). Münster i. W. 1891.
- Врчевич** = Српске народне приповјетке, понајвише кратке и шаливе, скупио Вук Врчевич. На свијет издало „Српско учено Друштво“. У Биограду 1868.
- Hahn** = Griechische und albanesische Märchen, gesammelt, übersetzt und erläutert von J. G. v. Hahn. Leipzig, 1864. 2 томи.
- Helbig** = Die Sage vom „Ewigen Juden“, ihre poetische Wandlung und Fortbildung, von Friedrich Helbig. Berlin, 1874.
- Herrmann** = Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn, unter dem Protectorat und der Mitwirkung S. k. u. k. Hoheit des Herrn Erzherzogs Josef, redigiert und herausgegeben von Anton Herrmann, від 1890 р.
- Головацкій** = Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. О. Головацкимъ. Москва 1878, 4 томи.
- Гринченко** = Етнографическіе матеріали, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ Б. Д. Гринченко. Черниговъ, Вып. I. 1895. Вып. II, 1896.
- Gould** = Curious myths of the Middle ages, by S. Baring-Gould, M. A. Rivingstons, 1888.
- Grässe** = Die Sage vom Ewigen Juden, historisch entwickelt, mit verwandten Mythen verglichen und kritisch beleuchtet von Dr. I. G. Th. Grässe. Dresden und Leipzig, 1844.
- Grimm** = Deutsche Mythologie, von Jacob Grimm. Zweite Ausgabe. Göttingen 1844.
- Grimm, Märchen** = Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm. Vollständige Ausgabe. Leipzig, Reclam. 3 томи.
- Grünbaum** = Beiträge zur vergleichende Mythologie aus der Hagada. Von M. Grünbaum (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. XXXI. Leipzig 1877), стор. 183—359.
- Драгомановъ** = Малорускія преданія и разсказы, сводъ М. П. Драгоманова. Кіевъ 1876 г.

- Engelien-Lahn** = Der Volksmund in der Mark Brandenburg. Sagen, Märchen, Spiele, Sprichwörter und Gebräuche, gesammelt und herausgegeben von A. Engelien und W. Lahn. Berlin 1868.
- Этногр. Обзор.** = Этнографическое Обзорѣніе. Изданіе Этногр. отд. Имп. Общества любителей естествознанія, антропологии и этнографіи при Московскомъ университетѣ, подъ редакціей И. А. Янчука. Москва, від 1888 р.
- Ефименко** = Сборникъ малороссійскихъ заклинаній, составилъ П. Ефименко. Москва 1874.
- Жите і Слово** = Жите і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, видає Ольга Франко. Львів, 1894 і 1895.
- Zbiór** = Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej, wydawany staraniem komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. Kraków, від 1877.
- Zibrt** = Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku (Indiculus superstitionum et paganiarum)... objasňuje Dr Čeněk Zibrt. V Praze, 1894.
- Kiesewetter** = Faust in der Geschichte und Tradition. Mit besonderer Berücksichtigung des occulten Phänomenalismus und des mittelalterlichen Zauberwesens. Von Carl Kiesewetter. Leipzig 1893.
- Knoop** = Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern gesammelt von Otto Knoop. Posen 1885.
- Kolberg, Krak.** = Lud. Jego zwyczaję, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce, przedstawił Oskar Kolberg. Serya I—VIII. Krakowskie. Kraków 1870—1875.
- Kolberg, Pozn.** = Lud itd. Serya IX—XV. Poznańskie. Kraków, 1885—1892.
- Krauss** = Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven, vorwiegend nach eigenen Ermittlungen, von Dr. Friedrich S. Krauss. (Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionsgeschichte, Bd. II.) Münster i. W. 1890.
- Kremer** = Studien zur vergleichenden Culturgeschichte, vorzüglich nach arabischen Quellen, von Alfred Freiherrn von Kremer. (Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften in Wien. Bd. CXX.) Wien, 1889—90. Перший розділ сеї праці цитовано окремо в римською цифрою I; инші цитати відносять ся до розд. II—III.
- К. Стар.** = Киевская Старина, ежемѣсячный историческій журналъ. Кієвъ, від 1891 року.

- Kuhn** = Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks, von Albert Kuhn, Berlin 1859.
- Liebrecht** = Zur Volkskunde. Alte und neue Aufsätze von Felix Liebrecht. Heilbronn, 1879.
- Магницкій** = Повѣрья и обряды (запуки) въ Уржумскомъ уѣздѣ Вятской губерніи, В. Магницкаго. Вятка 1883.
- Mannhardt** = Wald- und Feldkulte, von W. Mannhardt. Berlin, 1877.
2 томи.
- Maury** = Essai sur les légendes pieuses du Moyen-Age par L. F. Alfred Maury. Paris 1843.
- Máchal** = Nákrés slovanského bájeslovi. Napsal Dr. Hanuš Machal. Praha 1891.
- Mélusine** = Mélusine, recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, fondé par H. Gaidoz et E. Rolland, 1877--1887 dirigé par Henri Gaidoz. Paris.
- Neubauer** = Die Sage von dem Ewigen Juden, von Dr. L. Neubauer. Leipzig 1884.
- Номис** = Українські приказки, прислів'я и таке инше. Збірники О. В. Марковича и других. Спорудив М. Номис. С. Петербург 1864.
- Nowosielski** = Lud Ukraiński przez Antoniego Nowosielskiego. Wilno, 1857, 2 томи.
- Основа** = Основа, южно-рускій литературно-ученій вѣстникъ. Петербургъ, 1861—62.
- Oesterley** = Wendunmuth von Hans Wilhelm Kirchhof, herausgegeben von Hermann Oesterley (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, Bd. XCV—IC.). Tübingen 1889.
- Perger** = Deutsche Pflanzensagen, gesammelt und gereiht von U. Ritter von Perger. Stuttgart und Oehringen, 1864.
- Петрушевич** = Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій. Составилъ А. С. Петрушевичъ. Львѣвъ, 1866.
- Ploss** = Das Weib in der Natur- und Völkerkunde von Dr. H. Ploss, Leipzig, 1885, 2 томи.
- Ploss, Kind** = Das Kind in Brauch und Sitte der Völker, von Dr. H. Ploss. Leipzig 1884.
- Reinsberg-Düringsfeld** = Forzino. Ethnographische Curiositäten von Ida v. Düringsfeld und O. Freiherr von Reinsberg-Düringsfeld Leipzig 1877.
- Revue** = Revue des traditions populaires, recueil mensuel de mythologie, littérature orale, ethnographie traditionnelle et art populaire Paris, від 1886 p.

- Романовъ** = Бѣлорускій сборникъ, собралъ Е. Р. Романовъ. Витебскъ, 1891 (томи IV i V).
- Руданський** = Твори Степана Руданського, у Львові. Т. I, вид. М. Комаp, т. II (1896) i III (1897) впорядкував А. Крипський, т. IV (1898) впорядкував В. Лукич.
- Simrock** = Die deutschen Volksbücher gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt von Karl Simrock. Frankfurt a. M. 1845—1867. 13 томів.
- Sobotka** = Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice. Sepsal Primus Sobotka. V Praze 1879.
- Сумцовъ** = Культурныя переживанія Н. Θ. Сумцова. Изд. редакціи журнала „Кіевская Старина“. Кіевъ 1890.
- Сумцовъ, Хлѣбъ** = Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ. Н. Θ. Сумцова. Харьковъ, 1885.
- Schulenburg** = Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald. Von Wilibald Schulenburg. Leipzig 1880.
- Świętek** = Lud Nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny, skreślił Jan Świętek. W Krakowie, 1893.
- Свѣт** = Свѣт, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись, Львів, 1881—1882.
- Toeppen** = Wierzenia mazurskie, zebrał Dr. M. Toeppen, z niem. przełożyła E. Piltzówna. (Wisła, t. VI, 1892 r.).
- Tradition** = La Tradition. Revue générale des Contes, Légendes, Chants, Usages, Traditions et Arts populaires. Direction MM. Émile Blémont et Henry Carnoy. Paris, від 1887 r.
- Turczyński** = Powieść o czarnobrewcu, poema we dwóch częściach. Lwów 1867.
- Tylor** = Die Anfänge der Kultur, Untersuchungen über die Entwicklung der Mythologie, Philosophie, Religion, Kunst und Sitte, von Edward B. Tylor. Unter Mitwirkung des Verfassers in Deutsche übertragen von J. W. Spengel und Fr. Poske. Leipzig 1873, 2 томів.
- Udziela** = Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi, opisał Seweryn Udziela. Kraków 1892.
- Urq.** = Der Urquell. Eine Monatschrift für Volkskunde, herausgegeben von Friedrich S. Krauss. Leiden, від 1897 r.
- Чубинський** = Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русской край, снаряженной Имп. р. Георг. Обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія собранныя П. П. Чубинскимъ. С. Петербургъ, 1872.

- Чужбинскій** = Поѣздка въ Южную Россію А. Афанасьева-Чужбинскаго. Часть I. Очерки Днѣпра. С. Петербургъ 1863.
- Chamisso** = Chamissos Werke, herausgegeben von Heinrich Kurz. Kritisch durchgesehene Ausgabe. Leipzig. 2 томи.
- Federowski** = Lud Białoruski na Rusi litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michała Federowskiego. Tom I. Wiara, wierzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. (Wydawnictwo komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie). Kraków, 1897. Нумери показані в цитатах відносять ся не до сторін книжки, але до загальної нумерації вірувань.
- Франко, Апокрифи** = Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Ів. Франко. (Памятки українсько-руської мови і літератури, видає комісія археографічна Наукового Товариства імени Шевченка). У Львові, т. I, 1896; т. II, 1899.
- Яворскій** = Громовыя стрѣлки. Очеркъ по исторіи южно-русскаго фольклора, Юльяна Яворскаго. Кієвъ, 1897. (Відбитка з „Кієвской Старини“, 1897, т. LVIII).

RECEIVED

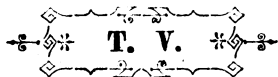
JAN 22 1914

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИДАЄ

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

Д-РА ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1898.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові (ул. Чарнецького ч. 26, у власнім домі)

можна ще набути ось які видання, що доторкають ся до етнографії:

- Етнографічний Збірник, т. I.** Містить:
М. Крамаренко, Різдвяні свята на Чорномор'ї.
О. Раздольський, Галицькі народні казки в Берліні пов. Бродського.
О. Шимченко, Українські людські вигадки.
 Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і наріч,
 уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка. . . . . 1 50 зр.
- Етнографічний Збірник, т. II.** Містить:
В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова і т. и. з пов.
 Бучацького.
Ю. Житкович, Замітки етнографічні з Угорської Русі.
Димарів Митрофан, Чорноморські народні казки й анекдоти . . . . . 1 50 „
- Етнографічний Збірник, т. III і IV.** Містить:
В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі (Легенди,
 Новелі, Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти) . . . . . 1 50 „
- Етнографічний Збірник, т. V.** . . . . . 1 50 „
- Етнографічні матеріали, т. I.** Містить:
Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці в Києві.
Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі.
М. Могильченко, Гончарство в с. Олешні у Чернігівщині.
В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині.
М. Могильченко, Будівля на Чернігівщині.
В. Гнатюк, Народна пожива і спосіб її приправи у Галичині.
О. Груша, Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині.
М. О. Максимович, Сороміцькі весільні пісні.
М. Кордуба, Писання на Галицькій Волині.
Хв. Вовк, Палеолітичні знахідки на Кирилівській улиці у Києві.
 Звістия і програма до науково-етнографічних розвідок. . . . . 3 00 „
- Збірник фольклоричної секції, т. II.** Містить фольклорні праці *М.*
Драгоманова (в друку).
- Зоря**, п'єсома літературно-наукове р. III, V, VI по 3 00 зр. VIII, IX, X і XI по 5 00 „
 (містила між иньшими етнографічні праці *Д. Лепкого*).
- Житє і Слово**, вiстник літератури, історії і фольклору, томи I—IV,
 разом . . . . . 10 00 „
- Руська історична бібліотека, т. XIX.** В праці *Ю. Целєвича* про оприш-
 ків зібрано також значне число народніх переказів і оповідань
 про опришків.
- Львівський Нечуй I**, Світогляд українського народу. (Написано на основі
 книги *Аванасяєва „Повічєскія воззрєнія Славянъ на природу“*) 0 30 „
- Миколаєвич Я.** Опис Каменецького повіту . . . . . 1 00 „
- Огоновський О.** Історія руської літератури, т. IV. (Життєпис і характе-
 ристики українсько-руських етнографів) . . . . . 1 00 „
- Руданський С.** Твори (т. I—IV). Містять в собі багату збірку народніх
 оповідань і анекдотів, перевіршований талановитим пестом) . . . . . 1 80 „
- Студинський К.** Лірники, студія. (Містить словар лірницького жаргону) . . . . . 0 20 „
- Франко Ів.** Жіноча неволя в народних піснях . . . . . 0 35 „
- „ „ Наші коляди. . . . . 0 20 „

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

має на складі між иньшими отсі книжки:

Байда П. (Ніщинський) Гомерова Одиссея 2 томи	2 20 зр.
Верхратський Ів. — Начерн соматології	1 50 "
Грушевський М. — Війни з жерел до історії України-Руси, ч. I, до пол. XI в.	1 00 "
" Останні романи Г. Сінкевича	0 20 "
" Вступний вигляд з історії давньої Руси	0 10 "
" Розвідки й матеріали до історії України-Руси ч. I і II	2 00 "
Драгоманов М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0 10 "
" Старі харти вільности	0 30 "
Етнографічний збірник т. I, II, III, IV і V по	1 50 "
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Ілюстрації королівщини в землях Галицькій і Перемишльській	2 00 "
" т. II Ілюстрації королівщини в землях Перемишльській і Сяноцькій	2 00 "
" т. IV Галицькі акти з р. 1648-9	2 00 "
Житє і Слово, вістник літератури, історії і фольклору, рік 1 і 2 по 5, р. 3	2 50 "
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0 20 "
Заневич — Знесеня паццани в Галичині	0 50 "
Записки наукового товариства імені Шевченка т. I—XXII і XXV по 1 50 зр., т. XXIII—IV 2 50, комплекти I—XX по	24 00 "
Збірник філософічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. I., нап. О. Кониський, 1 50 зр., на ліпшій папері 2 00, в оправі	2 50 "
Збірник історічно-філософічної секції т. I: історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. I. — 2 00, на ліпшій папері 2 50, в оправі	3 00 "
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I II і III по	1 50 "
"Зоря" письмо літературно-наукове р. III, V, VI без Бібліотеки по	3 00 "
" " " " р. VIII, IX, X і XI по	5 00 "
" " літературно-наукове ілюстроване р. XII, XIII, XIV, XV, XVI і XVII по	6 00 "
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	1 20 "
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности, Федеративні засновини, Нарис народ. історії	2 00 "
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	3 40 "
т. V. М. Сялрнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Монографії до історії України-Руси	1 50 "
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія великого князівства литовського	1 60 "
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	6 40 "
XIII. " Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	1 60 "
XIV—XVI. " Руїна	4 20 "
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович Останні часи козацями на Правобережї	3 30 "
XIX Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	1 80 "
XX. Шудьгин — Начерн Коліївщини	1 50 "

Калитовський Ом. Др. — Матеріали до літератури апокрифічної	0 35 зр.
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	0 60 "
Колесса Ол. Др. — Шевченко і Міцкевич, порівнююча студія	1 00 "
Юрій Косован-Федькович	0 30 "
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	0 30 "
Левицький Нечуй І. — Сьвіттогляд українського народу	0 30 "
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	3 50 "
Руська Правда	0 50 "
Левицький Ю. 1 і 2 падолиста 1848 р. у Львові (уряд. справозданне)	0 30 "
Літературно-науковий Вістник, річна передплата за р. 1899 — 8 00, книжки	6 00 "
V—XII за 1898, з додатком розпочатах в попередніх книжках статей	0 30 "
Метлинський А. — Думки і пісні	1 00 "
Микомасвич Я. — Опис каменецького повіту	1 00 "
Огоновський Ом. Др. — Історія руської літератури т. II. 3 зр. т. III. 4 зр.	1 00 "
т. IV	1 50 "
" Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	1 50 "
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	2 00 "
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокрифи старозавітні	0 50 "
Навляк М. — Про читальні	2 00 "
" М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіогр. і спис творів	3 00 "
Партицький О. — Старинна історія Галичини	0 10 "
" Словянська держава перед двома тисячами літ	0 35 "
" Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0 20 "
" Скандинавічина в давній Русі	0 80 "
" Слово о полку Ігоревім	1 40 "
" Темні місця в Слові о полку Ігоревім	1 00 "
Правнича часопись, річник IV—V по 3 зл., VI, VII і VIII по	2 00 "
" Правда" письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	1 50 "
" з р. 1878 1 зр., річн. XIII в доповненім	0 20 "
Рудницький С. — Нове жерело до історії Хмельничини	1 80 "
Рудаський С. — Твори т. I—IV	0 20 "
Студинський К. Др. — Лірники, студія	1 00 "
" Пересторога, історично-літературна студія	0 35 "
Томашівський С. З життя галицько-руських соймиків 1648—1649 р.	1 00 "
" Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	0 10 "
" Перший зазивний лист Хмельницького	0 50 "
" Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	2 50 "
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I, II і III по	2 00 "
Учитель, орган Руського товариства педагогічного з р. 1890, 91, 92, 93, 94, ...	0 35 "
95 і 96 по	0 20 "
Франко І. Др. — Жіноча неволя в народних піснях	0 30 "
" Нарис історії філософії	0 20 "
" Наші коляди	1 00 "
" Іван Вишенський	2 00 "
" Варлаам і Йоасаф	0 30 "
" Про панцину і її знесенє 1848 р.	0 80 "
" Хмельничина 1648—9 р. в сучасних віршах	1 20 "
Целевич Ю. Др. — Історія Свиту Манявського	0 20 "
Целевич О. Причинки до зноси П. Дорошенка з Польщею	7 00 "
Шевченко Тарас — Кобзар, 3 томи з перекладом	1 00 "
Шекспір — Драматичні твори, пер. Куліша т. I	0 50 "
Щурат В. Др. — Пісні про Роланда	0 10 "
" Черпача республіка на Афоні	0 10 "
" "Чернець" Т. Шевченка, студія	0 10 "

Ціна 4 корони = 4 франки.